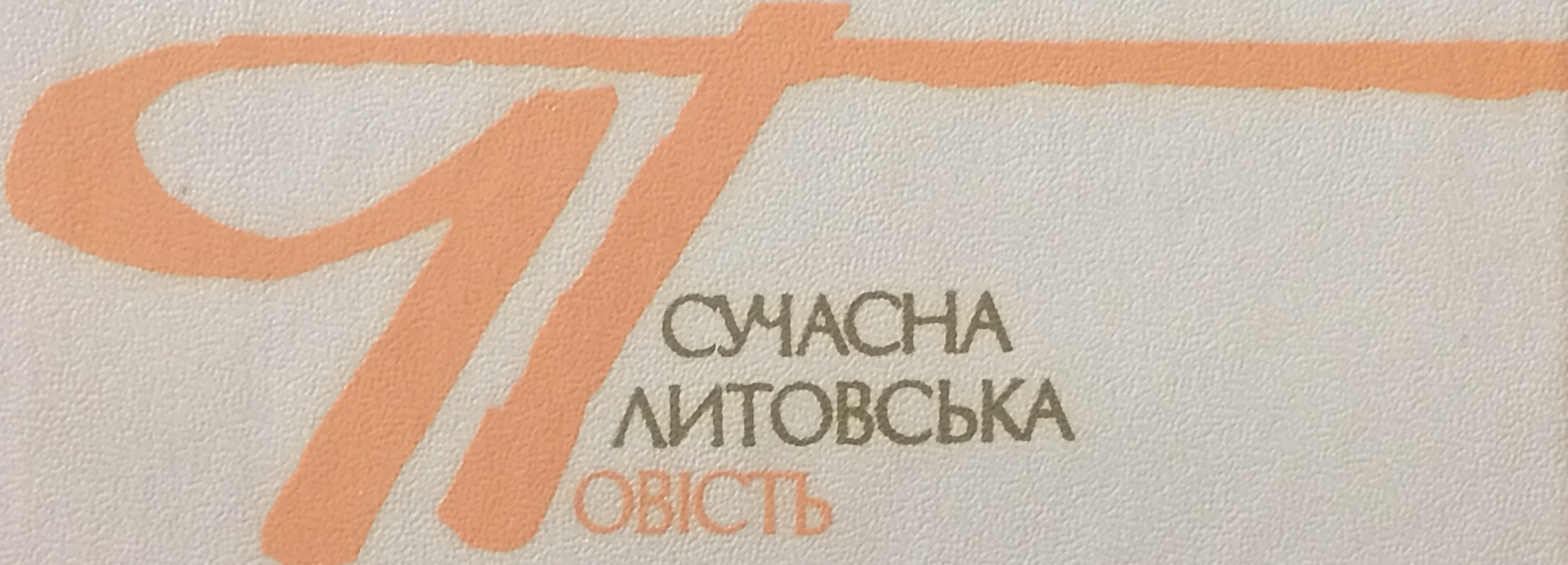

Юозас Апутіс

Вітаутас Мартінкус

Альгірдас Поціюс

СУЧАСНА
ЛИТОВСЬКА
ОВІСТЬ

Саулюс Шальтяніс

СУЧАСНА
ЛИТОВСЬКА
ОВІСТЬ

Юозас Апутіс
ОХ, ТЕОФІЛІСЕ!

Вітаутас Мартінкус
ФЛЮГЕР ДЛЯ
СІМЕЙНОГО СВЯТА

Альгірдас Поцюс
МАЛЕНЬКА РОДИНА
ГОЛОВИ КУНЧІНАСА

Саулюс Шальтяніс
ДУОКІШКІС

СУЧАСНА ЛИТОВСЬКА ПОВІСТЬ

Переклад з литовської

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1985

С (Лит)
С91

В сборнике помещены произведения известных писателей Советской Литвы — Ю. Апутиса, В. Мартинкуса, А. Поцюса, С. Шальтяниса, — которые впервые издаются на украинском языке.

В повестях поднимаются темы морально-этического плана, жизни современного села, духовного мира и психологии современного человека, отношений в семье, вопросы истории.

Упорядник *Б. Залеська*

С $\frac{4702360200-158}{M205(04)-85^*}$ 158.85

© Упорядкування, український переклад, художнє оформлення.
Видавництво «Дніпро», 1985 р.

Юозас Апутіс

ОХ, ТЕОФІЛІСЕ!

ДОШ

Йому подобалось дивитися, як вона йде. Отож на перших порах він усе ходив слідом,— нехай собі Вілія розмовляє з Вацюкасом. Нічого кращого для нього немає, як бачити, коли вітер обліпить сукенкою ноги Вілії та ще крутне тією сукенкою вбік. Ще гарно, коли вона боса. У перші дні, коли Бенас привіз їх із містечка, вони обидві ходили взуті, не до сміху — землемірові де тільки не доводиться ходити. Мілда й тепер без чобіт ані кроку, а Вілія ходить боса, симпатично розставляючи свої запилені ноги.

Уже сама поїздка з містечка була неабияка. Запряг він тоді коня в гарну бричку, застелив її зеленою попоною («Наче на весілля», — сказала мати), приїхав і став, де було велено, зайшов усередину, здійняв шапку. Його обличчя, мабуть, видалося дівчині, що там сиділа, незвичайним і водночас буденним, бо вона відразу запитала:

— Чого тобі, хлопчику?

Під три чорти! Трапилася б вона десь у селі, я б їй показав хлопчика! Чого він не терпить, то вже не терпить: отаких безглуздох образ. Сама, чого доброго, ще торік з голою сідничкою бігала, а зараз: хлопчику! І так тих неприємних пригод хоч одбавляй, і всі схожі одна на одну. Вперше він з такою зіткнувся в грузовику, коли по метрику їхав. І хто його навчив казати правду де треба й де не треба? І в тому грузовику була така панянка, тоненька й чорненька, очі в неї блищали, як у ласки.

— Куди їдеш, хлопчику? — з виразною насмішкою запитала вона саме в той час, коли він хотів одвернутись і прикинутися, що нічого не бачить.

— По метрику.

— По метрику? Тобі вже дають такі документи?

Відчувши, до чого воно хилиться, він, проте, насмілився відповісти:

— А чому б ні?

— То тоді, хлопчику, може, поженимося?

Він і затнувся:

— Та я ще молодий...

— Е, ні: документи є, то вже мужчина...

Коли б вона була одна, то Бенас, може, й придумав би, що тій чорненькій відповісти, але їх було кілька, і всі посміхаються, особливо та чорненька. (Заради істини слід нагадати, що лише її, лише її трохи відстовбурчену сідничку під блакитною сукенкою, лише її іскристі очі, пухкенькі губи і смолянисті чорні коси він пам'ятатиме весь час, інших — хоч їх було ще три — не запам'ятав ані жодної. Ми пам'ятаємо тих, які проявили себе — байдуже чим: добротою, злом чи підлотою). Йому хотілося сказати щось дошкульне, але він не міг придумати жодного слова, тільки відчував, як стає червоний мов буряк, просто хоч плач. І все ж випалив, може, й не зовсім невдало:

— Краще я ще почекаю...

Дівчата зареготіли ще веселіше, але дивно, що чорненька менше за всіх, щось їй уже промайнуло в голові: вона відчула між двома людьми — між тим хлопцем і нею те малесеньке зіткнення, коли ось-ось може спалахнути між ними якась злосчасна іскра. І все те — вияв людини, її особистості, у чому завгодно — у слові, праці, тілі, зброї!

Цим усе й кінчилося, більше нічого не було, але пам'ять уже осяяла перша блискавка зрілості, вже запали в очі й застигли той вітром піднятий поділ блакитної сукенки, велично, може, навіть демонстративно виставлена шия, красива голова... Кінчилося, бо треба було злазити з машини: Бенас ішов по ту свою метрику, дівчата в магазин. Ага, де й поділася задерикуватість тієї чорненької — ішла вона за своїми подругами якась відособлена й зніжковіла. Чого їй бракувало, тій чорній вороні, що їй було не так? Слова, слова двох людей, адже ще дітьми сказані; те солодке магнітне поле, що витає між чоловіком і жінкою, вже закрутило голову, вже велить не так ставити ногу, піднімати руку, ступати крок...

І все-таки — що сказати тій задаваці, що сидить за столом і гадає, що це все її не стосується, що вона житиме сама собі окремо, скільки бог дозволить.

— Якщо питаєте, то можу й доповісти: я приїхав забрати двох отаких панянок.

— Ого! А може, однієї вистачить?

— Отаких, як ви, треба було б щонайменше десять...

Вона аж очі вирячила, та кінчилося все гаразд — із кабінета начальника першою вийшла дівчина у квітчастій

синій сукні, а за нею — менша, білява, — довге біле волосся спадало їй на плечі.

— Ти приїхав по землемірів, хлопчику?

(Боже милосердний, він помститься. Тільки не зараз, коли-небудь. Ніщо так не запам'ятовується, як належно неоцінене ображене самолюбство).

Він бачив, як потішалася та задавака з несподіваної підтримки. Та бачив він чи не бачив, а відповісти треба було.

— Схоже на це... — Він хотів додати ще слово, одначе, боже мій, яка серйозна та чорнява! (Чи вона так засмагла, чи такою вродилася? Навіть очі — майже не вирізняються на обличчі — хіба що, може, вночі). — По землемірів, — додав він недбало й пірнув у двері, хоч міг би пропустити їх уперед, міг би взяти ті невеличкі чемодани і ще якісь скручені папери.

Щоправда, той апарат, що називається теодоліт, він узяв у кутку передпокою, сунувши під пахву, відніс і кинув на задок брички.

Зрушити з місця не так просто як гадають. Навіть конем, а може, саме конем. Це ж тільки уявити собі, скільки треба всього як слід зробити: зразу натягнути віжки й притримати коня, щоб той не поїхав, поки землемірки повсідаються, далі — як важливо, коли вони вже влаштуються, спритно сісти самому, не зачепитися за щось, не зірватися, та ще — соромно подумати — тремти, затамувавши подих, щоб кінь не задер хвоста або не пустив пиво. Потім, коли їхатимеш, нехай йому біс, торохтять колеса по бруківці, можна дуже голосно розмовляти, щось показувати, — словом, тоді не так важко якось викрутитися... Все йшло добре, землемірки вже на зеленій попоні, їхні чемодани й теодоліт — у задку возика, лишилося самому скочити на підніжки й улаштуватися на сидінні.

— А ми помістимося? — питає чорнявенька (чи не буде вона балакучіша). — Може, одній із нас сісти в задку на сіно? (Ото сиділа б на тому сіні, мов квочка в гнізді!) Може, фурман не поміститься?

— Поміститься, поміститься, ми завжди так їздимо, — каже Бенас, і, — хай йому біс, тому вихованню, — він знову зашарівся.

— То, може, ти сядеш посередині? — знову питає чорнява, а білява вже посунулася на край, чорнявенька підняла свою квітчасту сукенку з лівого боку, — просимо, фурмане, ваше місце...

Все одно — вічно будуть недоумкуваті люди! Де там полюдськи їхати, якщо сидітимеш посередині, та ще між такими двома землемірками, та ще незнайомими! Смикнеш віжки правою рукою — упрешся ліктем у біляву, потягнеш лівою — у чорнявеньку! А сидиш скраю, то примудряєшся обидві руки відводити вбік, наче коли косиш косою.

— Мені краще збоку! — нарешті вимовляє Бенас, бо ж він везе й повинен довести як годиться.

— Та сядь посередині. Так буде цікавіше, — сміється чорнява. — Невже так не хочеться посидіти між двома панянками?

— Чого там... Можу й посередині...

Білява мовчить, тільки змахнула на лівий бік волосся і правильно зробила, тому що Бенас, добре влаштувавшись між землемірками, сіпнув за віжки, і, коли б вона не прибрала, він би разом з віжками згріб і пасмо волосся.

Ідуть вони брукованою вулицею містечка, повз булочну, в якій інколи, підміняючи матір, працює дуже гарна дівчина, яку звати Йоланта. Якось Бенас зі своїм другом Йонасом довго отирався у тій лавці, прийшла мати Йоланти, то говорили і з нею — про науку і взагалі про майбутнє — звичайно, здебільшого Йонас говорив, бо він і старший, і вищий, і взагалі краще вміє з людьми ладнати. Мати на сміх почала сватати за них Йоланту; дочка сказала, що сама собі вибере (мати не знала, що вони обидва цілих півроку пасуть її очима). Правду кажучи, Йоланта більше скидалася на ту, що він бачив сьогодні в установі, якось по-дурному хотіла виділитися, хизувалася, та була вона до біса гарна, хвалилася, що до неї залицявся один немалий чин; тоді вони з Йонасом вирішили написати їй, — котрий краще напише листа й дочекається відповіді, той буде женихатися далі й думати, як здихатися того чина, а той, якому не відповість?.. Хоч як боляче, але треба, треба інколи поступитися місцем — заради святого чи несвятого спокою, але треба... Написали обидва, і обидва в одну поштову скриньку кинули.

Вона відповіла Бенасовому другові. Хоч убий, а Бенас і досі не вірить, що він не так цікаво написав того листа, дзуськи, — Йонас ніколи не вмів до ладу складати слова, Бенас тулив їх одне до одного, як японці квіти, але Йоланта відповіла його другові, і Бенас, як домовилися, чесно відступив, більше ніколи не заглядав у булочну, і з того разу спротивилися йому булочки...

Ідуть вони мовчки далі, бо тієї розмови зовсім немає: тільки подумай — що може розказати їм Бенас, такі панянки

з великого міста, та ще й значно старші, хтозна, що їм подобається і що не подобається? Завести мову про якийсь фільм? Та Бенас знає своє слабке місце, торік учитель сказав йому: Бенасові подобаються всі фільми, він жодного поганого не бачив — бо це ж таки диво, що люди на екрані бігають і розмовляють, інколи ще й дуже розумно! А раптом вони на все те по-іншому дивляться? Нехай! Бенас може й помовчати, нехай заводять розмову вони або нехай розмовляють між собою, а йому є про що думати і що згадати, кожний куток і куточок тут йому знайомий. Оце якась цікава установа, які там кабелі (ну, проводка — телефона, а може й радіо), кажуть, із самим Берліном, кажуть, голос Сталіна не раз по тій проводці доходив до самого Берліна. Бенасові те місце знайоме ще й тому, що тут працює дівчина, з якою він раніше разом учився, зовсім нічого собі дівчина, така кирпатенька, з великими очима; вони ходили разом до школи, якось навіть купалися, ну, не в одному місці, їх трохи розділяли кущі, зате зовсім голі-голісінькі. Кажуть, вона майже заручилася з одним електриком.

А то ще було: зіпсувався у Бенаса радіоприймач, був у нього такий старий, замовк, і все: зустрів він ту дівчину, розповів їй — вона каже, щоб приніс, тут такі інженери, що самі приймачі роблять, то швиденько полагодять. Він привіз приймача на велосипеді; завдяки дівчині старий сторож пропустив у ворота, а інженер зустрів привітно (може, думав, що Бенас яець привіз; даремно Бенас так негарно про нього подумав — виявилось, він дуже хороша людина), взяв того приймача, порозкладав різні схеми. Потів, потів, тоді покликав другого, в обох на лобі роса виступила, а змушені були відмовитися:

— Біс його знає! Мабуть, його вже не можна полагодити. Такого завод випустив. Дуже вибачаємося. Що ти, за що нам платити, таж ми нічого не зробили.

— Дякую. І дуже вибачаюся, що стільки часу змарнували... І який біс заліз у цей приймач?.. — відповів їм Бенас і потарабанив того ящика назад. Вдома поїв борщу, поставив приймача на стіл, розстелив схему, в якій анічогісінько не тямив, і почав длубатися, дивитись, поки голова не заболіла.

— О, ще одне ремесло. Від літаків — до радіо, — розсердилася мати, але не дуже; добре сільським дітям (ну, не теперішнім, а що були раніше) — вони завжди робили те, чого не розуміли їхні батьки, які через те на все дивилися неохвально або з язичницькою пошаною.

— Якщо ніхто не може, то доводиться самому...

І що? Він таки знайшов причину! Малесеньку, але важливу — переплутані були дві дротинки; скажімо, якщо одна була припаяна до правої ніжки лампи, то друга повинна була б до лівої, а тут і друга до правої. Як загорланило, як заграло!.. Ось вам і язичницька пошана! Яка ж інша пошана може бути? Із цієї маленької події мораль — не шукайте до поту великих перешкод — їх видно завжди і скрізь; а то маленькі перевертають усе догори дном. Не вірмо, якщо хтось каже, що розлучається, бо не зійшлися характерами, не вірмо, якщо хтось каже чи пише, що той твір не підходить для народу, бо народ його не зрозуміє, не вірмо, якщо хтось всіма засобами пробиває собі кар'єру, а кричить, що більше нічого не хоче, тільки б робити добро іншим... Ні, все набагато простіше, все має дріб'язкову причину: не до тієї ніжки припаяно якусь дротину!..

Та нехай... Возик котиться далі, бруківка закінчилася, тепер часом трапляється навіть асфальт, Бенас править непогано, тільки одного разу, коли кінь замалим не поніс і довелося натягнути праву віжку, його лікоть уперся білявій у... Але, що дуже дивно, білява теж зашарілася, немов її обпекло. От створіння: не може вдати, що не відчула, як до її персів ненароком, усе через того коня, доторкнувся той хлопчина, той пастушок Бенас...

Того місця на застеленому попоною сидінні не так багато, Бенас відчуває близькість обох землемірок, чорнява все обсмикує сукенку, — коли колеса підскакують на камінцях, то сукенка чомусь підбивається вгору, Бенас гостро відчуває тіло чорнявої, ця тугіша, він, глипнувши на неї, навіть подумав, що вона така чорна, що має якийсь негритянський дух (багато він знає, який це там дух, лише в книжках читав!..), крізь її блакитну сукенку просвічуються трусики, добре видно такі косі дужки, білява — якась грузніша, просто кажучи, жирніша, у неї губи, хоч віяв сухий вітерець, коли їхали полем, весь час здавалися вологі.

— Ми ще й не познайомилися, — сказала білява. — Я — Вілія, а вона — Мілда.

— Гмм... — буркнув Бенас. — Мене звуть Бенас, а в документах Бенедиктас.

— А в тебе й документи є? — запитує Мілда.

Знову! Чому йому не мати документів, якщо є такий закон.

— Є, а хіба що?

— Нічого... Так собі. Ми думали, ти зовсім молоденький...

Добре й думали. Звичайно, Бенас дуже молодий, бо інакше не зробився б сам не свій, коли вони заїхали в рідкий вільша-

ник і, спускаючись у долину, злякали чоловіка, який, схопивши штани, шаснув у гущавину... Ох, і сміялися обидві землемірки — і Мілда крізь свої чорні вусики, і Вілія, розсипаючи по плечах довге біляве волосся, — так сміялися, що не звертали уваги на сукенки, що підбивалися все вище й вище, а Бенасові було зовсім не до сміху: по-перше, як би воно не було, а в кущі пірнув чоловік, хоч і старий, але чоловік, по-друге, — у нього, в Бенаса, не було — чого? Мабуть, належного досвіду, бо червонів як рак, натягував віжки і тикався ліктями то праворуч, то ліворуч...

Ну що ж — доведеться Бенасові до всього звикати, доведеться.

— Ой, який малинник! — через деякий час вигукнула Мілда. — Бенасе, зупинися, у нас є час, нарвемо ягід!

— А й справді — яка малина... — радіє й Вілія.

Бенас натягує віжки, тпру, а бодай тобі, коли треба, не зупиняється, все норовить риссю піти. Нарешті став. Кінь почав скубти на обочині траву, Мілда сплигнула в один бік, Вілія в другий. Ось і згодився життєвий досвід — вони обидві йдуть в один бік, Бенас ще сидить у візку, і Вілія питає:

— А ти хіба не підеш по малину?

— Що? Піду, ось коня прив'яжу... — він теж злазить з візка, бо з сидіння далеко видно навкруги...

Прив'язавши коня, Бенас іде в другий бік дороги, і йому тут подобається, та й взагалі, що вони тямлять у малиннику, он пішли не в той бік, а тут он скільки ягід! Бенас здер із вільхи кору, зробив щось схоже на лійку, враз нарвав повну ягід і поволі рушив назад, а землемірки про щось розмовляють, трошки зніяковілі, — ото який гріх — сходити в кущі!

— Поїхали? — питають в один голос.

— Як хочете, — відповідає Бенас і подає свою лійку.

— Це кому? — питає Мілда.

— Однаково кому...

— Ні, Бенасе, все-таки скажи, кому даєш? — не заспокоюється Мілда і гарними (хіба хто сказав, що вони негарні? Чорні, то вже чорні, але нічого собі, глибокі-глибокі, і губи бліднуваті й ніжні) очима дивиться на Бенаса. Чого доброго, ті її очі якісь материнські, чи що, все одно не такі, як у Вілії.

— Та не знаю... Може, обом, але подам Вілії, якщо ви так наполягаєте.

— Правильно, Бенасе. Віліє, бери, і будемо всі пригощатися...

І знову їдуть собі далі, губи в обох землемірок червоні, та чи тільки губи — забруднили тією малиною і щоки, і навіть лоба, і тепер обидві здаються красивішими, простішими, Бенасові такі більше подобаються.

І вже як приїхали на місце, Бенас поніс у дім і теодоліт, і чемодани, і ті згорнені папери. І хоч би що ти думав, з неправди сказано не буде, що Бенас зовсім не поспішав їхати з того обсаженого деревами подвір'я, від того будинку, де колись була школа, від тих старих ялин і лип. І які вони славні, ті землемірки, що не поспішають заходити в дім, що повільно проводжають його до візка і стоять, навіть коли він поїхав.

— Дякуємо, Бенасе, справді весела була поїздка. Такої не можна забути...— Дивно, але тепер заговорила Вілія.

— Нема за що. Дякую і вам...

— Напевно, ще зустрінемося, Бенасе? — питає Мілда.

— Завтра ж, бо мене призначили вам того апарата носити,— відповідає Бенас від'їжджаючи.

— Як добре, Бенасе.

Як близько вже домівка, минуло тільки якихось півдня, ну, можна сказати, день, як він виїхав, і як усе змінилося — наче нічого значного, нічого надзвичайного, просто зовсім нічого не сталося, тільки в їхнє село приїхали дві землемірки, Бенас їх привіз, допоміг знести їхні речі, а повертається додому, немов якийсь герой, може дати пораду батькові й матері, де і яку роботу робити, скільки поросят залишити собі і скільки продати, скільки купити гвіздків... І це не була б пуста сміливість чи якесь чванство, а прозріння, яке приносить незрима, майже невідчутна людська теплота, що витає, коли її зрушиш, як ті електрони, тільки їм потрібне відкрите місце, вільна душа, щоб вони могли в неї вселитися і розбудити ту людину, зміцнити.

Вже багато днів Бенас ходить із землемірками полями, з ними ще ходить і Вацюкас, тільки він найчастіше бігає, переносючи дошку з кольоровими трикутниками. Бенас тягне теодоліт — самі землемірки його не піднесуть, може, й піднесли б, та кому це потрібне? Бенас уже знає, що в Мілди був чоловік, що він її покинув. Ну й чудасія, що Бенас, ще нічого не знавши, відчував, і дуже виразно, що Мілда не така, як Вілія, що з її темної шкіри немов здерто один, а може, й кілька пластів, що до неї хтось уже тулився і тому вона така зіщулена, пригнічена, і така худенька, висохла...

Вацюкаса часом посилають і далеченько; якщо поле рівне, він стоїть з дошкою, наче з придорожнім стовпом, потім,

коли йому махнуть рукою, сідає, поки знову його гукнуть, бо земліркам треба щось зазначити й накреслити. Часто вони теж посідають, сідає й Бенас, Вацюкас почекає десь у кущах, потім потроху наближається, але до гурту не пристає, розляжеться віддалік, наче песик, і дивиться на них, покушуючи травинку, інколи задрімає, а вони гомонять про всяку всячину. Бенаса цікавлять польські слова, що вони їх вивчили у місті, йому подобається слухати, як вони розмовляють між собою про те, що робитимуть далі. А як вони відрізняються: Мілда говорить спокійно, голос у неї здається навіть стомленим, і думки крутяться зовсім поряд, раптом заговорить про сукенку, яку шиє в місті, а Вілія меле — так Бенасу здається — різні дурниці, і Мілда часом аж сердиться:

— Ти нічого не тямиш, Віліє. Ти справжня дитина. Ти в небесах витаєш.

— А по-моєму, ти, Мілдо, стала занадто практичною. І все через цей один випадок. Адже тобі ще жити й жити...

Мілда лежить горілиць, усі якісь свої, і навіть не соромиться, що її сукня — тепер жовта — задерлася вище гарних круглих колін, а в трикутний виріз біля шиї ясно видно зазмагли (а може, смагляві зроду) перси. Вілія лежить на животі, широко розкинувши ноги, і сукенка між ними натяглася, утворивши немов коритце, що м'яко починається від спини...

— Ах, Бенасе, Бенасе. Ти чуєш, що мені каже Вілія? Ти чуєш і нічого не кажеш, Бенасе, а про щось думаєш. А що в тому поганого, що я зараз хочу спокою, що мрію про свій куток, як я прибирала б у ньому на свій смак... порядкувала... хіба не так, Бенасе?

— Таке, Мілдо, ніколи мені й на думку не спадало. Я просто не знаю, що тут добре, а що погано. Якщо людина справді чогось хоче, може, то і є добре, Мілдо.

— Який ти, Бенасе, славний, симпатичний мені, — спокійно, не кривляючись, каже Мілда і починає кошлатити Бенасові чуба, а потім цілує його у вухо.

— Мілдо, Бенас мій, я тобі казала, — сміється Вілія і цілує його в щоку.

— Бенасе, що ти наробив, ми обидві закохалися в тебе! Що тепер буде?

— Але ви ж любите кожна окремо, а мені вас треба разом... А це вже важче...

Бенас теж повертається на спину, йому дуже хороше, так хороше, що, здається, ніколи краще не буде, а гірше — теж. Це теперішнє хороше перемаже все майбутнє зло.

— Бенасе, чому ти вчора не був на танцях? — питає Вілія.— Ми з Мілдою тебе так чекали, думали, прийдеш. Адже ти нам майже обіцяв. Тягли танцювати якісь нікчеми, ще й набивалися проводити нас...

— А я не вмю танцювати, Віліє. Я вже казав. Я ж ніколи не танцював.

— Велике діло! Прийди, і ми навчимо. Даю гарантію, Бенасе.

Коли вони відпочивають уже в іншому місці, Мілда знову запитує:

— Бенасе, що ти про нас думаєш?

— А нічого, Мілдо. Що я можу думати? Мені цього літа дуже пощастило.

— Підеш у свій десятій клас і зможеш розказувати, як ти ціле літо працював з двома землемірками... А своїй дівчині розповіси? — Вілія чи то сміється, чи то запитує Бенаса.

Їй жарти та смішки. А Бенас від її слів аж здригнувся: як він усе забув — і записочки, що клали в парти, зошити і в книжки, що він брав від неї тайкома, і той вечір біля ко- стьолу, коли вона принесла йому книжку за пазухою; ішов дощ, вона, мабуть, відчула, що книжка падає, він теж, хотів підхопити книжку і ненароком зачепив їй сукенку.

— Бенасе...— вона зблідла.

Від згадки про неї хлопцеві стає так солодко на душі, що він довго дивиться на небо, де кружляє шуліка, і відчуває, що йому нічого не треба, нічого-нічогісінько, навіть цих землемірок, навіть Вацюкаса...

— Бенасе,— каже Мілда,— ти чомусь замріявся. Ти щось пригадав? Бенасе, ми не образили тебе?..— Мілда на животі підповзає ближче, нагинається над ним, і він чітко бачить чорні зіниці й ріденькі вусики, всіяні намистинками поту. Вона трохи розтулила рота — в неї чудові білі зуби — й дивиться Бенасові просто у вічі. Вілія сидить поруч, підібгавши ноги й гарно прикривши сукенкою коліна, комірець її тоненької сукенки ворухиться од вітру.

— Та ні, що ви! — підхопився Бенас.— Я просто так, замислився.

— Про що? — питають обидві, і тепер у нього втупила погляд Вілія,— очі у неї зеленкуваті й не такі суворі, як у Мілди. Бенас подумав, який гарний у неї вигин шиї, а з правого боку ще кілька чорних родимок, і від цього шия здається такою цікавою і живою.

— Та ні про що,— відповів Бенас.— Я маю звичку думати,

що в цей час буде через рік. Мій батько каже, що теж так, бува, думає.

— А справді, Бенасе, Мілдо, що буде через рік? — замріяно мовить Вілія. — Бог його знає. Ти закінчиш десять класів. Залишиться тільки один рік, а ми...

— А ви, — пробує жартувати Бенас, — мірятимете земельку десь в іншому місці. Ваш теодоліт носитиме якийсь... ні, сам бригадир, з вусами і такий кремезний...

— Бенасе, Бенасе... — сміються обидві, і відчувається, що й вони Бенаса дуже люблять.

— Ми скажемо, що без тебе працювати не будемо, в який би куток Литви нас не послали... — додає Вілія.

— Справді, Бенасе. Будемо просити, щоб прислали тільки тебе, — всміхається Мілда.

— А я задеру носа й не поїду...

Вацюкас уже, видно, передрімав, йому нудно, й він гукає:

— То сьогодні будемо працювати чи ні? А то валяйся цілий день...

— Ти бач! Оце працівник. Гарзд, поганяй на край до вільшаника і став бимірник, — наказує Вілія і, підвівшись, іде до теодоліта, вилазить на камінь, стає навшпиньки, напружуючи засмаглі ноги.

Минає ще один день і ще один, і Бенас, повернувшись з узлісся, попросив у матері посудину, нарвав червоних порічок і поніс своїм землеміркам та Вацюкасові, а мати занепокоєно каже батькові, Бенас це чує.

— З цією дитиною щось робиться, ти не помітив? Я вже аж боюся.

— Чого?

— З тими землемірками... Зранку як устане, так і летить не ївши, не пивши.

— Так і треба. Всі чоловіки такі...

Ще через день Мілда іде в містечко, її везе бригадир, бо в нього там справи, а вони — Вілія, Вацюкас і Бенас — виходять зі своїми приладами на якесь горбисте поле; день задушливий, навкруги ходить дощ, розмова не клеїться — уже все перебалакано, виговорено. До обіду ще нічого — працювали без відпочинку, а після полудня почало накрапати, скидалося, що буде сильний дощ. Вацюкас відпросився і побіг додому.

— Намокнемо ми, Бенасе, може, давай тікати? Залишимо теодоліт на хуторі й ходімо. Де ми сховаємося? — Вілія дивиться своїми чудовими очима на Бенасове засмагле обличчя.

Бенас нічого не відповідає, він нічого-анічогісінько й не думає, лиш якийсь голос нашіптує йому, що не треба боятися того дощу, хтось ніби каже, що краще було б нікуди не йти, перечекати тут.

— Намокнемо, то й намокнемо — що тут такого?

— Ну, то намокнемо, Бенасе...— відразу погоджується, сміючись, Вілія.— Давай намокнемо, Бенасе...

І намокли. Такий лив, що позносило маленькі камінчики, а траву прибило до землі, і навіть позгинало кущі. Вони сховалися під вишні старої садиби, тут уже ніхто не жив, будівлі багато років стояли безлюдні й занедбані. Чому не побігли під стріху, обоє не знали, лише коли дощ перестав, виявилось, що вони промокли до останньої нитки, наче їх хто з води витяг. Тут побачили і Бенас, і Вілія: крізь її промоклу тоненьку сукенку пробивається все — кожний горбок і кожна западинка. Вілія почервоніла мов рак і по-дитячому безпорадно розвела руками; Бенас соромливо опустив очі.

— Бенасе, відвернися, будь ласка, мені треба викрутити одяг, я не можу нікуди йти такою.

— Гаразд, Віліє, викручуй.

Він одвернувся і чесно не підглядає, але все відчував і все бачив не дивлячись; а коли із Віліїної сукенки струмком потекла вода, його поїняло незрозуміле тремтіння. Щоб якось стримати його, Бенас через голову стягнув сорочку, викрутив і надів знову.

— Тепер уже можна, — почув її голос і повагом, несміливо повернувся до неї. Вілія стояла, вилізши із-під кущів, з яких скапувала вода, й шулилася від холоду та мокречі. Її біляве волосся поприлипало до обличчя, затуливши навіть очі.

— Бенасе, ти все одно весь мокрий.

— Я ж викрутив, Віліє.

— А штани мов свинцеві...

— Пусте, Віліє, будемо йти, висохнуть.

Вони йдуть на сусідній хутір, Вілія в такому вигляді не сміє навіть у подвір'я зайти і прилади заносить Бенас, просить поберегти до завтра. Потім ідуть не дорогою, а полем, лугами, городами, попід житом, вівсом, ідуть не поспішаючи, бо треба ж висохнути.

Спустилися вони в балочку, по краю якої ростуть дуби, Вілія взяла обома руками голову Бенаса й поцілувала в чоло, Бенас несміливо її обійняв, доторкаючись губами до мокрого волосся, що пахло листям.

Потім ідуть, узявшись за руки, зрідка розходячись, коли треба перескочити через рів, і Бенас, паруючи на сонці, говорить без упину, розповідає про життя льотчиків, про Вайткуса, Дарюса і Гіренаса, каже, що він неодмінно буде льотчиком, а якщо не льотчиком, коли щось серйозне стане на перешкоді й не пощастить, то все одно, ну, все одно зробить що-небудь надзвичайне... Ти побачиш, Віліє, я даю тобі слово, згадаєш ти мене коли-небудь.

— Бенасе, чи вже не видно, можна на люди показатися?

— Чого вже не видно?

— Що сукенка промокла...

— Майже ні, Віліє...

Створіння ти, створіння! Видно щонайкраще, видно все твоє гарне тіло, Віліє, випинаються твої буханочки, той рівчачок тягнеться десь від самих плечей, в одному місці зникає, а потім з'являється знову. Тремтячою рукою Бенас стискує руку Вілії, потім кусає її мокре волосся.

— Віліє,— каже він і дивиться їй в обличчя.— Ти вся замурзалася. Бачиш, що наробив дощ.

— Ой, Бенасе, потримай дзеркальце, я подивлюся.

Вона стоїть перед Бенасом, скупана в дощі і дивовижно щаслива, дуже близька Бенасові, своя, зрозуміла, носовичком витирає замурзані щоки, потім спритно проводить по вологих губах малиновим олівцем-помадою, розгладжує пальцем, і Бенасові пахнуть та фарба і її губи.

— Дякую, Бенасе,— каже вона, ніжно доторкнувшись до його плеча.— Ходімо далі. Ходімо Бенасе.

— У тебе зараз дуже гарні губи, Віліє.

— Справді?

— Дуже гарні, Віліє...

І вони йдуть собі далі через пагорби, по мокрій глинистій землі, обое босі, промоклі; Вілія обережно й гарно ставить ноги, рівчачок нижче плечей то зникає, то з'являється, і Бенас знову звертає увагу на кілька чорних родимок, але цього разу на ногах, біля самих колін. Якась невідома доброта охоплює його, необхідні слова, треба сказати хоча б одне слово, щоб тобі полегшало від тієї доброти!

— Віліє, все-все, що я робитиму, я робитиму тільки для тебе, ти чуєш, що я кажу, ти розумієш?

Бенас сам нічого не розуміє й не чує.

— Чую, Бенасе, і розумію. Мені приємно чути твої слова. Бенасе, любий, ти не подумай нічого недоброго, сам побачиш, ще багато чого зміниться, але мені дуже приємно чути твої слова, дуже-дуже, Бенасе.

— Все-все, Віліє, я робитиму тільки для тебе, побачиш. Хоч би що сталося, Віліє. Хоч би що було...

Так вони дійшли до дому, де жила Вілія; забувши навіть пустити руки. Ще ніхто з них не знає — Бенас напевно та, мабуть, і Вілія теж,— що їй тут усе вирішують не великі, видимі всіма речі, а дротик, припаяний до лівої чи правої ніжки лампи...

ДЕНЬ БІЛЯ ВЕЛИКОГО ШЛЯХУ

Тільки-но він довідався про це, відразу зробилося якось недобре. Чому, він напевне не знав, але така вже людська вдача, що завжди в майбутнє дивишся з страхом.

Отож землемірки сьогодні вранці виїжджають, щоправда, не назовсім, на тиждень: у місті їм треба впорядкувати якісь папери, одержати довідки, тільки після того вони зможуть повернутися. Замість них викликали на кілька днів землеміра з іншого району, бо роботу відкладати не можна, ще в цьому місяці все треба закінчити й затвердити.

— Кажуть, що приїхав землемір, тих панночок уже не буде...— недоречно мовила мати, йдучи подвір'ям.

— Не буде. То й що?

— Нічого!..

Де там нічого! Батьки дітям бажають того, що самі вони мали, не інакше.

З теодолітом на плечі Бенас іде з дому дорогою, обсадженою берізками. Вацюкас теж має бути, але він на пагорб, що біля великого шляху, прийде з другого боку. Було б, звичайно, краще, щоб ніяких змін не було, щоб взагалі нічого не було, та що Бенас зробить, коли якийсь невидимий гробак гризе йому під серцем, і його ні знищити, ні вигнати не можна. Поволі підступає біль першої втрати, дуже поволі, напинаючи нервові волокна, віддираючи від кісток м'язи, задалегідь готуючи собі місце, щоб надовго запанувати над усім. Усе тут — берізки уздовж дороги з рано пожовклим листям і ялинка, що за довгі роки так мало виросла, бо всі собаки, пробігаючи мимо, зупинялися біля неї і на нижніх гілках залишали свої «свічки», аж уся вона поруділа від того; на якого біса і як вони ті «свічки» там ліпили, хтозна, одначе бабкам, які ними, цими «свічками», лікували всілякі хвороби, ялинка була справжньою аптекою,— все на місці...

О, ще ранок, а вся худоба вже полягала, ремигає собі жвачку, неначе та трава їй ні до чого...

Хрест у вільшанику весь у патьоках смоли — треба ж було мати розум, щоб таку святу річ у смолі мочити, та ще так, щоб роками стікали ті патьоки і по бронзових незграбно написаних літерах, і по датах народження та смерті. А яка огорожка! Щоправда, Американша довго вела переговори з Римідісом — бачте, від того місця, де поставлено хрест, треба було прорубати до дороги «вікно» (в Європу...), щоб перехожий бачив і, чого доброго, ще й шапку зняв. Вільхи рубати треба було не так багато, а кущі тоді були ще Римідісові, не усуспільнені, Римідіс запросив викуп, і не малий, Американша заплатила доларами. А потім поставила ту огорожку — господи, ні се ні те: низесенька, місцинка маленька. Здається, що той хрест устромили в якийсь чобіт з одрізаною халявою.

З'явився цей хрест тут зовсім просто, несподівано (бракувало ще чекати), як і все, що — як кажуть, — із малої, а не з великої хмари. І якщо вже Американша цього хреста поставила, то, очевидно, він мав указувати місце, де навіки спочив Американець. Так воно й було: на тонкій, вірніше, за тонку вільху повісився її чоловік, Американець. Коли він тут об'явився, Бенас не пам'ятає, а може, через те, що малим був, нічого йому не довелося про нього чути, та, коли трохи підріс, бачив, і часто: в Американця все ще була фарба, не якась особлива, а звичайна — вовну фарбувати: правду кажучи, фарба була непогана, рідкісна, справжня американська — це ж тільки подумати, яку хуру тієї фарби він притяг із Америки, що відтоді як повернувся на болото між вільшаниками, устиг завести непогане господарство, вирубати навкруги вільшаник, викопати рови, щоб осушити болото, посадити сад, і на все у нього тієї фарби вистачило — кому треба було, той і брав. Брали не тільки за гроші, а й за коня, якого позичали на день-два, залежно від того, скільки взято фарби, послали дитину на косовицю чи молотьбу, а то брали фарбу навіть за шматок сала — не щастило, бачте, Американцеві на землі, господарство підупадало, просто людина не вмiла господарювати, а його жінка ще менше, хоч і була литовка, ніяка не американка, — сама походила з міста Таураге і малою ще з батьками опинилася в Нью-Йорку. Що то робить з людьми ота техніка в Америці! Адже Американець поїхав прямо від землиці, нехай і не бозна-якої, та пошліфував тротуар біля хмарочосів, понатискав яких двадцять років усілякі електровимикачі — і пшик: треба гній вивезти із повітки — вже немає ні сили, ні бажання, і дає тоді всякому фарби, і бере кожне, треба воно чи не треба, велике

діло в гною покопирсатися, а фарба хоч кому завжди згодиться.

Бенасові довелося побувати в Американців кілька разів. Якось мати послала по фарбу. Американця не було вдома, а Американша, в довгій одежині, розхристана, заклавши ногу на ногу, — ноги, наче гілками верби, вкриті товстими синіми жилами, — сидить у кріслі-гойдалці і покурює сигарету. Фарби дала, тільки сказала, щоб наступного разу краще приніс не сала, а яєць, бо їхніх курей похапав яструб.

Нехай йому біс! Як далеко заблукав у думках, а пройшов зовсім небагато, хіба не хвилину зупинився біля хреста, де стриміло кілька жовтих квіточок, так міцно застромлених, що аж до смоли прилипли. Може, з часом вийдуть які інклюзи, чи як там вони називаються...

Теодоліт одтягнув йому плече — все-таки важкий, могли б зробити й легший, тим паче, що в ті землеміри йде чимало й дівчат...

На Американця натрапили парубки, що бігали по кущах за дівчатами. Більше, мабуть, у цих місцях вони не бігатимуть, і вже тільки цим Американець неабияк прислужився для зміцнення моральної дисципліни. А може, на нього натрапили діти Римідіса, коли по ягоди ходили, може, на тих парубків даремно наговорюють, якщо не знаєш напевне, то краще іншим не кажи. Що натрапили несподівано, це так; а вигляд у нього був страшний — язик (та ще фіолетовий!) висолоплений на яких двадцять сантиметрів, весь запінився й посинів, про очі що й казати, — і так у нього були витрішкуваті, а тепер і зовсім випиралися; він одним кінцем налигача обв'язав себе за шию, а другим тоненьку вільшину... Тому-то, десь раніше, і було сказано, що повісився за вільху. Це ж тільки уявити, який шалений був той Американець, щоб навіки розпрощатися з цим світом, щоб змусити себе до тих пір задкувати, поки задихнувся й повис. Таким зігнутим його і знайшли. Ну, звичайно, міліція і таке інше, було дещо й цікаве (кажуть, у кишені в нього один долар намацали і якийсь міліціонер забрав його, та це, можливо, вигадки самої Американші — їй усе тут щось не так; то якого біса сюди приперлася?), проте це не так важливо.

А все-таки — чому Американець повісився, чому в такий спосіб розпрощався з життям? Подейкують, що до Американші у кущі не раз завертав один здоровань із третього села (Американша мала не лише фарбу, а й whisky). То хіба в Нью-Йорку немає таких здорованів? Що Американцю не вдалося дитину придбати? Отож і привіз він з Нью-Йорка,

хоч і не від Американця, та все-таки американське дитя, так люди говорили. Що їсти не було чого? Ну, через це не варто ламати вільхи, як кажуть (бувало, кажуть), на селі, між своїми людьми, не пропадеш.

Ми знову шукаємо великих причин, а й тут нічого такого не було: Американець повісився через свого бугая, що був дуже гарний. Такого гарного і такого дивовижного (чи чули таке: вони з якимось сувалькійцем ще в Нью-Йорку домовилися, що один з них, коли повертатимуться на батьківщину, привезе американського бичка, а другий — теличку. Так і вчинили — потім, бувало, на кілька днів виражався або Американець до сувалькійця, або сувалькієць до Американця, доки не довідувалися, що привезена телиця, тепер уже корова, погуляла. Отак помалу рідня американських корів у Сувалькійі і навколо Американця все зростала й зростала), що до нього добивалися — повірте! — навіть з інших парафій. Спочатку приймальною (спеціальну огорожу) Американець зробив у себе і, це тривало кілька років, потім додумався, що це йому суцільні збитки — ведуть і ведуть корів, витопчуть, вимнуть усе дорогою до подвір'я і саме подвір'я. Тоді він і вирішив — краще самому з бугаєм по чужих господарствах ходити, адже часу в нього доволі. Свого чоловіка підтримала Американша, підмовлена тим здорованем.

Якщо клієнти жили далеко, він їхав возом і покидав свою любу господу на цілі тижні. Його Зубр навчився сам залазити на воза, — будь-який капловухий пес міг би в нього повчитися!

Того разу він із Зубром рушили пішки. Вивів його садовою доріжкою за маєток, корів чекало чимало, довелося б заночувати. Люди, що зібралися сюди, слово по слову, зрештою заговорили про усупільнення землі, та все глибше й виразніше, інший ще й од себе додасть. Що землю усупільнять, Американець на те й вухом не повів, та коли один чоловік сказав, що чував, нібито все заберуть — і коней, і корів, — Американець прислухався.

— Що ж, і Зубра доведеться віддати?

— Аякже! Плідники в колгоспі потрібні.

Цього було досить. Щиро повірив Американець у таке майбутнє, замовк, наче язика проковтнув, не залишився й почувати, хоч клієнтів вистачило б на цілий день, а може, й на два. Привів Зубра у Римідісів вільшаник. Вистояв там на колінах мало не півтори доби, а випущений на волю бугай додому теж не вернувся, хоч подався у бік домівки,

та по дорозі забрів на пасовисько Мілашюса до підходящих корів і там залишився.

Що за чортівня! Чому сьогодні Бенасові все здається не таким, усе нехороше, усе перевернулося в голові! І смоляного хреста вже минув, а з голови ще не виходить, як усі боялися везти Американця додому, тільки один теперішній бригадир не побоявся — засунув Американця в солому під сидіння, сам спокійнісінько сів на дошку і в сутінках, — ще туман був — поїхав білуватою дорогою, посвистуючи й поганяючи коня. До цього часу Бенасові найбільше з усієї цієї історії запам'яталося, як торохкотів віз теперішнього бригадира, вузька дорога і той свист... Між іншим, той самий бригадир учора привіз землеміра, шкода, що Бенас ніде не зустрів бригадира, він здорово вміє розказувати про людей.

Між іншим, можна не поспішати — Вілія й Мілда вчора казали, що землемір до роботи не дуже запопадливий і що Бенас зранку нехай не квапиться, якщо покажеться перед обідом, то й добре.

Він іде повз сад Римідіса, власника того самого вільшаника. Скраю стоїть його син і показує Бенасові червоного язика.

— Ось я тобі, — каже Бенас і нагинається по хворостину, але хлопець одбіг і знову висолопив язика. Що ти вдієш, якщо в нього такий розум. Язик — це сміх, порівняно з тим, що цей Римідісів син утнув одній німкені. Ходили такі по селах зразу після війни, белькотіли й розповідали про свою чудесну Німеччину; одна з дівчиною попросилася до Римідісів переночувати. Обидві зразу поснули на соломі під стіною, Римідене пішла доїти корів; на плиті варилася якась каша, а Римідісів синок, побачивши, що німкенья спить із роззявленим ротом, зачерпнув ополоником тієї каші і ляпнув у рота, почастувавши мимохідь. Можна уявити, як страшно урвався сон німкені, і можна зрозуміти Римідене, коли вона лупцювала свого сінка, мов собаку, а той, як мати, б'ючи, аж стомилася, випалив:

— Я й тобі так зроблю за те, що мене лупиш!

Оця ялина не раз ставала Бенасові в пригоді, коли вони недалеко пасли корів. Хлопці частенько лазили через тин у сад Римідіса і крали яблука. З ялини було видно, чи далеко Римідіси, що вони роблять, чи з ними їхній синок. Коли яблука достигали, в саду бувала Римідісова мати. Та що з того: стара недочувала, було задрімає і пухкає собі під яблунею, а Бенас на другій трусить яблука. Скільки було радості — солодкий той заборонений плід!

Стара й зараз у саду, тільки не спить, а ходить, підмітаючи землю латаною спідницею; та спідниця пошита — щира правда — із старих мішків, і пошита, либонь, тоді, коли Бенаса ще й на світі не було. Стара дуже добра, даремно вони, повилазивши на ялину, збивали палицями яблука і дратували підсліпувату бабу. Де їй було зрозуміти, яка то невидима сила трусить із яблуні яблука. Зараз вона підсліпуватими очима дивиться на Бенаса; Бенас вітається з нею; що він каже, вона не чує, бачить тільки, як ворухнуться губи, збирає на землі яблука в пелену своєї спідниці з мішкови́ни й несе Бенасові... І це все нічого, та сонце сьогодні зішло на заході і котиться на схід — не інакше, — Бенас давно знав, що робиться з тією старою, але такого, здається, ще не було: підходить до Бенаса, майже без упину гидко стріляє і щось буркотить... Як ти візьмеш такі яблука? А брати треба, не можна стару людину ображати, тому він напихає в кишені й дякує.

— А як матуся, чи здорова? — шепелявить стара.

— Здорова, тьотю.

— То добре, що здорова. Порядна, ой, порядна людина. Дай боже, щоб і діти в неї були такі... — І стара йде назад, волочачи спідницю по землі, і знову стріляє й бурмотить собі під ніс. Їй, мабуть, здається, що вона робить це зовсім тихо...

Трохи пройшовши, Бенас кілька яблук шпурляє в сіно, ану їх, суне руку в другу кишеню, але більше не викидає, подумавши, що негарно зневажати доброту навіть і такої старої, немічної людини...

О, зараз його напевно зупинить Мілашюс! Іде он через луг, уже й стежку протоптав, він один тільки й ходить цією стежкою, більше нікому вона не потрібна. Мілашюс, вітаючись, ще здалеку здіймає шапку, посміхається вицвілими, світлими очима; у нього вусики гарно причесані й сиві. Посивіла й голова, проділ розділяє волосся на дві половини.

— Здоров, Бенасе, — протягло каже він, поглядаючи то на Бенаса, то на прилад, якого Бенас зняв з плеча й поставив у рівчак, обіперши об укiс, то на свій кошик, в якому повно підсохлих кінських кізків. — Куди це ти прямуєш?

— Іду до шляху. Там будемо міряти поле. Ще повинен прийти Вацюкас і землемір.

— Авжеж, треба обміряти, треба знати, що маєш, я теж кажу, що треба...

— А ви, дядьку, що робите?

— Я? Я теж лічу, Бенасе... Ось збираю й лічу, потім

складаю на купу, частину бере жінка свиням, але я прошу, щоб вона мені сказала, скільки бере, бо мені, бачиш, треба достеменно знати, скільки я повинен списати.

— Навіщо?

— Навіщо знати? А як, Бенасе, не знати, скільки чого? Треба знати... Кожна людина повинна знати, кожна... Як і ви, міряючи, узнаєте, які площі землі навколо нас. Так само й моя робітка...

Ой ти, Мілашюсе, коли ти береш скрипку, притискаєш її до підборіддя і ведеш смичком, який ти не схожий тоді на теперішнього, як журливо й мудро виводиш свою мелодію, як тужно дивишся перед собою або на того, хто тебе слухає. Як хороше тоді кожному, та й тобі самому,— і що ти робиш оце зараз, яку безглузду й смішну роботу робиш...

— Ти чув, Бенасе? Мабуть, усе село говорить?

— Про що?

— Що я одержав листа від Сталіна?

— Ні, я не чув, дядю...

— То як це так?.. Не може бути!

Бенас чув, разів десять чув від самого Мілашюса, але не можна йому заборонити розказати й одинадцятий.

— Я був написав листа в оборонне міністерство країни, чи як воно там називається, відповіли, що поки що не знають, де пропав мій син, тоді написав Сталіну, так довго писав, кілька місяців, зайти коли-небудь, я тобі покажу, копію залишив, я такі папери тямлю писати, вчився у царській школі. Ваше високоблагородіє... І таке інше. І прийшла відповідь із канцелярії Сталіна, і він установив, де загинув син, він навіть не загинув, а помер у лікарні від запалення легенів. Усе-таки своєю смертю краще, Бенасе, чи не так?

— Напевне...

— Що й казати, що й казати... Коли я про все остаточно довідався, то викопав біля хати могилку, Бенасе, поклав у неї оці обсохлі картоплинки, знаю й скільки,— скільки синів було років,— акуратно насипав могилку, збив і поставив хреста... Та ти йди, не марнуй часу, кожен із нас має свою роботу, іди, Бенасе.

Через деякий час Бенас обертається — Мілашюс уже в своєму подвір'ї, вже обходить, хрестячись, навкруг могилки. Боже мій, на що перетворюється любов, коли людина не вміє дивитися на все як на щось неминуче!

На домовленому місці нікого немає. Бенас кладе прилад і лягає горілиць. Пагорб хоч і невеликий, та звідси добре видно не тільки шлях, яким проїхав один, незабаром і другий

велосипедист, а й шосе вдалині, за кущами, за річкою, за тим малинником, в якому ще зовсім недавно... Ох! Облишмо; в тому малинику вони були зупинилися, він нарвав багато малини, а Вілія й Мілда, та й він сам, малиною почервонили собі лоби.

Малі білі хмарки ледь-ледь плинуть високо в небі і в очах Бенаса — мандрують із заходу на схід, то віддаляючись одна від одної, то наздоганяючи одна одну... Навіть дивно: їх жене вітер, вони не самі пливуть, то як можуть одні сунути повільно, а інші літати? Може, вони на різній висоті, тільки здалеку, із землі, здається, що на одній, тому й рухаються неоднаково?

Стало так спокійно навкруги, заспокоїлась і душа в Бенаса, вгамувалися почуття; здається, все влаштує за тебе хтось інший, не треба буде пальцем поворохнути, отут, зовсім близько, є така розумна й надзвичайна сила, яка підкидає жайворонка в небо і велить йому падати на землю, яка вигонить стару Риміденє в сад і примушує Мілашюса збирати ті кізяки, Американця прославляти кущі Римідіса, а його сінка отак обривати сон тієї німкені...

— Здоров,— почув Бенас над собою голос Вацюкаса, і Вацюкас простягається поруч.

— Здоров,— відповідає Бенас.— Як справи?

— Добре, Бенасе. Оце йшов сюди і зустрів землемірок, як вони від'їжджали.

— Хто їх повіз?

— Бригадир.

— А...

— Чому «а»?

— Нічого, Вацюкасе, просто так. Я думав, може, хтось інший...

— Мілда весь час сміялася.

— Бригадир мастак жартувати.

— Та воно так... А Вілія чомусь сумна була.

— Вона завжди така... Похмуріша.

— Де там завжди! Виходила в поле й аж заливалася. Навіть у нашому подвір'ї було чути. Моя мати не раз казала, що в неї якийсь цікавий голос.

— Коли співає?..

— Завжди... Бенасе? — по якій хвилі питає Вацюкас.

— Ну?

— Бенасе, котра з них тобі більше подобається?

— А тобі, Вацюкасе?

— Чого ти смієшся?

— Ні, я серйозно.

— Мені Вілія...

Бенас мовчить. Адже й він міг би жартома сказати, що і йому більше подобається Вілія, одначе нікому не хочеться говорити вголос про сокровенні речі, ми хочемо залишити їх тільки для себе, ранкові чи вечірні, для радості чи смутку, щоб було на що покластися і чим зігритися.

— Чого ти не сказав?

— Мені, Вацюкасе, подобаються обидві...

— Навряд...

— Справді, обидві.

— Дивно... Мені Мілда така сердита здається, наче вона когось не терпить...

— Неправда, Вацюкасе. Вона така людина, та й годі.

— Може.

Вацюкас сідає, роздивляється довкола. Там, де колись був маєток, іде чоловік, зважаючи на ходу, не бачили такого, чужий.

— Бенасе, здається, йде землемір.

— То й що? Нехай собі йде.

— Так шкварить, що аж поли піджака лопотять.

— Спізнюється, то й доводиться поспішати...

Незабаром стало чути його карбовані кроки, він іде покашлюючи й відпльовує, Вацюкас мимохідь підводиться, а Бенас усе ще лежить, хоч повернувся на бік і бачить того, хто йде до них.

— Здорово, хлопці! Ви, часом, не мої помічники? — без жодного вступу починає землемір.

— Ваші... — відповів Вацюкас, а Бенас у цей час спроквола сідає й дивиться на прибулого, ще нічого не встиг побачити, як землемір знову запитує:

— То хто з вас буде моїм головним помічником?

— Обидва, — відповідає Бенас.

— Обидва, то й обидва, але котрий носитиме цього біса? — він показує на апарат, що лежить на землі.

— Досі носив я, — знехотя крізь зуби цідить Бенас.

— Хто я? Як твоє ім'я?

— Бенас.

— А ти? — питає Вацюкаса.

— Вацюс.

— Прекрасно. А я Теофіліс і попрошу, кавалери, називати мене тільки так... То як там та штуковина, не розбив, не вдарив десь об камінь? — Теофіліс підходить до приладу, виймає з ящика, дивиться.

— Може, й розбив...— сердито відповідає Бенас.

— Ну, ну, нічого тут, Бенасе. За речі відповідаю я.

— Звичайно.

— Ну що ж,— каже Теофіліс, дивлячись на подряпаний годинник,— робота не втече, можемо ще трохи відпочити.

Він підкотив до колін заношені штани, оголивши руді волохаті литки й темні запилені шкарпетки, простягнувся горілиць і підклав під голову руки.

Одна кишеня в піджаці відстовбурчилася, в ній видно пачку «Паміра» і почиркану коробку сірників. Борода в землеміра густа й руда, наче хутро ведмедя, Бенас бачить, як по тій бороді лізуть, ворущачи волосся, дві руді чималі мурашки, одна долізла вже до самої губи, видно, лоскоче, бо Теофіліс сплюнув:

— Тьфу, паскуда...

Вацюкас пирснув.

— Що тут за сміх?

— Нічого...

— З дівками, Бенасе, видно, було веселіше? Ех, такі панянки! Випасені, засмагли, замріяні!.. Веселіше чи ні?

— Може, й ні... Ви такий цікавий чоловік,— вихоплюється в Бенаса, і в його голосі Теофіліс виразно вловлює добре зрозумілу йому нотку.

— Нічого, нічого, Бенасе. За тиждень вони повернуться, попрацюємо кілька днів разом, потім і я звідси подамся... Сам іще не знаю куди. Просто подамся, як кажуть, щастя шукати. Ех, хлопці, хлопці!..

— Так уже й не знаєте куди? — на цей раз спокійніше запитав Бенас, зрадівши, що Теофіліс підтвердив те, що він знав про нього, і трохи посмутнівши, що цей Теофіліс працюватиме разом з Вілією та Мілдою, а він якийсь такий страшний, а може, й небезпечний... Який вигляд мала б Вілія поруч із ним?

— Куди? Напевно, в яке-небудь місто, братики, напевно. Там я відчуваю себе більше схожим на людину... Здається, і все, і люди там кращі, ніхто не витріщає на тебе очі, ніхто не цікавиться тобою,— роби що хочеш — хоч і повісься...

— Там добре, де нас немає...— сказав Бенас і злякався.

— Невже? — глузливо запитує Теофіліс.— А ти грамотний. Ні, братику, я там уже жив і жив, знаю добре. Маєш карбованець — піднімаєш руку, стрибаєш з товаришами в машинку — і куди-небудь до річки або на околицю міста, а там, братику, трудися закасавши рукави, лий у горло, а

панянок, панянок! Не таких, як оці... Ай-ай-ай, кожна тобі на шию чіпляється... Та, може, вам про дівок нецікаво, га? Ти, може, ще панянок і не любиш, Бенасе?

Бенас почервонів, але не через ту злещасну сором'язливість, яка вічно супроводжує чутливі і вразливі натури, а з люті, що все посилювалася в ньому через насмішки, одне слово, через якусь ворожість до цього пришельця, що, розкинувши ноги, брудний, лежить без діла, ще й хоче нав'язати їм якийсь свій лад.

— А коли ні, то що? — питає Бенас. — Тоді вам нікому буде розказувати?

— А, ну його все к бісу! Що може тямити людина, коли сама не має досвіду? — Він схоплюється. — Вацюкасе, бери свого вимірника і катай туди, до верболозів, а ти допоможи мені поставити теодоліт.

Бенас розставляє триногу, стромляє в землю, прикручує теодоліт, дивиться, щоб він рівно стояв.

— Уже? — питає Теофіліс.

— Уже, — відповідає Бенас.

— Почали! — гукає він Вацюкасові, і той піднімає свою смугасту дошку. Теофіліс дивиться у вічко прилада, якомсь дивно відкинувши вбік руку, вітер метляє холоші його добре поношених рудих штанів.

Він вправно жестикулює своїми волохатими руками, а піджака кинув на великий, розігрітий на сонці камінь, сполохавши ящірку, що спала на осонні.

— Забирайся геть, ледацюго!

І знову розмахує руками, регулюючи дошку Вацюкаса, неначе який диспетчер на аеродромі, а коли той не розуміє, що землемірові од нього треба, і здалека щось питає, Теофіліс кричить на все горло, випльовує сигарету, оскалюючи свої жовті зуби. Тоді в нього на обличчі якась дивна лютість, веселість чи ще щось.

Упоравшись на одному місці, він сам тягне теодоліт на друге — чи то забув, що це обов'язок Бенаса, чи, може, навмисне так робить, чи дуже замріявся. Переносячи триногу, Теофіліс зачепився за купку землі, що нарив кріт, і мало не падає, сердито спльовує і одразу починає сміятися.

— Бач, Бенасе, мало не розтягнувся. От до чого дожилися Теофілісові ніжки...

Нічого собі ніжки — наче в сохатого — грубі, у шерсті...

Отак вони переходять від однієї ділянки до іншої, Теофіліс працює дуже швидко, Вацюкас ледве встигає, часом з вимірником він біжить так далеко, що його не можна догукати.

тися, тоді Теофіліс махає йому рукою, і той мчить, мов заєць, а його сорочку парусом надуває вітер.

— Чортівня! — лається Теофіліс. — Баби — це баби, накрутили, намазюкали, сам дідько не розбере, що воно тут нароблене, доведеться перемірювати. Ну їх к бісу!

— Може, й вам поталанить і накрутити, і намазюкати! — голос у Бенаса тремтить.

— Не вам, а тобі, мій голубе... Щоб не смів інакше говорити... Виходить, захищаєш? Добре, добре, захищай, так повинен робити кожний мужчина... Тільки ти мені тут слину не розпускай, тям собі, що всі вони такі...

— Але ж ти, Теофілісе, всіх їх теж, мабуть, не знаєш...

— Братику, якщо я не знаю, то хто ж тоді знатиме? Ех, Бенасе, Бенасе, верба ти похилена! Погано такій вербі, ой, погано...

— Теофілісе, але часом і на непохилену собака... Так би мовити...

— Ти так кажеш? — блискавично повертається Теофіліс до Бенаса.

— Схоже на те...

— Поганець!

Десь опівдні Теофіліс оголошує перерву. Вацюкас зараз сміливіший, йому, видно, з Теофілісом цікавіше, ніж з Вілією і Мілдою, тому, тягнучи за собою вимірника, він підбігає до Теофіліса і Бенаса.

— Чого? — сердито питає Теофіліс.

— Як чого? Ви ж казали, що обід.

— Чого тебе сюди принесло? Хіба в тебе нічого їсти?

— Є.

— Ну от... Та залишайся, залишайся!..

Теофіліс знову падає на траву, знову руки під голову, знову сердиться, дивлячись на таке гарне небо, знову викидає з бороди мурашку.

Бенас каже:

— Може, разом попоїмо?

— Ти мені кажеш? — питає Теофіліс.

— Тобі.

— Дякую. Не хочу нічогосінько. Коли б чогось кисленького десь дістати...

Тут Бенас пригадав і відразу зрозумів, де йому згодяться яблука Риміденє. Він витягає їх з кишені і кладе на купу.

— Може, підійдуть яблука?

— О боже! Оце-то штука! — вигукує Теофіліс. — Від цього не відмовлюсь... Накрав?

— Що ти! Навіщо красти? Баба одна дала...

— А... Добра баба?

— Непогана.

— Стара?

— Зовсім стара...

— А...— буркнув під ніс Теофіліс і взявся трошити яблука; він нічого не знає, то йому байдуже, яким чином вони попали до Бенаса в кишеню. Проте, й потрошивши яблука, Теофіліс все одно незадоволений, совається.

— Хлопці,— каже він, шкребучи потилицю,— може, знаєте, у кого б це?..

Вацюкас не розуміє, тому питає:

— Що?

— Ну, скажімо, пивця?

Вацюкас розгубився: і він, і Бенас знають, де взяти, але бояться сказати.

— Ну, ну! Чого ви боїтеся? Хоч я і страшний на вигляд, але в такій справі можете мене не боятися. Ось гроші, шквар. Принесеш?

— Принесу,— сказав Вацюкас і пустився в напрямку кущів.

Бенасу й Теофілісу зробилося якось незатишно. Бенас поволі жує свій обід; у нього, видно, щось лежить на душі, та ще й важке, і невідомо, з якого боку те важке легше скинути.

— Учишся? — голосом слідчого питає Теофіліс.

— Учуся. Закінчив дев'ятий,— відповів Бенас, і його вже розбирає лютість, що з кожним словом, яке насправді нічого істотного не означає, він наче втрачає свою якусь, хоч і невелику, силу й правду.

— Вже грамотний! Коли закінчиш, чи знаєш, ким будеш?

— Не дуже...

— А що тобі подобається?

— Літаки.

— То хочеш бути льотчиком?

— Мені дуже подобається. Тільки не знаю, чи вдасться.

Теофіліс різко підводиться, тоді сідає, втупивши свої руді очі у Бенаса.

— Чому ні, прошу. Велич, небеса, вище жайворонків і лелек, грошей, як сіна, від жінок відбою нема. Орли-соколи...

— Коли щось подобається, то скрізь можеш бути соколом, чи не так?

— Та невже? Гмммм...

Дивний цей Теофіліс! Але чому голос його раптом став

якийсь пригнічений? Він довго, дуже довго мовчить, перевернувся на живіт, часом сіпне то однією, то другою ногою і жує траву, немов готується до якоїсь останньої атаки.

— А більше нічого тобі не подобається? — запитав він, випивши більше як пів пляшки пива. Пляшку він тиче Бенасові.

— Ні, я не люблю.

— Ти ба! Не п'єш, то й не пий...— Він знову потягнув добрий ковток і, задоволений, радіє: — А та-та... То що тобі ще подобається?

— Хіба це так важливо?

— Важливо чи не важливо, а сказати можеш.

— Мені ще подобається література, Теофілісе.

— А й..! — зовсім гидко вилаявся Теофіліс, аж Вацюкас здригнувся.— Література... Майже Екзюпері... Чув про такого? Столиця вже знає... Бренькай собі по струнах ліри, а публіка плеще в долоні, дівки квіти несуть і просять хоч слівце яке написати в книжечку... Тьфу! І все так гарно, любо, світ такий рожевий, вабливий, лиш іди та йди вперед, простягнувши пазура...

— Не розумію, чому ти на все такий злий. Адже сам знаєш, що говориш не зовсім правду, що означає твоє зло проти Майроніса або, наприклад, проти Чехова?

— Он як? Так, так...— Землемір надовго замовкає, перевертається на спину, сідає, якимось смішно простягає ноги, немов коник, впираючись міцними руками. Зараз він уважно дивиться на захід, прозора хмарка затулила сонце, Бенас і Вацюкас бачать, як дивно тремтить у Теофіліса нижня губа.

— Бенасе,— хриплуватим голосом каже Теофіліс, дивлячись кудись далеко-далеко.— Вацюсе?

— Що? — питають обидва.

— Ви не повірите, а я зараз бачу Африку. Он ходять чорні — великі і малі, випнувши голі животи, один виліз на дерево й кидає на землю ананаси, а ті, що внизу, ловлять у якесь рядно... Нехай йому грець, як усе їм легко, нехай йому грець...

Вацюкас збентежено дивиться на Бенаса.

— Гарно, та навряд чи так уже легко,— каже Бенас.

— Бенасе!

— Що?

— То тобі Чехов нічого? — питає Теофіліс, усе ще дивлячись на захід.

— Дуже подобається, Теофілісе.

— А «Дядя Ваня»?

— Читав не раз. При нагоді поїду в місто подивлюся.

— Пам'ятаєш, Бенасе, там є таке місце, де Олена, Соня, маман, Ваня і лікар Астров сходяться разом... Олена каже, який сьогодні чудовий день, а дядя Ваня: «В такий день добре повіситися...»

— Пам'ятаю, ще б не пам'ятати.

— Ото був час! Рвався на сцену, неначе бик на арену... Господи! І в мене виходило. Перед тобою — роззявлені роти, а ти простягнеш до кожного мотузочок і везеш, куди хочеш... А коли я починав говорити про ліс, про посажену берізку, що радуватиме людей через багато років, мені самому стискало в горлі. Але чортівня! Така вже у мене вдача — в той самий час мене брало зло, чому не мені, Астрову, а дяді Вані треба сказати про те, що добре б повіситись. Починало мене трясти від усієї тієї краси, від того сенсу життя, якийсь клятий голос нашіптував, що все не так, що все це обман, що насправді все набагато страшніше. І я нічого вже не міг з собою подіяти. Просто мене переслідувало й переслідувало безглуздя. Зрештою я почав плутати текст, сам вставляв які-небудь гидкі слова, далі стало іще гірше, потім я залишив театр — сам, поки ще не вигнали...

А бодай йому! Як негарно сіпається в Теофіліса губа і права щока.

— І після всього ти став землеміром?

— Не відразу. Братики мої, все за нас робить хтось інший, ми тільки дивимося, де б приземлитися, щоб не так дошкулило. Лише так. Хлопці, я вже нічого не можу, зовсім нічого. Ви ні біса не розумієте, ви ще нічого не тямите... Треба боротися, дивитися в небеса? А яка може бути боротьба, коли за теодолітом ледве ноги волочиш? Ти мені скажи, Бенасе?

Видно, йому стало недобре, аж очі в нього побіліли.

— Хочете, то послухайте, що було далі. Роботу я знайшов, сів креслити проекти, мені сподобалася та робота ще в гімназії. І тут виходило добре, навіть дуже добре, тільки знову те саме прокляття: поки налягаю на роботу, доти все добре й весело, приходжу на роботу раніше за всіх, працюю допізна, а згодом, коли недалеко кінець, на мене знову те саме знаходить, хоч вовком вий. Нічого не можу з собою зробити, і просто не можу виносити тих, які радіють, щось зробивши, вбачають у цьому великий сенс, а може, й щастя. Справжнє прокляття сидить у мені, Бенасе, страшне прокляття... І з

креслярні довелось піти: настав час, коли я не міг дивитися ні на яке креслення...

Теофіліс перевертається на спину, зараз і він, здається, бачить, як пливуть хмари, а Бенасові дуже прикро, у нього не лишилося ані краплі опору, тієї ясної противаги, яку він мав спочатку, а треба щось казати, щось придумати.

— Теофілісе, коли я був зовсім малим, один коваль зробив сікача картоплю сікти. Він цілий місяць бігав та все питав, чи добре сікач січе, чи подобається. Якщо мати хвалила, то в нього очі аж сяяли від задоволення.

— Дурень!

— Хтозна.

— Дурень, бо в нього думка й поняття застрягли. Немає жодного узагальнення. Дурень, дурень...

— Ти тільки не ображайся, але чи не те саме й у тебе: адже в тебе немає жодної соломинки, за яку ти міг би схопитися, то й кажеш, що немає якогось узагальнення...

— Немає, і нехай воно згорить! — клацає зубами Теофіліс. — У-у, не виношу тих, хто літає в небесах, тих облесливих балакунів... Жінки! Ах, боже мій, це чудо світу. Іде, сідничкою крутить, та все: прошу, пробачте, який ви дуже розумний, симпатичний мужчина, ви мені подобаетесь, я навіки... Хлопці! Навіки... Коли я пішов з тієї креслярні і виїхав у село землеміром, моя жінка так ласкаво вмовляла: нічого, Теофілісе, трошки помучишся, ти можеш узяти себе в руки, попрацюєш тепер так, а потім улаштуємося, ти такий розсудливий... Так, так, люба. А як той розсудливий, скучивши за домівкою і не маючи сили винести страшної самотності, одного разу прилетів із села додому, то побачив жінку у ліжку з її колишнім співробітником... Так, так, давайте співати гімни, давай облизувати солодкі як мед слова про красу життя, облизувати, мов телята!..

Чортівня! Що з ним діється? Він вже нічого не хоче слухати, б'є ногами об землю, він зовсім збожеволів, наступає й наступає на Бенаса:

— Квіточки ви, пташки небесні!..

— Теофілісе, а що ти пропонуєш робити?

— Нічого, хлопче, нічого! Висадити все в повітря, а всіх тих бабів скласти в гармату, вистрелити, і нехай летять на місяць. Більше нічого, хлопці, анічогісінько!..

Яка там уже була робота, але до вечора дотягли. Прилади знову залишили в людей, Вацюкас пішов у свій бік, Бенас у свій, а Теофіліс, зігнувшись, часом підіймаючи вгору кулака, похитався у напрямку колишнього маєтку.

З ранку до вечора, від Американця й хреста у вільшанику до Римідене з її яблуками, від могилки Мілашюса до крику Теофіліса — все вмістилося у цей проміжок часу.

Ще за той проміжок часу Вілія й Мілда встигли з бригадиром доїхати до розвилки, тепер вони, напевне, в своєму місті.

Бенас уявляє, що їм усе одно, мабуть, хороше, як і кожній людині хороше знати, що одна, хоч і дуже велика приємність кінчиться і почнеться щось нове, може, не зовсім нове, вже відоме, тільки трохи призабуте.

— Віліє,— шепотів Бенас, лежачи в кімнатці, пропахлій травами, дослухаючись до шкряботіння шашілю й мишок, я вірю в своєрідну правду Теофіліса, бо так не збрешеш, але якщо все так, як з тими яблуками Римідене,— я на них і дивитися не хотів, кілька навіть викинув, тому що бачив, як вона їх несла й подала мені, а Теофіліс не знав і з'їв їх, смакуючи й прицмокуючи губами...

Ще не скінчився для Бенаса відведений йому проміжок часу, ще не завтрашній день, а ніч, яка належить цьому дню, срібна ніч, яка одну за одною вже струшує стиглі груші, і вони падають повз маленьке віконце, і, незважаючи на все, незважаючи на все, Віліє, нічого не було б на світі, коли б людина — крізь своє горе, бруд і мерзотність — не бачила, не відчувала до дрожу в усьому тілі, що таке місячна ніч з дрімливою грушею, колодами стін, які розливають тепло, і маленьким віконцем у кінці хати.

Бенас підводиться з ліжка, підходить до віконця. Холодна долівка комори остуджує розпалені ноги.

— Що з тією дитиною, батьку? Він не спить цілу ніч, никає, вештається, а зараз, здається, стоїть біля віконця й дивиться в поле,— чує він пошепки сказані матір'ю слова.— Це все ті землемірки наробили...

— Ану тебе. Тобі все землемірки та землемірки... Може, зовсім не землемірки, а щось інше? Звідки ти знаєш? Адже він уже не маленький...

— Іди, подивися, скажи йому що-небудь, батьку...

— Добре, йду.

Тихо відчиняються в коморі двері. Так тихо, що й не почув би, коли б не відчув усім тілом.

— Бенасе? — в темряві питає батько.

— Що? — озивається біля віконця.

— Ти все не спиш?

— Ні. Не можу заснути.

— Що з тобою, Бенасе?

— Нічого, тату, зовсім нічого. Ви тільки не хвилюйтеся, все гаразд.

Батько човгає в темряві. Він уже доторкнувся до гарячого Бенасового плеча, але руку раптом віднімає, мов засоромившись. Він довго дивиться у віконце, хапається за те місце, де у кишені штанів носить сигарети, та зараз у нього ж ні штанів, ні сигарет; батько мовчить, мовчить і Бенас, поки, нарешті, батько каже:

— Яка чарівна ніч, Бенасе.

— Чарівна, тату.

Від цих слів у Бенаса щось стискується в горлі, тіпається щока.

Батьку, батьку, язичнику ти мій, який ти великий, і як добре, що серед горя й злиднів із самого свого дитинства не забув цього слова й досі відчуваєш, як пливе місяць. Батьку, батьку, як це прекрасно.

БРИЧКА ВІД'ІЖДЖАЄ

Два дні на тиждень Теофіліс зовсім не показувався. Прийдуть Бенас з Вацюкасом на домовлене місце, почекають до обіду і йдуть додому. Після того він знову прийшов — як і першого разу, широко ступаючи, розмахуючи руками, привітався, впав на траву і мовчав добрих півгодини. Бенас із Вацюкасом відійшли вбік, думали, що Теофіліс спить, та Теофіліс і повік не склепив. Полежавши, він раптом схопився, скинув подерті черевики, шкарпетки, знову розлігся на траві, якимось смішно розчепірівши пальці на ногах і ще смішніше ворущачи ними.

— Бенасе! — заговорив він хриплим голосом.

— Що?

— Ти не сердишся?

— На тебе? Чого б це сердитися?

— Не злися, не злися, Бенасе... Не злися й ти, Вацюкасе, наговорив я вам різних дурниць, як вип'єш, то сам біс тягне тебе за язика...— І за якусь хвилину вже реготав, качався по землі і бив ногами.— Ха-ха-ха! Який я дурень, хлопці! Хіба мені треба було тут валятися, я міг би гори зрушити, гори, правду вам кажу! — І скрипів зубами, доки не втомився й заспокоївся.

Працюють вони тепер мало, і взагалі все не так, Теофіліс, хоч говорить небагато, хоч і не лається, і не глузує, все зробив тьмяним, все злизав — і ту красу полів, і віру, й надію. Бенас тепер буває більше з Вацюкасом, Вацюкас приніс Войнич

«Овод», читають уголос, у Вацюкаса аж сльози на очах виступили, коли Бенас прочитав докір Овода: «Погано стріляєте, хлопці!»

Теофіліса знову наче хто розбудив.

— О! Це чудово! Герой, ніколи й нікому не здавався... І ви не здавайтеся, Бенасе, особливо ти, тримайся... Краса, ох і краса — оте життя. Тільки будьмо сильними, тільки штовхай у зад кожного, хто похитнувся, позачиняймо всі двері і вікна, побачивши бідака. Для чого він тут, нам треба здорове тіло й цілеспрямований розум, нацькуймо собак на всіх, у кого немає здоров'я!..

На другий день він знову дає Вацюкасові гроші, той знову біжить за пивом; Бенас крізь зуби питає:

— То нам, може, йти додому?

— Додому? Ого! Не-е-е... Будете сидіти, стерви, разом зі мною. Хто буде робити, може, я один? І ви, бач, кинути хочете... Випий,— суне пляшку Бенасові,— чого комизишся?

— Я не хочу, ти давно знаєш!

— Оце-то мужчина. Просто із фундаментів фундамент...

— Може, досить уже, Теофілісе, мене гризти? Мені починає набридати...

— Кажеш, досить, кажеш, починає набридати? А що ти думаєш, усього може бути, усього, Бенасе...

І він знову довго мовчить, дивлячись водянистими очима на ліс, що темніє вдалині. Потім знову, як завжди, раптом схоплюється.

— От стерво, забув,— у мене ж є чудова закуска.— Він риється у спідній кишені засмальцьованого піджака, де пристебнута, чого доброго, довоєнна ще авторучка. Порившись, він витягає загорнене в газету кільце ковбаси.— Від цього, може, й ви, шановні, не відмовитеся? — ламає ковбасу й подає Вацюкасу з Бенасом. Бенас не хоче брати, але Теофіліс тицяє йому в руки насильно.— Жерить, це мені даром дісталось! І за що? Не вгадаєте, хлопці... Днями під вечір іду повз пасовисько, знаєте, там, за маєтком, є таке пасовисько, ото ж — іду й зустрічаю жінку самого агронома. «Так і так,— каже,— як ви, землеміре, сюди приїхали, то розвиднілося тут, ви єдиний цікавий мужчина у цій глушині, тільки ви ніде не показуєтесь, а через вашу бороду всі дівчата й молодиці просто навісніють». — «Та невже?» — питаю. «Так і так,— каже,— ані словечка не брешу, багато хто був би щасливий, коли б ви хоч трохи звернули увагу, коли б ви провідали...» І так пронизливо, так пронизливо дивиться мені у вічі, що я аж стрепенувся: «То,

може, будемо вважати, що провідав?» — «Що ви, що ви», — вся просіяла, ну, і таке інше, ви пацани і нічого в цьому не тямите... Словом, завернули подалі і де безпечніше, а потім повела мене до себе додому, чоловік у від'їзді, чорт, мені вже ні се ні те, а вона каже: можете зостатися, все одно ви справжньої домівки не маєте, я вже щоб якнайшвидше вирватись, а вона ще давай мене соромити, мов, ті чоловіки всі боягузи... На прощання вона й тицьнула мені оцей шматок ковбаси, та ще й грошей у кишеню поклала. «Знаю, — каже, — як тобі треба...»

У Бенаса застряв у горлі кусок ковбаси, і він розізлився сам на себе, що через таку дурницю оце хвилюється. Він добре знає жінку агронома, вона на якихось п'ять років старша від Бенаса, дуже гарна була дівчина, жила з батьками біля вигину маленької річки. Весною їхня садиба вся розквітала хвощем та калюжницею.

Ах, Юрате, Юрате! Скільки очей на тебе задивлялося, коли ти приходила на вечірки, а багато хлопців до залу й не заходили, чекали надворі, біля дверей, сподіваючись, що пощастить кому-небудь тебе провести. А коли ти йшла в танець, то всім здавалося, що на твоєму тілі немає ніякої одежі, що ти танцюєш у воді — так ти пливла й хвилювала... І вже рідко коли хто із села тебе проводив, бо восени приїхав новий учитель, він був у білому костюмі, після танцю він усе бігав східцями на другий поверх і, повернувшись, витирав губи; а незабаром і ти вже підіймалася тими східцями, і вже навесні учителів білий костюм не раз, бувало, маячив біля вашої хатини, і твої батьки не могли нарадуватися, думали — буде в них зять, якого в окрузі ніхто ще не бачив. Та наступної осені до школи прислали ще вчительку, таку дівчину з мрійними очима, і вчитель з останнього старався пошити новий світлий костюм, і незабаром ота вчителька почала підійматися східцями, щоправда, їй весь час доводилося туди підійматися, бо на другому поверсі вона й жила.

І вже біля дверей залу не стояли сільські хлопці, багато хто танцював з Юрате, та якось не уважно, байдуже. І лише один кривий пастух, який пас череду, тебе кохав по-справжньому, але коли ти з ним, кривим, ішла поряд стежкою в льону, то була мовчазна, покірنا, нещаслива. Ой Юрате! Які ми були б великі, коли б набували досвіду без втрат, коли б могли все тільки звалювати собі на спину й нести, а свічка щоб горіла, як і досі, й нітрохи не обпливала.

Та все кінчилося ще сумніше. Твій брат, який був, може, ще веселішої вдачі, ніж той учитель, не міг перенести цього

й одного разу, під час танців, викликав учителя надвір і ножем його зарізав. Учителя поховали, а брата присудили до розстрілу. І залишилося тобі, Юрате, велике, але не дуже потрібне тобі кохання кривого пастуха. Тобі воно було не потрібне, ти шукала іншого, тут підвернувся агроном, а зараз ти дала кільце ковбаси Теофілісу. Дякую, Юрате, от смачно закусимо й порадуємось, черпатимемо пригорщами слизьке сім'я досвіду!

Ще за кілька днів Теофіліс виїхав у містечко, та він мав повернутися, тільки невідомо коли, а потім уже всім — Вілії, Мілді і Теофілісу — треба було перебиратись до великого міста: їм двом учитись, а Теофілісу, можливо, щоб спробувати укріпити життя в своєму домі...

Ще три дні вони ходили разом — Вілія, Мілда, Вацюкас і Бенас. І нехай ніхто не скаже, що їм було погано, хоч поряд із ними весь час майорів не ними повішений стяг.

— Бенасе, ти якийсь сумний? — першою помітила Мілда.

— Ні. Все як і було. А як ваші справи?

— Прекрасно. Приємно повернутися на знайоме місце, побувши довгенько в іншому.

— Я теж про це за вас подумав.

— Правда, Бенасе?

— Справді, Мілдо.

— Ти чудовий, Бенасе.

— І ви обидві чудові...

Тут годилося б посміятись. Але, нехай йому грець, — чому вже не такий сміх ні у Мілди, ні у Вілії, ні у Бенаса? Вацюкас — той і зовсім не сміється, може, він не чув, про що йдеться, лежить, як завжди, оддалік, спустивши ноги у рівчак.

— Довго будемо згадувати свою першу практику, — говорить далі Мілда. І знову, нехай йому грець, чому все це говорить вона, а не Вілія? Може, тому, що частенько важко все розповісти словами, ось і варта чогось словесна творчість, якщо вона що-небудь та виражає... — Що ти! — аж вигукнула вона. — Боже мій! Такі чудові люди, — ти, Бенасе, так багато нам дав...

Дякую, Мілдо, за добрі слова. Так, так, чудові люди, чудовий смоляний хрест Американця, чудові яблука Римідене, а картопля в Мілашюса — на всьому світі такої не знайдеш... То залишимо теодоліт у сусідній садибі і ходімо полями — куди очі дивляться!

Вілія боса, йде за Мілдою, але не повертається. Видно, повернутися так само важко, як і сказати правдиве слово.

Сьогодні вже останній день. Бенас про це знав ще звечора, бо бригадир запропонував йому повезти — запрягти в бригадирову бричку, повезти землемірок і землеміра до залізничної станції.

— Мені не виходить, — сказав Бенас.

— Чому? Будеш зайнятий?

— Ми з Владасом домовилися боронувати поле.

— Могли б відкласти і на другий день, — майже байдуже сказав бригадир, але Бенас відчуває, що в того щось своє на думці.

— Ні, нехай буде так, як ми домовилися з Владасом.

— Чорт! Нема кого послати. Доведеться самому.

— Поїдьте самі.

— Видно, так доведеться й зробити.

Сьогодні Бенас пішов з дому рано, взявши з собою уздечку: треба привести коня з пасовиська, а пасовисько далеко. Іде він, оббиваючи росу, песик біжить слідом за ним, а часом і поруч, лякаючи птахів. Уже схоже, що скоро осінь: коли йдеш невеличким ліском, то падає й падає листя на дорогу, а який листок, зачепившись за гілку, ще повисить — ілюзія скороминушого щастя.

Ось місце, де зразу після війни ми з батьком гнали самогонку. Ото набідувалися. Почнуть прочісувати ліс, шукаючи лісових, зчиниться страшна стрілянина, а куди ти дінешся, як саме починає первак капати, так і терпіли з батьком, доки не наказали підняти руки вгору. Думали, кінець нам, та обійшлося: добре, що встигло чимало натекти — ті, що підійшли, помахали іншим, збіглося, може, душ вісім, випили, обтерли губи, а якийсь дядько сказав: «Продовжуй, добра!» Та подія довго батькові з голови не виходила: от, холера, бувало, каже батько, як усе переплуталося: як солдати, вони зробили погано, а з другого боку, вони вчинили дуже полюдськи. То за що саме їх варто було б похвалити?

Яким світлом сяйнуло на нього, коли він вийшов із лісу. І як було б добре, коли б хто-небудь зумів заздалегідь нав'язати людині острах перед наступними роками, щоб у дитинстві й юності вона щонайбільше бачила того світла, тих сутінок і темряви, вухами чула щонайбільше звуків, щонайбільше відчувала й розуміла, щоб згодом, коли збиратиметься на зимову сплячку, як той ведмідь, змогла б ссати свою лапу...

Немов скручений рукав, тягнеться річечка Варне, а перед нею скошений луг, скошена і вже добре віросла отава, в ній

прив'язане чимале теля, стоїть проти сонця, стриже вухами і нюхає повітря.

Знайомий хутір. З гірки до річки спускається втоптана стежка, Йонасів батько заліз під воза, б'є молотком по якійсь залізяці; збирається кудись їхати; мати у вікно, мабуть, побачила Бенаса, теж вийшла у двір, склала на грудях руки, потім опустила; у відчинені двері чути, як торохтить швацька машинка, це шиє Лемешева, вона залишилася після війни, каже, що нікуди не поїде, діти почали ходити до школи, потім порозходилися по технікумах, вона сама навчилася говорити по-литовськи і по-литовськи розповідала, як її чоловік загинув на війні. Вона гарно і якимось чудно кивала головою, коли яка жінка починала пояснювати, що і на коли їй треба пошити, уважно вислуховувала, потім говорила:

— Гаразд, пошию, пошию...

— Доброго ранку,— каже Бенас і вже хоче запитати, де Йонас, може, й досі спить, але Йонасова мати щось йому показує, мовляв, говорити не можна. Батько ще завзятіше б'є молотком по залізу й каже:

— Ти, Бенасе, її не слухай. Найшли дурощі, ось як візьму ремінь...

Бенас нічого не розуміє, але Йонасова мати кладе йому на плече руку й одводить убік:

— Ти тільки Йонукасові не кажи, що я просила. Він геть сказиться... ой господи, що з ним таке скоїлося — четвертий день не виходить із комори, нікого не впускає, нічого не їсть, тільки спить та книжки читає... Бенюкасе, може б, ти по-пробував, ти один, з ким він обов'язково говоритиме... Будь добрий, зайти. Я вже збиралася бігти додому по тебе...

Йонасів батько в цей час вилазить з-під воза, підійшовши простягає Бенасові руку, перед цим обтерши її об штани. Хоч перед цим лаявся й погрожував, зараз по всьому видно, що він теж дуже схвильований, перевтомлений і зляканий. Коли він говорить, вуса в нього смішно ворушаться, він якимось судорожно надкусує кожне слово і кліпає очима. Говорить він пошепки і все поглядає на комору та сіни:

— Чуєш, Бенюкасе, біс його зна, що воно: ні їсти подати, ні поговорити — усіх проганяє, чуєш, учора я пішов, постукав, розмовляю з ним, а він як торигне в двері із свого боку... Чуєш, Бенюкасе, а може, ти спробуй, га? Він, може, тебе побоїться?

Еге ж. Чуєш, Бенюкасе! А Бенюкас іде по коня, йому треба боронувати, і сьогодні взагалі... Сьогодні вже... Чую, чую,

спробую, це недовго, але, з другого боку, ще цілий день попереду, і завтра день, і післязавтра... Гаразд, спробую...

— Гаразд, іду, якщо він мене впустисть.

Бенас переступає поріг, а ті двоє, батько ще з молотком у руках, дивляться, затаївши дух.

Він потихеньку стукає в двері комори. Ані душі. Постукав дужче — мертва тиша. Тоді став бити щосили, штовхати ногою.

— Ідіть ви під три чорти! — чує сердитий Йонасів голос. Бенас ще сильніше б'є в двері.

— Кажу — під три чорти!

— Йонасе, не казися. Якщо не вступиш, то я влізу у віконець.

Всередині тихо. Чути, як човгає по підлозі і відщеплює клямку.

— Йонасе, ти хоч прочини вікно, — каже Бенас і відкидає на вікні гачок, а Йонас, закудланий, схудлий, посинілий, уже гайнув у свій барліг і одвернувся до стіни.

— Чого ти дурієш, Йонасе?

— Я не дурію!

— То що ти робиш?

— Лежу — і все.

— Що з тобою?

— Погано, Бенасе!..

— Що сталося, Йонасе? Ну, повернися, чого ти химериш, чи з друзями теж будеш поводитися, наче дикий кабан.

Йонас повертається, лежить горілиць, утупившись осовілими очима в стелю.

— То, може, хворий?

— Біс його знає.

Як випинається в нього підборіддя, а горбатий ніс став ще горбатішим!

— Нічого я не хочу, Бенасе, нічого, тільки читаю день і ніч книги, не можу облишити.

І справді — все ліжко й невеличкий столик закидані книжками: Вайжгантас, Жемайте, Лаздину Пеледа, Сімонайтіте, Бразджоніс, Александрішкіс, Чехов, Роллан...

— Це добре, що ти читаєш, Йонасе. Тільки чому ти з батьками не ладнаєш, чому оце відгородився від усього світу?

— Нікого не хочу бачити, Бенасе.

— Ого! Отак нікого й не хочеш... — Бенас уважно дивиться на свого друга. Очі в того наче поійняті вологою, сам зовсім змарнілий.

— А все-таки, що сталося, чи й мені не скажеш?

— Нічого, Бенасе, не сталося. Тільки... Я тільки тобі можу сказати. Пам'ятаєш Йоланту?

— Ще питаєш? Як я можу не пам'ятати?

— І наші листи?

— Звичайно.

— То ось що: приїхав із Каунаса якийсь студент. І все.

— Як усе?

— Йоланти вже немає.

— Померла?

— Не придурюйся. З ним водиться...

— То нехай водиться.

— Тобі легко казати.

— А що я повинен сказати? Йонасе, Йонасе, чи вона одна на світі, боже мій, скільки ми будемо жити, ще скільки зустрінемо — море часу перед нами, і дівчат без ліку, ей, Йонасе, через таку дурницю з глузду з'їхав! Що тут такого, не ти перший, не ти останній. А що вона водиться, що тут страшного, може, вона ще тебе любить, що ти знаєш, треба спершу все з'ясувати...

— Для себе я перший... А з'ясувати не хочу... — тихо прошепотів Йонас.

— Скажімо, що так. Але ж треба жити, вчитись і працювати. Не вішай, Йонасе, носа, — подумаєш, панянка. Страшне діло. Якщо вона може так робити, то ти з останніх сил не повинен свій відчай показувати.

— Я їй і не показав...

— І добре, Йонасе... — І він так складно говорить далі, заспокоює різними словами, запевняє, що все це дрібниці і що все це не має ніякого значення. Потім спохопився, що говорить неначе словами Теофіліса, тільки не так переконливо.

— Та годі тобі язиком молоти! Я й сам умію, коли треба комусь іншому сказати. — Йонас уже отямився, не сердиться, голос у нього твердіший і жорсткіший.

— Тільки ти не дурій.

— Постараюся взяти себе в руки... А куди ти йдеш?

— По коня. Збираємося з Владасом боронувати пар.

— Все працюєш?

— Треба. Ті книжки теж набридають.

— Набридають.

— Ти, як уже встанеш, заверни до мене коли-небудь, потеревенимо або чкурнемо на велосипедах до озера.

— Добре, може, я незабаром до тебе й прилечу.

— Будь здоров.

— До побачення, Бенасе! — сказав Йонас і повернувся на бік.— Зачини вікно.

— Не великий пан, сам зачиниш...

— Ех!

Що ж — дайте миску з теплою водою, чистого рушника, швидше несіть, кидай того молотка, рука стерпла, довго тримаючи...

— Як? — зляканим голосом питає мати.— Пустив тебе, говорив?

Бенас зараз справжній лікар, він гордо виходить на середину подвір'я і каже:

— Все гаразд. Швидко видужає, тільки ви з ним обережно й ласкаво, прошу його не кривдити і не ображати...

— Бенюкасе, дякуємо тобі, ти нам за рідного сина...

— За рідного!.. Буде все як слід,— кінчає Бенас і спускається до річечки, на той бік, де пасовисько, а потім веде коня, тільки вже трохи далі, через міст, хотів верхи їхати, та передумав, якось цікавіше вести за повід, тоді наче більше все від тебе залежить.

Владаса він побачив здаля. Коли Бенас доїхав до пару, Владас запитав:

— Як будемо боронувати, Бенасе?

— Як завжди.

— Я питаю, один за одним чи окремо?

— Давай окремо. Кожен по своїй ділянці.

— Гаразд.

Поволі ступає Бенас за бороною, позасукував холоші, весь у куряві, шпаки кидаються на розвернену землю, просто лізуть коневі під копита. Там, звідки має виїхати бричка з землемірками, є така невеличка прогалина, може, метрів п'ятдесят, її звідси добре видно; коли Бенас, ідучи за бороною, повертається в бік прогалини, ще нічого, та коли йде в протилежний, то відчуває, як в нього по шкірі пробігає дрож, а плечі трясуться. І так він ганяв коня без зупинки, аж той упрів; Владас уже кілька разів зупинявся, курив сигарету, зрештою нагримав на Бенаса:

— Дай скотині перепочити, Бенасе.

— Таке кажеш! Таж тут, здається, неважко.

— Попробуй сам, тоді побачиш.

Побачиш. Бачить він, бачить.

Бенас зупиняє коня, зупиняє на тому місці, де тієї прогалини не видно. В цей час чути, як путівцем торохкотить віз — це бригадир їде з дому туди, звідки рушить бричка...

Мимо йде Римідіс з вузником.

— Куди держиш путь? — питає Владас.

— Жінка збила масла, то збігаю в містечко. Гроші потрібні.

— Так.

Римідіс іде, якось смішно нахиляючись уперед, і весь час щось собі бурмоче під ніс, цей Римідіс кругом прославився, коли ховав свого старого батька, вірніше — не коли ховав, а коли люди сиділи біля покійника. Він усе бігав з ліхтарем у повітку, а як забіжить у хату й попаде саме, коли баби, які одспівували покійника, зупиняться, щоб перевести дух, захекавшись мовить:

— Уже восьмеро...

— Уже одинадцяттеро...

А всього свиня привела дванадцяттеро...

Он з досвіта б'є молотком коваль Ловейкіс, аж луна по всьому полю, а з комина кузні дим валом валить...

А он полем іде Кветкус з відром, — збиратиме, безсердечний, мурашок і вдома кине в окріп, а потім намочить ганчірки і прикладатиме своїй бабі до суглобів...

Ось мчить стежкою жіночка, на яку всі звернули увагу зовсім недавно, як пройшла чутка, що в лікарні їй вийняли те, чим дітей родять.

Отак ходить Бенас круг за кругом, бреде за бороною, а по спині все мурашки бігають.

Коли це сталося, все-таки доля вирішила, щоб він саме на той час повернувся не спиною, а обличчям. Саме розвернувши коня з бороною, він почув, як торохтять колеса брички, і побачив між віжками свого коня, як вони їдуть. Бригадир чомусь зупинив коня, Вілія сплигнула й побігла назад, видно, щось забула, бригадир зліз і поправив упряж. Мілда, вся виструнчена, сиділа ліворуч від бригадира, як тоді біля Бенаса, Вілія — вона вже промайнула біля вишні, — сяде праворуч, він посередині, а Теофіліс скорчився у задку брички на свіжому сіні, ще висунув крізь полудрабок ногу. Вілія вже сіла (чого той Бенасів кінь так поспішає, чого він рветься, здається, так його гнав, а він усе одно не стомився), вже рушив візок, Вілія напевне дивиться в цей бік, Бенас бачить, що її біляве волосся підв'язане жовтим кісничком, вона піднімає руку, поправляє одягу.

— Бенасе, дивись, від'їжджають землеміри, — зупиняючи коня, говорить Владас.

— Ага.

Від'їжджають. Крутить головою упрілий кінь, тягне бороно, Бенас бреде за ним.

Ох, Теофілісе, і всі, хто уже встиг і сторчака летіти, й скуштувати — хто більше, а хто менше — яблука досвіду! Ох, Теофілісе, що сидиш, зігнувшись на траві у візку, всі твої розмови були б безглузді й марні, коли б не було тут мене, коли б не було тієї нитки, що простягнулася від моєї борони до візка, до жовтої стрічки Вілії! Ох, Теофілісе, ти, й роззявивши рота, не міг би промовити жодного слова, якби не було срібної місячної ночі і стомленої груші в маленькому віконці комори!

Ох! Віліє, Мілдо, Теофілісе, Йонасе, Владасе, Американцю, Мілашюсе, Вацюкасе, Юрате, яке було б порожнє життя, коли б отак усе й кінчилося, коли б увечері Бенас, узявши велосипед, не летів наче божевільний тими стежками, до тих місць, де була встромлена тринога теодоліта, де лив дощ, і коли б разом з тим, що ми зevamo щастям, не було зав'язі й другого плоду — втрати! Які ми були б нещасні в цьому своєму щасті!

**ФЛЮГЕР
ДЛЯ СІМЕЙНОГО СВЯТА**

ЧАСТИНА ПЕРША

1

Сталося це наприкінці липня, останнього тижня, коли Рита Фреліх, мати Агне, серйозно розхворілася і всій їхній родині довелося обідати де прийдеться. Тихо стало вечорами не тільки на кухні, а й у вітальні; Каволюси розбрелися по своїх кімнатах, кожен сам по собі: хто в ліжку, хто в кабінет-бібліотеку; припинилися бесіди, що відбувалися щовечора, теми їх звичайно пропонувала невгамовна душа цього дому Рита Фреліх, яка вміла виявити в кожного з домоладців вади та недоліки, наче вичитуючи їх із книги долі, і одразу ж вказувала від усіх пороків чудодійні ліки — чарівну травичку... Ох, оця вже її травичка — висушені часом думки великих людей, хіба тільки їй самій вони вселяють віру в те, що світ мудрий і в ньому панує злагода! Сімейні вечори нанизувалися на нитку часу, так, як у старовину низалися зерна чіток, але тепер цими зернами були потьмянілі від постійного вживання афоризми Паскаля, Ларошфуко, Спенсера або й сучасних мудреців — із шістнадцятої шпальти «Литгазеты». Діти — кожен по-своєму — ненавиділи просвітительські екзерсиси матері сімейства, що з вражаючою наполегливістю воскрешали мощі Форстера та інших апостолів моральності: навіть і не намагайтеся викрутитися від цієї щовечірньої зарядки; батько, Йонас Каволюс, глава і верховна влада, вечорами майже ніколи не буває дома, і родина змушена, не ремствуєючи, підкорятися материній сваволі.

Влітку, під час шкільних канікул, Рита Фреліх готувала смачні страви, за це їй багато що можна було вибачити, проте Агне не раз ловила себе на думці: а врешті не так уже й погано це — мамина мігрень! Вона їла комплексні обіди в радгоспній їдальні й верталася додому весела, сповнена спокійної впевненості, що ніхто не посягне на її волю. Братик Ліувіль, мабуть, і зовсім не обідав, його високий дух, пори-

нувши у схеми та формули, ігнорував плотські вимоги. Батько харчувався де і чим прийдеться, апетит у нього завжди був чудовий. Того дня, з якого починається наша розповідь, Йонас Каволюс повіз сина на конференцію до Вільнюса, і, звичайно ж, вони наобідаються там до гикавки — хіба мало в столиці класних кухарів!

Пополуднєве сонце вже наближалось до водонапірної вежі, як Агне вирішила навідатися додому. Не голод її погнав, ні. Через сукню. На фермі носила вона халат — зручний одяг, що завжди їй подобався; ще один, новенький — у ньому хоч по лікарні розгулюй, — теж висів тут, у шафці, але Агні заманулося вбратися у сукню, знала навіть у яку: в оту вишневу з білими й чорними квітами, пошиту минулого року, вона щільно облягала тіло, аж стьобаючи по литках ще й зараз модними складками. Ох, як же їй до лиця ота сукня! Дивно, цілий рік, майже цілий рік не згадувала про неї. Раптом Агне уявила собі Наталю, що вилазить з комори, де напарниця любила подрімати годинку після обіду. Оце зараз, коли Агне збиралася йти, Наталя бурчала: «Куди ти, вітерець-флюгеріце, куди?» А що скаже, коли побачить її у вишневій сукні... на фермі? «З розуму одбігла дівка, чи що? От тобі вітерець-флюгеріце!» Це у вічі... А позаочі! Завтра в усьому Таурупісі тільки й розмов буде, що про Агне та її сукню. Шу-шу-шу та ша-ша-ша, — охочі люди язиками ляпати, хлібом не годуй. Як подумаєш, навіть недобре стає від цих балачок. Що завгодно вигадують, гляди, ще й віщуватимуть: одному серце, другому рак, третьому, може, й тюрму. Не обходить з їх милості Таурупіс різне лихо наших днів.

Коли Рита Фреліх, ще майже дитина, з'явилася на хуторі Баніса, чого тільки не патякали, хотіли хворість їй накинути: надто вже, мовляв, худюща, нехай Йонас Каволюс одразу домовину замовляє, така у шлюбі недовго й протягне. І що ви думаєте? Не минуло трьох десятків років, як жінка і справді частіше в ліжку, ніж на ногах...

Дітей, особливо чужих, тутешній поголос і зовсім не жалує. Як послухати кумась, то діти нині з кожним днем усе гірші й гірші; їм, бачте, місто подавай, біжать туди, ніби в місті медом намазано, а що ж станеться з Таурупісом, як вони, старі, ноги витягнуть? Невідомо, що буде. Щоправда, Йонас Каволюс поки що такі думки рукою, як сигаретний дим, відгонить, та іншим від них невесело.

Біля пагорба, що відділяє ферми від селища, долинуло до Агне ледь чутне дзенькання — дзень-дзень-дзень. Не інакше

як дядько Дукінас, батьків двоюрідний брат. У коваля саме жнива, гаряча пора не тільки дипломованих механіків з ніг валить. Тут, у полі, це мимохить відчуваєш. Йй, Агне, он як на фермі доводиться вертітися, та хіба порівняєш: вийшла у поле й одразу відчула, що пішла швидше, ніж звичайно, іде — й дивується — куди летить! У такт удару молота по ковадлу. Але й не бігла, бо ж Дукінас вистукував швидко, хоча без поспіху. Мабуть, якусь гайку або вісь для комбайна кує.

У жнива як буває? То одне, то інше з ладу вийде, а й не все хлопці Бейнаріса, старшого механіка, можуть на складі дістати... Комбайни не дуже цікавили Агне, а втім підгонить щось: дзень — крок, дзень — другий... Мати часом запускає платівку з маршем Мендельсона і переконує всіх, що музика допомагає їй розкладати пасьянс із карток, на яких виписані думки найученіших мужів світу і скромна мудрість, здобута або вичавлена із хитромудрих, але здебільшого туманних промов таурупійців. «Здобувати» чи «вичавлювати» її можна, дечого наслуховавшись: «Діти — доти діти, доки в пелені тримаєш, вискочать — не впіймаєш, як жабеня; від гріха їх не застережеш — скриптимуть діти на одному місці, як флюгери...» І таке інше, і тому подібне. Або от сердиться Наталя, коли Агне невчасно зникає з ферми: «Куди летиш, вітерець-флюгерець?» Чи ще якое. А Рита Фреліх уважно слухає такі розмови і записує на своїй картці: «Діти вертяться і скриплять, як флюгери». Зрозуміло, що це не зовсім справжнє прислів'я, і навіть не фольклор, а тільки думка самої Рити Фреліх, удостоєна бути записаною поряд з Ларошфуко та іншими... Можливо, все це лише «романтичні теревені», як каже Ліувіль, і час би вже Риті Фреліх, учительці і матері великої родини, припинити ними займатися, адже не дівча. Тільки Спін, другий брат, наважується твердити, що ці теревені часом становлять цілий світ — в усякому разі, для Рити Фреліх! Адже знала, що, намагаючись таким чином захистити матір, брат висловлював не власні думки, посилався на людину, що колись наполегливо переконувала навколишніх: «Die Welt ist Wille»¹. Так... Спін став тепер таким ученим, таким ерудитом, майже як Ліувіль.

Звичайно, вона, Агне, порівняно з ними ще дурненька, темне сільське дівча, проте вона розуміла, що братам, мабуть-таки, й на думку не спадало: їхня мати й залишилася в цьому краї, далеко від моря в оточеній лісами долині річки Таурупіс,

¹ «Світ — це воля» (нім.) — слова Шопенгауера.

саме через те, що побачила тут старі хатини, над покрівлями яких поскрипували від найменшого подиху то металеве перо, то ціла птаха, а то й вершник зі списом — все, що, на погляд місцевих ковалів, могло вертітися й показувати дорогу вітрові...

Але ж могло трапитися й таке, що Рита Фреліх багато-багато років тому не постукала б у двері колишнього хутора Баніса, де вчителював Йонас Каволюс. У світі від цього не бозна-що й змінилося б. Хіба не було б її, Агне, яка ось зараз повертається додому, в Таурупіс, де на дахах багато-поверхових — майже міських! — будинків встановлено не флюгери, а спільні телевізійні антени, а на котельні, на водонапірній башті, на складах — ледь помітні списи громовідводів. Все це було б, навіть громовідводи, хоча б таурупійські — власні винаходи Ліувіля, адже громовідводи набагато корисніші, ніж старі флюгери, що зникли разом із старими хижками.

Про винахідника громовідводів Агне знає, а от коли б спитали її, хто тут, далеко від овіяного вітрами узбережжя, собі та іншим кував флюгери, вона б не відповіла. Та й навіщо флюгери? Адже в будь-який момент, за словами Йонаса Каволюса, все, що тобі треба знати про вітер, дізнаєшся: ввімкни радіо чи телевізор або зателефонуй, і тобі скажуть, звідки він і куди прямує, і якої сили — тільки пух на кульбабі чи на будинку дах може зірвати... Смішно було б, та й годі, каже батько, коли б замороченій справами людині довелося позирати на верткі залізяки або, ще гірше, піднімати послиненого пальця, щоб напрям вітру визначити! Навіщо? Щоб навздогін за вітром бігати? Побіжиш отак, розженешся, а вітер тебе підхопить, і незчуєшся, як земля вже далеко внизу, несе тебе над дахами й антенами, ніби якогось дикого літаючого ящера... А потім брязнеш униз, як оці зірвані бурями старовинні флюгери... Обійдемося.

Не забудьте пофарбувати мої громовідводи, нагадує іноді Йонасу Каволюсу його син Ліувіль, і Рита Фреліх, чуючи це, усе частіше нахиляє голову, безсила, можливо, зрозуміти, що саме сталося тоді, чому стиснулося серце, звело ноги. Невже химерні флюгери, змайстровані таурупійськими ковалями, ці залізячки, надали їй сміливості, і вона постукала у ворота незнайомого хутора?! Ні, звичайно, ні! Просто втомилаась... І чи не з цієї самої причини, через утому, і тоді як минуло багато років, жоден таурупійський житель не суперечить Риті Фреліх, коли вона заявляє: «Діти наші — флюгери».

Але не зовсім просто зрозуміти, який смисл вкладає в це порівняння Рита Фреліх або інші таурупійці. Може, флюгер — той, хто вміє слухняно повертатися туди, куди дме вітер? А може вперто показувати йому, куди дуги, й триматися свого доти, доки не зірве з даху — разом з віссю, навколо якої ти народжений вертітися? Ні, каже Рита Фреліх, коли діти запускають повітряного змія, вони вже трохи скидаються на флюгери, що ще біжать по землі й не наважуються витягнути руки, підібгати ноги, ніби стрибаючи у воду, та й розгін у них ще не дуже швидкий... «Вітерець-флюгері» — називає Агне Наталя й звертається до неї так, коли вони їдять чи в розмові, вважаючи це іменем, а не прізвиськом.

Агне знає, Наталя слова на вітер не кидає, сказала, виходить, думає так, вірить, як ще вірять у погану траву, що росте на заливних луках, від якої в сусідської корови може зникнути молоко. Рита Фреліх та й ще дехто вірять трохи інакше, як у щось наперед задане, незалежне від твоєї волі, адже не ламають вони голову над тими кінськими силами, що десь колись хтось запряг у мотор автомашини чи літака...

Та чи варто було Риті Фреліх — через флюгери! — стукати в двері хутора й будити тоді ще молодого вчителя Йонаса Каволюса? Втім, це запитання — моє особисте, і адресую я його собі самому, автору, тому що Агне в цю мить не замислювалась про це, вона йшла, посміхаючись від думки, що білі і чорні квіти, розкидані по вишневому полю сукні, скоро оживуть на ній на заздрість Наталі, і нехай собі повискують свині й ляпають язиками таурупійці. Ох, вже оці язики! Не менш гидка річ, ніж бистре перо у спритній руці письменника. А зрештою, базікають, і бог із ними! А взагалі, дівчисько, що йде з роботи, нехай і раніше звичайного, мало кого повинно цікавити.

Хто вона така? Навіть не Рита Фреліх, якій колись сам міністр стискав руку, називав заслуженою вчителькою. І не Спін, який навчився так гарно розмірковувати про людину, хоч у газеті друкуй! І не Йонас Каволюс, найрозумніша голова Таурупіса; і вже, звичайно, аж ніяк не порівняєш Агне з Ліувілем, про нього й за кордоном знають! Агне — тільки свинарка, напарниця Наталі, та ще й така молода, що все її життя — минуле й теперішнє — невідомо як повернеться. Вона поки що «підпис на вітрі» — флюгер, як багато-багато років тому сказав би її прадід Матас Каволюс, на прізвисько Смолокур. Все буде добре, дівчинонько, коли як слід помолитися. Тільки ось яка вона, ця твоя молитва? Нещерйозна. «Вилами по воді писана». Так, можливо, попра-

вила б. Смолокура його дружина Агнешка, на прізвисько Шинкарка, жінка набожна, яка, коли вірити розповідям про неї, знала, які сні бачив святий Бернарду...

2

З поштової скриньки, прикріпленої зовсім поміському, в під'їзді, на першому поверсі, Агне витягла газети та листи. Батькові писали з міністерства — замість марки чорніли сліди фірменого штампу; Ліувілю прийшло одразу кілька бандеролей з Москви, а їй, Агне, конверт, підписаний рукою Спіна. Тільки матері, як завжди, ніхто не писав. Агне примружилась і наморщила чоло, ніби це вона була Ритою Фреліх і хотіла зрозуміти, чому її колишні учні, скуштувавши в Таурупісі премудрість грамоти, не знаходять часу або бажання порадувати вчительку хоча б листом.

Змучена мігренню мати почула доньчині кроки, та з ліжка не підвелася, тільки, побоюючись надто різко повернути голову, скоса подивилася на старовинний стінний годинник. Його механізм приводився у рух не звичайною гирею, а великою снарядною гільзою, начиненою таурупійською жорствою, ухналями, які робив Дукінас, і крупним шротом з мисливських запасів Йонаса Каволюса. Довгі чорні стрілки показували тільки п'яту годину. Чого це Агне повернулася так рано? В Рити Фреліх навіть майнула підозрілива думка: може, годинник знову відстає? Так уже траплялося не раз, спрацьований механізм трохи кульгає, через це й доводиться час від часу додавати в гільзу грузок — жменю ухналів чи шроту, скоро, мабуть, треба вже цілу підкову підвісити... Але ж сонце ще тільки ледве торкнулося верхівки водонапірної башти, Агне й справді ніколи не верталася так рано! Здається, годинник не бреше, хоча йому вже друге століття, може, єдиний такий в усьому Таурупісі — його дерев'яний, поїдений шашелем футляр розмальовано червонобокими яблуками.

Агне не зазирнула до матері. Залишивши пошту на кухні, листа від Спіна вона сховала в шафу між батьковими сорочками. Одягаючи сукню, аж посміхнулася, уявляючи здивовану Наталю, що задивилася на Агне, яка рожевою надвечірньою хмаркою пропливе над квітучим льняним полем. Кому-кому, а самій Агне добре відомо, що їй до лиця колір надвечірнього неба. От тітка Маріке, яка любить усе, що нагадує яскраве циганське вбрання, порадувалася б, дивля-

чись на неї. Білі та чорні квіти перепліталися у казковому візерунку, а візерунок цей, варто було одягти сукню, аж розквітав, як сад по весні. У дзеркалі Агне бачила себе і водночас нібито й не себе, знайому і водночас чужу, наче хтось інший одягнув її сукню, незвично святкову, невчасно витягнуту із шафи; і підсилюючи це враження недостовірності, за стіною, в кімнаті матері, почав хрипло бити годинник. Час Агне не цікавив, але вона звично відлічила удари. Одинадцять? Нісенітниця якась! Мабуть, Риті Фреліх зовсім погано, коли дозволяє годинникові так безсоромно брехати...

Мати теж слухала, як б'є годинник. Полічивши удари, вона ясно пригадала: вранці годинник стояв, і перед тим, як пустити маятник, вона поставила стрілки за сигналами радіо. Регулювати механізм бою вона не вміла, це зробить Йонас Каволюс сьогодні ввечері чи завтра... Агне не попередила що прийде так рано. Може, щось трапилось на фермі? Ні, якби щось таке серйозне, вона сунула б голову в двері і доповіла б, не шкреблася б, як миша за стіною. Та обставина, що дочка була поряд, нанизувала розрізнені думки Рити Фреліх на цілком певний логічний стрижень: «Чого вона там шелепотить, що шукає? Ох, нещасні ми люди, вчителі, ніколи не знаємо, яке наше слово дасть паростки, а яке згине в душах учнів; одне лиш істина — багато які з цих слів можна обернути проти нас самих... Сьогодні вівторок, ввечері треба побесідувати з Агне, має відбутися серйозна розмова, батько просив, дуже просив перед вступними поговорити з нею... Професію обрати — не сукню купити, та як почати, якщо недавно я так напала на неї за цю ферму? А сама скільки вже разів переконувала: будь-яка робота почесна, коли вона потрібна людям! Чому ж я проти ферми повстала, ніби там не люди працюють? У нашій родині є всі умови для взаєморозуміння, для людських відносин, для довір'я і дружби. І ось як нерозумно виходить: умови є, але ні дружби, ні злагоди, наче різними мовами розмовляємо, на різних планетах живемо...»

Агне знала, про що думає Рита Фреліх, усі її думки знала. Може, навіть краще, ніж свої власні. Тому вони й турбували її менше, ніж сукня кольору стиглих вишень. Інша справа — лист. Цікаво, що хоче Спін? Знову пилятиме за те, що подала заяву туди, куди велів батько? Хоче, щоб наслідувала його приклад: казала, що вчиться в одному місці, а сама в іншому? Чи почне допитуватися, чи не забула вона монолог Офелії?

Підведені брови здавалися зовсім чорними, коли Агне,

примружившись, як короткозора, дивилася на себе у дзеркалі. Потім вона обхопила себе хрест-навхрест за талію і навіть зашарілася від гордості, відчуваючи, що руки скували її кільцем, майже зійшовшись, піднімають груди, аж стало видно жолобок між ними. І все тіло стає схожим на стиснуту пружину. От і щезла тривога, що охопила її ще на фермі,— не страх, не злість якась, не нудьга, а щось, невідомо що, зовсім нове почуття, яке раптово зіткнулося з недавнім бажанням залишитися одній. І одразу ж її почали переслідувати власні очі — у шибці, в блиску полірованого боку автомийки, в дзеркалі кімнати відпочинку,— скрізь відбивалася інша Агне, одягнена в запраний подертій халатик, замість обличчя тьмяна сіра пляма... От, виявляється, яка вона, коли залишається наодинці сама з собою? Печаль, як туман, враз охопила Агне. І їй не схотілося більше залишатися одній. Пружиною здригнулося не тіло — душа, це вона витягла Агне на люди. Захотілося поговорити хоча б з Наталею, нехай не дуже балакуча її напарниця... Та Наталя поспішала нагодувати своїх підопічних, щоб устигнути трохи подрімати до вечірнього прибирання.

Отоді Агне і втекла додому.

Їй не вистачало яскравих чистих фарб: і для обличчя, і для очей, і для всього тіла. Ще йдучи полем, раділа вона, що в шафі чекає на неї ця сукня — цупка, шелестлива, невідомо через що така чудодійно ласкава. І справді, тільки-но наділа її, як зникло нестерпне відчуття сірості, вона вже спокійніше дивилася на себе, могла тепер повернутися... навіть на ферму! У сукні? Наталя знепритомніла! І що ж робити їй на фермі в такій сукні? Що? Читатиме листа Спіна. Он який товстий!

Спасибі тобі за листа, Спіне, адже Агне дуже любить одержувати листи. Вона читатиме твого листа довго — йдучи полем, потім сидячи в кутку у дворі ферми, біля бума, якого витесав з цілої колоди і встановив Бейнаріс. Не бум, а живий слон! Потім, можливо, Агне навіть прогуляється до кузні Дукінаса, аж до Лафундії, щоб і там, у парку, сидіти й читати, читати...

Агне несла листа в руці і тільки на льняному полі розпечатала конверта. Кілька разів прочитала початок, спіткаючися на одному й тому ж місці, не одразу збагнула, що лист цей не їй:

«Я розумію, Марі, що маю право сердитися на тебе, та повинен простити. Хіба ти винна, що існують сонце, місяць, зірки? Хіба ти винна, що існує він? Я був би злим, якби волів

його смерті. Усе живе має право жити! Існуючи серед тих, кого ми не терпимо, хіба сміємо ми вважати, що їм належить негайно вмерти? Невже наші почуття такі полярні і викликають одне одне, як іноді намагаються їх представити: любов — ненависть, мороз — спека, світ — темрява. Господи! Тоді вони й справді знищували б одне одного, а не доповнювали! Розумієш, Марі? Але поки я подумав про це, мене все-таки охопив гнів: чому я маю доповнювати його, чому я знаю тебе пізніше, а не він? Тільки тому, що я на п'ять років молодший? Але ж ти ще молодша! На сто, на тисячу років молодша від кожного чоловіка, що похитливим поглядом блукає по твоєму обличчю, твоєму тілу, бо я ж вірю в те, що любов — начало світу, найпервісніше начало, наймогутніша і вічно молода його сила. Усе, що старіє, антисила. Це моє власне відкриття. Зробив я його, роздивляючись одну колекцію сірникових етикеток. Колекціонер теж до нестями захоплений, у нього свої принципи, але це не любов. Тільки ти — моя любов, мій найвищий принцип. Пристрасть до колекціонування — лише компенсація відсутності великої любові. Це означає, що колекціонувати комах або поштові марки я почну тоді, коли втрачу тебе, Марі. Накуплю альбомів, буду витирати пил із них, сам варитиму клей, що не боїться вологи, не залишає плям і не приманює гризунів. Але колекціонування — це ерзац любові, не любов, а казна-що. Воно не створює нічого нового, нічого не народжує. Воно антисила. А ми з тобою, Марі, тільки починаємо творити. Ти народиш мені дітей, дуже багато дітей. Наша родина багатодітна. Нас росло четверо, а батько й дідусь згадують, що в них у сім'ї було десятеро — ціла купа! І ми з тобою не будемо лічити, скільки заробляємо, скільки проїдаємо, скільки витрачаємо на одяг. Ми будемо любити одне одного. І нехай у нас народжуються діти! Геть цивілізацію, якщо вона вимагає: «Виховуйте не більше трьох». Хочу варварську сім'ю! Це звучить, чорт забирай, це чудово звучить, Марі! Нас матимуть за дурнів, доведеться просити допомоги в держави, тебе нагородять орденами, і взагалі всі сміятимуться з нас. Але що означають для любові, для найвеличнішої сили в світі, глузування людей, що мислять занадто тверезо? Тільки співчуття викликає сміх антисили. Йому не порушити нашої любові, ми підемо своїм шляхом... Вибач, Марі, захопився. Адже обіцяв, що мої листи будуть тільки розповіддю про щоденні турботи. Ніяких сентенцій, ніякого зауму. Та що поробиш, коли тільки згадавши про того, хто був з тобою, я маю переконувати себе, що його не існує.

Тепер ми тільки вдвох. Уважно вислухай, що я розповім тобі про моє повернення додому. Написав «додому» і хотів закреслити — виявляється, в мене немає дому. Є батьки, брат, сестра, та хіба це мій дім? Та й що то за дім, якщо в ньому мають жити такі несхожі люди: роздутий батьком, як мильна булька, вундеркінд Ліувіль, менша сестричка, яка ні про що серйозно не замислюється і будь-якої миті ладна втратити розум...»

Від цих слів очі Агне, синьо-чорні, якщо вірити батькові й матері — очі її прабабусі Агнешки Шинкарки, — враз заступив туман; і перечитуючи початок листа вдруге, вона знову спіткнулася на цих самих словах, зім'яла листок і йшла, сомнамбулічно помічаючи тільки те, що необхідно було бачити, щоб не зійти зі стежки: куди вона веде, поворот, обгоріла від блискавки тополя на місці колишнього хутора Гуйгов, загата на Рагуві, старі сараї Лафундії, кухня, де готують кормосуміші для всіх ферм радгоспу... Агне не бачила, як над її головою, над гужучайською фермою, над парком і будівлями Лафундії, над усім Таурупісом блиснула гілляста блискавка. Наближалось до кінця спекотне літне передвечір'я — пора, коли найчастіше з'являється кульова блискавка, що колись вкоротила життя Йокубаса Гуйги, перетворила на пар кисляк Льонгінаса, на дим — хутір, побудований їхнім батьком. Цього разу блискавка була звичайнісінька, тихо-тихо, без грому, саженими стібками прошила вона нагнані із заходу хмари. Наближалася гроза, та в очах Агне блискавка відбилася тільки двома білими іскорками, і вона не звернула на неї уваги. Головне, що сліпило зараз Агне, крилося в написаних синьою «кулькою» словах: «...ладна втратити розум менша сестричка»...

3

Умившись холодною водою з колонки у дворі ферми, біля овочесховища, Агне вже остаточно зрозуміла, що читала слова, адресовані іншій людині. Хто ця Марі, вона не знала, Спін був занадто далеко, щоб ділитися з нею своїм життям. Він був дорослий і міг робити все що завгодно. І він довів це, запевнивши батька, що вивчає суднові двигуни, а сам таємно перебрався до Москви, в університет. Вона добре пам'ятала, як лютував батько, коли з'ясувалося, що Спін повернувся в Таурупіс не інженером-механіком, а дипломованим психологом; зчинився ураган «нищівного самолюбства» (за виразом самого Спіна); Агне з цим тайфуном

довелося зустрітися вперше ще минулого року, коли вона в розпалі іспитів на атестат зрілості втекла з Каволюнасом на свято «Бурштинова труба». Як громогласно дорікав їй тоді батько, що вона нехтує його турботами! Ці три дні вона мала готуватися до іспиту з математики, ще одного свідчення, що достойна атестата зрілості і самостійного життя. Відтоді композитор Зігмас-Маріус Каволюнас, син таурупійця Каволюнаса, прозваний Скребком (дід, либонь, називався Каволюсом), почав здаватися батькові «небезпечним об'єктом», і вона, Агне, теж перетворювалася на небезпеку для задумів і турбот батька, які Спін тоді ще не визначив як «самолюбство». Та коли батько все життя боровся з чимось заради матері, Спіна, Стасе чи її самої, Агне, то, може, він і радгосп тримав у руках тільки для того, щоб той не перетворився на «небезпечний об'єкт»? Усі ці ферми, десятки ставків, де аж кишить риба, цей заснований Ліувілем інститут енергетики — в усьому небезпека!

Агне відчувала себе дуже незатишно, тому що не могла викинути з голови фрази Спіна, в якій чаїлася небезпека для неї самої: «...ні про що серйозно не замислюється і в будь-яку мить ладна втратити розум...» Щоб до кінця осягнути ці слова, вона, звичайно, мала б бути не Агне, а Марі, якій писав Спін. Марі, безперечно, дуже красива. І кохає вона, певно, зовсім інакше, ніж Агне любила Зігмаса-Маріуса. І одягається зовсім інакше, і інакше проводить свої дні. Вона така розумна, що не тільки Спін, навіть Ліувіль у підметки їй не годиться! Така ніколи не втратить розуму через якогось там Зігмаса-Маріуса або через нескладені іспити...

І враз Агне уявила собі тітку Маріке. От уже кого кохання справді звело з розуму. А що як і Агне чекає така сама доля? Може, обидві вони — і тітка Маріке, і вона — однакові?

Від такої думки Агне здригнулася й зіщулилась, ніби її тіло пройняв холод. Ні, вона не бажала бути схожою на тітку Маріке! А дочитати листа хотілося. Там могло бути ще щось про неї, Агне, і, аби не відчувати незручності при читанні чужого листа, їй слід перевтілитися — стати на якийсь час незнайомою Марі, а коли не нею, то хоча б тіткою Маріке. Так легше витерпіти і правду, і брехню! Агне відчула, як мало лишилося в ній артистичності, а тільки рік тому здавалося — скільки завгодно. Не було нічого простішого — то Офелією, то Гражиною, то Віолетою... Та чи мало чудових ролей! Зігмас-Маріус Каволюнас, син старого Каволюнаса-

Скребка, всіляко підтримував це її переконання: та де там підтримував! З усіх сил закликав її боротися за здійснення мрії, благав стати вільною душею, а не «квіткою вишні, утопаною в сірий асфальт». Коли б не Зігмас-Маріус, коли б не його вмовляння — чи поїхала б вона в Каунас, де тисячний натовп аплодував співцям «Бурштинової труби»? Чи посміла б злітати в Москву, де її дані не справили ніякого враження на професорів, охоронників дверей театрального інституту? Ось і опинилася вона, як підхоплена вітром пилинка, знову в Таурупісі... Ось тобі й маєш, як сказав би Спін, листа дочитати не може!

— Можу! — прошепотіла Агне.— Я все можу, тільки боюся, що ти, Спін, зваблюєш, як Зігмас-Маріус, кличеш, а куди, бог знає. Одне у вас на думці — тікай! Не залишайся в Таурупісі... Вона розгладила аркушик і почала читати далі:

«...Та хіба це дім, якщо в ньому мають жити такі несхожі люди: роздутий батьком, як мильна булька, вундеркінд Ліувіль, менша сестричка, яка ні про що серйозно не замислюється і будь-якої миті ладна втратити розум, батько з його вседолаючою волею, мати — шкільна мурашка-трудяга, безумна антипам'ять Таурупіса тітка Маріке... І всі вони — Каволюси! Ковалі, ремісники... А мені здається, ми тепер ніхто. Були ковалями, як люди згадують, навіть пристрасними ковалями були! Втім, справжнім ковалем був, мабуть, тільки мій прадід Матас Каволюс, прозваний Смолокуром. Такі хитромудрі штуковини у своїй кузні створював... І взагалі золоті руки в нього були: пробував не тільки дьоготь із пеньків гнати, а й залізо із місцевої болотної руди плавити! А якби подивилася ти, Марі, які флюгери зробив він для бесідок у лафундійському парку. «Підпис на вітрі», ось що таке вони, а коли ж кувалися? У той час в Таурупісі ще ніхто на папері підписатися не вмів. А в теперішніх Каволюсів тільки останній розчерк цього підпису. Ось, наприклад, схожий на китайський ієрогліф — це підпис його величності Йонаса Каволюса, а карлючки, схожі на інший ієрогліф — мій крок до поетичнішого сприйняття світу, біля третього підпису, що скидається на хрест із двох мишачих хвостів, ридає жінка, бо ж хіба були в нашому роду жінки, хоч на гріш щасливіші від Агнешки Шинкарки, моєї прабабусі, вихованки і дружини Матаса Смолокура...»

— Ні, Спіне, неправду ти кажеш! — Агне знову перервала читання, акуратно склала аркуші, сунула їх у конверт і повернула до кухні, де готувалися кормосуміші, там був теле-

фон, а вона згадала: треба подзвонити механіку Бейнарісу, сказати, що в них зіпсувався транспортер для прибирання гною.— Ні, Спіне! Я буду щаслива. Кажі що завгодно, піши що завгодно, я буду!..

Агне не на жарт розсердилася на брата, що ніби вгадав її постійну думку, зв'язавши її долю (майбутню!) з долею Агнешки Шинкарки, тітки Маріке та всіх інших жінок з роду Каволюсів. Що тепер подумає ця Марі про неї, Агне?

Може, й нічого особливого, бо для того, щоб зрозуміти, хто така тітка Маріке, треба жити в Таурупісі. Тільки тоді можна уявити собі, як гірко слухати Агне, що її тітка — передчасно зірваний і зморщений на пекучому сонці гороховий стручок, що вона бавить свого майже повнолітнього приймака Вінцяліса як немовля. Може, вигадки все це, з душевної черствості люди плетуть, але, зустрічаючи у шкільному коридорі Вінцяліса, невисокого чорнявого хлопця з темним пушком на підборідді і над верхньою губою, Агне відчувала якусь незручність... Якось він навіть запросив її на танці. Танцював Вінцяліс погано, правду кажучи, зовсім не вмів, та це не дуже турбувало його, вів дрібною ходою, та й годі. Вже на початку танцю Агне пройняв піт, хоча її партнер ніби й не поспішав, стояв під стіною, де менше танцюючих. А вона відчувала, що пітніє не тільки чоло, скроні, навіть почула запах своїх так старанно вимитих пахов. Цей неприємний запах з кожним кроком посилювався, заважав слухати музику і стежити за партнером, який умів кружляти тільки в один бік — праворуч, за годинниковою стрілкою. Після того вечора Агне почала уважніше прислухатися до скарг матері; Рита Фреліх вела восьмий клас, де вчився Вінцяліс, і з острахом чекала іспитів — вихованець тітки Маріке і дядька Дукінаса ледве переповзав із класу в клас, його давно вже не примушували вчитися, аби тільки відвідував школу...

На перший іспит, з математики, Вінцяліс зволив прийти, однак з байдужим виглядом сидів над чистим аркушем, поки не підійшла до нього розлючена Рита Фреліх й потиличником не вивела його з незворушного спокою. Тільки з допомогою такого екстраординарного заходу були приведені в дію його мозок, руки й очі, і, коли вже усі вийшли з класу, він поспіхом переписав з листка, який дивом опинився на парті, рішення задач. За потиличник він навряд чи образився, проте на наступний іспит не з'явився, і Агне на прохання матері побігла до Дукінаса, де Вінцяліс жив після того, як тітку Маріке вигнали з напіврозваленої Лафундії, коли там почалися реставраційні роботи. Вінцяліс валявся на ши-

рокому ліжку і, не відповідаючи Агне, дивився на неї насмішкуватими, цілком розумними очима.

У школу того дня його привіз сам дядько Дукінас: насунув на голову хлопцеві червоний шолом, посадив не позаду себе, а в коляску ІЖа. Рита Фреліх навіть подивитися не схотіла на такого бовдура, її трусило мов у лихоманці, нерви зовсім здали. Довелося іншим педагогам, знайшовши слушний момент, вставити Вінцялісу клепки, мобілізувати його глузд, тямущість і знання.

Саме тоді Агне й спало на думку, що вся рідня якось дуже нещаслива. Навіть ті, хто, як Вінцяліс, тільки випадково затесалися в родину, починають поводитися так, ніби кривно з нею зв'язані. Є в їхніх генах щось непоясненне, непідвладне ні війнам, ні новим соціальним відносинам. Самостійність у їхньому роду змушена поступатися впертій волі. І успіху завжди домагається той, у кого більше цієї впертості. Якщо про Матаса Смолокура чи діда Ясюса Каволюса Агне знала небагато, то батько, Йонас Каволюс — особливо Йонас Каволюс! — і всі інші ще живі Каволюси були наочною школою такої впертості.

От хоча б такий випадок. Агне погано пам'ятає його. Колись Дукінас, двоюрідний брат Йонаса Каволюса, цілий тиждень не приходив у кузню. Директор радгоспу не став чекати, сам підкував свою Сивку, вдруге за це взявся він набагато пізніше, коли вже їздив на вілісі, взявся просто так, на дожинках і, захочуваний дядьками, добре підкував кобилу! Успадкував Йонас у Матаса Смолокура і його волю, і його почуття власної гідності. Не бувало такого в Таурупісі, щоб директор не дотримав свого слова, не добився того, чого прагнув. Уже багато років господарство ходило в передових, і не тільки в районі — з усієї республіки все їхали та їхали сюди гості. Агне давно звикла до того, що в їхньому домі часто ночують приїжджі, яким треба посміхатися, яких не можна не помічати, про яких нікому не слід розповідати. Потім побудували готель, і Агне все рідше зустрічалася вдома з гостями Таурупіса, захопленими і зачарованими ставками, рибою, людьми радгоспу і, звичайно ж, самим Йонасом Каволюсом.

Агне була переконана, що найвибагливіша жінка, нехай хоч і Марі, не змогла б знайти у зовнішності Йонаса Каволюса будь-яку ваду. На доладному кремезному тулубі міцно сиділа вже сива лобаста голова, окрасою якої були очі молодого орла. Агне успадкувала батьківські очі — рідкісні в їхньому краї, — темні, пронизливі, від народження далеко-

зорі. Вони ніколи ні перед ким не запобігали. Його співбесідник міг бути сусідом або навіть родичем (у Таурупісі донедавна чи не половина жителів були Каволюси), що просить допомоги — господарської, моральної, правової, як тільки не спліталися людські долі; міг бути представником республіканської або навіть вищої влади, міг сердитися, повчати; він міг бути іноземним гостем, який з недовірою постукує пальцями по стінах їдальні, ніби перевіряючи, чи не бутафорські, вчора тільки-но поставлені напоказ гостям, а завтра подме вітер і їх немає... Ні перед ким не запобігав, нікому не догоджав і не підлещувався Йонас Каволюс.

Він почав господарювати на трьохстах гектарах — стільки землі було в таурупійському радгоспі, створеному в сорок дев'ятому році, а сьогодні радгосп володіє п'ятьма тисячами, і всім здавалося справедливим, що Йонас Каволюс одне за одним поглинає дрібні сусідні господарства.

Так, він пішов набагато далі від Матаса Смолокура, і слава про батька Агне поширилася далі, ніж про прийомного батька, а потім чоловіка Агнешки Шинкарки. Проте в створенні обох цих чоловіків, очевидно, брали участь одні й ті ж гени — звернені на зовнішній світ, вони змітали будь-яку перешкоду, що зустрічалася на їхньому шляху; вони, мов фантастичні вогнемети, створювали силовий вихор, що припиняв пересуди, руйнував злу волю. Якщо Йонас Каволюс і відчував за собою якусь провину, то тільки в одному: на світі так багато шляхів, ні сам їх усі не пройдеш, ні інших не підштовхнеш...

Діти його теж повинні були йти по вказаному батьком шляху. Він досконало знав, чого потребує його господарство, господарство його району, його країни. Як Матас Смолокур міг одним ударом молота викувати зуб борони, так Йонас Каволюс з ходу кував долю людини: Таурупісу потрібен зоотехнік — і навколишня молодь вступала за його вказівкою до ветеринарної академії, знадобилися господарству інженери — вона відправлялася в політехнічний... І всі були вдячні директорів, як пророку або ж циганці, що напроорочила їм майбутнє. Від диявольського удару Каволюса кришилася і плющилася піраміда престижності професій, на вершині якої запалюють нині свої свічки соціологи. А та обставина, за якої його воля, пробиваючи дорогу всім іншим, безсила навести лад у власній родині Йонаса Каволюса, мало кого турбувала. Йонас, вважай, був єдиною людиною у Таурупісі, хто оженився без допомоги свата Гудьйоніса. Мати Агне прийшла в Таурупіс з-за Німану, з тих країв,

де ще в XVI столітті Мажвідас надрукував першу литовську книжку, однак перед другою світовою війною вже мало хто з тамтешніх жителів вважав себе литовцем. І все ж у сорок п'ятому багато людей перебралося на правий берег Німану; дехто дійшов і до Таурупійської долини, де молодий Йонас Каволюс навчав першокласників литовської, а четвертокласників навіть і російської азбуки. Маргарита Фреліх постукала у ворота сільської початкової школи, гадаючи тільки попроситися переночувати на хуторі.

Звідки їй було знати, що, так само як ішла вона на схід, хазяїн цього хутора Вінцентас Баніс брив на захід, що в одній з кімнат його просторого, зведеного тільки-но в тридцять дев'ятому році будинку щодня збиралися таурупійські діти, а в маленькій боковушці поставив собі ліжко син сусіда, вчитель Йонас Каволюс? Ще три кімнати залишалися вільні, притулок для ночівлі могла в них знайти не тільки Маргарита Фреліх, а й її сестра, і її батьки (якби вони лишилися живі). Маргариті пішов вісімнадцятий рік, а Йонас Каволюс, побачивши її в сінях, прикинув — тринадцять, стільки ж, скільки старшим його учням! Він нагодував її і, хоча був першим радянським учителем у Таурупісі, запросив переночувати майже тими самими словами, як зверталися до Ісуса Христа його апостоли: «Лишайся, бо вже вечір». Вона лягла в одній з порожніх кімнат, а ранком помила у класі вікна й підлогу. Тож вона обрала собі долю: спочатку шкільного сторожа, потім кращої учениці Йонаса Каволюса... І його дружини.

Йонас Каволюс йшов слідами діда: Матас Смолокур виростив собі дружину із знайди, може, навіть самим чортом зачатої. Він перший у Таурупісі бозна-чию кров визнав рідною. А Маргарита Фреліх стала першим зубом борони, який не піддався вольовим ударам Йонаса Каволюса, зберіг якийсь свій одвічний — дикий — опір матеріалу чи духу; щось подібне свого часу, певно, мав би відчутти і Матас Смолокур в обіймах Агнешки Шинкарки... Маргарита погодилася, щоб її звали Рита, та нізащо не згодилася розлучитися з дівочим прізвиськом і лишилася Фреліх... Агне ніколи не помічала, щоб мати раділа з успіхів чоловіка, та й не дуже побивалася вона, коли навалювалася на Йонаса тьма-тьмуша клопоту. Вона вела господарство. Спочатку на хуторі Баніса, потім у чотирикімнатній квартирі багатопверхового будинку міського типу; саме вона створила кабінет математики в таурупійській школі і збирала колекцію афоризмів. Вірячи в могутню силу методики, Рита Фреліх сподівалася,

що зуміє виховати родину з допомогою афоризмів і це буде щось свіже й нове. Вибравши афоризм, вартій уваги чоловіка й дітей, вона розробляла програму дій на цілий тиждень; витягала з шаф підходящі книжки, альбоми репродукцій, підшукувала в програмах радіо й телебачення відповідні до заданої теми передачі, знаходила час і для індивідуальних бесід з дітьми і чоловіком. Йонаса Каволюса все це спочатку смішило, потім тільки дратувало, не більше.

Стасе, старша дочка, була другою людиною, що дозволила собі не погодитися з диктатом Йонаса Каволюса. Вона могла бути прикладом того, як слабо в наш час поважають четверту заповідь Мойсея — про шанування батьків. Значно сильніше впливає на людей тихий голос транзистора... Стасе й не збиралася поважати волю батька, відмовилася вивчати риб'ячі хвости і звички, затесалася в чоловічу компанію геологів, на довгі місяці зникла з Литви. Для таурупійських ставків вона перестала бути навіть потенціальним споживачем коропів, оскільки в гірських річках Алтаю, Сибіру чи Кавказу водилося досить найрізноманітнішої риби. І тільки коли Бейнаріс поїхав на вантажній машині до Вільнюса, щоб отримати на залізничній станції труну з останками Стасе, що прибули з якогось містечка (назви якого таурупійці й не чували), містечка, схованого в одній із долин Паміру, отоді Йонас Каволюс зміг уголос дорікнути: «Ох діти ви, діти!» Почувши батьків вигук, Агне зрозуміла, що Стасе не простили, нічого не подарував їй Каволюс, і четверта заповідь, що стала нині етичним законом, нехай і звільнена від трансцедентальних пелюшок, по-старому розпадається на любов і ненависть, співчуття і глум, увагу й байдужість — на безліч осколків, що і в мирний час ранять людей.

Спін з'явився услід за Стасе. Христини йому влаштували бучні, мабуть-таки, надто бучні як на той час: ішли перші повоєнні роки, на дверях багатьох будинків в окрузі можна було побачити стрічки з червоного і чорного крепу... На гужу-чяйських і таурупійських пасовиськах кумкали жаби, жалібно запитували «чиї ви?» чибіси, коли веселі гості вивезли коляску з немовлям у сад хутора. «Ох, синку,— розповів пізніше дядько Дукінас, почорнілою долонею гладячи скуйовджену голову Спіна,— невідомо яким вітром занесло його до кузні.— Не було в Таурупісі кращих христин! Чого тільки не виробляв Гудйоніс, цей чортів сват-брехун: до всіх чіплявся, задирався, гугнявив проповіді по-латині, як той ксьондз, ковтав розтоплений віск, ніби пиво, а лейтенантик, начальник взводу народних захисників, найвправніший стрілець у світі,

кожну підкинуту вгору пляшку розбивав першим пострілом, і на землю градом падали скалки...» Спінові, який стільки разів чув про свої христини, здавалося, що він і сам пам'ятає їх, він навіть розповідав про веселкове скляне кришиво, котрим суціль засипаний хвощ і папороть, згадував про те, як, бажаючи краще розгледіти своє зображення в цьому дзеркалі, повернувся в колясці і випав з неї на траву під білою яблунею; так він зробив перший самотійний оберт, недарма ж його прозвали Спіном на честь «моменту кількості руху електрона». Він і надалі обертався зовсім не в тому напрямку, в якому штовхала його заведена батьком пружина: Світ фізики зовсім не цікавив Спіна, єдине чудо техніки, що його приголомшило, був старий годинник з гільзою від гарматного снаряда замість гирі, наповненої ухналями, дробом і гравієм: невже залізо й камінь перетворюються на час? Ні радіо, ні телевизор, ані електронно-обчислювальні машини не справлять на нього такого враження; звичайні коробки, де немає нічого особливого — мідні дротинки, схожі на цукерки конденсатори, трубочки опору, катушки... Не цікавило Спіна й господарство, очолюване батьком. І, мабуть, якимись язичницькими богами, тому що дощі й посуха змушували Йонаса Каволюса втрачати витримку. У тринадцять років Спін захотів стати моряком, і влітку, віддавшись на волю провидіння, яке, на його думку, більш поступливе, ніж батько, заварив досить круту кашу — втік із дому! У їхніх краях таке було справою нечуваною. Віліс Йонаса Каволюса наздогнав «флотоводця» біля Смаліннікая — вниз по Німану пливли двері від хліву... Двері, можливо, й допливли б до моря, але екіпаж було взято в полон; Йонас Каволюс випросив для абордажу маленького човника з підвісним двигуном, і подальша доля «корабля» його не хвилювала. Наказавши синові за два тижні скласти переекзаменовку з алгебри, він зачинив неслуха в мансарді і щонайменше разів зо три на день приходив подивитися, що той робить. Заморочений польовими вітрами і гуркотом тракторів, батько цього разу виявився винятково неспостережливим: прикритого підручником алгебри тому «Собору Паризької богоматері» він не помітив.

Того літа з'явилася в родині Агне. Десятирічний Ліувіль успішно розчищав собі шлях до любові й поблажливості батька. Матері не подобалося це ім'я. Так назвав сина батько, мріючи, що він повторить шлях знаменитого французького математика. Як не дивно, цього разу, мабуть, стався щасливий випадок, один із тисяч або мільйонів, коли ім'я стає тим

сузір'ям чи навіть однією зіркою, під знаком якої людина пройде все своє життя і залишить по собі пам'ять після смерті. Ліувіль, на жаль, як і всі, смертний, та його праця дарує йому славу й після кончини... Йонас Каволюс роздмухував вогнище незгоди між братами, розуміючи, що означає добре обладнаний стартовий майданчик. Ним для десятирічного Ліувіля став сконструйований самотійно, поставлений під статичну напругу громовідвід, який дуже згодився таурупійським будинкам, фермам і водогінним вежам. Відтоді ім'я другого сина навіки було записане батьком на хмарах — щоб усі бачили, щоб усі більш-менш грамотні жителі Таурупіса запам'ятали, що ніякі черви земні цього імені не осквернили. Каволюса зовсім не хвилювало, що організми його дітей погано протистоять хворобам. Поліклініки й амбулаторії намагалися вчасно робити їм щеплення, та проти віруса величі, який уже тоді проник у голову Ліувіля, щеплень не було — його надійно охороняло електричне поле навколо металевих штирів, котрі стирчали на всіх господарських будівлях радгоспу... Небо над Таурупісом синіло від іонізованого повітря, хмари і блискавки ухилялися від громовідводів молодого Каволюса.

Одним пострілом Ліувіль убив двох зайців: уберіг селище від пожежі і врятував його землі від... боліт. Кількість площ, що підлягали меліорації, скоротилася вдвічі, з полів почали зникати чайки і жаби, що влаштовували концерти на христиних Спіна, ото ж лелекам і вчителю зоології Піктісу доводилося плентатися за жабами у сусідній ліс, куди не доходила випромінювана металевими штирями сила.

Ліувіль ріс негарним хлопчиком, його кубічний череп прикрашало тільки світле кучеряве волосся. Агне свого часу скаже йому про це у вічі, а поки що він штудіював книжки батьківської бібліотеки й не вилазив із майстерні — неопалюваної кімнатки під дахом, де свіжий запах іонів змішувався з металічним гаром і парами каніфолі. У це гніздо сучасного алхіміка мали доступ лише Йонас Каволюс, учитель фізики Станайтіс Гужучяй і таурупійські блискавки.

Цілком можливо, що Спін казав правду, стверджуючи: у Ліувіля голова така через те, що він стукався нею в усі камені, вивернуті мужами науки і залишені ними на дорозі. Коли так, то нові гулі її тільки гартували. Коли б ви бачили, з яким азартом чотирикутна голова десятирічного хлопчика трощила хоча б таку, сповнену для нього священного змісту, фразу: «Функція розподілу постійна вздовж фазових траєкторій підсистеми». Так звучала теорема його «святого патро-

на» Ліувіля, сформульована ним тоді, як нащадка Каволюса ще й у гадці не було. Можливо, коли появився на світ другий син Йонаса Каволюса, хтось і замислився про цю теорему, зрозумівши її значення для сучасної науки. Втім, не «хтось», а сам батько, наказуючи сільрадній секретарці: «Пиши Ліувіль!» Секретарка, літня жінка, яка любила почитувати життя святих, улесливо закивала: «Ох, який же гарний був святий Ліувіль!».

«Ліувіль!» — гостро заточеним лезом сокири блиснуло це ім'я на берегах Таурупіса, вдруге повторене батьком. Неначе зачарував! Десятирічний Ліувіль уже соромився, що не знає цієї теореми, і вчитель фізики Станатіс цілу ніч рився в записках і книжках, щоб кількома фразами, як щипцями, розщепити твердий горішок, що невідомо звідки й узявся в його беззубому роті.

Коли Спін, замкнений у мансарді, повинен був зубрити алгебру, його менший брат за перегородкою із дощок атакував «статистичну рівновагу» чи «квазізамкнуту підсистему». Спін рвучко, ніби бажаючи зірвати двері із завіс, розчахнув «кабінет», заверещав, ніби його ріжуть, і швиргнув «Собор Паризької богоматері» в оброслу гулями голову брата. Маленького генія, який ховався в своєму гнізді, завжди оточувала тиша, в усякому разі в безлюдному просторі «кабінету» не було ні матері, ні брата, ні сестер, але для нього ця порожнеча була наповнена матеріальністю набагато реальнішою, ніж життя всіх інших таурупійців, — тут височіли вершини трансцедентальної статистики. Переплетений у цупкий картон «Собор Паризької богоматері» обагрився кров'ю — не білою, не блакитною, а червоною, тією, що пульсує в артеріях кожної людини. Йонас Каволюс скипів і забув проповіді педагогіки; стикаючись із близькими людьми, він раз у раз переконувався, що навчити моральності шляхом проповідей неможливо, випарилася з голови мудрість Сократа, що її не один рік Рита Фреліх втокмачувала туди — погані ми тільки від незнання! І він вчинив так, як вчинив би Матас Смолокур, неграмотний коваль: розстебнув ремінь... Атавізм? Інстинкт? Варварство? Ні, виняткове почуття самозахисту. Чи не щось подібне відчуваємо ми, затиснуті натовпом, який з галасом атакує двері магазину, що відділяє нас від усім украй необхідних речей? Образити дитину з гулястою головою означало образити його самого, Йонаса Каволюса, а може, й Матаса Смолокура! Спін звивався, як притиснута чоботом мідно-зелена змійка, коли батьківський ремінь нещадно стьобав його.

Агне чула безліч версій про те, що сталося тоді в мансарді, та не дуже вже й знала, яка з них правдивіша. Проте всі вони засвідчували волю батька, що розставляв людей та предмети на належні їм місця. Спін клейстером склеїв аркуші пошкодженої книги — їх теж не пощадила всезнищуюча батьківська лють у помсті за Ліувіля. Вивчення алгебри злочинець змушений був продовжити у підвалі хутора. Риті Фреліх, його рідній матері, дозволялося рятувати сина від голодної смерті, але не більше: добова норма — п'ятнадцять грудочок цукру, хліб і вода необмежено; рятували доти, доки Спін не визубрить хоча б того, що прогавив, коли всі інші вчилися. Тоді Спінові прийшла на допомогу мудрість із прочитаних книжок — він оголосив голодовку. Цукор розчиняв у воді і виливав на підлогу, як щось подібне зробити з хлібом, він спочатку не міг додуматися: складав шматки на високе підвіконня запорошеного віконця, де в своїх тенетах розгойдувалися кілька павуків. Та запах хліба його дратував, і коли нутроці не на жарт почав крутити голод, Спін наважився на святотатство. Він кинув крайці у куток і помочився на них! Різь у животі на якийсь час ущухла, згорнулася в ніжний вовняний клубок, Спіну здалося, що він кошеня — грався й подавився цим клубком, а його рідна мати тонкими пальцями стискає йому горло і тиче носом у загіджений куток; в очах защипало, ніби Спін нанюхався випарів із дубильного чану, він прикрив обличчя руками, їхня гладенька шкіра стала шорсткою, скошлатилася, немов на долонях виросла щетина. Він відсахнувся од кутка, поточився до картопляної засіки, де йому було влаштовано ложе; та розпластався не на ньому, а на холодній цементній підлозі. Тим часом Ліувіль, заклеївши хрестиком пластиря підсохлу ранку, знову сидів у своїй мансарді й не відчував тиску матерії на голову, в кращому випадку цей тиск дорівнював майже нулю, і дивно, навіть дуже дивно, що книжка, зашпурена цими днями рукою брата, змогла розсікти скроню! Складаним ножичком — лезом — Ліувіль кольнув себе в потилицю. Дзвякнуло, ніби молоточком вдарили по металофону. Це вже була інша голова, бо в ній промінь розуму освітив досі прихований птьмою феномен: від двох однакових експериментів, проведених в абсолютно ідентичних умовах, можна отримати зовсім несхожі результати!.. Ця думка віднині буде вписана в катехізис вундеркінда Каволюса, а класична і квантова статистика стануть

млинцями, котрі Ліувіль — як таурупійська богомолка Вероніка облатки — жуватиме кожного дня. До створення конструкції блискавковідштовхувача-громовідвода залишався один крок. Іонізована атмосфера, як тріску, скинула геть дах мансарди, щоб Ліувіль міг усі свої надлюдські сили витратити на боротьбу з природою... А в підвалі, на цементній підлозі, що відгонила сирістю і холодом, без ознак життя, ніби викинутий як непотріб прогнилий шест франклінівського громовідводу, валявся Спін.

Пізніше він розповість Агне сон, який бачив у підвалі. Агне буде гірко від цього сну, тому що в ньому вона, ніби вже доросла, разом із матір'ю — біля труни Спіна; обидві вони в чорних хустках, які прикривають не лише голови, а й обличчя; плечі, груди — аж по коліна; а перед ними двоє чоловіків — батько і Ліувіль, тому їм з матір'ю майже не видно Спіна, що лежить у труні. Розповідаючи свій давній сон, Спін сумно посміхався, йому було шкода себе і матері з сестрою. Та що він міг зробити? Похорон — це похорон, тут сліз не уникнеш. Як вугілля чорні обличчя чоловіків — обличчя вбивць, їхні очі ледве витиснули одну-дві солоні сльозинки покаяння, сльоза Іуди Ліувіля капнула на покійника, вона аж пече шкіру, і Спін не витримує — зводить руку, щоб стерти братове покаяння. Вбивці, жахаючись, кам'яніють, потім падають на коліна і благають простити. Яка солодка помста! Мить, коли серце вистрибує з грудей і занурюється у безодню. Зі швидкістю, від якої ціпеніє все живе.

Агне добре знає, яка важка зворотна дорога в їхній дім, звідкіля б не верталася людина — з підвалу, з далекого містечка в горах Паміру чи з Каунаського палацу спорту... Повернення для всіх — ніби сходження на Голгофу, для всіх, за винятком Ліувіля, що поїздив по світу набагато більше, ніж усі жителі Таурупіса разом.

І Агне дуже, дуже важко читати листа Спіна, зверненого зовсім не до неї, а до незнайомої жінки. Ще не до кінця прочитаний, він уже коле серце до шуму в голові, пришвидшує пульс, породжує передчуття. Треба буде щось робити. Ах, як погано й соромно читати адресовані не тобі листи! І зовсім не тому, що тебе ранить інтимність чужих стосунків... Агне зіщулюється, стає живою тугою пружиною, яка відштовхує сторонні думки. Вона рядова свинарка, їй треба подзвонити головному механіку радгоспу Бейнарісу. На завтра обов'язково має бути відремонтований прибиральний транспортер; Наталя вже який день сердиться: Агне обіцяє,

та не дзвонить Бейнарісу, і на зразковій свинофермі Таурупіса панує зовсім не зразковий порядок... Ну що ж, тепер вона справді подзвонить, подзвонить... І поїде. Тільки... недобре відправлятися в дорогу самій, як сказала б Рита Фреліх.

Агне набрала номер механічних майстерень. У телефонній трубці спершу шипіло й вищало, а зрештою якийсь чоловік відповів: «Алло». Це не Бейнаріс. Агне доповіла про поломку й дістала обіцянку, що сьогодні ж увечері до них прийде майстер. Наталя вовтузилася біля автоклава кормокухні. З нею, жінкою, що вже наступала на хвіст пенсії, треба було домовитися про те, що Агне хоче їхати ввечері з Таурупіса. В своєму автоматизованому свинарнику вони без особливого напруження справлялися вдвох, при потребі можна й одній усе встигнути. Зараз просто. Важче взимку й навесні, коли в раціоні їхніх підопічних багато коренеплодів. Щоправда, зі складу до кормокухні їх возять трактором, але частенько доводиться свинаркам перекидати буряки із кузова причепа на транспортер. Тепер, улітку, комбікорм і борошно завжди під рукою. Наталя легко віднесе їх туди, куди треба, силюнки в неї є, дивись, одне, друге відерце і для свого підсвинка прихопить. У присутності Агне вона такого собі не дозволяла, «дотримувалася дисципліни», хіба що іноді наб'є целофановий мішечок і нишком понесе на дні кошика додому, в своє життя, в свою хатинку, що притулилася біля нових багатопверхових будинків. Агне не знала, коли повернеться, і бесіда її з Наталею була до смішного невизначеною: від'їжджаю, тьотю, справи. У світі не тільки сердечні справи. Є ще навчання. От і добре, що воно є, де це видано, щоб директорська дочка свиней годувала, адже не для газети людина живе, для себе. А як же ти сама, Наталю! Хіба ти не людина, хоча й не бігала до школи? Може, і не зовсім людина — бджола з мучною поноскою... Не дай тобі господи такого життя! Куди вже краще бути вченою — розумієш, що до чого, знаєш, що в цих машинах, коли натискаєш кнопку і там гуде, стукотить, наче живе...

Від їхньої короткої розмови повіяло на Агне чимось знайомим: вірою в мудрість учених людей, не в їхнє благородство, а лише в мудрість.

Та чи необхідна вона, коли ходиш туди-сюди по бетонній доріжці свинарнику, залитій смородом. Доріжка досить чиста, раніше, може, навіть у Наталчиній хаті підлога брудніша була, хоча не худоба в ній жила — люди. Та всі вузькі й ширші доріжки між пневматичними годівельними лініями, які щодня щедро поливали із шланга, все-таки не примирили

Агне із свинофермою, вона майже з відразою поглядала на білі спини своїх підопічних — гори живого м'яса — і раділа, що вже вирішила, вже йде, залишає Наталю саму. Це добре, що ти розумієш: директорській доньці не місце в свинарнику, не личить він ані гарному личку, ані її рукам, ані норовистій вдачі. Можливо, Наталя розуміла її й більше: Агне працювала тут не з волі батька, а проти неї, з протесту проти ідеального, керованого батьком господарства, де все вертілося, як у добре змащеній машині, де все майже як у місті; навіть житлові будинки і ті дивляться на неї не крізь віти дерев, а над ними; де цілих три великих магазини та ще книгарня, їдальня (ввечері кафе), кінотеатр, Будинок культури, краєзнавчий музей у старовинній садибі Лафундії, пляж, вимощений камінцями з навколишніх курганів, засипаний галькою, привезеною із юрбаркських кар'єрів... Минулого року, коли Агне відіслала документи до театрального інституту, місяців зо два крутилася в бібліотеці Будинку культури, чекала там листів Зігмаса-Маріюса Каволюнаса, сина Скребка, багато листів, бо однією фразою, навіть дуже красивою, («Квітка вишні на сірому асфальті») не передаси того, що хвилює серце, коли приїжджаєш у рідне село, тепер уже мало не місто, і зустрічаєш там прекрасну, як квітка вишні, випускницю середньої школи, що тремтить за кожний іспит... Ти ніби піднімаєш її сильними чоловічими руками і кажеш: «Озирнися навкруги! Невже не бачиш, який чудовий світ? Наплювати йому на твої екзамени, не їм, а йому підкоряються твої біоритми!»

А що біоритми існують, Агне вже знала. Та хіба тільки «біоритми» розпалювали її бажання втекти у Каунас разом із композитором Зігмасом-Маріюсом Каволюнасом? Навіть і тепер, навіть рік після того їй не все зрозуміло. Йонас Каволюс не любив Каунас, він вважав, що в цьому місті шкідливий мікроклімат. Німан, підпертий греблею, став Каунаським морем, і випаровує надто багато вологи, вона змішується із сажею димарів котелень, — що не кажи, майже дев'ять місяців на рік димлять ці труби, — з автомобільними вихлопами, з пилом камінних бруківок... А в ресторанах і кафе суспензія тютюну та алкогольних випарів, непристойні жінки і непристойні пісні, погані знайомства... Коли перелічуєш, ніби й не страшно, пізнати на своїй шкурі — ось що погано. Там, твердив Йонас Каволюс, дивлячись на світ із вікна мансарди Ліувіля, надто виразно проявляється принцип ентропії: порядок можливий лише ціною надлюдських зусиль, а безпорядок живе сам по собі. У Таурупісі, майбутньому

місті, в оазисі качок і коропів, куди Ліувіль повернеться, закінчивши свій науковий марафон академіком, він дихатиме озоном і творитиме великі справи! Спін буде стежити, щоб як слід утримувалася техніка господарства, Агне — вирішуватиме долю риби, птиці і худоби! І хоча Стасе витала десь поряд із життями Спіна і Агне, батько ще не з'єднавав однією прямою три точки, все ще сподівався викорчувати дитячу впертість і егоцентризм дітей. Річка Таурупіс розіллється не однією повинню почуттів, над гужучайськими полями зблисне ще не одна блискавка мудрості, поки Йонас Каволюс привселюдно, при Риті Фреліх і Агне, промовить: «Спін — психолог? Він нуль! Реальне лише те, що роблять наші руки». Привезений сином із Москви диплом психолога не справив на Йонаса Каволюса ніякого враження, тільки викликав здивування і роздратування — точнісінько так він реагував би, коли б Спін повернувся додому в сутані ксьондза. «Ех, синки, — майже безнадійно похитав він головою, дивлячись на дужі руки Спіна з довгими гарними пальцями і латунною каблучкою на одному з них, — і що ти робитимеш у світі? Проводитимеш розумні бесіди із тіткою Маріке?» Так, у тітки Маріке, рідної сестри Йонаса Каволюса, не все гаразд з пам'яттю — може, за виразом Спіна, вона була живою антипам'яттю Таурупіса, дивом не розвіявши по вітру кар'єру брата, тоді ще молодого голови колгоспу. Сумнівну силу, приховану в самотній постаті Маріке, Йонас Каволюс зневажав і завжди зневажатиме: не небезпечна, тому що несповна розуму. Поставивши Спіна нарівні з жінкою, висохлою, мов очерет на осушеному болоті, батько списав його, поставив свій підпис під вироком, що не підлягає апеляції, і обидва свідки — Рита Фреліх і Агне Каволюте — схилили голови, ніби погоджуючись із цим актом правосуддя.

5

А коли через пару років порив шаленіючого в місті «мікроклімату» занесе в Таурупіс Зігмаса-Маріюса Каволюнаса, сина Скребка, цей чоловік змусить Агне подивитися на себе збоку. Може, не так уже й багато дізнається вона від нього, може, взагалі нічого нового, та їй раптом стане дуже соромно: ось і зліва груди здаються меншими, ніж справа, і ніс не такий уже й прямий, скоріше навіть кирпатий, і вилиці надто виступають, а очі, чорні очі, успадковані від прабабусі Агнешки Шинкарки, глибоко сидять в

очницях, брів майже не видно — так, кілька вигорілих волосинок... Та ще до тих чужих очей, які будуть зважувати, вимірювати, порівнювати, які дивитимуться крізь неї, ніби на безплотну примару, і вона не знайде в собі сили сховатися від них, дозволить їм розглядати себе, хоча бліднутиме й червонітиме, — перед усім цим прийде ще весна, зацвітуть сади; настане пора, коли не треба бути поетом чи композитором, щоб дівчина здалася йому розквітлою вишнею. Буває така чудодійна пора...

Зігмас-Маріюс Каволюнас, учасник днів культури в їхньому районі, приїде на свій творчий вечір. Він пояснюватиме таурупійцям, що таке музика, буде грати ноктюрни, імпровізувати на задані теми. Піаніно загавкає, як собака, занявчить, наче кішка, завие вовком, захитається березою, розіллє пахощі нарциса, розквітне тюльпанами... І односельчани, заповнивши увесь зал, повірять, що чоловік у дивному піджаку з ластівчиним хвостом іззаду, який час від часу пригладжує спітнілими руками довге, до плечей, волосся чи задумливо й натхненно потирає великий з горбинкою ніс, схожий на дзьоб яструба, — і справді син Скребка, той самий, що зовсім недавно ходив серед них і просив, щоб допомогли йому залізти на віз із сіном чи стіжок соломи. Батько Зігмаса був представником влади — бригадиром, і його син міг рахувати на деякі привілеї; чоловіки поступалися його примхам, навіть догоджали хлопчині, хоча на Скребка багато хто мав зуба. Часи були дуже вже неспокійні і незрозумілі — перші дні колгоспів, і сумні думки каламутили людям голови, коли поглядали вони на поля, де здаля ніби піднімалося жито, а підійдеш ближче — самі бур'яни. Хоч батько Зігмаса і не був винуватцем цих неспокійних думок, та люди завжди відчувають себе впевненіше, коли знаходять на кого звалити. Бригадир відміряв насіння й добрива, прощав і карав, садив кок-сагиз і картоплю квадратно-гніздовим способом, випишував з комори гумові чоботи тим, хто місив на фермах гноївку... Кому ж іще було відповідати за неврожай і за сердечний біль! Хіба не Скребка, малограмотного чоловіка, зобов'язав Йонас Каволюс вершити справедливість? З винних списувати трудодні? Працьовитих і чесних винагороджувати безкоштовними кіносеансами і торбинками із засміченим зерном?.. Можливо, не тільки через кривий ніс і в'їдливість, але батька Зігмаса Каволюнаса поза очі називали не інакше як Скребком. Хтось злісно пожартував: «Вивеземо гній — куди Скребок подінемо?» Іронія долі? Весна була у розпалі: найгарячіша пора. І тут пройшла чутка: бригадир зник! У неділю

вранці поїхав у містечко на базар, хтось бачив його біля кузні, Дукінас навіть перемовився з ним кількома словами, а потім як у воду... А вода поряд, під боком — Німан, стрімкий і набагато ширший у ті роки, ніж тепер. Так ніхто нічого путнього про долю Скребка й не дізнався. Серед білого дня у метушні базару випарувалася людина, без якої в Таурупісі міг зникнути порядок. Однак, мабуть, міцний був цей порядок, бо зберігся він і після зникнення бригадира. Із сонячного дня тієї весни, з пропахлого кінським гноем базару прийшло в Таурупіс підсвідоме почуття провини — що не кажи, Скребок був справедливою людиною: ніхто не відчував себе причетним до цієї темної історії, та провинка поколювала серце. Саме тому, мабуть, так підсаджували на воза Зігмаса, що вже не грівся в променях батьківської влади, допомагали вилазити на стіжок соломи, так само, як і своїй малечі, що вешталася попід ногами.

Тепер, через багато років, коли виявилось, що в Зігмаса ще й друге ім'я — Маріус і що він легко грає вальси та ноктюрни, таурупійці дивилися на нього, як дивляться телевізійну передачу: цікаво, але... чуже, не дуже зрозуміле, так, поблискування променя світла на склі, клацнув вимикачем — і немає нічого. Тільки коли піаніно заговорило під пальцями Каволюнаса голосами тварин і птахів, сталася дивина — здалося, що з ящика телевізора вилізла жива людина і, як Рита Фреліх, Йонасу Каволюсу, сказала: «Ось він я... Чи не дозволите переночувати?» Зігмас-Маріус став зрозумілим, своїм, таким, якого за двері не виженеш... Ніс у сина був точнісінько батьків, піаніно галасувало й бешкетувало, як зниклий безвісти бригадир, щоправда таурупійці вже відвикали від такого тону, що нагадував казарму чи кріпосне право; і все-таки вони завмерли, дивлячись і слухаючи, тільки діти не могли всидіти на місці, рвалися до сцени і просили: «Ще! Ще!.. Про Червону Шапочку! Про Зайця й Вовка!» І, спурхнувши з-під пальців Зігмаса-Маріюса, стукав по сухій березі дятел, співала дівчинка, клацав зубами голодний вовк, шелестіли, провіщаючи лихо, дерева. Дітвора галасувала від захоплення, а літні таурупійці думали: «Ось і повернувся син Скребка. Навчився того, чого ми зроду не вміли. А коли... й батько повернеться? Немає серед нас винних, однак недобре, дуже недобре...»

На Агне була та сама сукня вишневого кольору, пошита з нагоди останнього дзвінка, музика Зігмаса-Маріюса Каволюнаса гнала з голови думки про іспити. Сидячи в першому ряду, Агне не зводила очей із гнучких пальців, довгого

волосся, орлиного носа, з лакованих черевиків, які відбивали світло софітів. І не дуже дивувалася після концерту, що гість цілує їй руку і проводить додому. Шоправда, того вечора розмовляв він не з нею, а з Йонасом Каволюсом, директором радгоспу, чоловіком, небайдужим до мистецтва, що побудував у Таурупісі сучасний концертний зал, турбувався про те, щоб жодна столична зірка не лишилася голодною, холодною чи невиспаною. І Агне звично робила те, що завжди входило в її обов'язки у таких випадках: поставила у кімнаті гостя свіжі квіти, дістала чистого рушника із найтоншого полотна, умовила Риту Фреліх зупинити на ніч годинника — його голосний бій порушував тишу, що нею так насолоджувалися приїжджі з міста. Зігмас-Маріюс Каволюнас навіть одразу сказав Йонасу Каволюсу: «Яку тишу ви зберегли... А знаєте, тиша — це хаос, з якого народжується музика!» Агне добре запам'ятала його слова. Потім вона не раз затискатиме вуха долонями, щоб заглушити звичні шуми, щоб хтось, ніби індійський бог Індра, убив змію тиші, звільнив океан звуків і в абсолютній тиші зародився новий світ, про який не розповіси словами, лише чуєш шурхіт дощу, бачиш, як хлюпочуться у стрімкій воді риби — сині, червоні, зелені, такі несхожі на лінєвих коропів з таурупійських ставків. Зігмас-Маріюс Каволюнас не поїде до Вільнюса чи Каунаса рано-вранці, як мав намір, а прогулюватиметься на березі Таурупісу і знову зазирне в новий Будинок культури, і скрізь його супроводжуватиме дочка Йонаса Каволюса Агне... І вже їй, а не батькові говоритиме композитор: «Музику можна бачити, адже погляд завжди рветься туди, де існує щось більше, ніж барви і контури. Вслухайся добре: пастораль. Але вслухаєшся, і перед тобою виникає не шмаркатий пастушок і стадо повільної худоби... Мені хочеться, щоб ти здригнулася, побачивши довірливі очі Ісаака і вогняну руку господи, яка зупиняє ніж Авраама...» По спині Агне повзали мурашки, бо вона й справді бачила те, що бажав Зігмас-Маріюс, з-під струмка блакитної води на неї дивились сповнені таємниці очі, веселкою блиснула стеблина очерету, всипана краплями роси; може, це й була вогняна рука? «Грай,— просила Агне,— грай іще...»

Потім Агне складе екзаменаційний твір і на цілих три дні зникне з Таурупіса. І ніхто не знатиме, чи повернеться вона. Її портфель з книжками — твори померлих і живих класиків литовської літератури — Рита Фреліх виявить у шкільній парті й принесе додому. Знайдуться люди, які бачили, що композитор Зігмас-Маріюс Каволюнас того ранку

проводжав Агне на екзамен. А може, це Каволюте проводжала його на автостанцію, щоб він першим автобусом від'їхав до Вільнюса? Радгоспний газик об'їздить усі столичні вулиці, намагаючись знайти сліди втікачів, але земля буде такою самою мовчазною, як і та річка, що нею свого часу плив із дому Спін.

Агне повернулася в Таурупіс сама рано-вранці. З'явилася просто в клас, де нервово кусала губи Рита Фреліх, поцілувала матір у щоку і, наче нічого й не сталося, сіла на своє колишнє місце — починався другий екзамен на атестат зрілості. Йонас Каволюс стримав свій гнів — екзаменаційні успіхи Агне зараз були найважливіші за все, тому допитував він втікачку впівсили, удаючи, що його задовольняє відповідь дочки: «На концерті була, в Каунасі. Конкурс там — «Бурштинова труба»...» Каволюс не вважав що естрада така вже й необхідна людині, покликаний займатися іхтіологією, однак вирішив, що, можливо, й не завадить. Здолавши один за одним останні екзамени, Агне могла б уникнути долі Спіна і Стасе, влаштуватися поряд з Ліувілем, у Таурупісі, де щедро било джерело батьківського тепла. Та коли Стасе жила сама по собі, а потім і зовсім зникла, й повернулася тільки в ящику з неструганих дощок, на якому чужа рука чорним фломастером вивела адресу і до жаху стислу пояснювальну приписку: «Посилка батькові», то Спін, як біс, прив'язувався до кожного, хто готовий був сказати про Йонаса Каволюса погане слово. Дивний син! Чи не був він таємним знаряддям природи, що руйнувало батьківський ореол — мету і плани Йонаса Каволюса? Здавалося, Спін так і народився з переконанням: все, що робить батько, нерозумне, навіть дурне. Йонас Каволюс тільки диву давався: і звідкіль такі беруться? Ніби ж із добротної плоті сотворений, а вишло казна-що! І якщо дід Йонаса Смолокур підозрював би, що тут не обійшлося без диявольських підступів, то таурупійський директор вважав Спіна прокляттям родини. Хіба можна інакше пояснити, чому він сам таємно тікав до Москви і, повернувшись з дипломом (цього диплома батько серйозним людям посоромився б і показати), ніяк не заспокоїться, і підбиває тепер Агне на подібну ж авантюру? Їх обох, брата й сестру, батько зв'язав в один вузол; Зігмас-Маріус Каволюнас спочатку був поза підозрою, поки Рита Фреліх не намацала зв'язок між прагненнями Агне послухати концерти «Бурштинової труби» з її маренням про своє акторське покликання. Йонасу Каволюсу довелося з'їздити у Вільнюс, щоб з допомогою знайомих і незнайомих

людей вирвати з учбової частини консерваторії документи Агне. Він припустився тільки однієї помилки — віддав їх дочці: повернувшись в Таурупіс, швиргонув на обідній стіл, щоб і Рита Фреліх, і Ліувіль, і Агне бачили, яка сувора і всесильна його рука. Ім'я композитора Зігмаса-Маріюса Каволюнаса несподівано стало в родині лайливим словом. Рита Фреліх заявила, що документи правильніше було б вимагати у сина Скребка, заварив кашу, нехай би сам і розхльобував. Йонас Каволюс змовчав, не дуже-то довіряв підозрам дружини, проте, коли Агне ті самі папери відправила до Москви, винуватцем усього цього безчинства йому теж видався земляк-композитор, людина, до якої він ще зовсім недавно з такою повагою поставився!

З Москви Агне повернулася не з Зігмасом-Маріюсом, а із Спіном. Мабуть, він і туди їздив разом з нею. Мабуть, сподівався здивувати талантом сестри столичних театральних режисерів і професорів? Батько не приховував єхидної посмішки, вивчення психології не зробило Спіна ні розумнішим, ні проникливішим.

6

Сьогодні, коли Агне знову — майже через рік — одягла вишневу сукню, вона була вже не колишня Агне, що вірила у своє артистичне покликання. Тепер їй навіть дивно, як це вона ризикнула постукати туди, де гордо походжає Зігмас-Маріюс Каволюнас і де, можливо, не від того був би покрасуватися Спін. Сукня вишневого кольору — ніби нагадування про сором через провал, чи не тому майже вік провисіла вона у шафі? І якщо сьогодні від її тканини не свербить тіло, то тільки завдяки пилу, поту та стійкому духу свинарника. Агне вже не хочеться більше бути ні Офелією, ні Гражиною, ні Агнешкою Шинкаркою, ні тіткою Маріке... Яка вона актриса? Не вміє вона перевтілюватися, ставати кимось іншим. Може, саме це передбачив минулого літа лисий професор московського ГИТИСа, коли сумною посмішкою підсолодив свій досить суворий вирок? Мабуть, правий і батько, що радів з їхньої із Спіном поразки.

Йонас Каволюс ще з зими заходився умовляти Агне. Пропонував навіть Москву, чув, мовляв, що й там можна вступити, ну, скажімо, до сільськогосподарської академії... Агне мовчала або відповідала багатозначним «побачимо». Столиця та інші відомі місця їй не хвилювали. Вечорами вона вже не мріяла про майбутнє, так втомлювалася за день

від балачок Наталі, від умовлянь батька, запитань і сентенцій матері. Зігмас-Маріюс мовчав, уже кілька місяців мовчав, і їй навіть здалося, може, його й немає в живих... Йонас Каволюс підговорив дружину, і вона знайшла у своєму архіві Паскаля, Спенсера, Ларошфуко, що підносять розум жінки, її аналітичні здібності і взагалі підкреслюють роль жінки в наукових діях. Агне, ніби риба в чистій воді, чудово розгледіла наближення сіті: таурупіські ставки потребують, та ще й як потребують власного іхтіолога! На коропів напала якась гидота — коропоїди, слід негайно щось робити, а тут очікуй, коли зволють пожалувати спеціалісти по карантину і дозволять спустити воду у ставках. Хіба їм шкода, чи що, хіба вони тут працювали, виходжували рибку ще з мальків?..

І не тільки рибкам, птахам теж не завадило б сьорбнути здоров'я із джерел науки. Після того як радгоспному ветеринару Шукісу, який підмовив, якщо не підкупив, свідків, вдалося звалити вину за падіж усього поголів'я хохлаток птахоферми на лишай, він вийшов у директора з довір'я, і Йонас Каволюс чекав тільки нагоди, щоб спровадити старого на пенсію. А якби Агне поступила вчитися на ветеринара, ще років з п'ять спокійно пропрацював би Шукіс...

Коли батько увійшов до вітальні, Агне розмовляла з матір'ю. Світився екран телевізора, хоча ніхто не дивився на нього, під світло-зеленим абажуром горів торшер, і в цій напівпільмі аркуш паперу теж здавався зеленуватим. На ньому батьковою рукою була написана заява від її, Агне, імені. Потрібен був, очевидно, тільки підпис. Рита Фреліх ніяково озиралася на всі боки, ніби шукала щось дуже необхідне, яке кудись подівалося. Йонас Каволюс був трохи напідпитку — Агне відчула запах горілки, — він говорив тихше, ніж звичайно. Агне слухала уважно, погано розуміючи, про що йдеться, думаючи про Спіна і Зігмаса-Маріюса, бо тільки ці люди могли їй наказати чи порадити. Несподівано для себе вона придумала хитрий хід: нехай підпише, повезе заяву до Каунаса, там загляне до Спіна, а може, розшукає й Зігмаса-Маріюса, що з того, що немає листів, обидва вони чекають, повинні чекати! Йонас Каволюс розчулено погладив її волосся і поцілував обох — дружину й дочку, взяв зі столу заяву і пішов до себе. Та раптом Рита Фреліх сказала: завтра він їде в Каунас, от і завезе документи, а на ферму більше не ходи, вчися.

Агне уявила себе — сидить і зубрить фізику... Господи!

Їй стало так сумно, так погано. «Спасибі, мамо»,— відповіла вона, і в голосі її забриніло щось нове, якась нотка приреченості, вона переставала лишатися тільки свідком судилища, що їй досі тривало, над Стасе і Спіном.

Агне зачинилася в спальні й розплакалася. Вона відчувала себе обдуреною, розтоптанною, цілу ніч писала листа чи то Спіну, чи то Зігмасу-Маріюсу, вранці подерла його і, як завжди, пішла на ферму. Робота залишалася єдиним засобом опору батькам. На підручники вона й дивитися не могла, пішла люта, як шершень з розореного гнізда... Чи не цей самий шершень ужалив і Риту Фреліх, що їй стало причиною її мігрені? Як ніколи, потрібен був тепер Агне рідний дім, а вона була ладна підпалити весь Таурупіс і йти світ за очі, бажала бути «квіткою вишні», підхопленою вітром і занесеною в луки, в сад чи ліс, куди завгодно, тільки щоб не бути розтоптанною на асфальті. Колись відправила вона листа Зігмасу-Маріюсу, писала про коропів, свиней, корів, про все те, що повинна була б цінувати й любити... Але листи промовляли зовсім про інше — про її любов, і композитор не міг не зрозуміти цього. Але не відповів ані словечка.

А Спін надіслав листа, адресованого комусь іншому... Ніхто не збирався визволяти її із розставлених Йонасом Каволюсом тенет!

Як у воду канули однокласники: одні вчаться далі, інші працюють, тільки не тут, у Таурупісі; втім, улітку, коли дехто їй приїздив на кілька днів у рідні палестини, Агне не дуже-то їй прагнула зустрічатися з ними.

Із злорадним спокоєм чекала вона моменту, коли доведеться їхати на вступні іспити. Ну їй нехай зріжеться! Знову повернеться у Таурупіс, до Наталі. Хоча батьківська воля обіцяла їй дещо інше. Коли вже він сам повіз документи, то, звичайно, потурбувався і про прийом. Йонас Каволюс знайомий із найвідомішими людьми, а вже в академії, безперечно, знайдуться в нього друзі-приятелі. Тут Агне Каволюте зустрінуть зовсім інакше, ніж у театральному. Агне добре уявляє собі: ось сидить вона перед сивоголовим професором (лисих просто не виносила) і мовчить (так, як сидів приймак тітки Маріке, поки Рита Фреліх не вдихнула в нього життя, ляснувши по потилиці); у сивоволосого теж урвався терпець, він піднімає свою в'ялу руку, замахується й відважує їй ляпаса. Вона плаче, сльози течуть струмком, а професор, задоволений, змочує її сльозами вічне перо, виводить п'ятірку і по-батьківськи милується: «От бачиш, а казала,

нічого не знаю... Щоб дочка Йонаса Каволюса та нічого не знала!.. Так я й повірив!»

Вступні іспити почнуться через тиждень, і Агне вже відчуває: дедалі більше нервує батько, частіше скаржиться на головний біль мати, хоч не припиняє вечорами нашпиговувати дочку афоризмами — один від одного нерозумнішими. Агне тепер єдина її співбесідниця з'являється, щоправда, і Ліувіль, та він якийсь дивний — якщо й слухає когось, то майже не чує, всі його емоції належать тільки цифрам і формулам. Вона дивувалася, чому Йонас Каволюс не розпорядиться видворити її з ферми; це ж так просто — прийшов би Бейнаріс, вивів її у двір, зачинив двері, повісив замок, а всередині тихо причитала б Наталя... Тепер цього робити не доведеться — вона сама залишає Наталю, може, на день, може, на два, а може, й назавжди.

Спін правду каже, думала Агне, я втрачаю розум, ніколи не відзначалася особливим розумом, а тепер і зовсім... Навіщо мені ця сукня? Куди я можу в ній піти? Та й не хочу нікуди йти... А додому не повернуся! Спін правий: коли нема дому, то неможливо й повернутися в нього.

Її знову охопила дивна тривога, яку могла розсіяти тільки якась робота, однак Агне абсолютно не знала, за що взятися. Сонце сховалося за хмару, пригнану в Таурупіс із заходу, з моря.

Читати далі братового листа? Навіть на це не могла вона зважитися.

7

У цій насиченій спогадами тиші до Агне знову долинули далекі дзвони ковадла Дукінаса — до самісінької ферми долинав з Лафундії ритмічний дріб молота. Ніколи раніше не чула Агне на такій відстані звуків, що долинали з кузні. І що він там кує, коли тепер усі цілими днями потіють у майстернях зовсім на іншому кінці селища? Та постукування молота по ковадлу тривожили Агне, як недавно звуки ферми, що погнали її додому за сукнею. Вона пішла полем, що розляглося між фермами і Лафундією. Її парк, її старовинний палац були для Агне такі самі таємничі, як і впертість, що пульсувала в крові роду Каволюсів. Вона обійшла лісовий виступ, де біля занедбаного путівця ще можна було побачити купу каміння — залишки старої смолокурні й кузні її прадіда.

Каміння, мабуть, незабаром зовсім зникне, затягне їх мохом і травою, заростуть вони чагарником, як заростає путівець; тепер усі їздять лісом, по новому рівному шосе. І все-таки селяни пам'ятають: біжить по заметах Агнеса з нелегкою ношею — закутаною в шубу дочкою. Навіщо? Може, хоче знайти тут щастя, справедливість і честь? Поводила вона себе так, ніби чула Риту Фреліх, що втовкмачувала своїм дітям: не шукай щастя в самотині, справедливості — у пеклі, честі — у людському поголосі... Від себе Агнеса, мабуть, могла б додати: і нічого не шукай у місті, де хазяйнує Пятрас Собачник, мій брат... Однак таурупійці не чули слів Агнешки, народженої в день святої Агнеси, двадцять першого січня, і померлої в ніч на різдво... Часи були тоді чорніші від дьогтю, який варив Смолокур, і так мало відомостей почувеш сьогодні про життя прапрабабусі Агнеси.

Якщо вірити людському поголосу, вона була матір'ю першої чужинки, чия кров влилася у жили таурупійців, до того часу вони вибирали дружин лише в своєму краю. Другою прийшлою стане Маргарита Фреліх — якщо, звичайно, не брати до уваги хазяїв Лафундії. За два століття вони не раз мінялися, народжувалися й помирали, мов метелики, таурупійці пам'ятали мало не чортову дюжину володарів маєтку. Рита Фреліх, вигнана війною біженка, теж забрела в Таурупіс у пошуках щастя, справедливості й честі. Сумнівна честь — чого тільки не нагородили на неї злі язики! Коли доходили до Агне ці давні плітки, їй охоплювали суперечливі почуття, головним з яких був сором, ніби роздивляються тебе, роздягнену до голого тіла.

Але ж було навпаки: не виставляли напоказ своїх почуттів ні батьки, ні батьки батьків, боялися чужих язиків, як чорт ладана. Тільки хіба сховаєшся? Що виходить за межі звичайного, цікавить багатьох, ховай не ховай, все побачать. Так і в часи Смолокура було.

Кузню свою обладнав він в одному з сараїв Лафундії, там хазяї збиралися налагодити смолокурню, тримали діжки для дьогтю і смолисті пеньки. В клуні, що стояла неподалік, складеної з міцних колод, були відгороджені кухня й вітальня, де людина могла не тільки живіт набити, але й відпочити, а коли треба, то й жінку з дітьми влаштувати... Матос Каволюс не пригадував, щоб на цій смолокурні вигнали хоча б краплю дьогтю — в ті часи, мабуть, у хазяїв Лафундії було щось інше на думці. От і здали вони сарай з клунею ковалю Матасу Каволюсу. А Смолокур і дьоготь гнав, і навіть залізо пробував з руди виплавляти, хоча це було набагато

важче, ніж робити підковки з готового заліза, розжарюючи його на шишках чи на збережених із часів смолокуріння пеньках. У той час Матас іще в парубках ходив, усе не міг ніяк наречену до душі знайти. А вже не хлопець. І сталася з ним — і досі розповідають про це в Таурупісі — така історія.

...Одного разу вночі путівцем, давно в'їждженим саньми, прикотила ресорна бричка. Здивувався Смолокур, що, мовляв, за дурник: серед зими народ колесами потішає! Здивувала його й дута латунню бричка і набірна з бляшками збруя, а що вже кінь — зовсім як казковий рисак у яблуках, чорні очі — аж іскри летять. У бричці молодий панич, такого тут і не бачили, звісна річ, не з простих — золоті гудзики сяяли, шпори бряжчали, коли він, зіскочивши з брички, походжав біля кузні, що той офіцер: підборами цок-цок, повернеться, мов на параді, через ліве плече — і знову, і знову підборами цокає. Дуже вже нетерпеливилось йому, дуже поспішав панич. Подзеленькав не тільки шпорами, а й гаманцем, набитим під зав'язку: бач, коваль, давай поспішай, кінь має бути підкований умить! Смолокуру що, справа нехитра. Та й коня шкода — снігу багато, а дорога обдута, заледеніла, у кров уже копита збив. Не встиг Матас і трьох підків гвіздками, які він сам робив, прибити, аж той панок підскочив, підборами цокнув, відштовхнув коваля вбік, кинув на підлогу гаманець, що дзвенів, повний золота, вскочив у бричку, і зник. Бач який спритник! Зачинив Смолокур кузню і поплентався спати. На ранок, хоча й нічого на різдво робити не збирався, відчинив двері клуні, озирнувся — гаманець усе ще лежить на підлозі. Підняв, ров'язав, а там... сухий заячий послід перекочується... Оце тобі й золото! Раптом дорогою хтось із таурупійців під'їхав. Побачив коваля, зупинився, кисет із зеленим тютюном з кишені витяг, покуримо, мовляв, спокушує. Смолокур спокусився. Крутить козячу ніжку, а руки мов не свої, і сусіда ніби не пізнає. Той, щоправда, уваги не звернув, новини розповідає. Під ранок, каже, на березі Таурупісу молоду жінку знайшли. Лежить ниць біля намету нежива, залякла зовсім. А поряд дитина років трьох, у кожушок загорнута. Оце тобі й маєш, дивується Смолокур, чи не від дворових дівок різдвяний дарунок селу? Ох, ні, відповідає сусід, мабуть, від самого чорта! До обох ніг і до руки замерзлої по залізній підкові поприбивано!.. Тоді Смолокур тицяє під ніс таурупійцю напханий заячим послідом гаманець і, як ксьондзу на сповіді, розповідає усе про нічного гостя. Потім сіли вони в сани і поїхали

в Таурупіс, щоб на ту мертву подивитися, може, не так на неї, як на ті підкови... Так і є! Свою роботу Смолокур де хочеш упізнає! Вони... Поцілував він покійну в чоло, між чорні очі, закрив їй повіки, щоб не дивилися очі на нього, викопав яму біля Шилгирійської сосни, на кладовищі вішальників, і поховав. А дитину — дівчинку, в кожушину загорнуту, — додому, на смолокурню свою привіз. Так і тягав її в цій кожушині то в кузню — посадить ближче до горна, де тепліше, але щоб дим не діставав, — то у світлицю занесе... Перші гості, які з'явилися з візитом до вихованки коваля, були жандарми з приставом, до яких дійшли чутки про знайдене на березі Таурупісу мертве тіло. Розповів їм Смолокур усе, щоправда, про підкови й гаманець із «золотом» промовчав, вистачило у людини розуму сказати влястям рівно стільки, скільки вони могли зрозуміти. Усе решту залишив він на своїй чорній совісті, не могла ж вона бути білою, коли людина щодня з вугіллям порпається. Пристав, вислухавши Смолокура, потикав налакованим чоботом мерзлу землю, відкопувати покійницю не став. Як розповідали таурупійці, описав у протоколі із слів Каволюса зовнішній вигляд покійниці і одразу ж назвав її: Агнеса, сестра шинкаря Пятраса з-під Каунаса. Біля його шинку весь час зграя собак вештається, от і прозвали його Пятрасом Собачником. Через цих собак вона з братом і посварилася, навіть погрожувала підпалити його шинок, а потім втекла невідомо куди. А дитина чия — невідомо, треба думати — їхня... Якщо коваль не хоче залишити собі, то можна...

Ні, ні! Смолокур не збирався віддавати дівчинку жандармам. Охрестивши найду почутим від пристава іменем мучениці Агнеси, він і далі зігрівав її біля ковальського горна. У всіх на очах виростала й кращала Агнешка Шинкарка — так у пам'ять матері називали її люди, — і дедалі більше робилася вона схожою на ту жінку, про яку давно мріяв Матас Смолокур. Йому тоді вже за сорок перейшло... Однак серцю не накажеш: дедалі тривожніше дзвеніло залізо в його руках, сповіщаючи землякам про те, що славний рід ковалів може змішати свою кров із чужою, що притекла здалеку і відгонить шинком і собаками. Дивувалися таурупійці, зло хльостали молодих язиками, почувши в костьолі про заручини Матаса Каволюса та Агнешки Шинкарки. Весілля не справляли, тільки на клуні, яку Матас називав хатою, прибив він, ніби вінок, флюгер, що сам викував, та на могилі тещі пам'ятник поставив: коване сонечко, обвите вужами. Може, зовсім і не так, може, зовсім інакше все відбувалося,

та Агне знає, які колючі язики в таурупійських жіночок: вони й тепер, хоча майже сто років відтоді минуло, не можуть їх спокійно в роті втримати, особливо правду з небилицями: плутають, коли йдеться про все, що має відношення до родини Каволюсів. Коли щось у них не так, поговор перекрутить по-своєму. Агне добре пам'ятає, що патякали ці язики у бурякових грядках, які тягнуться вздовж селища, коли дядя Дукінас запропонував пристанище своїй двоюрідній сестрі Маріке. Верзли приблизно таке:

«Тихше... Нахилися ближче, не хочу, щоб Антосе знала, богомолка бісова... Чула про Каволюсову Маре? Чи не бугай цей Дукінас?»

«Та вони ж усі, оці ковалі... Дукінас собою не дорожить, усім гожий — роботяга, не п'яниця, а на дівку ніяк не натрапить!»

«Куди хоче, душенька, туди й попадає. Що ж то він за коваль, коли все промахується!»

«А тобі ніби й шкода? Маріке теж дівка. Чужий не візьме, а свій... Може, оженився? Тепер і документів ніхто не питає, що з того, що рідня?»

«Отак і оженився! Коли б не підкував, як отой Смолокур».

«Побійся бога! Без допомоги диявола хіба таке сотвориш? Дукінас і на пасху в костьол не ходить, сама бачила...»

Ох, оці милі таурупійські жіночки! До самісінької смерті плескатимуть. І чекатимуть від родини Каволюсів чогось страшного, незвичного, такого, що заслуговує на осуд. Можливо, й народження її самої, Агне, супроводжувалося злісним перешіптуванням десь у прокосах першої таурупійської кукурудзи чи коли відпочивали жінки на снопах льону: у директора, мовляв, вишкребок з'явився... Він такий, наш директор, не те що своїй, кому хочеш змайструє, рахівничиха, бачили, теж роздувається...

А якщо ці «злі» справи її роду отак звичайно й починаються? Ідеш додому, тому що схотілося одягти сукню, яка тобі до вподоби, і не вертаєшся на ферму, де тобі набридло, а Наталі, може, й ні, тому що з кожним днем, з кожною годиною наближається і росте її пенсія... А в цей самий час, ніби підштовхуваний нечистим духом, скажено б'є по ковадлу Дукінас, єдиний, що залишився в Таурупісі, майстер, який називає себе ковалем, а не механіком, водієм чи техніком... Яких тільки штатних одиниць не напридумували! Однак по їхніх назвах не кожен зрозуміє, що ж ти робиш, коли скажеш ким працюєш; Агне по собі знає, як мало відомі більшості людей її та Наталіні обов'язки. Вона й сама до

певного часу не знала, не уявляла собі, що сотні свиней можуть одержувати корм у такий спосіб; ні відер із пійлом нести, ні капустає листя рубати — нічого не треба... Коваadlo Дукінаса дзвенить, як дзвін, може, сповіщає про те, що Агне вже розуміє, яка легка й чиста нині робота свинарки, та хоче вона чогось більшого, ніж легкість і чистота! Вона йде обласкавлена прихованою добротою, що їй дарують і хмари, які прикрашають землю, і дзвони дядькового коваadlo.

Коваля вона знайде потім забрудненим сажею, але з хитрою посмішкою: ех ви, механіки, інженери й учені, чудеса творите, а такої дрібниці не можете! Бігаєте по складах, телефонні трубки обриваєте, всюди шукаєте, а я можу її; ось яка штука, викувати! Певно, Бейнарісову команду виручає, думає Агне, поки йде полем до Лафундії, де по сусідству із старими майстернями побудували Дукінасові кузню. Жнива ось-ось почнуться, от Дукінас і кує... дефіцит.

8

Наближаючись до старовинного парку, Агне відчувала, як із кожним кроком легшають її ноги. Давненько ніде, крім ферми, не бувала, тому й відчувала радість від далекої дороги. Їй навіть хотілося, щоб кузня Дукінаса була ще далі і щоб вона йшла та йшла до неї — десятки, сотні кілометрів. Щоб топала боса, змахуючи, мов пташка, тільки не крилами, а подолом своєї вишневої сукні. І зустріла б — ще не дійшовши до місця! — щось дуже хороше. Та до кузні недалеко, вона вже бачить, як здіймається над бочкою, поставленою біля її дверей, клубок пари, мабуть, Дукінас кинув туди розжарену підкову. І вже чути, як, підвиваючи, гуде вентилятор, встановлений тут хлопцями Бейнаріса замість міхів.

Агне поминула кінні граблі, сіялки, жниварки, що іржавіли біля кузні, й пірнула всередину, в пекельну напівпільму. Дукінас був один — чоловікам ще рано збиратися тут і попикувати своїми люльками. Затиснутий ковальськими щипцями, спалахував іскорками, звиваючись змією, червоний залізний прут. Вона не наважувалася заговорити, відволікти, бачила, як поспішав Дукінас бити по металу, поки він гарячий і м'який. Не думаючи про те, що тут її вишневу сукню на кожному кроці підстерігають сажа, тавот, іржа та ще багато чого, Агне пробралася ближче до горна й присіла навшпиньки біля ящика з вугіллям. Чудний у неї дядько — нічого не помічає навкруг, коли працює. Ні її вишневої сукні, що мигтить

біля горна, ні того, що за іскрами, які бризкають під ударами його молотка з остигаючого металу, стежать чужі очі. Поряд може відбуватися що завгодно, а Дукінас тільки фуркає, мов їжак, пихтить, здається, що не тільки кує, а й нагріває своїм диханням залізяку, котру перевертає на ковадлі довгими щипцями. Агне навіть приплющила очі, щоб, як дядько, нічого не бачити, і думає про те, що має право бути в цій кузні — не така вже й стороння, адже колись її прабабуся Агнешка Шинкарка, закутана в кожух чи у щось таке, цілими днями крутилася в кузні під боком у Смолокура, невідривно дивилася на залізо, що біліло в горні, без кінця слухала стукіт молотка по ковадлу. І обидві вони знають, яку чутливу руку, яке вірне око треба мати, щоб залізо, неначе глина чи тісто, прибирало потрібну тобі форму. А на свинофермі Агнешка Шинкарка, певно, була б чужою, як і вона, Агне, хоча там набагато чистіше, ніж у кузні, скрізь машини та кнопки, тільки й робиш, що натискаєш на ці кнопки, і навіть не чуєш, як іде по трубах корм. От Риті Фреліх там підійшло би працювати, вона насамперед любить чистоту і порядок і тільки потім дивиться, що ще необхідно зробити. Агне навіть посміхнулася, уявивши, як мати вдягає халат, а Наталя покрикує на неї, щоб швидше поверталася, натискала на кнопки, мила корита й доріжки, набивала з допомогою труб сотні ненажерливих утроб... А потім, потім... спинився б збиральний транспортер і довелося б їй шукати хлопців Бейнаріса, а ті не швидко приходять, поки сам Бейнаріс не втрутиться... Вони знають, як важливо для їхнього начальника особисто виправляти неполадки у володіннях Агне... Та коли там чергує не Агне, а Наталя, Бейнаріс тільки кине погляд на транспортер і вже знає, таку дрібничку може будь-хто з його помічників налагодити, сідлає свого мотоцикла і — бувай здоров! Агне посміхається, в неї на душі все легше й веселіше, тіло ніби розчинилося, сидить у кузні безплотна примара у вишневій сукні, і коли б Дукінас озирнувся, він, може, тільки саму цю сукню і помітив би, й може, навіть спитав би себе, звідки взялася тут ця гарна ганчірка, і, дивись, ще й руки нею б обтер, перше ніж витягнути пачку «Аврори»... Від доброго настрою, що охопив Агне ще по дорозі сюди й дедалі покращувався, поки вона сидить тут навпочіпки, горло лоскоче хвилювання. Агне хотілося б його стримати, та воно вибухає сміхом, сповнює кузню, і Дукінас здригається, як людина, спіймана на місці злочину. Він озирається і, смішний від розгубленості, незмигню дивиться на племінницю, сміх Агне бозна-куди прогонить спритність

його рук і точність оковиміру — Дукінас здивовано кліпає, стомлений, спійманий, забруднений сажею, очі почервоніли, руки — важкі, сильні руки — повисли.

На губах Агне все ще скаче сміх, але сама вона враз міняється, якась ніяковість охоплює її: адже в Дукінаса теж не дуже щаслива доля, соромно ні сіло ні впало сміятися, дивлячись на нього. Можливо, він найнещасніший в їхньому роду, бо, поховавши дружину й сина, лишився самотнім, з власної волі звалив на себе турботи про двох знедолених — прихистив тітку Маріке і її Венцяліса. Йонас Каволюс, без сумніву, тягнув куди більший віз — долі всього Таурупісу, та йому, може, це було легше, тому що в Таурупісі є різні люди — і щасливі, і нещасливі, — отож панує певна рівновага. А крім того, частину турбот Йонаса Каволюса добровільно звалили на себе родичі й сусіди... Довелося й Дукінасу сьорбнути гіркого по милості двоюрідного брата... Та ще й якого гіркого! Якось уночі, не заставши на хуторі Каволюса, бандити, чи то помилившись, чи то навмисне, вбили дружину й сина його двоюрідного брата Юргіса, які сторожували тоді біля школи. Могли, звичайно, й сам хутір спалити, та, певно, потрібен був їм Йонас, який тоді ще вчителював, не запалили, щоб не злякати, до світанку в засаді просиділи та й пішли ні з чим. А дружину й сина Дукінаса застрелили. Куля дурна, їй однаково, в кого бити — чи в Юргіса, чи в Йонаса. А в бандитів, певно, свій розрахунок — родичі... І зостався Юргіс одинаком. І треба було жити далі... Перевезли весь його скарб і ковальський інструмент у Лафундію, й оселився бідолаха біля тієї дороги, по якій майже рік потому верталася з району додому Маре, тітка Маре — рідна сестра Йонаса Каволюса і двоюрідна Юргісова.

Для Агне це найстрашніше з усього, що траплялося в їхній родині. Навіть страшніше від загибелі Стасе. Ще дівчинкою не могла вона зрозуміти, як вдається батькові займатися справами, твердо стояти на землі, по якій поряд ходить його сестра — відкрита кривава рана. І тепер не розуміє цього. Невже так можна? Спасибі Дукінасові, знову плече підставив, знову звалив на себе частку батьківських турбот. Варто Агне подумати про це — і дядько Дукінас виростає в її очах у великого доброго велетня. Ось і тепер він такий: розім'яв сигарету, попліскує величезними дужими долонями по замуслених кишнях комбінезона — шукає сірника.

— Агнюшка! — ніби тільки зараз побачив її, мовив дядько й тягне племінницю до дверей, де світліше й повітря чистіше.

І, можливо, не годилося б йому, просто не до лиця було ще щось говорити, та він, ніби все більше впізнаючи Агне, пестив її теплим поглядом і зрештою сказав:

— Але ж і погарнішала ти, дівчинко. А сукня яка, ох ти!..

Агне розчервонілася вже від одного погляду Дукінаса, а що від слів його аж кров закипіла в ній. Вона не якась там каша-розмазня, її черпаком не приборкаєш, мішай не мішай, однаково збіжить. І знову не відчула вона на собі святкової сукні, знову ніщо не прикривало її від чужих очей, від яскравого світла, що вривалося у двері кузні.

— Казав я Йонасу, що цей вишкребок, тобто ти, не в матір. У бабусю нашу, Шинкарку та в Каволюсів рід, ось Ліувіль — той точнісінька матінка!

— А на тітку Маріке? Схожа? — Намагаючись опанувати себе, Агне поспіхом шукала тему для розмови і, звісно, вхопилася не за найміцнішу ниточку, скоріше, за найтоншу: Дукінас не любив говорити про двоюрідну сестру.

— На неї?.. Не шукаймо схожості с нею, Агнюшко. Таке проти природи, а що супроти природи, того не треба...

— Хіба в родині не може бути, щоб одні з природою... Інші проти, як, дядьку?

— Може, по всякому може... — І вирішив змінити тему: — Куди твоя путь?

— У місто їду, дядю.

— Вчитися? Знову... в ці, в артистки?

— Ні. Буду... Як батько хоче.

— Ну-ну... Тільки поступити, мабуть, таки важко?

— А куди тепер легко?

— Це вже, звичайно, так... — непевно пробурмотів Дукінас, непевно тому, що в усяких екзаменах та інститутах розумів одне: скрізь важко, надто вже багато народу тепер школи закінчує, а ось Вінцяліс тільки вісім класів витягнув... І ще невідомо, чи приймуть у малярі. — Як мати? — Дукінас недолюблював Риту Фреліх, але рідня — це рідня, навіщо на неї собак без причин вішати. Негаразд. До того ж Рита Фреліх ніколи й півсловом не дорікала йому за Маріке, ні з якими порадами не лізла, не те що інші, — вези в лікарню, вези в божевільню, не будь дурнем...

— Голова в неї болить.

— Теж мені хворобу знайшла. — Дукінас ніколи не знав ні зубного, ні головного болю, тому з підозрою ставився до таких недуг.

— А Ліувіль?

— З батьком у Вільнюс поїхав. Днів на два, а може, й на цілий тиждень.

— Як у нього? Все гаразд?

— Як слід,— заспокоїла дядька Дукінаса Агне, хоча, правду кажучи, зовсім не уявляла собі, чим займається брат, що в нього добре і що погано.

— Йому в університеті кафедру пропонують, тільки він не погоджується. Батько наш на організації інституту тут, у Таурупісі, схибнувся і Ліувіля з пантелику збиває.

— Батько знає, що нам треба, це вже я тобі напевне кажу,— в тоні Дукінаса прозвучала не тільки гордість за брата Йонаса, але й якесь занепокоєння.— І ти, дивись, слухай батька, він знає, що робить.

— Хіба я не слухаю?

— А навіщо тобі тоді ці свині? Адже не директор тебе у свинарню загнав? Я ж то знаю! Не подумай, не вважаю, мовляв, брудна робота. Ні. Тільки людям такі витівки не по норову. Коли іще телички чи там гуси, а то свині! Йй, бач, поросятка більше до душі. Людей, Агнюшка, не обдуриш. Ми-то вже знаємо, що нашим діткам до душі, а що навпаки... Гірше нема, коли обманюють вони і в вічі при цьому дивляться...

Агне мовчала, не знала, що відповісти. І чого це людей цікавлять її справи? І чим займається, і що збирається робити? Чому вони ніби на долоню тебе ставлять, розглядають і вирішують: на це годиться, на це ні?..

— А я, дядьку, і сама не знаю, що мені більше по вподоби. Адже не всі можуть бути такими, як Ліувіль і Стасе.

— Ну, ти, дівчинко, й чіпляєшся — то до мертвих, то до тих, хто божим перстом позначений...

— А коли він і мене позначив?

Дукінас замислився і нібито засоромився своєї грубуватої відвертості.

— Чого вже там... Вибачай мені, старому. Невже ти гірша від Ліувіля? Може, й краща. Вибач. Тут, у кузні, мені розуму вистачає, а вийду на люди і одразу заговорююся...

9

Скрушно зітхнувши, Дукінас повернувся до ковадла, кинув недопалок у пригасле горно, підняв з підлоги свою поковку й довго вертів її на ковадлі, уважно розглядаючи і щось розмірковуючи. Агне теж дивилася на мета-

леву смугу, що вже набирала якоїсь форми, й починала розуміти, що Дукінас робить. Ніякий «дефіцит» коваля не цікавив! Під самісінькі жнива, коли хлопці Бейнарса, мабуть, з ніг збилися у пошуках, чим би замінити якусь зламану деталь в комбайні, майстер Дукінас, як Матас Смолокур, кує флюгери! І так, і так викручує його, занурює у бочку, знову розігріває і знову крутить. Помітила Агне ще й таке: метал, з якого Дукінас кував флюгер, був жовто-червоний, цей дивний відтінок не зникав і тоді, коли поковка охолодала.

— Давненько не виготовляв я таких штуківин,— ніби виправдовуючись, протягнув Дукінас.— Відвик. І око не таке, як раніше, й рука не та.

Агне думала інакше, вона ж тільки-но бачила, як працює Дукінас! Дай боже кожному стільки натхнення, чи як там це називається, коли людина, захоплена роботою, так заглиблена в себе, що цілу годину нікого навколо себе не помічає! Нехай вона й родичка, нехай вона симпатична Дукінасові, може, він навіть і любить її, та вона тут у кузні, де виковують флюгер, чужа! Як же славно...

— Що ти, дядьку! Дуже гарно виходить,— сказала Агне.— Сам знаєш, що добре буде.

— Ще б пак, негарно! Твій батько, директор, наказав, як уже тут не вийде?!

— Батько? Навіщо йому флюгер?

— Звідки мені знати? Може, й не йому. У нього і в місті повно дружків. Хто чим допомагає. Та все по дружбі. А що як Йонас Каволюс правду каже, треба інші свята заводити. І всьому радгоспу і родині нашій, хіба добре, коли кожен сам по собі? Та ще не тільки п'ють і б'ються, плачуть.

— Це не батько, а Спін придумав. Прогудів батькові вуха: працювати вмієте, а святкувати ні. Скликаєте людей, влаштовуєте парад, ось люди й напиваються.

— Може бути. А мені Йонас так сказав: скінчимо жито жати, здасть вступні Агне, повернеться, ось ми й відсвяткуємо. Нехай ковалі Каволюси позмагаються: хто краще коня підкує — премія, хто найкращий флюгер зробить — премія, одне слово,— хто що вміє-може. Отож саме час дещо й згадати, Агнюшко. Роблю той флюгер не для себе, а для того, щоб перевірити себе, пригадати. Дуже мені хотілося б не коня швидше та краще всіх підкувати, а найкрасивіший флюгер викувати. Подарував би я його...

— Кому, дядьку?

— Хочеш, тобі? А чому б не подарувати? Адже винуватицею урочистої події будеш ти...

— Чому я, дядю? Дожинки, кінець жнив відзначають...
— І дожинки, і початок твого навчання. Батько такий задоволений, що відступилася ти від цих артисток. І я кажу, ближче до землі — воно краще...

— До свиней ближче?

— Не сердься, голубко. Батько що каже?..

— Знаю я, що він каже. А люди. Сам сказав: людям видніше, хто на що годиться. Не підходжу я для ферми, сама відчуваю.

— Нині не годишся, а підучишся — і згодишся.

Агне подивилася на дядька й промовчала.

Мабуть, знає, куди одвіз Йонас Каволюс її документи. І чи не батько говорить його вустами? Батько! Кудінас навіть і не приховував цього, навіть пишався, як пишаються знайомством чи родичанням з відомими людьми. Але це так погано! А коли б вона взяла й заговорила словами Зігмаса-Маріюса? Він, композитор, теж людина відома! Що б зрозумів дядько Дукінас про музику, яка повноводно заливає світ? Що музика — не тільки швидка полька чи повільний вальс, не тільки голоси тварин і птахів, а й вбита індійським богом Індрою змія тиші, і з довірою звернений до батька погляд Ісаака, і ніж Авраама?.. Коли б вона сказала йому, що флюгер, викуваний ним, теж музика? Пусте, перебив би він, усе пусте, дівчинко, флюгер — це флюгер... А може, й ні?

Адже це говорить не тільки Рита Фреліх, але й у селі повторюють: людина, мовляв, іноді схожа на флюгер... Можливо, щось невідоме їй знають таурупійці, якщо твердять таке...

— Дядю, а чому це залізо червоне? Ще не захололо?

— Не залізо це. Директор попросив, щоб не з заліза. Тому мені ще важче доводиться. Знайшов я ручки від старих дверцят — коли Лафундію ремонтували, викинули. Я нічого не викидаю, збираю, нехай полежить у ящику: запас кишені не тре, раптом і згодиться. І бачиш, згодилося! Розплавив я ці ручки, латунні вони, і ось із них... Залізо нині не дуже в моді, там, у місті, хочуть, щоб із бронзи, з латуні... І директор... хоче...

Батько! Він хоче, він наказує, він дозволяє... Йонас Каволюс років із п'ять тому наказав перебудувати лафундійський палац, вирішив заснувати там музей. Тепер наказав із старих дверних ручок викувати флюгер. Щось загадкове таїлося в усіх його діях, навіть у словах. Якась сила. Надто вже далеке майбутнє передбачав батько. Дальше,

ніж те свято, що він влаштує, коли дочка вступить до академії.

— Отже, хоче організувати родинне свято? Так, дядьку? А тітку Маріке запросить він на це свято?

— Маріке? Вона всюди незвана. Сама прийде.

— І ти віриш, що буде весело? Вмостимося круг вогнища у полі, наче круг ковальського горна, і всі почнуть кувати, хто що вміє. Над головами майоритимуть лозунги, воздаватимуть хвалу кращим комбайнерам чи, може, ковалям... І всі будуть щасливі.

— Ну, може, й не всі.

— То навіщо ж тоді це свято?

— Більшість веселитиметься, Агне. Хіба цього не досить?

— Мало! Що це за родинне свято, коли тітка Маріке плакатиме.

— Цього ні я, ні ти не знаємо. Вона може й сміятися. Як на неї найде.

— А тобі, дядю, не страшно одному з нею і Вінцялісом жити?

— Ні, Маріке добра. Рідкісна доброта. Через цю доброту і з пам'яттю в неї негаразд. Та свята вона любить. Твій батько чи Спін здорово придумали. Маріке завжди з нетерпінням чекає престольного свята; ти ж бачиш, що ніхто з Таурупіса до костюлу не ходить, а вона завжди; тягне її в ті місця, де люди збираються, де пісня, молитва, плач... І спати в хаті не хоче, як вечір, дивись, до лафундійського ставка пішла, на острів. Там і варить щось собі, і пере. Іноді й не розумію, живе вона в мене чи ні. Ось Вінцас, Вінцяліс, той уже в мене. Тільки біда з ним! Не лізе йому в голову наука, атестат за вісім класів іще так-сяк витягнув, а далі? Куди йому далі? Вчив його ковальському ремеслу — кинув. Не бажає! Сунув його у бригаду Бейнаріса, до механіків — кинув, не подобаються, каже, йому машини, тепер ось повезу до Каунаса, фарбувати йому подобається, нехай учиться. Як гадаєш, не втече?

Агне не хотілося думати про Вінцяліса, приймака тітки Маріке, вирощеного Дукінасом. Доля вдруге посміялася з тітки: дуже їй хотілося дитинки, привела з дитячого будинку Вінцяліса. До того тягала в дім Кудінасу різних тварин — кошенят, щенят. Морочилася з ними: пестила, годувала, лікувала... Багатьом і невтямки, що бачила Маріке в цих живих м'яких грудочках своїх ненароджених дітей, виношених у мріях... Розсердившись, часом лупцювала їх. Вінцялісу довелося витерпіти те саме; його і пестили, і били, якась

хвороблива жорстокість несподівано охоплювала душу Маріке, й не було від неї порятунку. Спочатку Вінцяліс ріс і вчився, як усі, та вже з третього класу почав відставати, незібраний, відволікається, скаржить, що голова болить. Вчителі викликали до школи Дукінаса, тому що з Маріке не могли домовитися: їй коти та собаки здавалися високовченими істотами, де вже говорити про Вінцяліса!

— Нічого, дядю, все буде гаразд. Вінцяліс лінується, та в нього — голова й руки, — понад силу збрехала Агне, — надто їй боляче було бачити, як засмучується враз пониклий Дукінас.

— У мене до тебе прохання: треба сьогодні ввечері з'їздити до Каунаса, а як — не придумаю.

— А батька з Ліувілем хто повіз?

— Ніхто. Батько сам водить.

— Тоді нема чого голову ламати. Тікнюс завезе. Для нього це зовсім просто.

— Ні! — закрутила головою Агне. — Тікнюс не повезе.

— Посварилися?

— Не повезе, бо я не буду просити. Рита Фреліх, можливо, й попросила б, а я ні. Хто я йому? Не начальство. Свинарка.

— А, — з розумінням кивнув Дукінас. — Коли не попросиш, звісно, не повезе. А до кого ти зібралася? Куди вабить?

— До Спіна. Листа одержала. Щось недобре в нього там.

— А я було подумав — іспити складати... Стривай! Тікнюса і я можу приперти. В боргу він у мене за одну дрібничку...

— Либонь, пляшку опівночі позичав?

— Ти його суворо не засуджуй. Життя в людини, мов ниточка. І не стала вона, ця ниточка. З війни тягнеться. Багато разів могла обірватися. Разом підемо, чи тут зачекаєш?

— Куди, дядьку?

— Я Тікнюса знайду, а ти краще тут побудь. Скоро приїдемо.

Агне дивилася вслід дядькові, дивуючись, що так іще недавно сонце торкалося тільки верхівки водонапірної башти, а тепер дерева лафундійського парку вже ледве можна було розгледіти — як швидко ніч настала!

І тільки коли блискавка прорізала хмару, Агне зрозуміла, що наближається не ніч, а гроза. І в тому боці поля, над яким усе ще без гromу спалахувало і враз згорало вогненне гілля, темніла, віддаляючись від кузні, самотня постать дядька Дукінаса.

Звідки міг знати Дукінас, що Агне сьогодні не могла залишатися на самоті? З тієї хвилини, як вона пішла додому, щоб надіти вишневу сукню, закрутилася, завертілася дзигною, поволі наближаючись до людей, котрі стояли навкруг і розглядали її, ніби вона якась скляна, але цікава дитяча іграшка. Саме так, можливо, дивилися б вони на хитро вигнуту латунну смужку, зроблену Дукінасом із дверних ручок, яка вже тепер, після перших ударів молота, лежить, схожа на флюгер, у кузні, біля ковадла. Агне теж раділа: ось і вона вже не безформна залізлячка, латунь чи бронза, вона народжується, вона вже чимось скидається на зроблені Матасом Смолокуром підписи на вітрі, і їй теж судилося бути вознесеною назустріч вируючій літній грозі.

Вона не втрималася, помацала кінчик флюгера, можливо, гостріший за ніж Авраама, і в цю мить, яскраво спалахнувши, погасла електрична лампочка, що висіла під стелею кузні. Раніше її не було помітно, а тепер, коли лампа погасла, кузню затопив морок, від якого на Агне повіяло холодом. Може, навіть, і страхом. Вона вибігла з кузні і подалася в Лафундію.

Поки бігла, страх тримав її: що з того, що створене братом Ліувілем чудо — його громовідводи — нібито відганяють грози від Таурупіса, що ніякої небезпеки немає? Можливо, це правда, однак небо темнішає і його дедалі частіше прошивають гігантські блискавки...

Поки добігла до старої конюшні, не впало жодної краплі. Складені руками кріпосних камені стояли вже не перше століття. Обростали мохом, тріскалися, кришилися, проте дубові двері і в'їзд — пандус, по якому на другий поверх будівлі, на сіновал, вкочувалися сьогодні вже не ковані Матасом Смолокуром колеса воза, а пчихаючі бензином вантажні автомобілі, — все було міцне. Тепер утримували тут дюжину таурупійських рисаків. Йонас Каволюс і сам був охочий погарцювати, й на інших наїзників любив подивитися.

Агне забилася всередину і, покинувши двері прочиненими, сіла на колоду поряд з дротяною сіткою, за якою стоячи дрімав молодий жеребець. На його паспортичці бронзовою фарбою помічено ім'я — Метеор, рік народження — 1973, перераховані нагороди на бігах. Дивлячись на жеребця, прислухаючись до мирного дихання інших коней, які спокійно зустрічали грозу, Агне й сама трохи заспокоїлася. Серце

все ще билосся пришвидшено, та це, мабуть, тому, що бігла сюди, а може, й від того, що дуже любила коней. За товстими кам'яними стінами конюшні Агне було затишно. Дивно, затишно в Лафундії. Як і всі старовинні маєтки, Лафундія мала свої легенди і своїх привидів. Із розповідей про колишніх лафундійських хазяїв Агне зараз чомусь пригадала про одного литовця — поміщика Кунделіса. Дістав він у володіння Лафундію і залишки маєтку — вісімдесят гектарів — одразу після першої світової війни. І прославився не беконами і маслом, а іграшковим замком, збудованим у парку на островці посеред ставка. Кунделіс жадав слави. Можливо, тому й писав короткі історичні нариси про великих князів і дуже довго обмірковував, як відзначити тисяча дев'ятсот тридцятий — рік Вітаутаса Великого. Відлитий із цементу бюст князя, може, й провіщав славу Кунделісу, проте не бо-зна-яку; інша справа — звести посередині ставка Тракайський замок! Ну, не натуральної величини, нехай тільки маленьку копію! Однак не тільки з таурупійського каменю і цегли, обпаленої в Гужучаї. Для більшої достовірності Кунделіс таємно вивіз із демаркаційної зони кілька тонн справжнього каменю і цегли зі стародавньої литовської столиці. І на островці посеред ставка почав виростати «Тракай», але не замок п'ятнадцятого століття, а копія руїн двадцятого — донжон та руїни. П'ятнадцятого липня, в річницю Грюнвальдської битви, «Тракай» уже прикрашав лафундійський парк. Над головами гостей нависали камені, по справжнісінькому підземному ходу з руїн замку можна було пройти у капличку, майже на століття раніше збудовану графом Тізенгаузенем. І істинним навколишнім дворянам, і вигодованим демократією панам було приємно гуляти по алеях парку, відчуваючи під боком стародавню литовську столицю. Звичайно, «Тракай», само собою зрозуміло, ще не Вільнюс, однак великі справи народжуються не одразу! По старому путівцю до лафундійського «Тракая» дістався портрет Вітаутаса, що мандрував по всій країні, і Кунделісом оволоділа нова ідея: поки Вільнюський край все ще окупований поляками, зображення великого князя Литви можна зберігати тут, у Лафундії! І не тільки можна — необхідно! Усі ці міркування Кунделіс письмово виклав президенту республіки, запрошуючи його в гості.

На своєму віку Лафундія бачила-перебачила чимало великих хазяїв — а відтоді нібито попала під владу духові Дон Кіхота: чекаючи знатних гостей із Каунаса, в ім'я тієї ж достовірності, пан Кунделіс одягнув слуг в обладунки

середньовічних лицарів і сам звикав потіти в них хоча б по кілька годин на день.

А тимчасова столиця мовчала.

У Таурупісі базікали про пані Кунделене: мовляв, вечорами вона чомусь подовгу розгулює біля кузні, де тоді стукав молотом юний Дукінас. Пізніше Дукінас все заперечуватиме, але в маєтку справді відгонило гріхом. Таурупійці чекали чогось і, як завжди, дочекалися. Двадцять сьомого жовтня пан Кунделіс повісився в одній із башт свого замку. Час було обрано теж не випадково: цього дня рано-вранці пані Кунделене таємно втекла в Німеччину. Тоді всім стало ясно, що сохла й страждала вона не за Дукінасом... Коли прибулий з нагоди того, що сталося, поліцейський почав розпитувати коваля про лафундійських панів, той, весь у сажі, як і належить його професії, у відповідь тільки шипів. Нічого він не знав, просто, як і всі, хто був цікавий і сміливіший, збігав подивитися на одягнутого у справжні лицарські обладунки Кунделіса, що не завадило йому повіситися на зсуканому в Таурупісі, колючому від костриці мотузку. Нічого Дукінас не міг пояснити поліцейському і зрештою, втративши терпець, так лупонув по стіні кузні обгорілим поліном, що непроханий гість, зігнувшись у три погібелі, вилетів у двері і потрапив прямо в яму з водою, де коваль охолоджував свої поковки.

Ще тіло пана Кунделіса не встигли поховати, як прийшов лист із президентури. Поштар усім показував конверт, що приховував слова, прочитати які належало тільки покійному. Ніхто інший розпечатати листа не наважився. Так і відправили назад... Таурупійці вирішили, що тепер Лафундію купить держава, та Кунделене заочно, не з'явившись навіть ховати чоловіка, за безцінь продала маєток із «замком» якомусь Савичу — цигану, невідомо звідки він узявся в цих краях. Лафундію заповонила його численна родина, мало не цілий табір. Там, де зовсім ще недавно витав романтичний дух Дон Кіхота, точніше його литовського епігона Кунделіса, тепер дзвеніли гітари, пищали немовлята, палали вогнища, тріпотіло, мов прапори, квітчасте циганське ганчір'я. А руїни «замку» стали справжнім скарбом для дітлахів навколишніх сіл. Хлоп'ята здиралися по кам'яних стінах, ламали й крушили все, та руїни не так уже й легко перетворити на руїни! Пан Кунделіс був похований тут-таки, у каплиці парку, й не перевертався в труні, мабуть, тільки тому, що заповідав поховати себе в обладунках: інтуїція цієї людини виявилася набагато мудрішою від його справи.

Агне цей Кунделіс здавався артистом, тільки померлим не

на сцені, а десь тут поблизу; такий покійник не викликав у неї страху. Набагато більше лякав її зв'язок між Савичем і родиною Каволюсів. Кожен циган — ніби живий флюгер, і ковалеві, що воліє викувати свій «підпис на вітрі», корисно іноді приглянутися до життя бродячого племені! Та вже так буває, думає Агне, роздивляючись стіни старої конюшні, нібито бажаючи відшукати на них сліди циганського життя, — так уже буває, і, мабуть, таки завжди: коли любиш свою родину, підсвідомо відчуваєш неприязне ставлення до інших людей... Матас Смолокур не побоявся узяти за дружину бозна-кого — дівча без роду, без племені, чому ж його син, батько Йонаса Каволюса та її дід, так розлютився на циганську кров?

11

Для таурупійців Савич був справді даром божим — землі маєтку його зовсім не цікавили, в усякому разі, не такою мірою, щоб думати про врожай, адже для цього його слід виростити! Майже всю землю новий власник здавав за безцінь в аренду. І сам анітрохи не був схожий на пана, не задирав носа. Чи бачив хто таке, щоб власника Лафундії можна було запросто покликати, коли треба було здерти шкуру із здохлої скотини? Не тільки справжнім паном, але й циганом, либонь, не зовсім справжнім був цей Савич. Найбільше він цінував свою люльку і пляшечку з анодією — суміш ефіру зі спиртом. З ними він ніколи не розлучався — чи походжаючи біля коней, чи лежачи в парку на подушках, які таурупійці називали не інакше, як перинами, — такі вони були м'які та великі. Не гасав він по білому світу в пошуках чогось недосяжного, видавався домосідом і дуже любив дітей. У лафундійський парк тепер наважувалася приходити майже вся дітвора Таурупіса, і Савич, оточений своїми й чужими, танцював для них, співав, а, стомившись, витягав з кишені маленьку пляшечку, нігтем великого пальця відколупував гумовий корок і на мить притискав пляшечку до рота. Одночасно другою рукою витягав товстого сірника, чиркав ним по підшві чи широкому ременю, підносив до рота тремтливе полум'я, ніби збираючись проковтнути його, і враз із його губ виривалася вогненна куля! Злетівши в повітря, куля лопалася, і навколо пахло чимось таємничим і незнайомим. У пляшечці була анодія, діти знали про це, але враження дива не зникало: як собі хочете, а вогненна куля, що вибухала майже всередині людини і не шкодила їй, це

досить дивна річ. Серед купи власних дітей Савича помітний був тільки Ярмеш. Дивлячись на батька, що вдихав і видихав вогонь, це кмітливе хлопча, мабуть, і саме мріяло підірвати, тільки вже не хмаринку анодієвої пари, а й увесь Таурупіс, а може, й увесь світ. Звісно, коли в нього буде добрий кінь... Ярмеш днював і ночував у цегляних панських конюшнях... Його не обходило, що там тхнуло не тільки свіжими кінськими кізяками, а й шкурами в дубильних чанах, і карбідом — пан Кунделіс за життя встиг привезти і встановити в одному з найдальших кутків три залізні баки, з яких тік шипучий ацетилен по трубках у карбідні лампи, що освітлювали палац. Савич ніколи не запалював цих ламп, проте баків не викинув, і поблизу господарських будівель маєтку завжди тхнуло карбідом. У сороковому році Ярмешу вже пішов чотирнадцятий, і він разом з батьками, братами і сестрами складав пожитки, щоб відбути з Лафундії в невідомому напрямку. Втекли вони з власної волі, нікому, мабуть-таки, й на думку не спало в чомусь звинувачувати чи за щось карати це сімейство. Життя Савича в Таурупісі було ніби останньою і зовсім слабкою хвилею, що змила всю гидоту, твориму в Лафундії попередніми власниками.

У сорок першому на Лафундію обрушилися німці. Баки з карбідом вони викинули у ставок. Майстер із Гужучя Йокубас Гуйга встановив замість них динамо і провів у приміщення палацу електрокабель. Тоді в конюшні ще стояв сморід від шкур, дублених Савичем. Посвітивши електричними ліхтариками, солдати побачили натягнуті на розп'ялках і пересохлі аж до тріску овечі шкури. Вискоблені, білуваті, вони були схожі на привиди, та на війні й привиди слід знищувати, як живу силу противника! «Los!»¹ — вигукнув один із солдатів з вираченими від страху очима й кулеметною чергою прошив «ворога». Кулі зачепили й коня у самому кінці конюшні. Заіржавши, метнувся він до виходу, й не один... В його гриву намертво вчепився Ярмеш, невідомо де він узявся в Лафундії. Поранений кінь здибився, скинув наїзника, і солдати наказали Ярмешу доглядати за своїми кінями. Вони і справді милувалися, коли під його руками починала вилискувати кінська шерсть. «La, du bist ein guter junge»², — підхвалювали вони циганча. Через тижнів зо два йому дозволили виїжджати коней, щоб не застоювалися. Ярмеш виводив їх по одному і спочатку ступою, потім риссю, а потім

¹ «Плі!» (нім.).

² «Та ти хороший хлопець» (нім.).

й галопом гасав луками навкруги Лафундії, як гнана вітром хмаринка. «Das ist was ganz Feines»¹, — перемовлялися солдати, які дивилися на нього з вікон. Їм не доводилося бачити чудо-фокус батька Ярмеша, в якого «вибухав світ»; не знали вони й того, що цей «guter junge» все ще був переконаний: світ усього-на-всього лише хмаринка ефірних випарів, гра, й нічого більше. Якось вночі, осідлавши найстрімкішого коня, він утік. Попрямував у бік Таураге, мчав через села (а треба б краще лісами та болотами), і коли його піймали, заборонили їздити верхи: «Bis auf Weiteres»². Вдруге він утік під час пожежі: може, й сам зумисно підпалив конюшні, а перед тим вийшов і налякав коней. І от що надумав! Умудрився сховатися у буланого під черевом і свистом гнати його, щоб летів якнайшвидше. Конюшню врятували від вогню, а кулі наздогнали коня, і він, застогнавши зовсім як людина, спіткнувся й рухнув на землю.

Сталося це біля старого двору Каволюсів, де ще й досі купією лежить каміння від фундаменту смолокурні. Аби знали Каволюси, яка біда для родини вирвалася тієї ночі з полум'я лафундійської конюшні, невідомо ще, чи пустив би дідусь Агне Ясюс Каволюс у свій двір циганча. Майже рік ходила за ним менша дочка Ясюса Маріке. Хазяїн дозволив постелити Ярмешу в коморі: хоч там темно й волого, зате ніхто із сторонніх носа не поткне. Адже не даси загинути хлопцеві, умовляв Каволюс дружину, слава богу, що не єврей, цигана німці хоч за півлюдини вважають. Ясюс Каволюс звелів зарізати курча, і Маріке варила бульйон: крім нього, Ярмеш нічого в рот не брав, увесь горів. А Каволене бачити всього цього не могла: подумати тільки, панькається дочка з дитям живодера, як з рідним! На тріску через нього висохла! Вуха прогуділа чоловікові: хіба не бачиш, який він жовтий? Та в нього парша! Дочка не чула, не хотіла чути, що говорили батьки. Її думки були зайняті тільки Ярмешем. Він помалу почав-таки поправлятися, почав розповідати їй циганські історії — чимало їх наслухався, а може, й сам вигадував...

Маріке згадувала про ті давні події рідше і конкретніше: після пожежі німці перестали тримати коней в конюшні, поставили загон між деревами, у парку. По старій дорозі вже гуркотіли танки з хрестами. Картопля цього року мала вродити добре, вчасно посадили, ярина теж наливалася. Ярмеш усе частіше стискав руку Маріке, і в його очах загорялися вогники, — свідчення небезпеки: якщо світ і справді схожий

¹ «Це дуже славно» (нім.)

² «До подальших розпоряджень!» (нім.).

на хмаринку анодієвих випарів, досить іскри... І Маріке вже палала від кожного дотику Ярмеша. Вони обоє ніби брели річкою — бігли від вогню, та й тут відчували, як течія вимиває в них з-під ніг гальку і поколює ікри, ніби струмом. З електрикою обоє були знайомі: динамо Гуйґи гуло, відділяло електрику від повітря, точнісінько як сепаратор вершки від молока. Проте електрика Гуйґи текла по кабелях, і, не торкнувшись оголеного дроту, не можна було відчутти, що це таке. А от ще до війни на таурупійському базарчику стояв намет балаганчика, де за десять центів кожен, хто хотів, міг підійти до столика й потримати в руках блискучий дротик; тоді волосся сміливця ставало дибки, як голки їжака, а якщо він зумисно чи ненароком торкався стінки чи іншої людини, тисячі слабких уколів упивалися в шкіру, починало трясти. Здавалося, що й сам хазяїн балагана весь час охоплений цією лихоманкою, хоча й ніякого дроту в руках не мав, а тільки метушився біля столика і пояснював: «Якщо ви потрадете в темряві шматком шовку тіло чи волосся, то також відчуєте електрику!» Шовку в садибі Каволюсів не було, та балаганник, мабуть, знав про електрику не все, різноманітні та невідомі були шляхи електроструму — адже потрапив він у комірчину Каволюсів. Каволене погрожувала, що не різатиме більше півників для цигана, а Ясус Каволюс уже кликав Ярмеша огороджувати загон; хлопець видужав, годився в помічники, Маріке все частіше хотілося подивитися на себе; вдягне якусь сукню чи хустку перемінить і бігом до річки. Стане над вирієм — чи то рибами, чи то собою милується. І Агне таке відчула, коли Зігмас-Маріус погостювати в Таурупіс приїздив: здавалося, що світ — цирковий намет, і ти в ньому біля столика з електромашиною, і безліч очей дивиться на тебе, і ти зовсім гола, й невідомо, навіщо сюди прийшла, і що буде далі... У домі Каволюсів було дзеркальце, успадковане ще від Матаса Смолокура. Зовсім негодяще люстерко, Матас навіть забороняв Агнешці Шинкарці дивитися в нього, як була маленькою, хоча саме їй воно належало — витягнув коваль із кишені кожушка, в якого загорнуте було дівча тієї різдвяної ночі. Забороняв дивитися не тому, що боявся за нього, просто, мабуть, вважав його теж диявольським подарунком, таким, як і набитий заячим послідом гаманець. Глянеш у дзеркальце і бачиш не одне, а два обличчя, і над другим виразно сяє веселковий вінець, як на іконі. Та коли все, що трапалося із Смолокуром тієї різдвяної ночі, могло видатися страшним і важким сном, то дзеркальце йому не наснилося: загорнуте в ганчірку

і сховане в комоді, його завжди можна було витягти й подивитися в нього. Нікому й не проговорився Матас Смолокур, а це вже Агнешка Шинкарка на старості не втрималася. І чутка про чудесне дзеркальце миттю розійшлася по Таурупісу; люди, знайомі й незнайомі, лізли й лізли дивитися, а настоятель навіть у проповіді з амвона про нього згадав. Аби в окрузі не пам'ятали про матір Агнешки Шинкарки, дивися, ще дістав би Таурупіс власну святу. Уже після першої світової, коли дзеркальце зберігалось в сина Матаса Смолокура, приїхала комісія і забрала це чудо; розглядали його і так, і сяк, аж поки не повернули, пояснивши, що помітне в ньому подвійне зображення і тьмяне світіння — результат примітивного сребріння скла. Каволюси навіть образилися, що знищено славу дзеркальця. Від дітей його ховали так само старанно, як ховав Матас Смолокур від Агнешки Шинкарки, поки була дівчам.

А Маріке тихцем дістала це невміло з двох кусочків скла склеєне дзеркальце, бо Ярмеш попросив — чував про нього, й не втрималася циганська вдача, цікавість доконала. Зиркнув і розчарувався. Нічого чудодійного не побачив, тільки бліде, невиразне своє відображення. А Маріке навпаки, злякалася, що в цьому славнозвісному дзеркалі майже нічого не видно. Вона навіть не могла розрізнити, хто дивиться на неї з мерехтливого скла: вона сама чи він, Ярмеш? Тому загорнула в ганчірку, знову сховала й дивитися на себе ходила до річки, до ставків. Ярмеш із батьком косами дзенькали — весна минула, як за мирного часу, за посівами та оранкою, час уже й про сіно потурбуватися.

Якось Маріке понесла їм у луки сніданок, але зустрів її один Ярмеш — лежав на свіжопокошеній траві й слухав чи то стрекіт коників, чи то чутний з-за річки дзвін ковадла Дукінаса. Дівчина нарвала ромашок, сплела вінки йому й собі: Ярмеш їв, нахиливши голову, ніби ховаючи очі, соромився: а раптом зрозуміють, що вони в нього злодійські, жадають украсти що завгодно, в кого завгодно, коли завгодно.

— Ярмешу! — Маріке доторкнулась до нього кінчиками пальців і примусила цигана підвести очі. — А ти мене доглядатимеш?.. коли що?

— Іще питаєш!

Руки Ярмеша відкинули скибку хліба з великим шматком сала і схопили дівчину за ноги вище щиколоток — так Дукінас тримав ногу коня, коли треба було підкувати його. І сплелися їхні цупкі пальці — а тут іще губи! — ніби анодійна хмарка оповила обох.

Тепер долі залишалося тільки висікти іскру.

Ясюс Каволюс ще здаля побачив на що здатні нерозумні діти, коли залишити їх без догляду. Поки біг до них, багато чого передумав, а потім голова стала зовсім порожня — залишилися тільки занесена для удару коса і крик на всю округу: «За-рі-жу-у!» ...Ярмеш уже майже не кульгав, так добре загоїлася в нього нога, схопився, вивернув кілка з огорожі: «Зализав рани, щеня!» — тільки від цієї думки знову закипіла лють Каволюса, і коса не опустилася, ні, вона блискавкою впала на голову цигана, він чудом вивернувся, жало коси врізалось в кілок, застрягло — і тільки це врятувало Ярмеша, а не благаання Маріке, яка намагалася вгамувати батьків гнів. Розповідають, крик розлягався від лісу до лісу, його чув багато хто. Потім дорогою галопом промчав мерин Каволюса, коли б ви тільки бачили, як він летів! Вершника на ньому не було, звичайно, Ярмеш знову вчепився під черевом. Сусіди, що прибігли на галас, знайшли на лузі тільки поламану косу і самого Каволюса з пробитою головою: скривавлений кілок плавав у вирві, звідки Маріке принесла води, щоб обмити батькову рану.

«Тварюку, головоріза, бандита годували! Няньчилися! Убив і втік! Ісус Марія! Казала ж, хіба не казала: скільки вовка не годуй, він усе в ліс дивиться!» — паплюжила Каволене чоловіка, і той, мабуть-таки, не тільки через рани, але й заради власного спокою тижнів зо два не розплющував очей.

Що було б, коли б рани не гоїлися? Світ розтопився б, як віск... Побесідував Ясюс Каволюс з духами з того світу, відлежався і знову набрало кольору його обличчя, не така вже він людина, щоб хлопець міг його палицею налякати... А Ярмеш як у воду канув, ніби й не було ніколи. Тільки вже після війни хтось мигцем бачив молодого цигана — по узліссям чи по луках на чорному коні промчав. Та нічого певного, нічого конкретного про нього відомо не було до того часу, доки у двір Каволюсів не повернув грузовик з народними захисниками. І хоча того вечора нібито й ніхто з їхньої садиби не виходив, у Таурупісі одразу поширилася чутка: «Маріке забрали. Кажуть, бункер знала, де її циган від армії переховувався. Тільки, мабуть, не від армії... Дуже потрібні цигани армії, без них не обійдуться... Каволюс, як почув про це, кинувся до дочки з кулаками. Ледве відтягли бідну. І де в дівки розум? До такого ненадійного волоцюги прилипла... У цих Каволюсів усе не як у людей...»

Незабаром Ясюс Каволюс зібрався у містечко, де на бруківці базарної площі для впізнавання лежали, ніби на його тільки й чекаючи, мертві бандити. І Ярмеш — бандит? Але там було й тіло цигана. Від сірого галіфе тхнуло кінським потом, його чутно було навіть за кілька кроків. А сорочка на ньому в червону смужку, сорочка старшого сина Каволюса Йонаса, вся на клапті подерта, саме лахміття; як живий, лежав Ярмеш, здавалося, ось-ось помітить, що підійшов Каволюс, схопиться, присвисне крізь стиснуті, ще не пожовклі зуби і посміхнеться: «То що, дядьку, здохло гусеня, будемо поминки влаштовувати?» Каволюс, не відриваючись, дивився на судженого йому богом чи чортом зятя, а неподалік за огорожею костьолу сиділа на камені Маріке. Та думав Ясюс Каволюс не про Ярмеша і дочку. Старший син Йонас, зовсім недавно став учителем, переїхав з рідної домівки на хутір Баніса, котрий утік з німцями, а тепер, коли таке сталося з Маріке, чого доброго, чи не переселять його кудись подалі? У Каволюса просто не вкладалося в голову: що ж це робиться, війна скінчилася, а свої своїх?.. Стоячи посеред площі, він раптом відчув на собі чужі погляди: крізь вікна й дверні щілини на нього дивилася якась незрозуміла грізна сила, і нікуди було від неї подітися, лишалося тільки підняти затиснутий у руці батіг і хльоснути розпростерте біля ніг тіло Ярмеша. Коли б це побачив Савич, пожалів би, що син його — не хмаринка анодієвих випарів: хлопець вибухнув би, й нічого від нього не зосталося б! Обличчя Ярмеша спотворили темні смуги, тільки з кучерявим волоссям ремінний батіг нічого не зміг зробити — їхній блиск був сильніший за смерть, навіть сильніший за сили живих... Цю ганебну сцену припинили чоловіки, котрі вибігли на крики дочки, а може, вони самі все бачили й поспішили?

З містечка батько з дочкою повернулися в Таурупіс порізно. Дукінас часто розповідав Агне про повернення тітки Маріке через кілька днів після того, як приїхав батько. Біля його кузні вона спинилася перепочити, присіла на зламане дишло кінних грабель, поклала біля ніг вузлик із речами та провізією.

— Ти? Маріке? — Дукінас звично стер із чола сажу, але ця сажа була скоріше не на ньому, а на двоюрідній сестрі, так змінилося, аж почорніло, обличчя дівчини.

— Я, — озвалася вона, безтямно-здивовано роздивляючись завиваюче горно. Дукінасу тільки нещодавно обладнали електричні міхи, і він забував вимкнути їх, коли витягав люльку чи заводив балачку з сусідом. — Хіба не бачиш?

- До батька йдеш?
- Н-і-і,— завертіла головою Маріке,— до Ярмеша.
- До Ярмеша? — здивовано похитав головою коваль, він уже знав, що Ясюс Каволюс побував у містечку і повернувся без батога.
- То звідки ти йдеш?
- З лікарні,— спокійно повідомила вона Дукінасу новину.— От Ярмеш зрадіє, таку гарну донечку народила!
- Донечку? Розум ти втратила, Маріке!
- Та ось же вона! На нього схожа, так? — Маріке погладила повітря над своїми колінами.— Шкода, очі блакитні, а в Ярмеша — чорні.
- О! — тільки й вимовив Дукінас.
- Міліція паспорт їй не дала, та я метрику одержу. Вистачить їй і метрики, поки маленька. А потім Ярмеш купить їй паспорт. Чи вкраде.
- О! — вдруге простогнав Дукінас.
- Посміхнися дяді,— наказала Маріке і сама винувато посміхнулася.— Велика дівчинка, тільки ще не говорить. Коли почне говорити, Ярмеш її співати навчить.
- О!!! — згадавши, що вугілля горить у горні марно, Дукінас повернувся в кузню, щоб вимкнути міхи, коли він знову вийшов, Маріке вже стояла і стискала вузлика.
- Ми підемо, Ручочка їсти хоче. До Каволісів не повернуся. Дуже вже батько ненавидить мене. Чи здоровий?
- Здоровий,— Дукінас ледве пробурмотів — язик не повертався,— і почухав потилицю.

Отак, десь років тридцять тому пройшла повз кузню Дукінаса в Лафундію тітка Маріке. Там у ту пору місця було повно, жила тільки одна сім'я. Влаштувалася Маріке в неопалюваній кімнаті, так і лишилася там; як беззахисний молюск, схоронилася вона в двостулковій черепащі й дивилася тільки в перламутрову стінку, де бачила одного Ярмеша, який був для неї живий. Час зупинився, тільки тріщав дзьобом чорний лелека щастя; зовнішнього світу, світу, в якому жили таурупійці, вона майже не відчувала, він шелестів по той бік грубих коричневих стулочок її черепашки, звідти, з цього світу, потрапляли до неї клубки вовни, з якої вона плела панчохи, рукавиці і кофти таурупійським жінкам. За обноски чи мізерну платню полола Маріке городи: все

в цьому іншому світі було влаштовано так, щоб дати їй можливість лише прогледуватися, тому плоть тітки Маріке, не відаючи ніяких хвороб, сохла і жовтіла, все більше нагадуючи худобу Ярмеша. Це, перемовлялися в селі, завжди так... Таурупійці вірять, що подружжя, які довго живуть разом, стають схожими не тільки душею, а й тілом. Тітка Маріке та циган Ярмеш не становили для них винятку.

Якби Агне не була вишкребком у сім'ї Каволюсів, а її главою Йонасом Каволюсом, вона нізащо не дозволила б тітці Маріке тулитися в лафундійському сараї, чи в саду, чи в руїнах Кунделісового замку. Коли всі (майже всі) таурупійці переселилися в нові будинки міського типу, де холодна й гаряча вода, де нічого не заважає навести лад, де не треба палити печі, життя тітки Маріке почало здаватися Агне ще більше незрозумілим і диким. Однак зараз, притискаючись до дротяної загородки, за якою мирно дрімав Метеор, Агне не хотілося думати про щось непідвладне їй. Адже вона не була Йонасом Каволюсом і не могла розпоряджатися долями людей, тому просто тихенько сиділа в напівтемряві конюшні, чекаючи, поки перейде дощ і припиниться гроза.

Тітка Маріке з'явилася тут, несучи щось у пелені намоклого плаття, яке Агне подарувала їй рік тому. Двері за собою вона не причинила, і Агне побачила, що дощ розійшовся ще дужче, але блискавка проскакувала все рідше. З пелени тітка Маріке витягла мокре кошеня, поцілувала його в лоб і пустила додолу, але кошеня не побігло, тільки муркочучи ластилося біля її ніг.

— Не плач, Вінцялісе, цить! — прикрикнула на нього тітка Маріке.

— Не проженеш, тітко? — заговорила Агне.— Бачиш, дощ у гості пригнав.

— Сиди, коли прийшла.— Тітка Маріке байдуже і холодно огледіла племінницю. Погляд її, мов протягом, овіяв Агне.— Ще не з'їли вони тебе?

— Хто «вони»?

— А батечко твій з цією німкенею. Моїх дітей зарізали, а тепер своїх поїдом їдять. А Вінцяліса я їм не віддам, бачиш, як промок.— Тітка Маріке, присівши навпочіпки, гладила кошеня, не зводячи з Агне пронизливих очей.

— Що ти, тьотю! Адже твій Вінцас тепер на маляра вчиться. Я чула, дядько Дукінас у Каунас його відвіз.

— Ні, ось мій Вінцяліс,— тітка Маріке підхопила кошеня, щоб поцілувати його в лобика.— А старшого Вінцаса більше нема. Зарізав його твій батько — і все!

Агне мовчала, приголомшена логікою, зрозумілою тільки Маріке. Лафундійські конюшні, коли вона з'явилася тут, перестали здаватися Агне затишними, перетворилися на страшні згадки про пана Кунделіса, Савича, Ярмеша.

— Чому батько? — Вона розуміла, що тітка Маріке нічого їй не пояснить, але все, що говорилося про їхню сім'ю, їй хотілося знати і запам'ятати.

— А хто ж іще? Тільки Ярмеш сильніший за Йонаса. Чула, дав Каволюс Ярмешу квартиру на п'ятому поверсі? Ярмешу — на п'ятому! Що Ярмешу там робити? Де ж коня тримати? Так він і на п'ятий поверх привів коня! Ярмеша він не заріже, я нині на Йонаса в міліцію заявила. Нехай своїх дітей ріже, поки солдати в нього паспорта не питають. Він же без паспорта, його паспорт Ярмеш знайшов. Так, так, знайшов, він тепер не краде... А я, поглянь-но, Вінцялісу тканину купила. — Вона розгорнула мокрий згорток — два шматки червоного шовку. — І в тебе плаття красиве, будете удвох з моїм Вінцялісом красиві...

У відчинені двері Агне бачила кузню Дукінаса. Біля неї вже стояла чорна «Волга» з Тікнюсом за кермом, а сам Дукінас стирчав під дощем, намагаючись зрозуміти, куди це запропастилася Агне.

Агне вже хотіла було гукнути — тут, мовляв я, — і бігти до кузні, але висохла рука тітки Маріке схопила її раптом за поділ сукні.

— Стривай! Ти ж добра. У тебе таке плаття! Ти ніколи не кривдила мого Вінцяліса, і мені пальто й кофтину з червоним кружавцем подарувала... Стривай! У мене теж для тебе щось є.

Тітка Маріке витягла з потаємного кутка вузол ганчір'я і так довго щось там шукала, що Агне здалося: дощ давно перестав, знову світить сонце, а Тікнюс сигналить як навіжений. Давно слід було втекти звідси, залишити дрімаючих коней, все ще важкий запах дубильні, карбіді й анодії. Однак ноги були мов чужі, і Агне не зрушила з місця, поки тітка Маріке не витягла щось, загорнуте у чорний сатин, зубами розв'язала затягнутий вузол і, немов якусь коштовність, витягла із згортка поблискуючий складний прямокутник. Агне не одразу збагнула, що тітка Маріке хоче віддати їй дзеркальце, знайдене Матасом Смолокурором, дзеркальце Агнешки Шинкарки! Те саме, про яке стільки років ходили по Таурупісу легенди, про яке говорилося з амвона, те саме, яке пристрасно розглядала створена вільнодумцями комісія. Амальгама зовсім помутніла, де-не-де навіть почорніла або

просто стерлася. Агне дивилася в нього так і сяк, але в склі мигтів лише бляклий відблиск. Цю річ уже й дзеркалом важко було назвати. Веселкові краплини блищали не тільки на тому місці, де колись при бажанні можна було вгледіти своє відображення, але й на всій поверхні скла.

— Тільки тобі віддаю, Агнюшко,— тітка Маріке притиснулася до Агне, щоб і самій зазирнути в дзеркальце. Хтозна, можливо, відтоді, як вони разом з Ярмешем дивилися в нього, вона так і не розгортала чорного сатину.— Тільки тобі! Захочеш побачити, хто тебе любить, зазирни... Я ось Ярмеша бачу. І Вінцяліса. Дивись, дивися, ось він!

Агне, звісно, нічого не бачила. Вона твердо знала: все, про що базікали в Таурупісі і що зараз говорить тітка Маріке про дзеркальце прабабусі, суцільна вигадка, брехня! Одне дивно — чому ж вона хвилюється? Потерла пальцями холодне гладеньке скло, немов хотіла змахнути краплини чи пил, що заважали їй побачити те, що бачила тітка Маріке. А там туман! Тоді Агне міцно заплющила очі, відчувши, як зморщилася шкіра на обличчі, немов на неї жаром повіяло. І раптом повіки перетворилися на товсту кірку і наче вкрилися зсередини срібною амальгамою — вона виразно побачила Спіна. Брат ображений — куточки губ опущені, дві бороздки біжать від них до підборіддя — щось говорив їй, Агне. Що саме говорив, чути не було. Тільки з того, як рухалися губи, можна було здогадатися.

«Ех, сестричко! — беззвучно шепотів Спін.— Невже не бачиш, які застарілі погляди у нашого батька, у всіма поважного Йонаса Каволюса?! Вважає себе мудрим, хоче вказати дорогу кожному із своїх дітей, а життя наче сміється з цієї його мудрості. Якщо ти ще не зрозуміла цього, тоді перевір — спробуй іти шляхом, що обрав для тебе батько. Він нікуди не приведе. Це лише його власний шлях. Наш веде з дому, а не додому. У нас нема дому. Тому і я, і ти тікали з Таурупіса. І зараз ще тікаємо. Є сім'я — мати, батько, брати, сестра,— чудова квартира, заставлена добротними речами, а дому нема... Те, що сьогодні в мене день народження, пам'ятаю тільки я один. Що витримаєш ти вступні іспити, Каволюси не забудуть, але не тому, що ти їм дуже дорога... Не забудуть тому, що я порадив їм відсвяткувати цього року не дожинки, а День коваля, сімейне свято... Без плакатів, без доповідей...»

Агне теж беззвучно шепотіла, повторюючи слова Спіна, і тітка Маріке перелякано відходила від неї в конюшні, де фиркали Метеор, Фіалка, Гром та інші таурупійські рисаки.

Так он воно що! Сьогодні день народження Спіна. Ось про що треба було сказати Дукінасу. Але для нього вже одне її бажання поїхати в Каунас — закон. Любий, добрий дядько Дукінас! І раптом їй стало тепло і затишно. Теплом віяло звідусіль — від кам'яних стін, від дротяних перегородок між стійлами, від кінського дихання... І тепло це заливало душу Агне, враженої тим, що є люди, які з радістю готові виконати будь-яке її бажання, навіть не питаючи до ладу, для чого й навіщо.

Дощ майже перестав. Підібравши сукню, щоб легше було бігти по конюшиній отаві, Агне, затиснувши в кулаці подарунок, покинула конюшню, тітку Маріке, дрімаючих коней. До чого ж приємно було їй від однієї тільки думки, що є люди, для котрих ти хоч на мить квітка вишні, і вони ніколи не наступлять на тебе каблуком, нехай навіть лежала б ти на найбруднішому асфальті — у дворі свиноферми, лежала під літнім дощем, під мигтінням блискавок і гуркотом грому, коли відбувається щось таке, чого ти не можеш подолати, адже ти не вундеркінд Ліувіль, всього-на-всього Агне Каволюте, хоч і з атестатом зрілості...

Біля кузні Дукінаса особистий шофер Йонаса Каволюса Тікнюс усе натискав на гудок «Волги», вдаючи, що не бачить Агне, яка біжить сюди по блискучій від крапель отаві. Здавалося, що його, як і коваля Дукінаса, дуже цікавить кинутий біля ковадла, недороблений ще латунний флюгер.

Сирена автомашини кричала на весь Таурупіс: дивіться, майже рік не надягала своєї вишневої сукні дівчина Каволюсів і вже втретє, не спитавши батьків, тікає з дому, і її зовсім не хвилює та обставина, що у Рити Фреліх розвалюється від болю голова, що мати нічого не зможе пояснити чоловікові, коли він пізно вночі повернеться з Вільнюса, де Ліувіль Каволюс, наймолодший у світі доктор фізико-математичних наук, зробив доповідь — поклав ще один камінь у п'єдестал пам'ятника, що має прославити його рід.

ЧАСТИНА ДРУГА

13

Дощ перестав, і вітер зовсім затиш. У лісі, серед якого звивався путівець, шелестіли тільки крони осик. А ще неподалік від Таурупіса «Волга» вела поєдинок із віт-

ром. Слухаючи, як рветься він у машину крізь маленьку щілинку у вікні, як завиває десь під дном і над кабіною автомобіля, Агне знову відчула тривогу й подумала: «Отепер і трапиться щось недобре». Адже в Таурупісі недарма говорять: «Якщо раптом зібрався в дорогу, не розраховуй на добро».

Однак поки нічого поганого не сталося, тільки на поворотах Агне кидало то в один, то в другий бік, і їй довелося схопитися за ручку над дверцятами. Втім, що могло статися в дорозі, коли машину веде такий шофер? Разів зо два Тікнюс відвозив Риту Фреліх та її, Агне, в Палангу. Здавалося, на крилах ніс; приїде, вивантажить чемодани й одразу ж назад: щоб знову бути поряд з Йонасом Каволюсом, котрий уже багато років на свій розсуд розпоряджається його життям.

Нічого не може статися, коли машину веде Вікторас Тікнюс! У Таурупісі він з'явився, коли Агне ще й на світі не було. Йонас Каволюс випадково зустрів Тікнюса у Вільнюсі і привіз із собою. Агне знала, як радів і досі радіє батько: стільки років — і жодної аварії! «Стільки років» — це вже в Таурупісі. Адже Вікторас Тікнюс водив машину по фронтових і тилкових дорогах із сорок другого! Кулі обминали його, хоча й під час війни, і після неї отак, поряд, як тепер сидить Агне, дуже часто сидів хтось, у кого стріляли, через кого і сам він міг накласти головою.

Іще Агне чула, що Йонас Каволюс увійшов в життя Віктораса Тікнюса у фатальний для того час — після аварії. Тікнюса тільки-но виписали з лікарні, і він топтав стежку до прокуратури. Зла доля настигла людину десь під Вірштонасом, на мосту, на щастя, не через Німан, а на річці меншій. Було дві години ночі, коли ЗІМ з Тікнюсом за кермом зрізав три придорожні стовпчики і, злетівши, ніби птиця, каменем упав з кручі. Допитували обох, і водія, і його начальника, пасажира, намагаючись зрозуміти, як це сталося, що о другій годині ночі одна людина наказала іншій, сісти за кермо і їхати. Адже могли б переночувати на місці і спокійнісінько повернутися у Вільнюс ранком! Що змусило, що погнало їх у ніч, коли небезпека була прихована у нічній пільмі. У цей час гвинтівки жалили лютіше, ніж оси вдень. А якщо вже так сталося, то чи обов'язково було Тікнюсу засинати за кермом, чи не міг він потерпіти ще трохи?

Яким чином вдалося Йонасу Каволюсу намацати кінчик нитки цієї справи і обірвати її, таурупійці не знали. Результати директорської діяльності у всіх на виду, а от шляхи,

якими він їх досягає, не завжди. Йонасу Каволюсу знадобилася людина, яка вміє однаково добре водити машину по розбитих путівцях і по гладеньких міських вулицях, він саме таку людину і знайшов! І навіщо згадувати про біду, якщо Тікнюс — улюбленець долі?

Ні, те, що «Волга» боролася з вітром, Агне не лякало, і не таке бувало з Тікнюсом. Та й в Таурупісі ніхто не хвилювався, почувши скрип флюгера на вітрі: на те він і флюгер, щоб крутитися й скрипіти... Тривожно стало від того, що Агне подумала про свою прапрабабусю, матір Агнешки Шинкарки, про ту нещасну Агнесу, яку знайшли мертвою з підковами, прибитими до ніг та руки... Адже дзеркальце, яка належало Агнесі і знайшов Матас Смолокур у кишені Агнешчиного кошушка, лежало зараз у сумочці Агне. Давно нема цього кошушка, Агнесу теж ніхто не пам'ятає, а дзеркальце є — розгорни клапоть чорного сатину, і воно заблещить... Тим більше коли йдеш дорогою, що зберігає ще, мабуть, сліди Агнеси, адже нею прибрела вона в Таурупіс тієї ночі; так і тягне помацати, навіть подивитися в дарунок тітки Маріке...

Тітка, віддаючи їй дзеркальце, знову загорнула його і затягнула міцним вузлом. Пальцями не розв'яжеш, треба зубами; зовсім незрозуміло, навіщо Агне гризти цей брудний клапоть? Та ще й на очах у Тікнюса? Адже нічого нового, розгорнувши сатин, не побачиш, навіть себе не впізнаєш; таке дзеркальце давно викинула б і сама Агнеса... Тільки одне лишилося в цієї непотрібної дрібниці — служити нагадуванням про давню образу. Потерши шматочок скла об сукню, Агне побачила в ньому сонце, що бігло за деревами, і світлі зайчики застрибали по салону «Волги». Скло ожило! В ньому відбився ліс, але тільки не літній, з тіннями липневого заходу, а вкритий зимовими кучугурами. Великі ялини залишалися зеленими, майже чорними на фоні снігу, і заячі стрічки бігли поверх них, ніби по купинах. Та Агне цікавили не сліди, залишені зайцями. Її очі видивлялися в туманному склі людський слід, що крок за кроком тягнувся до молодняка, що виріс у березовому гаю, по рідному сосняку на вершині горба. Побачила Агне й саму людину — Агнесу з дитиною на руках. Цю загорнуту у кошушок дівчинку наречуть потім у Таурупісі Агнешкою Шинкаркою. І ще ввижався Агне чоловік: обличчя в зморшках, глибокі залисини на лобі, очі, мов у хворого на пропасницю. Він вискочив із довгого рубленого будинку, що з'явився у дзеркалі після того, як раптом зникло там зображення лісу. Тією ж залишилася

тільки дорога, що бігла долиною великої річки. Чоловіка оточила зграя собак, вони шниряли у нього попід ногами, гризлися за кістки. Агне зрозуміла, хто це і що це за дім: брат Агнеси Пятрас, прозваний Собачником, а поряд його постійний двір і шинок.

Собаки не на жарт перегризлися, і Пятрас почав розкидати їх ногами, навчаючи порядку. Агнеса обернулася й, побачивши, що брат вийшов із дверей, прискорила кроки. Нелегка ноша дуже заважала їй, так важко було брести по глибокому снігу, де тільки заячі сліди!

«Агнесо! — заволав Пятрас Собачник, і Агне здригнулася від цього голосу.— Агнесо! Повернися!.. Я ж вигнав собак. Тепер вони будуть жити в сараї... А кімнату віддам тобі. Вимиєш, вичистиш, і вона твоя. До дверей гачок прироблю. На постіль полотна відріжу, а корчму прибирати стару бабу знайду. Стривай! Агнесо!.. Іди геть, кульгавий...»

Пес, ударений носком важкого черевика, завив від болю і відлетів до огорожі, потім, скиглячи, знову підповз до купи кісток. Агне здалося, що Агнеса зупинилася, обернулася, а Пятрас Собачник, ніби тільки цього й чекав, закричав ще голосніше:

«Та подивися ж ти, яке місце! Біля самої дороги. Люди то з міста, то до міста. Та й сам він поряд, вважай у місті живемо. А що молодій жінці у місті робити, коли не грошики у дядьків виманювати? Агнесо!.. Гачок прироблю... І ти їх по одному, по одному...»

Із відчинених дверей корчми чути було люту лайку, звуки ударів, та найгучніше долинала пісня.:

Що не цезаря, то бога,
Що не богове — моє,
А що виросло на грудях —
То вже, дівонько, твоє...

Знову замигтіли дерева, і в мерехтливому склі привиділося Агне, що собаки, гризучись біля купи кісток, викинутих Пятрасом Собачником, ростуть, робляться такими ж великими, як люди, їхні шкури перетворюються на пишні шуби, і ці пси-люди, слухняні посвисту Пятраса Собачника, раптом стрімголов кидаються навздогін за Агнесою. Розлючені величезні собаки жахливі, і Агне, боячись побачити, що буде далі, заплющує очі. Ніби шукаючи захисту, вона мимохить хапається за рукав Тікнюса і притискається до його ліктя, у погляді шофера промайнув подив і навіть якась увага до пасажирки.

— Побачили що-небудь? — поцікавився Тікнюс, трохи збавивши швидкість і дивлячись не на дорогу, а на дівчину. Мабуть, відчув, що везе він сьогодні не таку Агне, як завжди, а зовсім іншу людину.

Агне вже випросталася, але долоня її все ще відчуває тепло Тікнюса.

— Привиділося. Ніби біг хтось, — невизначено відповіла вона.

— Не бійтеся. Вдень я й собаки не задавив.

Вона подивилася на водія, як на однодумця, який потай знає, яке враження на співбесідника можуть справити його прості слова.

— І мені здалося, собака. — Агне посміхнулася Тікнюсові й побачила, що не тільки очі в нього змінилися — все обличчя розчервонілося, як у хлопчика.

І тон, і поведінка Тікнюса враз стали іншими. Невже від єдиного її дотику? Що сталося? Нічого, зовсім нічого, вона — дочка Йонаса Каволюса, він — шофер Йонаса Каволюса; одне її слово — і він спинить машину, забажає вона, поверне додому, в Таурупіс. Вона навіть могла б наказати йому повернутися туди пішки, коли б сама вміла водити.

Назустріч їм усе частіше траплялися машини.

«Мабуть, — подумала Агне, — місто зовсім близько».

Багато років тому прибрела звідти в Таурупіс Агнеса, і кров її змішалася з кров'ю роду Каволюсів. Доброю чи злою була ця кров? Доброю, адже Агнеса втекла з корчми — місця п'яних бійок і різних темних справ. Чого тільки в ті часи не траплялося в шинках? Агне читала, а може, чула десь, як два дворянчики, перепившись у придорожньому шинку, ножами один одному животи розпороли... через курку. Один наполягав, що курка — домашня птиця, а другий — дика... Так, складною була людська душа в ті часи!.. Звичайно, кров прапрабабусі була доброю, думала Агне, адже вона змусила Агнесу з малою дитиною піти від цих чоловіків із шинку, тікати від їхніх рук, які намагаються вщипнути за стегно, груди; господи, скільки існує способів образити живу людину, завдати болю її душі! І лише один шлях до порятунку: розчинити двері, обійти псів, що гризуться біля купи кісток, притиснути до грудей дитя і тікати... тікати щодуху. Тікати до таурупійських заметів і назавжди заснути в них, але дістати можливість влити свою кров в жили хороших і поганих людей із стародавнім прізвищем — Каволюси... Щоб народилися Стасе, Ліувіль, Спін і вона, Агне.

Щоб один за одним вони знову повернулися в місто, вчилися тут, жили, гуляли по широких вулицях, прокладених там, де раніше були поля, а стежки в глибокому снігу прокладали тільки собаки, які не раз, мабуть, лякали їхню прабабусю.

— Далеко ще? — Агне знову, уже вдруге торкнулася ліктя Тікнюса.

— Дотемна будемо, — відповів шофер, знову червоніючи, ніби йому не п'ятдесят, ніби й двадцяти нема.

З суворим виразом на обличчі тиснув він на акселератор, може, розсердився, що Агне ставить нерозумні запитання?

Мотор «Волги» ревів на всю потужність. Злітаючи на горби й провалюючись між ними, Агне відчувала порожнечу під серцем: злітала й падала, злітала й падала...

14

Якби прислухалась Агне до розмов таурупійських тіточок, можливо, й не наважилася б відправитися в поїздку наодинці з Тікнюсом. Тікнюс — «бродяга»: хоча в нього сім'я — жінка, діти, — кажуть, він частенько не ночує вдома... Взагалі те, що він червонів, коли Агне торкалася його ліктя, ще нічого не означає! А якщо й означало, то, мабуть, саме те, про що любили побазікати таурупійські кумасі. Ох, і поварнякають же вони, коли дізнаються, що Каволюте дременула з Тікнюсом! Вони встановлять точно, без нечистого тут не обійшлося! Без отого, який підсунув Матасу Смолокуру гаманець з заячим послідом замість золота.

Агне відсунулася до дверцят, міцніше вхопилася за ручку і навіть задрімала, заколисана плавним коливанням ресор. А місто наближалось все швидше, хоча, задрімавши, вона відразу повернулася до занесеного сніговими заметами Таурупісу, де все ще стояла кузня Матаса Смолокура, де наступала різдвяна ніч. Добре, що прикотив у кузню сусід на санчатах, добре, що вдалося Смолокуру відшукати в заметах Агнесу... Він привіз її в хату, розтопив піч, розтер пахучою дьогтевою горілкою і посадив до столу. Але Агнеса — вона ж Агне — не забажала «святого вечора». Невідривно дивилася вона в дзеркало, яке висіло за спиною у Матаса Смолокура, і побачила, як вкладають у чорну труну сивого, з залисинами чоловіка. На його зморшкуватому обличчі крижинками виблискували очі Рити Фреліх. Це був Пятрас Собачник, її

брат! Агнеса вибігла з хати, відв'язала булану кобилку, на якій привіз її сюди цей незнайомий — хороший чи поганий — чоловік, стрибнула в сани й погнала коня назад у місто, туди, звідки прибула вона в цей край.

Відразу ж, лише переваливши через високий пагорб, побачила вогні міста і навіть здивувалася, адже так довго йшла, поки не вирішила здрімнути в таурупійському заметі, а тепер тільки-но торкнулася віжок: «Но-о, Буланий», — і кінські підкови вже зацокали по бруківці, полози саней заскрипіли по каменю й асфальту.

Тільки місто стало зовсім іншим. Багато нових будинків. Автомобілі! Нескінченна плутанина вулиць! Як знайти їй тут корчму брата Пятраса? Адже якщо він помер, то лежить там. Якщо ж уже й поховали, на кладовище везли з корчми. Треба відшукати. Треба поставити братові пам'ятник, хоча б таким чином вимолити прощення за свою втечу...

Ні, ніхто не знав, де корчма Пятраса Собачника!

— Пятрас? Собачник? — молодий водій самоскида, мабуть, завів розмову тільки тому, що йому сподобалися сани, кінь, анітрохи не наляканий гуркотом машин, або ж сама Агнеса. — Може, собаколовна контора? Така є. Один піжон дуже переживав, що пси його машину обгадили, бігав у ту контору жалітися, правду шукати. Хочете, дам адресу? Він і приведе...

Агнеса навіть не образилась. Як тут поясниш, що брат її не ловив собак, просто годувалися вони біля його корчми.

Вона прив'язала Буланого до стовпчика, що підтримував дроти, і почала читати приліплені до цього стовпа оголошення. Пропонували купити піаніно, акордеон «Вельтмайстер», півбудинку з садом, сибірського кота і металевий гараж. Найвище за всі оголошення було приклеєно таке: «Прийму квартиранткою дівчину. Вул. Вірвю, 14, кв. 2».

Агнеса зраділа, зрозумівши, що можна кудись зайти і зупинитися там. А раптом вона не відразу знайде Пятраса Собачника?

Розпитуючи дорогу на вулицю Вірвю, під'їхала нарешті до дерев'яного, поїденого деревоточцем будинку. Постукала, з дверей виліз дідок із заспанним обличчям. Не відповівши на її привітання, він пішов уперед, завернув за ріг будинку, відімкнув замок, що висів на дверях дощатих сіней. Агнеса увійшла слідом за ним і побачила двоконфорочну газову плиту і залізний ящик для балона. Поряд стояла лава, на ній відро. Із сіней двері вели до кімнати, де стояла стара-престара канапа, три різних, один більший за другого, роз-

гойданих стільці, на стіні дошка, прибита гвіздками: вішалка для одержі. Агне помацала канапу.

— Добре, ніч перебуду,— сказала дідові.

— У мене не готель, панночко,— розсердився він,— якщо тільки переночувати, так би й казала. Я платню за півроку вперед беру!

Агнеса здвигнула плечима і вийшла у двір. Грошей не було, Пятрас Собачник майже не давав їх. А де вона ще візьме?

— Зажди! — зупинив її голос старого.— Баришні, мабуть, не кімната потрібна, а гараж? У мене порожній. Можеш залишитися на ніч. Всього тільки трояка візьму.

— Немає у мене грошей,— повернулася вона до старого і одразу знітилася.— Але я привезу. Просто сьогодні з собою не захопила.

— То привозь.

Агне привиділося, що на неї дивиться вже не дід, а Наталя, яка з кожним днем, з кожною годиною, з кожною хвилиною наближається до пенсії. Вона з ніжністю дивилася, як Агнеса сідає в сани і йде вздовж вулиці.

Добре було б, думає Агнеса, не довелося б тут заночувати. Місто одразу грошей вимагає. Золота, якого так жадав Пятрас і яке в нього було. Невже місто — таке прокляте місце, де люди говорять тільки про гроші? Вона зупинила коня перед жовтим будинком із зеленими балконами; у ніс били запахи кухні. Над дверима вівіска синіми буквами: «І д а л ь н я».

— Чи не можна тут щось поїсти без грошей? — спитала Агнеса в чоловіка, що зупинився поряд з нею біля дверей.

— Думаю, можна,— відповів він.— А кінь ваш не втече, поки ви заправляєтесь?

— Ні,— запевнила Агнеса.

Господи, як же вона зголодніла! Від апетитних пахощів у неї навіть у животі забурчало. Зайшовши всередину, вона стала в чергу, вмістила на своєму підносі відразу три тарілки капусняка, поклала шість шматків хліба. Коли підійшла до каси, той чоловік, з яким вона заговорила, сказав касирші:

— Плачу я.

Їла вона поспіхом, обпікаючи губи. І тільки коли всі три тарілки спорожніли, і вона пальцями зібрала зі столу хлібні крихти, в неї майнула думка: як це непристойно — дозволила заплатити за себе якомусь чужому чоловікові, незнайомому. Від цієї думки в неї зашарілося обличчя — яка ганьба! Всунулася сюди, як жебрачка, чи ще гірше, як дівка-повія, котрих немало довелося їй бачити у корчмі Пятраса. Соба-

ками таку цькувати! Озирнулася, боячись побачити того чоловіка, але його вже не було. За одним із столиків сидів композитор Каволюнас і смачно сьорбав капустак.

Агнеса знову залізла в свої сани, щоб ганяти Буланого по павутинню вулиць і провулків. Перехожі й водії зацікавлено поглядали на неї. Та й було на що подивитися! Старезний кожушок, з-під якого виглядала довга вишнева сукня, на голові біла пухова хустка. От вирядилася. Звідки, дивувалися люди, звідки взялася ця дивачка? Карнавал, чи що? І справді, від її появи на вулиці якийсь святковий настрій!.. Однак дивувалися вони в думці, а Агнеса гнала Буланого, не звертаючи на них уваги. Раптом різкий свисток змусив її натягнути віжки і озирнутися. Свистів молоденький міліціонер з ріденькими, як у Вінцяліса, темними вусиками, та вольове підборіддя видавалося в нього вперед дужче, ніж у Бейнаріса. Міліціонер віддав честь і попросив звернути увагу на висячий над вулицею жерстяний диск, де в червоному колі було невміло намальовано коня, впряженого у віз.

— Рух гужового транспорту, громадяночко, тут забороняється,— дорікнув Агнесі міліціонер.

— Чому?

— Тому, що висить знак: забороняється!

— А чому забороняється?

— Щоб не заважати рухові.

— Якому рухові? Я ж із самого краєчку! Розумієте, шукаю одну людину. Пятраса Собачника. Може, чули?

— Однаково не можна. А то доведеться платити штраф.

— Отже, за гроші можна?

— Ні. Я штрафую вас за порушення правил дорожнього руху! Ясно? — Агне ніжно глянула на охоронця порядку.

— Кажеш, і за гроші не можна? Нікому?

— Нікому,— запевнив він.

— Ну, тоді доведеться йти пішки. А от коли проситиму за конем доглянути, теж за гроші?

— Ні,— ніби щось обдумуючи, не одразу відповів він.— Які гроші? Хіба я не твій батько?

Глянула і, навіть не прив'язавши Буланого, пішла, тому що сани й кінь були вже в руках Йонаса Каволюса — у надійних руках.

Разом з Буланом на перехресті залишилося все те, що викликало подив городян, вся її святкова вишуканість.

Безконечні вулиці хрест-навхрест перетинали світ. Агнеса блукала по них, поки не потрапила до натовпу, в якому були самі чоловіки. Звідки їх так багато? І всі чимось закло-

потані. З діловим виглядом походжають туди-сюди вулицею. Чому не на заводах, не в установах? Проштовхуючись крізь стіну спин і плечей, Агнеса навіть захекалася; ловлячи відкритим ротом повітря, вона змушена була підняти голову і тоді побачила зелені літери: «Автомашини і запчастини». Без сумніву, тут їй робити нічого. Так-сяк добралася до стінки будинку, тут натовп порідшав, і Агнесі вдалося перевести дух. Поряд топтався миршавий дідок у пошарпаному пальті, поглядаючи навкруги настороженими очима.

Умів торгуватися дідок! Із одвислих кишень пальта витягав шестерні, підшипники і різні інші залізячки, назви яких Агнеса не знала. Вона дивувалася з того, скільки барахла вміщається в цих кишенях і як цього кволого дідка не роздавлять ці галасливі чолов'яги. І ще з того, як це виходить у нього: стоячи на місці, спиною до стінки, шниряти серед натовпу — так умів шниряти серед конокрадів Пятрас Собачник. Так, він теж умів. Примудрявся на кінному ринку навіть цигана обкрутити круг пальця, що вже казати про сп'янілих у корчмі поміщиків. Не треба й уміння, щоб накинути такому дурню шкапу замість коня, навіть уміння не треба було, досить тільки нахабства.

— Пятрас,— прошепотіла Агнеса,— невже ти?

— Я не бог,— бубонів дідок, умовляючи чоловіка в гарному сірому костюмі, той витяг з кишені носову хустинку, розгорнув її і показував якусь ламану залізяку.— Нема, приходьте через тиждень, ну, днів через три... Постараюся. Буде! Не бог я, шановний, але дещо можу...

— Пятрас! Собачник! — Голос Агнеси зміцнів, хоча вона ще не зовсім була певна, що перед нею брат. Адже він помер. І єдиний борг по відношенню до нього — хіба що пам'ятник на могилі поставити.

Обличчя дідка змінилося, поздовжні зморшки перетнулися поперечними, немов перевалило йому за сто. Очі пригасли, дивилися сліпо, та очні яблука, здавалося, хочуть вискочити з орбіт.

— Щось потрібно, добродійко? — Дідок уже відшукав її очима, єдину жінку серед натовпу чоловіків.— Не бог я, добродійко, але...

— Нічого, нічого мені не потрібно.— Від недавньої радості не залишилося й сліду, Агнеса вже перелякано дивилася в роз'їдені склерозом очі брата, на білки в павутинні червоних прожилок. Обличчя в нього було жовте-жовте.

— Агнеса... ти? Дивись-но, й справді Агнеса! — Дідок просльозився, потягнувся до неї, а вона відвела очі вбік:

так наполегливо шукала, а тепер і бачити не хотілося, тим більше цілуватися з братом.

— Ходімо звідси,— Агнеса вхопила Пятраса Собачника за руку і потягла його з натовпу в куточок, де перехожих майже не було.

— Чого хочуть від тебе ці люди?

— Вони шукають, а я знаходжу. Добрі справи роблю, Агнесо!

— Ти завжди так... захищаєшся. І шинок тримав, бажаючи добра іншим.

— Ні, час тепер інший. Та й постарів я, не те здоров'я, щоб за важку справу братися. А ти прямо наречена! Ані зморшки, ні сивої волосини. Якими мастилами, яким зіллям лікуєшся?

— Ніякими, Пятрасе,— Агнеса заперечливо похитала головою й посміхнулася.— Правда, я ще... не стара?

— Питаєш! Не одружена? Дітей не завела?

— Дочку з твого шинку винесла. Мало тобі? Нині вже діти її онуків живуть: Спін, Ліувіль, Агне... Подивився б, яка схожа Агне на мене! Ось прийде коли-небудь із Таурупіса, покине свою ферму...

— Клепки не вистачає? Чому це вона там сидить? Тепер усі в місто хочуть. У місті — як у мурашнику. Що не кинь, все рівно, чисто. Порядочок тут! Як гарно, Агнесо, що ти приїхала. Погребок тобі покажу. Під гаражем. Не дуже великий, як законом дозволено. А все-таки дещо.

Агнеса не зрозуміла, навіщо їй цей погріб. Нарешті вони вийшли на те перехрестя. Буланій ще здалеку весело заіржав. Міліціонер з ріденькими вусами Вінцяліса і підборіддям Бейнаріса зітхнув, почухав білу зірочку на лобі коня.

— Щастя тобі, дівонько,— побажав він голосом Йонаса Каволюса. Пятрас Собачник чекав Агнесу біля фруктового кіоску. Побачивши її в санях, він весело зареготав: Агнеса і кинь! В такому місті! В такий час! Ну й дикунство!

Агнеса правила, Пятрас Собачник вказував дорогу. Коли машини об'їжджали сани, жінка, що в них сиділа, посмикувала віжки, ніби заохочуючи Буланого бігти наввипередки з автомобілями, а старий, удаючи п'яного чи просто веселого чоловіка, жартома погрожував водіям кулаком, піднімав зім'ятого капелюха...

Так добралися вони до Шанчяя, де стояв дім Пятраса Собачника, збудований з червоної цегли. Хвіртка металева, з привареними сонцями й лілеями, від неї через сад до будинку вимощена цементними плитами доріжка.

Хоча дім був інший і двір був інший, акуратний — доглянутий сад з фонтаном і мережаною альтанкою, — Агнесі здалося, що вона знову опинилася на вулиці Вирвю, де домовилася про ночівлю. Але тут вона йшла слідом не за Наталею, а за Пятрасом Собачником, який вів її з кімнати в кімнату, охав і скаржився й на стіни, й на меблі, й на квартирантів... Люди так повільно набираються культури! Це ж горе одне, коли ходять вони по паркету у тих самих черевиках, в яких і по хліву, і по хаті топали, дивитися боляче, коли сидять за полірованим імпортним столом... Агнеса не дуже й прислухалася до скарг брата, її мучило передчуття: ось-ось повернуться люди, що живуть тут, і застануть її, що втупила очі на їхню постіль, розкидану де попало одежу, домашні черевики із стоптаними закаблуками... Застануть її у себе, а вона не знатиме, що й сказати їм на своє виправдання.

Виявилось, що Собачник, залишивши дім квартирантам, сам жив у погребі під гаражем. Агне ні за що не хотіла спускатися туди. Вона згадала: треба нагодувати коня, що переступав з ноги на ногу в закутку саду. Пятрас нарізав у відро хліба, залив водою; перш ніж дати корм коню, оглянув його зуби.

— Но-о! Не пручайся!.. Чотирилітка... — В голосі Собачника зазвучали нотки, знайомі Агнесі з часів процвітання його придорожньої корчми. — У мене не здохнеш, жери...

У гаражі стояла «Волга» кольору туману. Пятрас Собачник прочинив дверцята і запропонував:

— Може, проїдемося, Агнесо? Покажу місце, де повинна будеш мене поховати.

Агнеса здригнулася, згадавши, як у дзеркалі, котре висіло за спиною Матаса Смолокура, вона бачила брата, що лягав у труну. І як Пятрас відгадав мету її поїздки? Як?

...Агнеса погойдувалася на м'якому сидінні, дивлячись на такі самі жовті, як обличчя, руки брата. Руки Віктораса Тікнюса! Здавалося, що вони від самого народження тільки те й роблять, що крутять баранку, обтягнуту м'якою чорною шкірою.

Уже сутеніло, коли підїхали вони до кладовища в далекому передмісті і, залишивши машину біля воріт, розшукали хрест із шліфованого мармуру. У сутінках він виглядав особливо траурно, мов крило чорного підстреленого птаха. Його основа міцно вросла в землю, хоча сам хрест був невеликий. Пятрас Собачник кілька разів обійшов навколо, уважно придивляючись до хреста, потім нахилився і долонею по-

чистив чи погладив мрамур, вибиті на ньому літери «Пятрас Собачник», рік народження — все красивим «моцартівським» шрифтом; таким самим, мабуть, хтось, задалегідь одержавши платню, виб'є і дату смерті. Агнесі доводилося чути, дехто ще за життя ставить собі пам'ятник, однак ніколи досі вона не відчувала, яку силу приховує в собі така передбачливість. Вона відвернулася, щоб не дивитись на брата, але одразу почула його шепіт, від якого нікуди було сховатися:

— ...І допоможи мені, господи, знову стати молодим, здоровим, жити ще і ще. Переконай Агнесу, сестру мою, нехай зробить одне добре діло, нехай відкриє мені свій еліксир молодості! Господи, скільки крапель у дощу, стільки в мене сліз, прагну оплакати гріхи свої й смиренно прошу прощення у тебе за содіяне мною, господи... Допоможи мені, і я навіки буду твоїм, твоїм. Навіки. Амінь...

Коли Агнеса, не втерпівши, обернулася, вона побачила, що Пятрас Собачник стоїть навколішках і хрестить себе, свій надмогильний хрест, дерева навколо і її, Агнесу. Підповзаючи рачки, як побитий пес, він припав до ніг сестри, почав цілувати їх. Чого він хотів од неї? Ніби граючись у піжмурки, вона відступала за хрест, за дерева, поки Пятрас Собачник не залишив її у спокої й не повернувся до свого хреста, знову ревно гладячи мрамур долонями. Вона побачила, як від його дотиків відійшла вбік шліфована площина з красивими, виведеними «моцартівським» шрифтом літерами. Майже до плечей засунувши руку в тайник, брат витяг дві цеглини і простягнув їх сестрі.

— Боже, зроби так, щоб Агнеса відпустила мені мої гріхи й... дала пораду, як лишитися молодим. Говори її вустами, боже. Нічого задля неї не пошкодую... Чуєш, нічого!

Агнеса відчула себе рибиною на березі, птицею на дні вирви; Пятрас Собачник зловив цю рибиною і втопив цю птицю. Тінь його насувалася на сестру, насувалася, несучи з собою не глину, не граніт, а золоту цеглину, насувалася, тицькала золото їй у руки, поки Агнеса не зойкнула і не швиргнула жовтий брусок на землю. Брат побачив це і, зрозумівши її жест по-своєму, витягав із тайника все нові злитки — з царським орлом і без нього, розгортаючи замотані в гнилі ганчірки стовпчики золотих і срібних монет...

— Все від-дам, — видихав він по складах, — тільки скажи, чому молода?

— Заспокойся, Пятрасе... Собачнику, — відповіла Агнеса, прихилившись до дерева, — нема в мене того, що ти просиш.

Хто може віддати те, чого не має сам?

Пятрас Собачник, мабуть, втрачав розум. Він всунув у рот жменю монет і почав гризти. Потім плював золотом в Агнесу. Обличчя його то тріпотіло, то кам'яніло, ніби в мерця.

— Не хочеш?.. Не хочеш?..— хрипів він крізь зуби, і Агнеса бачила, як вони, гнилі від старості, раптом пожовтіли від золота, що тануло в роті.— Не хочеш, воша нещасна?.. То й не сестра ти мені! Брудна дівка! Воша на моєму тілі, ось ким ти була і будеш...

Агнеса відступала від дерева до дерева, дивуючись тому, що на кладовищі так порожньо і страшно, що ніде жодної живої душі не видно.

Нарешті вона дісталася до будиночка сторожа, та він був порожній, і Агнеса побігла далі, вже по дорозі, якою, вона знала, бігти теж було небезпечно, тому що Пятрас Собачник зараз сяде в свою «Волгу» кольору туману і задавить її... Добре, що вже видно було знайомого молодого міліціонера, того самого, що стояв на перехресті й забороняв їздити по місту на санях, добре, що він підняв свою паличку і спинив рух. Тоді й почула вона скрегіт гальм «Волги» Пятраса Собачника, і розправила руки, відчуваючи, як сповзає з плечей вишнева сукня і її голе тіло падає в ласкаві руки чоловіка з вусами Вінцяліса і підборіддям Бейнаріса.

15

Агне розплющила очі, коли Тікнюс розмовляв з автоінспектором, що спинив машину. Вони стояли на білій смузі широкого шосе, що вже майже влилося в передмістя. Але це ще не було місто, так, у всякому разі, стверджував Тікнюс, доводячи автоінспектору, що він ніколи не перевищує швидкості там, де це заборонено. Він, мовляв, і тепер поступово збавляв газ, знаючи, що в'їжджає в місто, і їхав би ще повільніше, якби помітив знак; встановили неправильно — повернули так, що й не розгледити, а якщо й помітиш, ще й гадай, тебе він стосується, чи того, хто під'їжджає праворуч. І справді, коли вони, залишивши машину, підійшли до знака, автоінспектор змушений був погодитися, що водій правий, знак поставлено абияк, які йолопи встановлювали? Він вибачився перед Тікнюсом, а козирнувши йому, все-таки дорікнув:

— Інші бачили!

— Бачити й я бачив,— заперечив Тікнюс,— але треба, щоб порядок був, тоді й штрафувати менше доведеться.

Агне слухала їхню суперечку, а думала про Спіна. Тепер, коли вона вже приїхала — майже приїхала! — злякалася своєї сміливості. Ця сміливість була така сама безпардонна, як і її, Агне, цікавість, коли вона читала листа, призначеного не їй. Але ж вона так і не дочитала його! І через це Агне знову стало не по собі, охопило нестримне бажання витягнути листа і прочитати до кінця. Узнати все... Тим часом повернувся в машину Тікнюс. Агне подивилася в його бік і запитала:

— Чого він хотів?

— Дірку в талоні пробити або карбованця заробити.

Вона не дуже-то й зрозуміла, в чому справа, але чомусь захвилювалася, як і тоді, коли доторкнулася до ліктя Тікнюса.

— Поїхали звідси! — вперше попросила й наказала Агне. — Мене Спін чекає.

— Нерви тільки псують, — бурчав Тікнюс. — А взагалі я їх не боюся. Мене ще ніколи не штрафували. Чіпляються, як-от сьогодні, по-пустому, а бува, не наважуються навіть і зачепити. Є, мабуть, у мені щось таке... Поважають... Куди поїдемо?

Агне назвала адресу. Спін жив на Зеленій горі, в тих кварталах, котрі було забудовано одноповерховими і двоповерховими котеджами ще до війни. Вулиці тут були вузькі, але рівні, ніби повторювали невігядливий мотив прямих, що перетинаються, характерний для центру Каунаса. Може, заблукати тут і важче, ніж у звивистих, кругових вуличках старого міста, але ж і знайти дім, у якому ти раніше, вважай, не бував, теж нелегко. Поки Тікнюс шукав потрібний будинок, до того ж місця, але іншими вуличками котила ще одна машина — сині «Жигулі». Агне в цей час знову дістала листа Спіна. Безумовно, це було безглуздо: всю довгу дорогу продрімала, бо ж робити було нічого, а тепер, коли залишилися лічені хвилини, гарячково заходилася читати.

«...Ідея сімейного свята застала мене зненацька, вірніше, зовсім невчасно, коли я не міг зосередитися й подумати, чого вона варта. Я йшов із заводу в пральню, а це чималий гак: треба перейти міст, потім іти берегом... Адже ти знаєш, що я люблю гуляти! Тягнув я клітчасту валізу, котру ти мені подарувала. Напхав у неї брудної білизни... Змійка зламалася, з щілини виглядав краєчок простирадла, мені було ніяково й соромно, я намагався нести так, щоб цей клопоть було менше видно, тулився до стін будинків. Люди переганяли мене то ліворуч, то праворуч, пролітали, мов ластівки перед дощем, і, зрозуміло, заважали думати. Від одного з них

я й почув слова, які підштовхнули мою ідею: «Я не піду, якщо ти не погодишся покликати їх...»

Напрочуд проста і досить туманна фраза! І більше нічого не почув.

Голос видався жіночий. Але я тепер у цьому не переконаний. Коли озирнувся, визначити, хто сказав, уже не міг. Навкруги було так багато людей! Вони йшли назустріч, переганяли мене, раптово з'являючись позаду. Ти ж знаєш, які вузькі тротуари у старому місті! Тут поважно й повільно не підеш. Треба або бігти разом з усіма, або плутатися в ногах перехожих.

А незакінчена фраза засіла в голові, і за дурною моєю звичкою почав я роздувати її, як повітряну кульку. Жінка, подумав я, безумовно, вперлася і не піде. Куди? Наприклад, у ресторан. Чому? Якщо там не буде якихось добрих друзів. Наприклад, Н. Н. А може, їй просто нудно з чоловіком — набридло зліплене з побутових дрібниць життя? Вона хоче простору, хоче подивитися на інших. Або, скажімо, вона дівчина. Він запрошує її вперше. Боячись, щоб її відповідь не здалася надто легковажною, вона хоче, щоб пішли і її подруги. Такі милі, балакучі, зрозуміло, трохи дурніші і не такі красиві, як вона. Або... (Марі, щойно я поцілував тебе, відчуваєш?)

Тоді я й подумав: а що, як це слова моєї матері, Рити Фреліх, звернені до батька? Тоді все виглядає так. Він запрошує, а вона піде, якщо підемо всі ми, її діти. Я, Ліувіль, Агне. Можливо, і Стасе. Тому що, можливо, вона й не загинула на Памірі. Може, Йонасу Каволюсу прислали когонебудь зовсім іншого в тій «посилці батькові». І от усі ми сидимо за столом, Рита Фреліх покликкала — ми зібралися!

Можна замовляти шампанське, проголошувати тости. Рита Фреліх підводиться перша, бо, можливо, вона вимовила фразу, що послужила початком свята. І вона видає нам один із своїх афоризмів, котрими, як качалками, плющила нас у дитинстві. Говорить хоча б такі слова Ларошфуко: «Якщо хочеш бути обдуреним, думай, що ти хитріший за інших». Чи щось подібне. Потім підведеться батько і доповість, хто ми такі є і ким кожен із нас ще має можливість стати. Кожне його слово золоте. І на цьому свято скінчиться? Але мені все ще чується фраза: «Я не піду, якщо ти не погодишся покликати їх». І я встаю, щоб випередити батька. Мені не потрібно, щоб батько перелічував, хто ми, куди йдемо або можемо прийти. Мені потрібно, щоб він сказав, наприклад: «Давайте умовимось, я не Йонас Каволюс, не батько...»

а біс його знає, хто я тепер такий! Скажімо, Спін. Отже, слухайте: я, Спін Каволюс, хочу розповісти вам про своє дитинство...» І Йонас Каволюс розповідає. У мене, справжнього Спіна Каволюса, холоне кров, коли я чую, що пережив Спін — дуже погана людина, закрита в погребі, і що вирішив цей чоловік накласти на себе руки від ненависті до батька і Ліувіля. А потім мені робиться ще гірше, тому що я відчуваю, що люблю того Спіна. І вже зовсім погано, коли я підводжуся сам і починаю приміром так: «Послухайте, я вам дуже коротенько... коли я Йонас Каволюс, батько всіх вас, народився...» Ти, Марі, без сумніву подумаєш, що я несповна розуму. Але саме так виникла ідея сімейного свята. Ідея вечора вільних імпровізацій. Мені вона дуже сподобалася, ця ідея. І я розповів її Йонасу Каволюсу; розповів у той момент, коли Агне повернулася з Москви і їй, бідоласі, було дуже недобре; навесні забила сестрі голову казка про квітку вишні, а трохи згодом вона зрозуміла, що може бути ким завгодно, навіть квіткою вишні, тільки не артисткою. Але вона вже знала, що не буде ні квіткою, ні артисткою. Зрозуміти все це в її ніжному віці — вже занадто. Від таких розчарувань не тільки за свиньми доглядати потягне, хоча ти начебто й не перестав поважати та любити себе...»

«Який же він противний, цей Спін! Вигадує казна-що...»

Агне поклала листки назад, у конверт і зраділа, що дорога кінчилася. «Волга» під'їхала до двоповерхового цегляного будинку, де брат наймав кімнату. Вилазячи з машини, вона глянула на Тікнюса, ніби дякуючи за те, що привіз, але водій зрозумів її погляд по-своєму.

— Мені чекати? — запитав він.

Не знаючи, що відповісти, Агне подивилася на будинок. Вже сутеніло, і світло горіло в усіх вікнах. Вікно кімнати Спіна було відчинене, звідти долинали голоси й музика. Агне не уявляла собі, чи надовго затримається тут.

У цю мить, мало не ткнувшись носом у буфер «Волги», підкотили й зупинилися «Жигулі» — за кермом сидів Йонас Каволюс.

У Спіна вже збиралися. Першим з'явився художник Йоціс. Він подобався Спіну не тільки своєю професією — дизайнер, обов'язки якого на заводі були поки що не зовсім визначені, і цим дуже нагадували обов'язки Спіна — заводського соціолога. Але Йоціс побачив світу більше,

ніж Спін. Його особистість вічно мучилася в трагічній боротьбі між покликанням і вимогами суспільства. Він зневажав прикладне мистецтво, прагнув солодкого буття вільного художника, злетів, натхнення. Спіну було дуже цікаво спостерігати, як його приятель гризе себе за те, що зраджує своєму покликанню — заради зарплати кожного дня по вісім годин висиджує в конструкторському бюро і малює... токарні верстати! Сотні однакових верстатів. Малюнки майже не відрізняються один від одного, лежать на його столі безладною картковою колодою, а Йоціс патякає про колір, про асемантичний, тобто безпредметний живопис... Йому й самому здається, що після восьми годин, проведених за таким «картярським столом», смішно говорити про мистецтво, де альфа й омега сюжету — людина. Всім треба, зрештою, зрозуміти, що тільки колір, тільки барви стимулюють почуття. Подивіться на машини, це суцільні кольори, кольори і ще раз кольори. Поєднання ліній і відтінків. Але не дивуйтеся, водночас це чиста продуктивна сила...

Спінові того вечора не слід було захищати Тіціана чи Рембрандта. Ох, ці бідолахи, праотці істинних учителів Йоціса — Кандінського, Поллока, Тобі... Йоціс постукав до Спіна, правду кажучи, зовсім не збираючись поздоровляти його. Він прийшов стурбований і пригнічений: зник його друг Стяпукас, теж бензист, тобто художник, що йде у ногу з технікою, що дивиться на світ очима нашого віку. Півтора місяця тому він покинув правління одного колгоспу, де вирішував завдання наглядної агітації. Покинув, забувши там піджак з документами і фарби з пензликами — тільки ці предмети не вважав він антиречами. Йоціс зайшов до Спіна після відвідання міліції, де він написав заяву про те, що його друг пропав безвісти. Правда, не зовсім прямо з міліції, по дорозі він побував у моргу і там шукав Стяпукаса. Господи, яка огидна історія!

Через усі ці мерзенні переживання Йоціс був дуже стурбований і просив у Спіна тільки скляночку чаю. Поки Спін кип'ятив воду в електричному самоварі, Йоціс розповідав про те, що побачив у моргу.

У цей час прийшов Зігмас-Маріус Каволюнас. Він приїхав з Вільнюса на запрошення Спіна. Мабуть, тому з'явився не з порожніми руками: приніс пляшку шампанського і троянду, на якій, так він сказав, нарахував двадцять сім колючок — рівно стільки, скільки Спіну сьогодні виповнилось літ.

Монолог Йоціса про його взаємини з господом богом анітрохи не цікавив композитора. Чекаючи, коли дизайнер

забереться геть, Зігмас-Маріус зняв із гвіздка, вбитого в раму вікна, гітару і поклав її собі на коліна. Але не грав, тільки дивився на художника, сміючись у душі з його горя. А Спін поставив на стіл усе, що мав: банку шпротів, банку м'ясних консервів «Сніданок туриста», тарілку з помідорами, пляшку пива. Він позирав на годинник і теж майже не слухав Йоціса. Безперечно, він чекав ще когось, та навряд чи Агне, Ліувіля і Йонаса Каволюса.

А вони втрюх уже стояли в дворі, біля дверей його будинку, самі трохи ніяковіючи від несподіваної зустрічі.

— Заходьте, — Йонас Каволюс пропустив поперед себе дочку й сина, ніби запрошував їх до себе.

Проте ні він, Ліувіль ніколи раніше не бували тут. Спін сам знайшов це пристанище, терпляче чекаючи, коли дадуть йому куток у заводському гуртожитку. Тільки Агне знала, що ця кімната з окремим входом позбавляє Спіна майже половини його зарплати. Але так йому й треба! Хіба хто примушував його вивчати бозна-що, якусь психологію, що не потрібна поки що ні Йонасу Каволюсу, ні Таурупісу!

Найбільше гості здивували дизайнера Йоціса. Він втупився у Каволюсів, що ввалилися в двері, наче вони тільки-но були трупами, які він кілька хвилин тому бачив у моргу, розшукуючи свого Стяпукаса. Він був надзвичайно вражений тим, що вони ходять навколо, цілуються, розмовляють. Йому захотілося плюнути на все й піти, але тут він згадав, що Стяпукас колись працював у Таурупісі — реставрував фрески лафундійського палацу. Тоді Йоціс сам простягнув Йонасу Каволюсу руку і відрекомендувався:

— Дизайнер Пятрас Йоціс.

— Йонас Каволюс, — відповіли йому.

— Ви часом не знали такого художника — Стяпаса Пансофаса?

— Наче ні, — протягнув Йонас Каволюс.

— Неправда. Знали. Адже він реставрував вам фрески в Лафундії.

— А, такий з борідкою і з відстовбурченими вухами?

— Так. Це був Стяпас Пансофас, мій друг. Талант! Ви задоволені його роботою?

— Він вибрав із нашої каси дві з половиною тисячі. Думаю, не згадує нас недобрим словом?

— Можливо, він нікого й нічого вже не згадує. Справа в тому, що півтора місяця тому він зник. Без вісті. Отак. У мирний час. Трудяща людина. Художник. Я тільки-но шукав його в моргу.

— Де?

— В моргу. Це таке місце, де, розумієте...

— Розумію.

— Там його нема.

— Кожного дня хто-небудь зникає. Аварії, хвороби. Таке життя, шановний товаришу Йоціс.

— Безсумнівно. Коли люди зникають, вони вже більше не люди. Антилюди. Це відповідає моїм естетичним принципам. Хай живе онтологія антиречей! Функціональна онтологія, як пише Бензе. Ви читали Бензе? Шкода. Стяпукас теж був бензистом. Це означає, що і його не цікавили речі. Він цікавився тільки абстракцією. Пляма і лінія! Антиформа! Вібрація! Структура! Синтаксис! Бідолахи предки прагнули до іншого образу — семантичного. І ось я йду, шановний, іду із моргу... Із світу антилюдей. І я заздрю своїй старій матері, тому що вона вірить у свого семантичного бога... Ах, вона зовсім інакше ходила б по моргу. Чуєте, товаришу директор? Зовсім інакше... А я блукав отак: піднімаю з обличчя покривало, бачу, не Стяпас, і мені страшно...

Композитор Зігмас-Маріюс Каволюнас привітався з Агне. Вони не бачилися з вересня. Майже рік.

— А ти стала ще кращою, Агне,— сказав їй Зігмас-Маріюс.

— Правда?

— Клянуся.

— Квіткою вишні?

Він довго і пильно дивився їй в очі.

— Ні. Просто повір на слово. Не розумію, чому ти ховаєшся. Чому втекла від мене?

— Неправда, Зігмас-Маріюс. Не втекла. Я жила в Таурупісі. Годувала свиней, коли хочеш знати.

— Знаю. Спін говорив. Стаж заробляла.

— Не смійтеся. Мене не важко було знайти. Якщо ще не забули дорогу в Таурупіс.

— Як ти можеш, Агне, так казати?

— Бачите, можу.

Вона дивилася на Зігмаса-Маріюса, притискаючи до грудей сумочку. Цим вона намагалася приховати не тільки хвилювання. Агне знала, що її нігті за час роботи на фермі пообламувалися. Та й не почистила вона їх перед поїздкою — забула! Від цієї думки вона все більше червоніла. І говорити з Зігмасом-Маріюсом їй було дуже важко.

— Як добре, що ти приїхала, Агнюшко,— підійшов до них Спін.— Як славно, що послухалася мене й приїхала.

— Чому це послухалася тебе?

— Мені здалося дурницею, що двоє людей сердяться одне на одного і не знати чого. Ось я й написав вам обом. Зігмасу й тобі. Сподівався, що приїдете й помиритесь. Повірте, це єдиний спосіб розібратися, хто в чому винен...

— Я не одержала твого листа, Спіне.

Агне порилася в сумочці і витягла листа, написаного Марі.

— А цього я до кінця не дочитала,— вона простягнула Спіну конверт.— Просто не встигла. На твоє щастя!

Брешеш, усе до кінця прочитала, промовляли очі Спіна, але він, вдячно посміхаючись, узяв конверт.

— Пробач. Чортзна-що! Переплутав! Чого доброго, Марі мені цього не пробачить. Вона чомусь поздоровила мене телеграмою. Ось, подивись, Агнюшко, який незрозумілий текст!

— Як ваші творчі справи? — Йонас Каволюс теж підійшов до них і звернувся до Зігмаса-Маріюса Каволюнаса.— Приїжджайте до нас на дожинки. Буде велике, гарне свято.

— Спасибі. Якщо запросите, неодмінно. До речі, з однією умовою...

— З якою ж?

— Якщо й Агне запросить.

— Ах, Агне! Бачу, що сьогодні ми з Ліувілем зовсім не до речі — заважаємо вашій зустрічі. А між іншим, Ліувіль був нині чудовий. Подивились би ви, як його слухали!.. Як він відповідав на запитання! Ліувілю, як гадаєш, дозволять тобі організувати інститут у Таурупісі?

— Ну, батьку! Дуже вже ти поспішаєш. На все свій час,— це були перші слова, вимовлені Ліувілем.

Агне бачила, що він із задоволенням повернувся б і пішов геть. Що ж сталося, чому Йонас Каволюс не тільки сам ввалився до Спіна, але й Ліувіля притягнув?

— Що ж, почекаємо,— сказав батько.— Нехай захиститься Спін і Агне. Тоді в тебе буде двоє серйозних помічників. Майже половина інституту!

Настрій у Йонаса Каволюса був чудовий. Він жартував, намагався завести спільну розмову, голос його заповнив кімнату.

Агне обняла батька і, наче вони тільки-но зустрілися, поцілувала в лоб. Геть тривогу, почуття, ніби їй щось загрожує, що треба бігти, їхати, шукати людей. Ось вони, люди, поряд. Ось воно і наближається, те сімейне свято, про яке мріяв Спін.

Однак тривога все-таки остаточно не зникла.

Агне сіла до столу в самому куточку, на розкладний диван Спіна. Сидіти тут було не дуже зручно — надто низько, — зате добре видно всіх присутніх. А це так важливо! Агне придивлялася до людей в пошуках людини, з якою от-от могло щось трапитися. Не з нею самою! Так подумала вона одразу, коли, зачинивши дверці «Волги», зіткнулася ніс у ніс з Йонасом Каволюсом і Ліувілем. Тікнюс привіз її туди, куди вона забажала, домчав швидко, як вітер соломинку, над лісами, пагорбами й річками, слідами Агнеси. Тепер вона була в місті, де людей більше, ніж у тисячі Таурупісів, багато гарних людей, всі з доброю посмішкою дивилися на її вишневу сукню, і вона була спокійна за себе. Дивно одне: як це вона може зовсім без хвилювання бачити Зігмаса-Маріюса? Потай Агне навіть раділа, що вони так несподівано зустрілися, що композитор знову якийсь надто веселий, і, може, не стільки від успіху скільки від присутності Агне.

Однак із кимось щось повинно трапитися. Можливо, нічого поганого. Агне добре знала, що Йонас Каволюс нікуди й ніколи не їздить просто так, без певних планів. Спін його майже не цікавив, Ліувіль уже був при ньому, через нього навряд чи треба було їхати сюди. Господи, яка некрасива, неоковирна голова у її вченого братця! Художника Йоціса вона бачила вперше, і Йонас Каволюс теж. Який же смішний цей приятель Спіна: чіпляється до всіх із своїм Стяпукасом, патякає про майбутнє образотворчого мистецтва! Але, видно, непоганий художник. Можливо, якщо Йонасу Каволюсу знадобиться художник для інтер'єра, Агне передчуває це, він згадає сьогоднішню зустріч і звелить хоч із-під землі роздобути Йоціса...

Ні, і Йоцісу нічого не загрожує.

Спіну?

Можливо, Йонас Каволюс надумав помститися синові за непослух? Хоче забрати його в Таурупіс? Скаже: гаразд уже, кинув п'ять років собаці під хвіст, поїхали, дома розберемося. Важливо вкоротити вуздечку, на довгій водять тільки об'їждженого коня... Нехай-но Спін погризе в Таурупісі натягнуті батьком вудила, погризе, погризе — й не брикатиметься більше. Дощі і вітри Таурупіса найсіріші полотна вибілюють, що їм людські характери! От Агне походила за свинями і, дивись, написала заяву туди, куди батько продиктував... Ох, Спін, Спін, може, згода Йонаса Каволюса

влаштувати в Таурупісі День коваля — свято Врожаю в селищі колишніх ковалів — всього лише перший крок до таємних переговорів із старшим сином?

Зігмасу-Маріюсу?

Ні, ні! Агне бачила, як здивувався батько, зустрівшись тут із композитором. Не розсердився, це одразу було б помітно. А якщо й розізлився трохи, то вже охолов, може, й тому, що бачив: майже рік його Агне нікуди не бігає, ні з ким не зустрічається, розмовляє із своєю Наталею про свиней та з Ритою Фреліх про великих педагогів світу...

Зовсім не зрозуміло, навіщо поспішала вона сюди, навіщо мчала на «Волзі». Щоб дивитися, як чоловіки розважаються? Дизайнер уже майже не згадує свого безвісті зниклого приятеля, Зігмас-Маріус творить симфонію, постукуючи ложечкою по консервній бляшанці. Один тільки Тікнюс серйозний: Йонас Каволюс посилає його то до магазину, то іще кудись. Тікнюс єдиний зараз працює, і Йонас Каволюс задоволений, що він тут, що світ перетворюється згідно з його планами навіть тоді, коли за столом сімейне свято.

Свято маленьке. Імпровізоване. Чи не про таке мріяв Спін? «Вечір вільних імпровізацій». І з Зігмасом-Маріусом вона познайомилася на вечорі його імпровізацій... Невже тільки такі вечори роблять життя різноманітним, допомагають навіть «відкопати» його зміст?

Йонас Каволюс, до цього виголосивши всі свої тости сидячи, підвівся.

— Діти,— промовив він, звертаючись не тільки до Ліувіля, Спіна і Агне, але й до Зігмаса-Маріюса, і до дизайнера Йоціса,— діти! Ми зібралися, щоб привітати Спіна. Він уже багато зробив у своєму житті. Безумовно, не все, що міг і повинен був би зробити.

— Цікаво, батьку, а що я міг і повинен був зробити? — Спін перебив Йонаса Каволюса, і Агне заплющила очі, тому що їй стало ніяково за незвично високий голос Спіна.

Йонас Каволюс довго дивився на сина.

— Отже,— знову почав він, ніби й не почув запитання,— ми зібралися... Нема тільки вашої матері, Рити Фреліх, як ми звикли її називати. Вип'ємо ж за її здоров'я. За здоров'я вашої матері, діти!

— За здоров'я Рити Фреліх! — вигукнув дизайнер Йоціс.

— А я буду пити за здоров'я своєї сестри Стасе,— таким самим високим, напруженим, ладним зірватися голосом проголосив Спін.

Рука Йонаса Каволюса на мить застигла на шляху до

рота, невже не вип'є до дна за Риту Фреліх, за те, що звільнилася вона від мігрені і всіх інших своїх болячок? Агне бачила, як батько примусив себе пригубити чарку і, тільки опустивши її порожню на стіл, стримано сказав Спіну:

— Мені ще не доводилося пити за здоров'я мертвих. І ти добре знаєш, що Стасе була б жива, якби послухала моєї поради...

— Цікаво,— заперечив Спін, і Агне зрозуміла, що брат не тільки шукає, до чого причепитися б, але й просто знущається з батька.— Дуже цікаво. Може, ти краще від Стасе розбираєшся, що дозволяє в горах сподіватися на щасливе повернення з походу?

На словах «краще від Стасе розбираєшся» голос його затремтів, ніби старша сестра і справді була жива й сиділа тут, за їхнім столом.

— Була б розумнішою, ніколи не поїхала б на Памір. Роботи вдосталь і в Таурупісі.— Син все більше дратував Йонаса Каволюса, його спокій був лише машкарою, він нізащо не хотів поступитися Спінові. До речі, скільки пам'ятала Агне, так було завжди.

— Батьку!.. Зігмаса!..— Вона вперше за вечір сама звернулася до Зігмаса-Маріюса.— Заспівали б краще! Навіщо сваритися? Адже ми зібралися, щоб привітати Спіна, прийшли на його свято.

— Цілком справедливо,— підтримав її композитор.— Важко говорити про померлих на святі живих. І взагалі важко говорити про щось сумне, коли поряд з нами Агне. Найсумніше, що я можу придумати, це така пісня:

Ой сади оці, садочки,
То цвітуть вони, то ні,
Ой ці хлопці-парубочки,
Коли люблять, коли ні...

Агне зіщулилася у своєму куточку, не наважуючись відкрити рота і підтягнути такому гарному чоловічому голосу — голосу сина Скребка, одного з перших бригадирів Таурупіса, голосу, що піднявся з лісових галявин, з хуторів, з пилу путівця, який збивали ще підкови, зроблені Матасом Смолокурком... Йй чомусь стало страшенно шкода себе, її розхвилював і зворушив красивий баритон, якому за просто почали підспівувати Йонас Каволюс і дизайнер Йоціс. Спін дивився на тих, хто співає, але сам і рота не розтулив.

Ой сади оці, садочки,
То цвітуть вони, то ні!

Ой дівчата-ягідочки,
Коли люблять, коли ні...

«Вслухайся гарненько: ажурна тема, пастораль, але перед тобою з'являться не шмаркатий пастушок і повільна сонна череда...»

Заслухавшись, Агне навіть не помітила, як у двері постукали і, не чекаючи запрошення, увійшли. В кімнаті з'явилася ще одна людина, яку за наказом Йонаса Каволюса розшукав і привіз сюди Тікнюс.

18

Чи означає що-небудь сон для людини?

Для Агне — без сумніву. Її сон — принесена посвистом вітру розповідь про прабабусю Агнесу. Якщо добре поміркувати, можливо, в її мозку залишився якийсь віддалений спогад про те, що було в крові її предків зо два століття тому. Але такого з нею ще ніколи не траплялося: щоб давно померлий і тільки уві сні бачений чоловік раптом наяву зайшов до кімнати!

Агне дивилася на лисого дідка: посічене зморшками, жовте обличчя, сива борідка, дуже бистрий і ущипливий погляд сердитих очей. Одягнений він був у світло-сірий, дуже поношений, але чистенький або недавно вичищений костюм і одяжем аніскільки не нагадував того Пятраса Собачника, що був із сну. І все-таки в його очах і поведінці прозирало те, що Агне, не сумніваючись, віднесла б до старого, котрий мучив її уві сні. Цей теж умів розмовляти з людьми, в натовпі він напевно почував себе як риба у воді, але, зазирнувши в кімнату і побачивши веселу компанію, трохи зніяковів, хотів одразу ж піти. Однак його вже помітив Йонас Каволюс, і тому дідок передумав, посміхнувся тонкими губами, за якими блиснули дуже білі вставні зуби. Він навіть розкрив було рота, щоб привітатися, але фрази, які він, певно, промовляв в подібних випадках, на цей раз абсолютно не підходили; зметикувавши це, дідок намагався знайти інші, а їх у його пам'яті не знайшлося, і він зовсім розгубився.

— Професоре! Сто літ! — виручив дідка Йонас Каволюс. Він виліз із-за столу і розкинув руки, ніби бажаючи обняти нового гостя, щоб допомогти йому звільнитися від раптової ніяковості.

І Агне не могла зрозуміти, чому ж цей чоловік, тільки-но

бажаючи, щоб хтось інший почав розмову, раптом залишився невдоволеним, може, навіть ображеним поведінкою Йонаса Каволюса. Він відступив ближче до дверей, перестав посміхатися і якимось дуже вже холодно промовив:

— Прошу вибачення, якщо я невчасно... Мені сказали... Я не знав, що зустріну тут...

— Соромно навіть подумати таке, дорогий Професоре! — Йонас Каволюс говорив стримано, обдумуючи слова.— Я вважав, що тобі буде корисно познайомитися з членами моєї сім'ї.

— Велике спасибі. Признаюся, колись я пишався знайомством із вами, Йонасе...

— А як же! Навіть зайшов у гуртожиток, щоб нагадати: мовляв, я твій далекий родич...

— Боюся, що ви мене тоді погано зрозуміли, шановний... Я справді не міг поїхати в провінцію. Вчитися ж почав із запізненням, хотів спокійно займатися науковою роботою. Ви тоді були секретарем, і слово ваше мало велику вагу. Але ви мене невірно зрозуміли, якщо подумали, що я просив вашої допомоги через те, що ми родичі... Мої здібності, шановний Йонасе, були широко відомі. Вам тільки про них і слід було подумати.

— Я про них і думав, Професоре. Кожний із нас ішов туди, де був потрібніший. Я повернувся у свій Таурупіс, і мені тоді здавалося, що роблю єдино правильний крок. І не жалкую, хоча наука мене теж вабила... Познайомтеся, Професоре. Син, Ліувіль, доктор фізико-математичних наук, ще, може, наймолодший у країні... Сьогодні він робив доповідь у Вільнюсі...

Агне вже чекала своєї черги: доведеться вставати, а тут, за столом, це так незручно! Коли батько представить її, вона обов'язково почервоніє, хоча досі дивилася на дідка лише із здивуванням — через його схожість із Пятрасом Собачником із недавнього сну. Однак Спін порушив процедуру знайомства, він устав сам і представився Професору:

— Я теж Каволюс. Пізнаєте?

На цей час Професор, ніби примирившись із думкою, що Йонас Каволюс чекав його не один, а з дітьми, без запрошення сів на край табуретки, і очі його трохи потеплішали.

— І я Каволюс,— повторив Спін.— Мене звуть Йонас Каволюс. Я директор радгоспу... Знаєте, що я зробив би, якби... все міг? Заснував би місто Таурупіс, набудував би там безліч ферм, накопав безліч ставків, всю Литву коропами завалив би. Своїй дочці, Стасе, яка похована в таурупій-

ській землі, цій своїй дочці поставив би на могилі велику кам'яну дулю — чого хотіла, те й достала. Спіна Каволюса, сина свого, який на христинах із колиски випав, цього неслуха, кожного дня годував би смачною березовою кашею, нехай би відчув, що вона не така смачна, як холодник Рити Фреліх. Ліувілю, доктору фізико-математичних наук, подарував би лазер — нехай хоч з його допомогою розбиває голови дилетантам і псевдовченим. Для Рити Фреліх, своєї вірної дружини і подруги, наказав би зібрати все, що наговорили розумні люди, проживаючи у сій юдолі сліз, і особливо їх передсмертні висловлювання, надрукував би й переплів, щоб їй було зручніше комплексно відстоювати життя, мораль і добро... А для себе, що зробив би я для себе, Йонаса Каволюса, онука Матаса Смолокура, нащадка славетного роду ковалів? Хочете вірте, хочете ні, але мені нічого не треба! Хіба що прожити життя ще раз. Від цього не відмовився б. І якщо мені вдалося б таке, то я кожного дня з'їдав би по сотні порцій морозива; ходив би у ясла, до дитячого садка, але нізачо не пив би там молока і не спав після обіду! В школі ніколи не готував би уроків, завів би собі золоту рибку і наказав би їй усе за мене робити. І нізачо не слухав би мудрих афоризмів Рити Фреліх! І в свою кімнату забирався б не по драбині, а по мотузці, що прив'язана до радіатора і спускається у вікно. Головне, нізачо не залишився б працювати і жити в Таурупісі, поступив би у космонавти і кожного дня по двадцять п'ять разів облітав би Землю...

— Не слухайте ви його! — Агне хотіла підвестися, щоб перервати Спіна, але відразу їй це не вдалося, і перші слова вона вимовила сидячи і до болю стискаючи кулаки. — Не слухайте Спіна!.. Ти ж розумієш, батьку, що всі ми любимо тебе... Не треба про нас погано... А на твоєму місці, Спіне, я нізачо не сиділа б тут. Відправилася б до Марі. Скажи, вона дуже красива? Скажи мені одній, Спіне... Чому ти так гидко поводишся, Спіне?

— Чи не здається вам, — звернувся до композитора Каволюнаса дизайнер Йоціс, — що ми вже давно присутні тут у ролі бліх на тілі Каволюсів?

Професор сидів на самому краєчку табуретки, напружено витягнувшись, ухопившись тонкими пальцями у свої коліна, і винувато дивився на Йонаса Каволюса. Обличчя дідка почервоніло, здавалося, він ось-ось пустить сльозу через відчуття якоїсь неясної провини.

— Ах, справді... мені краще б піти, — пробурмотів він. — Невчасно зазирнув. Хто ж це любить на людях... Сказано ж,

не винось сміття із хати. Вибачте, не мені б про це говорити, але тепер батьки часто самі по собі, а діти теж, знаємо ми це...

— Нікуди ти не підеш,— перебив його Йонас Каволюс.— І не пожалкуєш!

Дизайнер Йоціс підсів до Йонаса Каволюса.

— Було д-уже при-єм-но по-зна-йо-мити-ся,— по складах промовив він.— Але... прощаюся! Тільки хочу запитати. Одне запитання. Одразу ж зникну, тільки це одне. Сьогодні я був у моргу. Це така штука... Ну самі знаєте яка. Ні?.. Тоді скажіть мені... Якщо б мій друг Стяпукас, коли він копирсався в вас в Лафундії, коротше кажучи... Хочу запитати: якщо б він залишив піджака і все таке інше... а сам... як у воду? Півтора місяця. Ось так. Пішли б ви шукати його в морг? Ні? Не пішли б? По очах бачу, що не пішли б! А я пішов. І дуже шкодую, що пішов. Спіне! Хочу й тебе запитати. Одне запитання... А взагалі навіщо? Всі ви Каволюси... м-м-м... шановні, веселі, а Стяпукаса нема. Велику дурницю він утнув. Через нього, Стяпукаса, комусь доводиться йти у морг, ось яка справа, шановні товариші...

Дизайнер Йоціс вибрався з-за столу, уклонився, потім підійшов до Агне і поцілував їй руку. Щось смішне і водночас зворушливе було в бажанні цієї людини видаватися раптом таким світським левом... Виходячи, він обережно й старанно прикрив за собою двері. За ці двері, що вели прямо у двір, Спін щомісяця платив зайву десятку; тільки тепер Агне переконалася, що за таку зручність можна іноді заплатити й дорожче.

— А ви? — Йонас Каволюс повернувся до композитора Каволюнаса.— Не спізнитесь на останній вільнюський поїзд?

— Батьку! — Агне почула, яким високим — ну просто жіночим — знову став голос Спіна.— Зігмас — мій гість. Він піде, коли сам того забажає. Чуєте?

— Чому, Спіне? — Зігмаса-Маріюса начебто й не здивувало запитання Каволюса.— Коли зустрічаються родичі, їм завжди приємніше... одним. Певна річ, я негайно піду.

— Не йдіть! — Агне затримала його руку.

— Чому? Ви свої. Усі свої. Ні, краще вже я піду. Розмова при сторонніх — як музика без ударних інструментів в оркестрі. Яка може бути симфонія, якщо в ній не звучать барабани й литаври? Мені було приємно, дуже приємно...

Агне бачила, нічого бридкішого в житті Зігмас-Маріюс ще не відчував: його гнали геть, а він не зробив жодної дурниці, не сказав за весь вечір майже жодного слова...

Що він подумає тепер про них, Каволюсів? В оселі Спіна поступово встановлювалася сімейна диктатура. Агне вже давно зрозуміла, що батько з Ліувілем приїхали не для святкування дня народження Спіна. Від найпершої хвилини їх появи тут усе ніби підкорялося чужій волі, не батьківській, ні. Професор — ось хто диктував їм. Навіть тоді, коли його ще не було, Йонас Каволюс уже чекав його, знав, що він прийде, присяде отак на краєчок табуретки, напружено витягнувшись, вчепившись тонкими пальцями у власні коліна, й винувато дивитиметься на присутніх. Водночас у погляді його відчувається погроза людини, що усвідомлює свою силу і розлючена на присутніх за те, що не вміє чи не може приховати якусь свою провину.

— Я вас проведу, Зігмасе-Маріюсе,— сказала Агне.

— Що ж, почекаємо, поки ти повернешся.— Йонас Каволюс був явно невдоволений: доведеться чекати. Скільки? Хвилину? Не більше п'яти хвилин. Не більше.

«Не більше п'яти!» — подумки дозволив він Агне.

На вулиці біля хвіртки стояли дві машини. У «Волзі» сидів і дрімав Тікнюс.

— Зігмасе! Не сердься на батька,— сказала Агне.— Він завжди такий. Рита Фреліх каже, що він народився в сорочці праведника і хоче бути похований у ній.

— Я дуже радий... Ти просто не уявляєш. Думаєш, брешу? Знаю, я старий пеньок і тобі не пара...

— Я так чекала відповіді. Ой, як чекала, Зігмасе-Маріюсе! Чому ти мені не написав? Чому, скажи?

— Не люблю писати.

— А я чекала...

— Чому ти тоді втекла, навіть не попрощавшись?

— А-а... Неспокійно стало. Повірила, помчала слідом, мов дурепа якась. Батько був правий. Екзамени треба було скласти. Екзамени важливіші, ніж квітка вишні на сірому асфальті.

— І тепер складатимеш? Куди накаже батько?

— А що?

— Нічого.

— Може, ще не складу. Книжок у руки не брала.

— Складеш. Коли схочеш.

— Чогось треба бажати. Батько розумніший. Я вже двічі тікала... з дому. І що з того?

— Щось залишається, Агне. Від цих втеч. Я не можу тобі чітко... Спитай краще у Спіна. Він «інженер душі». Господи, як він казиться! Що виявився непотрібним Йонасу Каво-

люсу! Невже не розуміє, що в руках шановного директора і його знання могли б відігравати не зовсім... пристойну роль? І вже, у всякому разі, гіршу, ніж на заводі, де Спін поки що займається підрахунком годин дозвілля робітників, підсумовує прочитані ними книги, переглянуті фільми, дізнається про їхні симпатії та антипатії до бригадирів, майстрів. Коли Йонас Каволюс вирішить, що йому потрібен Спін, буде куди гірше. Мабуть, твій брат ще й сам не розуміє, що його ідеї щодо колективної психотерапії дуже й дуже сумнівні. Те, що він намагається робити, сьогодні тільки смішне й наївне. Безумовно, якесь зерно істини в його спробах поєднати людську індивідуальність і людську солідарність є. Я теж переконаний, що, слухаючи музику, танцюючи, малюючи, міркуючи, розмовляючи, людина міняється. Але не настільки, щоб подібна «терапія» давала психологу право робити з людьми все, що він захоче... Ти, звичайно, не пам'ятаєш... Де тобі! Мій батько теж був психологом. Мені розповідали, як говорив він з людьми... Але тепер батька нема. Він зник, тому що існували сили, могутніші від його вміння. А якщо Спін переконає батька, що Таурупісу необхідна психотерапія, почне влаштовувати там якісь експерименти? Ох, Агне! Така метушня — це видимість руху для тих, хто топчеться на місці. Тому буде краще, якщо Спін облишить батька в спокої.

— Чому б тобі не сказати все це самому Спіну?

— Говорив. Врешті, у нього своя голова на плечах.

— Батько вже погодився провести в Таурупісі День коваля. Дукінас робить флюгери — хоче згадати мистецтво Каволюсів. І справді, красиво кує! Невже ти вважаєш, що все це дурниці?

— На жаль. Дурниці, якщо подібна думка народжується в голові Спіна чи Йонаса Каволюса. От якщо вона виникає сама по собі... В голові у Дукінаса, у тебе, у мене, у всіх, тоді... Тоді вона велика, справжня!

— І тітка Маріке чекає свята. Вона так любить, коли співають, танцюють, коли всі гарно одягнені.

— Тітка Маріке — інша справа.

— Чому?

— Ну, вона... не така, як ми.

— Думаєш? Дивись, подарувала мені дзеркальце прабабусі Агнеси. Те, що у нас колись вважали чарівним. Нічого не вартий це уламок скла. А я не можу його викинути. Привезла з собою. Здається, воно навіть... допомагає мені жити. Думки зміцнює, почуття.

— Розкажи про це Спінові. Він тобі все пояснить. Краще, ніж я. Але він гарячкує від ненависті або безпорадності. Не слухай його, якщо почне доводити, що в дзеркалі Агнеси криється твоя психічна енергія...

В цю мить відчинилися двері, з-за них визирнув Йонас Каволюс.

— Агне,— покликав він,— ми чекаємо на тебе!

— Агне...— тільки й вимовив композитор Каволюнас, що залишився у дворі.

19

Тепер всі Каволюси — Агне, Спін, Ліувіль та їхній батько — стояли, тільки один Професор сидів на краєчку табуретки, підібгавши ноги і вчепившись пальцями в коліна.

— Діти,— сказав Йонас Каволюс,— ось ми нарешті й зібралися разом. Одні... Професор — своя людина. Я запросив його, тому що переконаний,— він нам потрібен. Щоправда, немає Рити Фреліх, але я добре знаю, що вона думає. Адже ми радимося з кожного серйозного питання, ви це знаєте...

— Дурниці! — збліднувши від хвилювання, перервав його Спін.— Ти ніколи не радився з мамою. Тобі завжди не подобалося, що після весілля вона залишила собі дівоче прізвище. Абсолютна нісенітниця в Таурупісі! Матас Смолокур навіть не спитав у Агнешки Шинкарки прізвища. Одружився з нею, прийняв у рід Каволюсів чужу кров, узаконив її своїм прізвищем. А ти за таку ж добру чужу кров навіть прізвище не міг дати!

— Знаю, Спіне, що недолюблюєш ти мене. Може, навіть ненавидиш. Але Риту Фреліх чіпати не смій. Вона свята людина! Вона перенесла більше, ніж усі ми разом узяті. Хоча розмова в нас не про неї, хочу тільки, щоб ви вислухали наше рішення. Моє і Рити Фреліх. Отже, нам ясно, що жодного з вас не тягне в Таурупіс. Це, звичайно, погано. Але Рита Фреліх умовила мене. Мабуть, можна виправдати, якось вибачити вашу зраду рідним місцям. Адже навіть Ліувіль, хай і не заявляв ніколи, що покине Таурупіс, і той навряд чи буде жити там. Я розумію, науково-дослідний інститут в Таурупісі — тільки мрія. І безпідставна, до речі. Ти, Спіне, здається, теж не маєш наміру повертатися. Так от, ми з Ритою Фреліх про це вас і просимо! У нас є деякі заощадження. І ми вирішили купити Ліувілю будинок у Вільнюсі. А тобі, Спіне, тут, у Каунасі. Живіть! Одружуйтеся, ростіть дітей.

Крутить пущене природою й людьми колесо... Як ви на це дивитеся?

— Батьку! — Ліувіль майже сердито, що йому було зовсім не притаманно, поглянув на батька.— Нічого мені не треба. І так дадуть квартиру, яку тільки забажаю. І житиму там, де схочу.

— Вірю. Але вислухай і мою думку. Хіба погано людині, що займається розумовою працею, прокидатися не від гуркоту комунального житла, а десь серед тиші, в будинку, що стоїть серед зелені, далеко від гуркоту ліфтів і сміттепроводів? Спіну, оскільки він збирається одружитися... Адже я не помиляюся, Спіне? Йому треба насамперед. Тому я попросив свого доброго знайомого і друга,— Йонас Каволюс кивнув у бік Професора,— підшукати що-небудь готове... Вважаю, що вже сьогодні він може нам дещо запропонувати.

— Дякую за довіру, колего Йонас! Ви дуже люб'язні.— Професор пожвавішав; на подив Агне, безслідно зникли раптом його скутість і напруженість, усі суглоби, кожен мускул дідка прийшли в рух, він аж помолодшав.— Дещо, звичайно, я вже... оглянув... І записав... ось тут...

Жваво підхопившись з табуретки, він витягнув із внутрішньої кишені піджака записника й одразу відкрив його на потрібній сторінці.

— Тут кілька таких... пропозицій... зовсім непоганих пропозицій. На Зеленій горі продається другий поверх двоповерхового цегляного будинку. Зовсім недалеко звідси. Вулиця Сліву. Просять двадцять п'ять. Думаю, поступляться...

Слухаючи Професора, Агне тихенько пролізла на своє колишнє місце, на розкладний диван, у самому кутку. Тут вона навіть наважилася сісти, хоча всі інші стояли.

— Ні,— закрутив головою Йонас Каволюс.— Другий поверх нам не підходить. Потрібен окремий будинок. І дерев'яних не пропонуй, Професоре.

— Е-е... І окремі теж є. Ціна, звичайно, більша, тому я... Знаєте, карбованець — він для кожного карбованець. Особливо, якщо людина його чесною працею, як ви, шановний... Запитайте у кого завгодно: якщо вже Професор обіцяв, виходить, зробить! Допоможе. Кому завгодно. Усім. Усім, хто побажає до мене... Отут, у цій книжечці, є все... Прошу. Значить, так. Верхня Фреда. Не будинок — казка. Власна котельня, водопровід, на даху зимовий сад. Ділянка — хоч бджіл розводь. Дванадцять соток. Маєток, правда? Просять усього сорок. Але не я буду, коли не віддадуть за тридцять п'ять... А ось цей у самому центрі, тільки на гору

піднятися... одна біда — поїзди гуркочуть, спати заважають...

Професор говорив і нишпорив оченятами по обличчях слухачів, він умить помічав найменшу їхню реакцію і голосом, жестами, усією своєю поведінкою озивався на кожний душевний порух, на найменший прояв інтересу. Агне бачила, що він більше не почуває себе винуватим — Професор робив свою справу, він був потрібен тим, хто зібрався, тепер вони залежали від нього! Ліувіль, слухаючи старого, заклав руки в кишені і зобразив на обличчі цілковиту байдужість. Спін стояв, притулившись потилицею до модних фінських шпалер, які можна мити, але дивився не на того, хто говорив, не одразу навіть можна було визначити, куди; очі його ніби пронизували Йонаса Каволюса, котрий стояв за Професором, підносячись над ним. Здавалося, Спін перетворився на зразок сучасної молодіжної моди, такий собі герой. Справа не в одязі чи жаргоні, а в самій його манері триматися — у всій поведінці відчувався виклик. Чому? З ким він бореться? За що? Агне важко було дати відповідь. Може, за нові порядки у сім'ї Каволюсів? Але ж і Йонас Каволюс теж прагнув змінити цей порядок!

— Мені здається, у Фреді було б гарно. Місце спокійне, і центр недалеко. Як думаєш, Спіне? — батько примусив себе підійти до сина, простягнув йому руку, ніби бажаючи укласти мир, скріпити угоду — потиснемо один одному руки, і все вирішено.— Марі, мабуть, буде задоволена. Так?..

— Ні,— Спін не прийняв батькової руки.— Не знаю, чи буде вона задоволена.

— А ти?

— А я... Спробуємо міркувати тверезо. Звичайно, я не такий геніальний, як Ліувіль, однак розумію, що теж одержу квартиру. Не сьогодні, то завтра.

— Це не одне й те ж. Тепер ти одержав би її вчасно. У житті це найголовніше.

— Можливо. Втім, я ще не знаю, що ти запропонуєш Агне.

— Агне залишається в Таурупісі. Це і є єдина наша умова. І не міняти, не порушувати договору, даного слова. Вона вже вирішила: вивчиться і потім повернеться додому. Буде, як кажуть, нам з Ритою Фреліх опорою на схилі років.

— І за це?..

— Не бійся, їй теж не доведеться думати про побут. Ти добре знаєш, що я завжди умів влаштовувати такі справи

не тільки для власної, але й для інших сімей. Не треба брати ніяких зобов'язань. Домовились і виконуємо.

— А як же Агне?

— І Агне теж. Вступає до академії, вчиться, все йде своїм звичаєм.

— Однак ти навіть не спитав, чи згодна вона, чи подобається їй...

— Вона підписала заяву, ми відіслали документи. Складатиме екзамени.

— Складатимеш, Агне? — Спін просто казався: він не міг устояти на місці, метався по кімнаті, а тепер навалився грудьми на стіл, щоб впритул, наче короткозорий, зазирнути Агне в очі.

— Не знаю. Я майже не готувалася.

Як злякане звірятко, що потрапило в пастку, Агне дивилася на всіх і ні на кого зокрема; вона відчувала, що навіть у Спіна — по його голосу й поведінці відчувала — народилася і росте неприязнь до всього, що б вона не сказала, що б не зробила цієї хвилини.

— Складеш! — У голосі Йонаса Каволюса забринів метал. — Як думаєш, професоре?

— Дорогий колего, я завжди пам'ятаю... Просто щоб не забувати. Пам'ять у мене, як у всіх... Людина багато пам'ятає! Знаєте, стояв я якось у черзі. Підходить до мене один, непоказний такий, і каже... Прошу вибачення, шановний колего! Бачу, не мої пригоди вас цікавлять! Дочка у вас, шановний Йонас, така красуня! Тільки глянути... Ах! Я для вас від душі! А душа моя багато чого пам'ятає, вже повірте! Спіна я завтра ж поведу у Фреду... Йому там сподобається, шановний колего Йонас... І за Агне не турбуйтеся. Така красуня! Моє серце нічого не забуває. Інші можуть, а я ні. Буває, щоправда, зробиш людині добро, а він тобі у хліб камінець, на, спробуй розгризи — без зубів залишишся... І все-таки треба думати про людей. Допомогати їм. Завжди! Дорогий колего Йонас! За Агне будьте спокійні. Ось тут, — Професор дістав записника — іншого, Агне примітила першого, у синій обкладинці, цей був у коричневій, целофанованій, — отут, шановні колеги! Все записано. Аг-не Ка-во-лю-те, дочка Йо-на-са, на-ро-ди-ла-ся ти-ся-ча де-в'ят-сот п'ят-де-сят шос-то-го року... Бачите, шановний Йонасе? Записано! А це немало значить, якщо вона сюди записана. Така красуня! Молоденька! Все життя попереду! Таке життя! Світле! Не те, що в нас із вами, дорогий колего Йонасе... Я, звичайно, не господь бог, різне буває, різне

трапляється!.. Не бог, шановні, не бог, але дещо можу...

— Ох,— зітхнула Агне.

— Спасибі тобі, Професоре.— Йонас Каволюс, здавалося, був задоволений відповіддю.— Бачиш, Агне. Тобі не буде самотньо в Каунасі. Тут живе і працює Спін. Професор тут. Завжди звертайся. Вони допоможуть. Але спершу треба скласти іспити, так-так, іспити. Від них багато що залежить...

— Батьку, ти ж загубиш її! Ну хоч ти, Ліувілю, скажи йому, Йонасу Каволюсу! Адже він чортзна-що замислив!

— Нерозумно було б відмовлятися від академії,— абсолютно спокійно, не вагаючись, промовив Ліувіль.— Нерозумно годувати свиней, коли цього не потребують інтереси народного господарства. Тільки навіщо силоміць? Нехай Агне вирішує сама.

— Хто сказав, що силоміць? — запитав Йонас Каволюс.— Ніхто! Нехай Агне... Агне, адже ти хочеш вчитися?

— Ще й питаєш, батьку! Я й минулого року намагалася...

— Бачите? Я завжди казав, що Агне поведе себе розумно!

— Розумніше від мене, так? — уточнив Спін.

— Безумовно!

— Розумніше від Стасе?

— Облиш її!

— Розумніше від Маріке?

— Вона ніколи не вирішувала таких питань!

— Але не так розумно, як Ліувіль?

— Вам усім слід було б помовчати, коли Ліувіль...

— Мовчить? Але ж він усе життя промовчав! Говорить тільки про йони та електрони!

— Спіне, це вже занадто... Почула б це Рита Фреліх...

— Я їй дещо сказав би!

— Наше життя, моє і Рити Фреліх, було присвячене вам, діти.

— Неправда, батьку! А хто ж тоді хвилювався, турбувався про весь Таурупіс? Хто з трибуни обіцяв усім таурупійцям повні мішки щастя?

— Ох, синку, хіба одне суперечить іншому? Моє, твоє, загальне щастя? Хіба ти, пропонуючи відзначити сімейне свято як свято всього Таурупіса, думав не так точнісінько?

— Можливо. Але чому ти боїшся нас, своїх дітей? Чому ти вирішив підкупити нас? Будинками! Інститутами! Академіями!

— Не підкупити, Спіне. Не те слово. І ти з часом почнеш думати про майбутнє своїх дітей... Щастя, що ми з Ритою Фреліх завжди жили в злагоді, думали однаково. Рита

Фреліх — добрий дух нашої домівки. А ми надто мало любили й любимо її. Я хотів би, щоб ти, Спіне, і ти...

— Не смій говорити про матір! — Спін уже просто кричав на батька, який стояв поряд; крик його, безумовно, чув Тікнюс, що чекав на вулиці, чули сусіди, що жили в цьому будинку — за стіною, на першому поверсі, і нагорі, на другому, всюди-всюди.— Прошу одного: не вчи нас любові і совісності! Начхати мені на твої ставки, на осушені болота, на машини, від яких уже і в Таурупісі скоро не вдихнеш свіжого повітря... Чому ти вимагаєш, щоб своєю любов'ю до Рити Фреліх ми вишкребли те, що споганено тобою?!

Агне більше не слухала. Голос Спіна раптом перетворився для неї на голос батька, але вже зрозуміти нічого було неможливо. І вона ніби думала замість батька, відчуваючи, що він правий, а Спіном володіє тільки лють... Чорт розбере, що їм треба, цим людям! Вчиш, виховуєш — ображаються, намагаєшся допомогти — іронізують, сміються. І звідки тільки береться у батька ця сила — пізнавати людей і чинити по-своєму! Нехай перешіптуються за парканами, нехай хлюпає під ногами грязь, однаково треба йти вперед, знаходячи дорогу, як ішов Матас Смолокур, знаходячи болотну руду, щоб виплавити залізо... І чи багато йому вдалося добути металу з тієї рудої землі? Дрібноту. Сльози! Та залізо було необхідне, як необхідне було й дерево. Ніхто не хвалив, але й не засуджував Смолокура за таку сміливість. Це було необхідно... А тепер Йонас Каволюс уже й не знає, чого чекати. Робить ставки — погано, тому що зникають заливні луки; осушує землю — погано: пропадають чайки і жаби; удобрює поля — здихають риба й раки; встановлює винайдені Ліувілем громовідводи — приходить засуха, так що навіть чисті пари перетворюються на пилюку; зносить хутори — псує пейзаж... Чи не тому тебе охоплює таке почуття, ніби ти всього лише нещасна кішка, що бігає полями з прив'язаною хлопчиками до хвоста консервною бляшанкою? Жерстянка деренчить, голова розпадається від жаху і гуркоту. Ці хлопчики — ми...

І Агне щиро пожаліла батька.

Вона жаліла й Риту Фреліх, що залишилася в Таурупісі, в порожній квартирі, де старий годинник, підштовхуваний гравієм та ухналями, б'є не стільки, скільки показує. Йонас Каволюс сьогодні вже не повернеться, щоб підправити їх. Мігрень зводитиме маму; даремно Агне не зайшла до неї в кімнату, не попередила, що збирається їхати. Не сказала, що розуміє, як їй тяжко...

Невже і батькові було завжди так само тяжко?

І їй, Агне, буде тяжко?

Невже цей дідок, якого батько називає Професором, насправді професор? Що ж для нього зробив Йонас Каволюс, якщо той дивиться на нього, як шкодливий вірний пес? Хіба справжні професори ходять у таких старих костюмах і говорять так нескладно? Чому він записує адреси будинків, що продаються? А в блокноті з целофановою обкладинкою її ім'я, прізвище, рік народження? І Спіна, мабуть, також.

Невже Спінові доведеться тікати від нього, як колись Агнеса тікала від Пятраса Собачника? Чи у всіх така доля: наздоганяти під собаче завивання свою власну душу?

Агне жаліла Спіна.

Невже придумане ним сімейне свято — ніщо?

Невже Зігмас-Маріюс правий? І чому не можна навчитися на долях Агнеси, Агнешки Шинкарки, Матаса Смолокура, Ясюса Каволюса, Ярмеша, тітки Маріке — усієї їхньої великої рідні? А дзеркало Агнеси, цей простий уламок скла, зігрітий руками й очима людей, овіяний вітрами, невже він щось промовляє їй, Агне? Тільки від неї вимагають щирості, доброї волі й багато інших найпростіших речей?..

І Агне, причаївшись у куточку розкладного дивана в кімнаті, де, тільки-но зайнявшись, уже сумно пригасав день народження Спіна, уявила собі свято. Вона чула дзвіноквадла Дукінаса, бачила, як його руки виковують із старих ручок лафундійських дверей латунний флюгер, і відчувала, як твердне, застигає її тіло, роблячись металом, але не втрачає життя. Ні, ні, вона не ухналь, не Бейнаріс, не вусатий міліціонер, не батько... І Зігмас-Маріюс ласкаво гладить це її бронзове тіло, слухняно записуючи, що вона диктує, а диктує Агне листа Йонасу Каволюсу:

«Я чув, що в кінці серпня в Таурупісі буде чудове свято. Думаю для цього свята написати ораторію, хоча ще доведеться добре попотіти... Часу немає, робота посувається повільно... Тому що заважає і Агне, яка сидить поряд і зубрить. Стан сім'ї тяжкий, але я прошу про матеріальну допомогу не як чоловік Агне, а як композитор... Адже живемо ми тільки на гонорари, а відсутність таких у даний момент дуже заважає моєму натхненню...»

Потім дзвонить телефон — їх викликає Таурупіс.

«Чи ти чуєш мене, Зігмас, син Скребка. Неодмінно закінчи свою ораторію. І привези її... Думаємо збудувати естраду на лузі, де березнячок, там, пам'ятаєш, у нас завжди проходять маївки. За оркестром пришлю машину. Закриту, щоб

ваші труби і скрипки не підхопили запалення легенів. Аванс вислати не можу, але угоду укладемо. Повір, поки робота не виконана, не можу, і взагалі готівкою, сам знаєш, платити не можу. Покажи господарника, який купував би музику. І так ще не знаю, не можу зрозуміти, яким чином вдасться переконати фінансових церберів... За чорнило і нотний папір — справа інша, в розумних межах звелю оформити...»

«Вибач,— каже Зігмас-Маріус, відбираючи у Агне телефонну трубку.— Алло! Ваше свято буде чудове! Сповнене музики! Це вам, шановний товаришу директор, не пташині голоси й не собача брехня... Ні! Але все висить на волосині... на волосині Агне, це ним я зв'язую докупи видиме і мислиме! Матерію і дух! Яке багатство... І ваше свято буде таким самим прекрасним і багатим: темп, звук, простір, усе! І ніякою угодою ви не зможете оплатити те, що я для вас напишу. Для Агне! Аванс, признатися, прошу також тільки для неї. Їй необхідна нова сукня. Та, вишнева, вже подерлася... Вона повинна бути на святі в такій самій розкішній сукні, в якій була в день останнього шкільного дзвоника! А може, прошу ще заради свого грішного тіла. Воно існує, нікуди не дінешся! Його слідом за святим Франціском іменую я своїм ослом, тому що йому потрібен корм. Музика для нього — пташині пісні, тільки на звуках не проживеш...»

Добре, що Агне замріялася: вона вже бачила, як повертається до Таурупіса у справжньому барвистому циганському вбранні. Там зустрічає її тітка Маріке. А ковалі під керуванням Дукінаса приводять до ладу свої ковадла. На лузі вже зібралися люди. У новому Будинку культури прибулий з Вільнюса оркестр репетирує ораторію Зігмаса-Маріуса, на вітрі порипують нові, один від одного кращі, флюгери... Чітко уявляючи собі все це, Агне, на щастя, не помітила, як, втративши терпець, Йонас Каволюс невміло, але серйозно вліпив Спіну ляпаса і брат, цей дипломований психолог, не підставив батькові другу щоку, а сам, як молодий півень, рвонувся у бій...

Втім, що значить, не помітила? Душа її, може, й не хотіла бачити, а очі бачили. Можливо, їм усе це здалося настільки жорстоким, як для Маріке батіг розлюченого Ясюса Каволюса, коли шмагав він мертвого Ярмеша. Можливо. Тим більше, що Спін був живий, і Йонас Каволюс навряд чи збирався убивати його.

— Ліувілю! — закричала Агне.— Чому ти... стоїш? Ти що?..

Ліувіль, мабуть, згадував зараз про мансарду на старому хуторі, де в нього було обладнане гніздо алхіміка, згадував про те, як ускочив туди розлючений Спін. А може, думав він і про щось інше, адже через тиждень збирався на конференцію до Лондона... Коли людині є про що міркувати, вона нічого не хоче робити, дайте їй спокійно стояти, сидіти, лежати...

Сама Агне теж не кинулася розбороняти батька й брата. Втім, може, не тільки з переляку — самій перепаде... Просто щось сталося у неї з ногами, вони заніміли, мов свинцем налилися. Тоді вона відкрила сумочку і почала кидати у цих двох людей, що кричали один на одного, кидала все, що потрапляло під руку. Небагато чого там було, в її сумочці: олівець для брів, польська губна помада, загорнутий у цупкий сатиновий клаптик скляний квадратик...

Професору, мабуть, теж здалося, що надто вже розгальмувалися у Каволюсів атавістичні інстинкти... І, не бажаючи бачити сумних наслідків зустрічі, старий вислизнув за двері — справді, за таку зручність не жаль зайвої десятки, молодець Спін! — у двір, не забувши добре причинити їх за собою. Об неї і розбилося на друзки кинуте Агне дзеркальце сестри Пятраса Собачника.

20

Баштовий годинник на площі — там колись був кінний ринок, і Пятрас Собачник торгував коней у циган — пробив опівнічний час. Дзвін на башті був надто малим, щоб його чули в кімнаті Спіна, у двоповерховому котеджі на Зеленій горі, де того вечора зібралися Каволюси. Тим більше неймовірно, що бій каунаського годинника долинув до Рити Фреліх, яка з головним болем лежала у своїй кімнаті в новому багатопверховому будинку в Таурупісі. Якби ми могли у це повірити, не довелося б вважати Риту Фреліх брехункою, коли вона пізніше стверджувала: дрімаю і раптом прокинулася від того, що старий наш годинник, що весь день показував одне, а вибивав інше, о дванадцятій — дивна річ! — пробив правильно.

Може, Рита Фреліх щось плутає. А якщо годинник відремонтував сам Йонас Каволюс? Хоча повернувся він уже далеко за північ. Таурупійці казали, мовляв, це слід було передбачити... А що? Адже нічого особливого не трапилось. Та й що могло трапитися з Йонасом Каволюсом, якщо поряд із

ним сидів Вікторас Тікнюс? Це він привіз директора. Мабуть, дуже стомилася людина, якщо ризикнула кинути напризволяще свої «Жигулі», на яких, як бачили в радгоспі, поїхав він ранком до Вільнюса. А може, щось трапилось з «Жигулями»? Забарахлили? Стукнулися?.. (Тікнюса розпитувати не наважувалися, знаючи, що від нього нічого не доб'єшся). Ліувіль, можливо, повернувся разом з батьком, але його ніхто не бачив. Якщо й повернувся, то поводив себе як звичайно: на тиждень чи місяць повернувшись із столиці до Таурупіса, він заривався у папери в домашньому кабінеті батька. Там Ліувіля, цього наріжного каменя обеліску сім'ї Каволюсів, ніхто не смів тривожити.

А ось Агне знову всім знадобилася... У багатьох таурупійців виникла потреба після буремної ночі уважно оглянути другий поверх свого будинку — чи все там, нагорі, як слід.

Розпитували Наталю. Тільки що з неї візьмеш? Крутиться на фермі одна-однісінька цілу добу і сама не сміє нікого ні про що розпитувати... Дукінаса, що так і не закінчив свій флюгер, головний механік приставив ремонтувати вентиляційні шахти на новому зерносховищі. Ну, не прикро хіба йому так морочитися? Але ж це він «підкував Агне коней», може, і ще щось знає?

— Ні-чо-го, — ніби від злих мух, відмахувався від цікавих Дукінас. Тільки надвечір Йонас Каволюс зазирнув на ферму. Директор був похмурий, але Наталя раділа: так довго і докладно, про все і ніби ні про що, він з нею досі ще ніколи не розмовляв! До речі, пообіцяв прислати їй іншу напарницю і прислав — пенсіонерку Кімутене...

Після розмови директор знову сів у «Волгу» і кудись поїхав. Повернувся Тікнюс один, і тільки потім приїхали сині «Жигулі».

Агне так і не повернулася. А що тут особливого? Адже й торік вона тікала бозна-куди!

Ось ніби і все, що було відомо таурупійцям. Але вистачить і цих фактів, щоб пішли розмови: «Знову в сім'ї Каволюсів... Знову!»

Що означало це «знову», визначити було важко і тим, хто розповідав, і тим, хто слухав. (Як важко було визначати батькам і дідам таурупійців напрямок вітру, коли прокидалися вони вночі у своїх будиночках від завивання у бовдурі і, боячись висунути носа надвір, сиділи і слухали, як вирує буря...)

Ще балакали про те, що на лузі саме час збивати з дощок сцену, що слід було б перед святом виїздити коней, що пора

серйозно, зібравшись усім разом, розім яти руки, щоб таурупійські ковалі не осоромилися перед гужучяйськими, та й мало перед ким іще! Перед усіма, хто збереться на їхнє свято. Щоправда, знайшлися й скептики. Ох і свято ж він вам влаштує, чекайте, криво посміхаючись, цідили вони.

Знайшлися очі й вуха, замололи язики: Агне плутається із Скребковим сином! Все! Амінь! І навчання її тепер цікавить менше, ніж Дукінасового Вінцяліса. А підтвердити все це вам може Бейнарене. З її дочкою яка біда! Зрізалася на першому ж іспиті. Прийшла документи забирати — додому поїде! — а тут і Агне Каволюте документи просить, та ще й свариться: звідки, мовляв, у неї оцінка, коли вона навіть на іспит не з'явилася? Не інакше, гомоніли баби, як оцінку однієї помилково іншій записали... А от спробуй виправ таку помилку, коли можеш!

Не дуже багато правди в таких пересудах. Як і в тому, що твердили Рита Фреліх та інші таурупійці, мовляв, діти — флюгери. Чужі чи свої діти, дозвольте запитати. Та й як розуміти?.. Може, якщо серйозно вникнути у ці розмови, Агне в якийсь момент справді нагадувала «підпис на вітрі», що зробив прадід Матас Смолокур. Але це тільки здавалося! І немає про що більше говорити. І ні до чого вам, шановні таурупійці, такі думки. Адже ви прекрасно знаєте, що на нових багатоповерхових будинках флюгери не риплять, лише два-три спокійно зберігаються в лафундійському музеї, і є вже така справна служба: підняв трубку, набрав номер і слухаєш усе про вітер, звідки і куди дме, який він: чи тільки пух на кульбабі, а чи дах на будинку може зірвати...

Якщо бути правдивим до кінця, то історія Агне, мабуть, тільки тепер і починається. Те, про що не встигли розповісти, завжди найважливіше і найцікавіше. Так ще з часів Матаса Смолокура вважали в Таурупісі. А можливо, і в інших місцях? Адже, якщо розкрити словника, можна переконатися, як мало місця займають там три слова, що так часто повторювалися в цій повісті: флюгер, сім'я, свято.

**МАЛЕНЬКА РОДИНА
ГОЛОВИ КУНЧІНАСА**

1

Найбільший жах охоплював Морту Кунчинене увечері, коли в пустому будинку не було чути жодного звуку, крім її тихого дихання, та іноді скрипу стільців чи софи, або одноманітного цокання старого настінного годинника. Тоді в неї з'являлося бажання все залишити й кудись утекти, розважитися і, тільки заспокоївшись, повернутися назад. Скільки разів вона збиралася відвідати своїх інститутських подруг, які роз'їхалися по республіці, чи поїхати кудись в екзотичні краї — на Кавказ чи в Крим! Тоді вважала вона, мине гнітюче почуття, і, повернувшись, Морта зможе спокійно ходити по великій п'ятикімнатній квартирі і варити обід для своєї маленької родини. Це була постійна мрія Морти Кунчинене, нереальна, але з великим задоволенням до найменших подробиць продумана частина її життя. Інколи ті омріяні картини переходили в сни, і жінці здавалося, що в її житті вже було щось схоже на це, тільки чомусь стерлося й поблякло в пам'яті.

Раполас Кунчінас, глава сім'ї, на такі фантазії жінки коротко й ясно відповідав: не личить жінці, якій уже за сорок, мрії, схожі на якесь маячіння. Влітку можна поїхати в Палангу, ну, ще у Вільнюс або Ригу. Звісно, тоді, як у колгоспі немає нагальної роботи. Йому здавалося, що Трумплаукяй завалиться або станеться щось непоправне, коли голова колгоспу ні з того ні з сього поїде з жінкою тижнів на два розважитися. А справді, за п'ятнадцять років головування в Трумплаукяї він не мав жодної відпустки і, можна сказати, не хотів її брати. Відпустити жінку одну він теж не міг, бо без неї не знав, що їсти, як одягатися і взагалі як жити.

Всі свої побутові клопоти він довірив жінці і за довгий час втратив про них будь-яке уявлення. Морта прекрасно справлялася з цими обов'язками, була винахідливою господинею, до того ж мала педагогічну освіту: про виховання дочки він теж не турбувався.

Того вечора, коли почало вже сутеніти, Морта сиділа на краю софи і в'язала вигадливу накидку на подушку. Коли сутінки вже зовсім погустішали і вона не могла розгледіти петель, Морта відклала в'язання, відкинула голову і заплющила очі. Так сиділа вона добру годину. Коли розплющила очі, контури меблів ще можна було розгледіти. Морта огледілась: тут усе здавалося їй незатишним, набридлим, і вона одразу почала планувати, як переставити меблі, щоб кімната змінилася, стала новішою. Ось коли б софу пересунути до стіни і поставити маленький столик з двома кріслами, створився б затишний куточок. Тоді секція з книжками опинилася б напроти вікна! Вона була б добре освітлена: веселою блистіло б скло в ній і яскраві корінці книжок...

І Морта Кунчінене взялася до роботи. В такі моменти її охоплював ентузіазм і піднесення, начебто перестановка меблів могла змінити життя. Наспівуючи веселу пісеньку, вона прибрала з вітальні крісла, скотила килим, щоб було вільно пересувати важкі меблі. Вона витерла пилюку, але змушена була зупинитися, бо самій сунути софу чи шафу їй було не під силу. Треба було дочекатися дочки. Нійоле побігла «на хвильку» до подруги дізнатися, що задано з алгебри і мала ось-ось повернутися. Звісно, може заговоритися. Сімнадцятирічним дівчатам, коли їх починають цікавити не тільки книжки, а й хлопці, тем для розмови — хоч греблю гати.

Кунчінене стояла біля вікна і нетерпляче вдивлялася в темряву. Її дратувало, що вона не одразу могла перетворити свій задум в життя.

Її погляд поблукав по двору сусідів, в якому можна ще було побачити чорно-рябу корову, а біля неї — нахилену жінку в білій хустинці. Уява вже намалювала дійницю і молоко з піною. Погляд упав праворуч, помітив вогник, що блимнув у тіні липи: хтось запалив сигарету. В сутінковому світлі невиразно виднілися дві постаті на протилежному боці вулиці. Коли вони вийшли з-під липи, Кунчінене впізнала Нійоле. Поряд з нею ішов якийсь хлопець, з шоломом мотоцикліста в руках. Видно було, що Нійоле не дуже хоче з ним говорити, бо йшла швидко і знехотя відповідала на якісь його запитання. Нарешті донька пішла через вулицю, а хлопець залишився стояти на тротуарі. Ніби чомусь дивуючись чи не схвалюючи її вчинків, він похитував головою. В коридорі вже чулися дончині кроки, а мотоцикліст усе ще стояв і дивився на дім Кунчінасів, якась зухвала зверхність відчувалася в усьому його вигляді. Морта відійшла від вікна.

Їй було неприємно, немов її принизили недобрими очима, вона стурбовано поглянула на доньку.

— Де ти так довго була?

— У Ліни уроки готувала,— байдуже відповіла Нійоле.

Другого запитання мати не поставила, хоч воно й крутилося в неї на язиці. Коли донька сама не хоче щось сказати про хлопця з шоломом в руках, нехай не каже. Це її справа.

Кунчінене ще якийсь час стояла нерухомо посеред кімнати, тримаючи в руках в'язання. Вона наче збоку, наче очима сторонніх поглянула на доньку і здивувалася, що та вже зовсім доросла й красива струнка дівчина і може привернути увагу не одного хлопця... Мати й не помітила, коли Нійоле так змінилася, і з наївного підлітка стала дівчиною. Наступного літа закінчить школу і випурхне кудись у велике місто, де є інститути,— тоді цей дім ще більше спорожніє. Час не зупиниш, не повернеш, хоч мати відчувала б себе щасливішою, коли б до неї завжди тулилася довірлива дитяча голівка, якій ще потрібний захист.

— Що це у нас сталося? Чому тут таке безладдя? — з удаваною суворістю запитала Нійоле, очима показуючи на скочений килим.

Мати глянула на підлогу і раптом опам'яталася.

— Допоможи-но мені. Я хочу все по-новому поставити,— попросила вона доньку.

Вони обидві енергійно взялися до роботи. Нійоле подобалися такі несподівані мамині рішення, коли дома все перекидалося догори ногами. Донька зацікавлено пропонувала свої варіанти перестановки, звичайно, не все, але дещо приймалося.

Після вітальні вони перейшли у спальню. Квартира Кунчінаса гуркотіла й гула, начебто сюди щойно в'їхало кілька сімей новоселів. Мати й донька, розпашілі й спітнілі, пересували ліжка, шафи. Де тільки бралася в них сила та енергія! Робота майже наближалася до кінця, коли за вікном прогула машина. Жінки занепокоєно зупинилися й прислухались. Як було б добре, коли б машина зупинилася біля дому хоча б на півгодини пізніше. Може, й закінчили б пересування! Заспішили, заходилися швидко присувати тумбочки до ліжок, щоб хоч трохи кімната була схожа на спальню... Навіть коли почулися кроки в коридорі, вони вперто сунули до стіни важке дзеркало.

Раполас Кунчінас відчинив двері і здивовано зупинився: насмішкувато оглянув спальню, яку не можна було впізнати, подивився на розпашілих жінок.

— То вже знову?! — сказав він з докором і жалем.

Жінка і донька мовчали. Волосся в них розкуйовдилося, на лобах виступив піт, очі збуджено блищали.

Сміливішою виявилася Нійоле. Вона виступила вперед і сказала:

— Тату, ми оновили всю квартиру. Бачиш, який тут затишний куточок вийшов?

— Ну, звісно! — з іронією сказав батько. — Сьогодні чудово, а через місяць почнеться нова пісня! Прошу зараз же все поставити на місце! Я не виношу такого оновлення, коли вночі не можна знайти свого ліжка!

Голос Кунчінаса звучав твердо і категорично.

— Тату, ну, таточку, — підлещувалась, мов кошеня, намагалася ублажити його донька. Притулившись, вона плаксиво накопилила губки. — Нійоле вміла багато чого випросити в батька, але порушувати встановлений порядок не дозволялося і їй.

— Адже так красивіше, Раполасе, затишніше, — несміливо втрутилася мати. Але досить було одного гнівного погляду чоловіка, щоб вона погодилася з черговою поразкою. Коли Кунчінас узявся за край ліжка, намагаючись його потягти, Морта, повагавшись, ухопилася, щоб допомогти йому.

Нійоле ображено стояла біля вікна і не рухалася з місця. Її сердило, що мати так швидко здалася, тому вона демонстративно грюкнула дверима і зникла у своїй кімнаті.

Невдовзі в квартирі Кунчінаса все знову стояло на своєму місці, а самі хазяї втомлено сіли в крісла перед ввімкненим телевізором. Це була велика полегкість: вони могли спокійно сидіти і мовчати...

Програма була не дуже цікава: голова колгоспу незабаром почав куняти, його гарна посивіла голова похилилася на груди — почулося посапування. Морта поглянула на чоловіка й поморщилася, немов покуштувала чогось кислого. Її завжди дивувала здатність чоловіка так несподівано засинати. Здавалося, ніякі потрясіння чи переживання не можуть вплинути на його нерви.

Жінка тихо піднялася й вийшла в кухню. Прокинувшись, Раполас одразу вимагатиме вечерю. Друге, що дивувало Кунчінене, це незмінно чудовий апетит чоловіка.

Вечеряти вони сіли всі троє в кухні, кожен на своєму звичайному місці: у кінці столу — глава сім'ї, з правого боку — жінка, з лівого — донька. Їли мовчки. Окіст і млинці з яблучним повидлом всі любили, тому під кінець вечері настрої у всіх покращав. Випивши чашку ароматного чаю,

Раполас задоволено зітхнув і, поглянувши на доньку, весело запитав:

— Хто той юнак, що катав тебе сьогодні на мотоциклі?

Нійоле ще деякий час хотіла удавати з себе ображену через інцидент з перестановкою, але його запитання одразу перекреслило цей намір. Дівчина зашарілася.

Загадковий мотоцикліст покатав її тільки навкруги греблі біля млина, куди батьківське око, здавалося б, не могло сягнути. Та якщо бачив, то можна їм і розказати. Дуже кортіло розповісти про пережиту пригоду...

— Знаєте — така сміхота, можна вмерти зо сміху! — говорить вона збуджено, наче й справді стримуючи сміх. — Учора, коли я поверталася зі школи, під'їхав на мотоциклі до мене якийсь хлопець і каже: «Добрий день, Нійоле, сестричко моя, зупинись і дозволь на тебе подивитися!»

Після цих слів Нійоле замовкла і на обличчі скорчила таку міну, яка мала б повторити те несподіване враження.

— Ну, — кажу, — цього тільки й бракувало! Я йду, а він за мною повільно їде і все говорить. Каже, я знаю тебе від дня народження, я цікавлюся тобою і стежу за твоїм життям... Ми з Ліною почали сміятися, а він каже: «Не смійтеся, я серйозно!» Дивно, звідки він знає, як мене звати?

— Хто захоче, той узнає, — пробурчав Кунчінас. Він не зводив очей з доньчиного обличчя, на якому відбилосся хвилювання, і це чомусь сердило його. Йому не сподобалося, що крізь удаване обурення прозирає задоволення від пригоди, що вона лестить їй.

Кунчінас поглянув на жінку: в її очах теж відбивався такий самий неясний неспокій. Начебто батьки несподівано відчували перші сигнали тривоги, що долинули до їхньої дорослої вже доньки звідкись здалеку.

— А сьогодні той дивний юнак уже й на мотоцикл тебе посадив? — з лагідним докором спитав батько.

Нійоле одразу стала серйозною і заходилась виправдуватися:

— Він запропонував навчити їздити на мотоциклі. Ми з Ліною жартома погодилися. Трохи покаталися біля греблі.

— Ти мені сказала, що з подругою готувала уроки, — втрутилася мати.

— Пробач, мамо, якось незручно було все тобі одразу розповісти... Спочатку ми справді готували уроки, а потім покаталися, — в її голосі переплелось дві інтонації: вона жалкувала про вчинок і дорікала батькам. Її серйозне облич-

ча і надуті губи свідчили: донька незадоволена, що за кожним її кроком стежать.

Зрештою, батьки мають зрозуміти, що їй сімнадцять років!

Бажаючи уникнути докорів, Нійоле підвелася перша і почала збирати тарілки.

— Я помию,— коротко кинула вона, відповівши на запитальний погляд матері.

Доки збирала посуд і витирала стіл, вона весь час відчувала на собі запитливі погляди батьків, які сьогодні особливо дратували її, сковували рухи, мов невидимим мотузком обплутували її.

Закінчивши прибирати, Нійоле зупинилася біля дверей своєї кімнати і поглянула на батьків. Немов відповідаючи на їхнє мовчазне питання, промовила:

— Адже той юнак не розбійник! Чому ви так занепокоїлися?!

2

Під'їжджаючи до центральної садиби колгоспу, Раполас помітив, що за їхньою машиною їде мотоцикліст. Синій смугастий шолом та окуляри, що закривали лоб і ніс, не дозволяли розгледіти обличчя юнака, але чорна куртка з кольоровими смужками на рукавах здалася голові знайомою. Він упізнав того юнака, який на мотоциклі возив їхню дочку. Охоплений неспокійною цікавістю, Кунчінас кілька разів озирнувся, наче хотів угадати, хто ховається за шоломом і великими окулярами. Мотоцикліст не пробував їх перегнати, а навмисне торохтів позаду, немов якийсь почесний ескорт.

Коли машина зупинилася біля контори, голова помітив, що мотоцикліст теж повернув сюди. Поки він не поспішаючи виліз із машини, хлопець встиг не тільки злізти з мотоцикла, але й шолом зняти. Пригладивши чорні кучері, він майже бігом підбіг до Кунчінаса.

— Пробачте, товаришу голова, чи не можна вас на хвилиночку затримати,— наздогнав Кунчінаса гострий, дзвінкий молодий голос.

Голова зупинивсь, озирнувся. Він з цікавістю поглянув на хлопця, наче питаючи: хто ви такий? Короткий ніс, трохи зухвалі карі очі, підборіддя з ямочкою,— хлопець, як і більшість тих, які на мотоциклах літають, високий, чисто одягнений.

— У чому справа? — незадоволено запитав Кунчінас.

Хлопець ступив ближче і пояснив:

— Хотів би поговорити з вами. Тільки не в конторі, а в сквері, на свіжому повітрі.

Його слова видалися голові явно зухвалими. Знайшовся, бачите, начальник! У конторі йому не підходить... Невихована сучасна молодь! Але він приховав своє роздратування,— відчував, що розмова — не про службові справи. «Невже ось так одразу попросить руки Нійоли»,— подумав він.

— Що ж, можна і в сквері. Тільки я, хлопче, на довгі розмови не маю часу.

Кунчінас перший повернув до затишного скверика. Сівши на лаву, він зручно вмовстився і закинув ногу на ногу. Зверху вниз погордливо поглянув на мотоцикліста, що якусь мить вагався, як йому поведеться: сісти поряд чи стояти. В думках Кунчінас вирішив, що в зяті цей хлопець не підходить.

— Я вже давно стежу за вашою благополучною родиною, за вашим життям і, признатися, заздрю,— почав хлопець, сівши поряд на лаві. Кунчінас повернув голову і кинув на незнайомця здивований погляд. Початок розмови був несподіваний.

— І що далі? — іронічно запитав він.

— Спостерігаю за ідилією вашої родини і заздрю Нійоле, своїй сестрі, якій пощастило. На жаль, моє життя не було встелене трояндами.

Кунчінас навіть здригнувся від тих слів і схопився руками за край лави. Його очі з-під густих сивих брів блиснули неприхованим гнівом.

— Що ти мелеш, юначе? — вимовив він після короткої паузи.— Може, ти випив? Прошу швидше до діла. Вислухувати різне варнякання в мене немає ні часу, ні бажання.

— Терпіння, товаришу Кунчінас, усе зараз викладу,— несподівано голос мотоцикліста прозвучав твердо і владно.— Нійоле, якою ви пишаєтесь, радієте їй, не ваша дочка. У п'ятдесят сьомому році ви взяли її в Рудесяй у дитячому будинку. Тоді їй був один рік. Не знаю, вам сказали чи промовчали, що Нійоле не зовсім одинока, що в неї є братик. Зрозуміло, тоді я був не набагато старший і про сестру нічого не знав. Тепер інша річ.

Руки в голови, які схопилися за дошку, побіліли, а обличчя стало червоним:

— Юначе, ти чи сам щось плутаєш, чи шантажем займаєшся! — він ще більше підвищив голос: — Моя дочка не має ніякого відношення до дитбудинку і не має ніякого брата.

А коли в тебе до неї якісь інші претензії, не родичівські, то це ваша справа, і я тут ні до чого.

Ніби не помічаючи тону голови, мотоцикліст спокійно вів далі:

— Так, Нійоле не знає ніяких дитбудинків, але ви знаєте. Там ви підписали відповідні папери, які підтвердив тодішній директор дитбудинку Пранас Левіцкас. Ні, не турбуйтеся, Нійоле хвилює мене винятково як сестра. Хоч одна близька людина повинна ж бути в мене на світі.

Ці слова трохи охолодили Кунчінаса, але він і не думав здаватися.

— Безглуздя! Безглуздя! — повторив він і рішуче повернувся до молодого співбесідника. — Чому тобі спало на думку, що Нійоле твоя сестра? Чого доброго, ще будеш стверджувати, що я і твій батько! Ні, юначе, їдьте своєю дорогою і не псуйте іншим настрою своїми вигадками. Я можу зараз подзвонити уповноваженому міліції, і на перший раз дістанеш п'ятнадцять діб!

— Ого! — здивувався хлопець і, підвівшись, почав ходити перед Кунчінасом. — Не думав, що опікун моєї сестрички такий суворий. Я приїхав не шантажувати, а шукати свою сестру. Цього мені ніхто не заборонить. Я точно знаю, що навесні, одразу після Травневих свят, п'ятдесят сьомого року, ви вивезли з Рудесяй маленьку біляву дівчинку. Вона вам і вашій дружині найбільше сподобалася. Так, ви ще запитали про батьків, чи вони не були п'яницями. Ні, вони були пристойні люди. Директор Левіцкас вас не обдурив. Тільки, звичайно, погано зробив, що промовчав про маленького, самотнього братика Нійоле.

— Підлість! — крізь зуби процідив сивоголовий голова колгоспу. — Підлість! Це ж злочин! На того Левіцкаса я подам у суд!

— Суд не знадобиться, — спокійно відповів хлопець, який зупинився проти Кунчінаса. — Директор Левіцкас уже дістав своє. Хотів розбагатіти за рахунок невинних немовлят. Довелося і мені посидіти з ним на твердій лаві. Отоді й виявилася оця хвилююча таємниця. Коли вийшов на волю, вирішив знайти сестру і жити в мирі з законом.

— Негідники, негідники... — стогнав Кунчінас. — Такі не тільки своє, але й чуже життя намагаються покалічити!

— Неправда, товаришу голово, — знову перебив мотоцикліст. — Ви великий егоїст і думаєте тільки про себе. А як мені жити, коли в мене нікого немає: ні батьків, ні впливових опікунів!? Сумна доля сироти. Я хочу мати хоча б сестру.

Хіба це злочин?!

Кунчінас підвів сиву голову. В його погляді можна було побачити не тільки гнів, але й біль.

— Ти завиниш перед Нійоле, — сказав він тремтячим голосом. — Покалічиш її життя! Тепер дівчина має батьків, любить їх, і ми її любимо. Піде вчитися далі, нічого не пошкодуємо. А ти хочеш удруге відірвати від неї батьків! Хочеш жорстоко образити, як ти кажеш, рідну сестру.

— Ні, я не хочу її образити! Мені важливо тільки, щоб вона знала правду, не була одинокою на світі і знайшла справжнього брата!

— Вона не одинока, — заперечив голова. — А такому брату, в якого я, до речі, не вірю, вона навряд чи зрадіє!

— Кривна рідня міцніше над усе, — високопарно заявив мотоцикліст.

— Пусте говориш, юначе! — заперечив Кунчінас.

Йому не хотілося сперечатися з цим незнайомим хлопцем, але разом з тим хотілося щось іще сказати, дуже важливе. Він підвів голову і, дивлячись у примружені, трохи нахабні очі мотоцикліста, вів далі:

— Коли хочеш добра Нійоле, то почекай зі своєю таємницею ще якийсь час. Нехай вона закінчить середню школу. О, таку поведінку я зрозумів би і був би вдячний. І моя дружина. Тому раджу не поспішати й подумати.

На обличчі юнака з'явилася зацікавленість. Здавалося, такої пропозиції він чекав. Помовчав трохи і мовив:

— Нічого не обіцяю, але подумаю. Цього разу досить. Всього найкращого!

Він повернувся і, махаючи почепленим на руку шоломом, пішов до мотоцикла.

Кунчінас уважно стежив за ним поглядом і все ще не міг повірити у цю звістку і в погрози юнака. Від тяжких дум Кунчінас опам'ятався тільки тоді, коли у відчинене вікно контори управління його покликали:

— Товаришу голово, до телефону!

Важкою ходою, наче постарівши на кілька років, Кунчінас побрів у свій кабінет. Загроза відібрати дочку, яку він справді любив, болісно гнітила його, затулила всі інші справи. Шістнадцять років тому взяли вони в свою родину симпатичну дівчинку. За цей час, день при дні доглядаючи її, оберігаючи кожен її крок, радіючи першому вимовленому слову чи написаній букві, Кунчінас прийняв дівчинку у серце, мов свою дитину. Віддалилася, можна сказати, забулася історія з дитбудинком в Рудесяй, забулася ще й тому, що її приховали,

тримали в таємниці від сторонніх. Як же розлютився голова на хлопця в нейлоновій куртці, що представився братом Нійоле! Кунчінас йому не повірив, але знайти аргументи для спростування брехні не міг, і це ще дужче розлютовувало Кунчінаса. Він ішов по сходах ганку правління із стиснутими кулаками, він ладен був боротися з усім світом.

3

Сам не свій того вечора Раполас повернувся додому. Він дивувався, що поява брата Нійоле так приголомшила його. Ось як, виявилось, нерідна дочка глибоко увійшла в його життя, в саму душу. Він з жахом думав про жінку, — Морта така вразлива, Нійоле для неї не тільки донька, але й подруга: з нею вони обговорюють різні жіночі справи і таємниці. В них ще більше спільного. Кунчінас теж не скаржився: донька любила його і завжди своєю ніжністю та дитячою пустотливістю вмiла зігріти його серце. Обое вони раділи, що їм пощастило: дівчина росла красивою, розумною і лагідною. Ясно, що ті шістнадцять років без неї були б зовсім порожніми. Невже ж усе розвалиться? Може, ще є якась можливість відвести загрозу? Кунчінас ходив по вітальні і ламав голову, шукаючи виходу. Подумав і про міліцію: може б, там пояснили, хто той братик Нійоле, який прилетів з Трумплаукя на червоному мотоциклі. Звісно, пояснили б, але рота йому не затулили.

А почує Нійоле, і цього буде досить. Буває, людську долю можна знівечити одним словом. Тепер найголовніше — поговорити з дружиною, підготувати її до можливих несподіванок.

Ніби щось передчуваючи, Кунчінене сама зайшла до кімнати з в'язанням у руці, сіла на софу і, поглянувши на чоловіка, запитала:

— Чим це ти такий заклопотаний?

Кунчінас, не відповідаючи, усе ще ходив з кутка в куток. З важких кроків і зморщок на лобі жінка ясно відчула, що на нього навалилося горе. За довгий час спільного життя вона навчилася вгадувати, що сталося. Коли була серйозна розмова з районним начальством, то він не ходив, а сидів, дивився у вікно і тарабанив пальцями по столу. Коли щось траплялося в колгоспі — його мучила спрага: він весь час ходив у кухню воду пити. Цього разу він поводився інакше. Жінка відклала в'язання і не спускала очей з чоловіка.

Кунчінас несподівано підійшов до софи, сів і обійняв жінку за плечі. Він ніколи не був дуже ласкавий, тому цей жест теж викликав здивування.

— Сьогодні до мене приходив чоловік, який заявив претензії на нашу Нійоле, — нарешті вимовив він.

— Що? Закохався? — жваво озвалася дружина, тому що тільки такі претензії здавалися їй природними.

— Ні, він відреккомендувався братом з Рудесяйського дитячого будинку, — пояснив чоловік. З подиву в жінки аж обличчя видовжилося. Вона з жахом дивилася на чоловіка. Тільки через деякий час вона змогла нарешті вимовити:

— Який іще брат? Адже не було ніякого брата?

— Це ми так вважали, а хлопець інакше каже, — відповів Кунчінас, все ще тримаючи руку на плечі у жінки.

— Може, той мотоцикліст? — Морта аж підскочила від такої думки.

— Так, той самий. Уже третій день він крутиться по Трум-плаукяї.

Коли я побачила його з Нійоле, мене зразу пронизало не-добре передчуття, — сказала Кунчінене...

Хвилину вони сиділи мовчки... В кімнаті густішали сутінки.

Кунчінас поглянув на жінку і побачив, що її очі повні сліз. Його дратувала ця здатність Морти з будь-якого приводу плакати. В такі хвилини він навіть кидав різке слово, але цього разу тільки міцніше притис до себе і нічого не сказав. В думках погодився, що для хвилювання є причина, вона йому самому краяла серце.

У цей час грюкнули сінешні двері, злякавшись, Кунчінас зняв з плечей жінки руку, ніжно підштовхнув її і мовив:

— Іди в спальню і не показуйся Нійоле зі сльозами на очах.

Морта слухняно вийшла з кімнати.

Кунчінас ввімкнув телевізор і пересів у крісло. Було чути, як Нійоле в коридорі зняла черевики і взула тапки. У вітальню вона вбігла весело і з шумом. Під рукою — ціла купа книжок. Підійшовши до батька, поцілувала в щоку, наспівуючи, повернулася в свою кімнату.

— Де була? — спокійно запитав батько.

— У подруги. Робили уроки, — весело відповіла донька, зупинившись біля дверей.

— Одна вдома не можеш?

— Можу й одна, але з подругою веселіше, — відповіла Нійоле і зникла за дверима.

Вітальня на якийсь час ніби завмерла в сутінках. Мінялися

кадри на екрані телевізора. Кунчінас дивився на них, але нічого не бачив. Він чув, як Нійоле через деякий час зайшла у кухню, щось пошукала в коридорі, потім, видно, зазирнула у спальню. Якийсь час було тихо. Він відчував, що зараз донька говорить з матір'ю, тому сидів, охоплений хвилюванням, начебто він сам брав участь у тій важкій розмові. Коли в коридорі знову почулися доньчині кроки, Кунчінас зручніше сів у кріслі і почав нетерпеливо чекати, що робитиме тепер Нійоле. Рішуче й сердито вона зайшла до вітальні.

— Тату, чому мама плаче? Ви посперечалися? — тоном прокурора запитала донька. Кунчінас тільки поглянув на неї.

— Ми не сперечалися.

Ця коротка відповідь, видно, не задовольнила Нійоле, вона якусь мить дивилася на батька і дуже серйозно заявила:

— Тату, ти часто ображаєш маму! Звик покрикувати на колгоспників, так поводишся й удома. Так не можна!

Ці докори нарешті розворушили Кунчінаса. Він підвівся, став перед донькою, взяв її за плечі і спокійно сказав:

— Я кажу тобі, що ми з мамою не сперечалися. А плакати вона може через найменшу дрібницю. Почула сумну пісню чи прочитала якийсь вірш — і вже, сльози. Донечко, йди в свою кімнату і роби уроки.

— Я не можу, коли мама плаче.

— Вона вже заспокоїлася... Йди, доцю, до своїх книжок, — батько повернув її до дверей.

Але Нійоле повернулася до матері. Сіла поруч, обняла і притулила голову до її плеча. Кунчінене швидко витерла сльози і намагалася всміхнутися, але їй це не дуже вдавалося.

— Не звертай, доцю, на мене ніякої уваги, — говорила вона приглушеним голосом. — Нічого не сталося. Так собі, щось згадала з минулих днів... Серце матері швидко розчулюється. Ти ще молода, коли поживеш, сама це відчуєш.

Нійоле дивилася на матір, слухала її слова, але чомусь не могла їм повірити. Передчуття говорило, що цього разу сльози приховують щось більше, ніж просто розчулення.

— Мамусю, я хочу знати, що ти згадала? — прошепотіла донька, прихилившись до неї. — Може, то було щось неприємне в твоєму житті? Розкажи мені!

Кунчінене заперечливо похитала головою. Вона знайшла в собі сили стримати сльози. Вже спокійним, твердим голосом відповіла:

— Нічого, донечко, нічого. Все це дрібниці. Я вже по-сміхаюся. Ти сіла поряд — і я знову спокійна...

Нійоле не хотіла миритися з тим, що так нічого й не дізналася. Деякий час вона крутилася біля матері. Але так нічого й не дізнавшись, дівчина нарешті вийшла в свою кімнату.

4

Раполас Кунчінас ішов на роботу перший, ще перед восьмою, через півгодини до школи бігла Нійоле, і вдома залишалася одна Морта.

Того ранку вона, як ніколи раніше, шкодувала, що більше не викладає в школі, що нікуди піти, щоб забути й не думати про небезпечну загрозу, яка нависла над їхньою сім'єю.

Взялася було прибирати, але пальці не слухалися, все падало з рук, і Морта ловила себе на тому, що рухається механічно і не бачить, що робить. Вона часто підходила до вікна і оглядала вулицю.

Вона здригалася, коли чулося торохтіння мотоцикла. Їй здавалося, що всі нещастя в їхній окрузі гасають на отаких ревучих машинах. Згадала сина вчителя Ляудянтаса, який загинув під колесами мотоцикла; потім пам'ять воскресила колись побачене на дорозі: у їхню машину внесли тяжко пораненого хлопця, а обіч дороги залишився лежати його зім'ятий червоний мотоцикл.

Десь опівдні Кунчінене зібралася в магазин. Загалом нічого особливого купувати не треба було, але їй хотілося хоч трохи розвіятись і хоч часину подумати про щось інше.

Продавщиця, як і завжди, була до неї дуже ввічлива, запропонувала копчену салаку, яку любив голова. Довелось додати дві пляшки пива — сумка одразу поважчала. Невдовзі Морта пішла додому. Звичний шум робочого дня приспав неспокій, що тиснув на серце. Коли вона підійшла до найкрасивішого місця в колгоспі — невеличкої площі і зеленого скверика напроти Будинку культури, — до неї досить тихо, немов крадучись, підкотив мотоцикл.

— Бачу, важке несете. Може, дозволите допомогти? — почувся молодий чоловічий голос. Жінка здригнулася й інстинктивно сховала за спину ношу.

— Спасибі, мені недалеко, — злякано дивлячись на мотоцикліста, відповіла вона. Його обличчя, сховане під смугастим шоломом і великими окулярами, здавалося мертвою маскою.

Хлопець прихилив свій мотоцикл до липи, не звертаючи уваги на заперечення, взяв сумку за ручку. Кілька кроків вони йшли поряд, обоє міцно вчепившись у ношу, мов нама-

гаючись перехопити її одне в одного. Кунчінене так розгубилася, що не знала, що й казати, тому першим знову заговорив хлопець:

— Мабуть, ваш чоловік уже розповідав вам про мене. Неначе і вам родич — брат Нійоле. Шкода, що не встигли як слід познайомитися.

— Так, розповідав, — ледь чутно проговорила вона.

— Я вже деякий час спостерігаю за вашою сім'єю і радію, що моїй сестрі попалися такі хороші опікуни, — йдучи поряд, вів далі мотоцикліст.

— Ми не опікуни, ми батьки, — заперечила Кунчінене. Вона трохи отямилася й приготувалася до захисту.

— Добре, нехай буде так, коли це для вас краще звучить, — погодився хлопець. — Суті це не змінює. Тільки треба вирішити одну справу: як у цьому становищі повинен поводитися одинокий братик Нійоле. Чи довго він може отак загадково бродити навкруги і збоку дивитися на свою дорогу сестричку? Як ви гадаєте?

Схвильована Кунчінене зупинилася, вхопила за руку хлопця, начебто хотіла втримати його від наступного кроку.

— Не розбийте життя Нійоле, — гаряче попросила жінка, дивлячись прямо в колючі карі очі хлопця. — Вона щаслива, бо ми дуже любимо її. Нічого їй не кажіть, благаю вас!

— Те ж саме говорив мені і товариш Кунчінас, — холодно відповів мотоцикліст і вів далі: — Але я змушений думати і про себе. Тому думаю, що за свою самопожертву маю дістати матеріальну компенсацію: дві тисячі карбованців мені в руки, і я зникну з ваших очей, навіть не попрощавшись із своєю дорогою сестричкою.

Кунчінене відчула, що її хитнуло, ніби хтось ударив під коліна. Пропозиція хоч і була нахабна, але в ній блиснула іскорка такої-сякої надії. Як потопаючий, вона ладна була вхопитися за соломинку, щоб тільки все залишилося так, як було. Для Нійоле вона нічого не пожалкує.

— Звісно, ми постаралися б вам віддячити, — жінка вимовила неголосно і озираючись довкола, наче боялася, щоб не почули сторонні. — Я поговорю з чоловіком. Думаю, що ми домовимося.

— Довго чекати я не можу, — рішуче заявив хлопець. — Завтра вранці я навідаюсь в кабінет товариша Кунчінаса. Нехай підготується.

Більше Кунчінене йому не була потрібна. Хлопець відпустив ручку важкої сумки, а сам швидко пішов назад до залишеного мотоцикла.

Про зустріч з мотоциклістом і про його пропозицію Кунчінене розповіла чоловікові за обідом. Той страшенно розлютився, грюкнув кулаком по столу, обізвав «братика» шантажистом. Вихлюпнувши таким чином перший приступ гніву, він трохи охолов і заходився обдумувати, як усе-таки слід повестися.

— Мені грошей не жаль, але совість не дозволяє давати дармоїдові, — говорив він, чомусь усе більше гніваючись на жінку, начебто вона була винна в тому, що сталося.

Кунчінене, навпаки, в тих грошах бачила порятунок, тому благала чоловіка, щоб він не опирався і погодився з умовами мотоцикліста. Їхню розмову припинила Нійоле, яка повернулася зі школи. Ще на сходах донька почула, що батьки сперечаються у вітальні, а коли вона увійшла, вони замовкли і боялися підвести очі, начебто говорили про неї. Підвівшись з-за столу, батько сказав, що після обіду поїде в район, і запитав, чи не треба чогось привезти з міста. Мати пішла в кухню подивитися, чого немає у шафах та холодильнику, а повернувшись, тільки розвела руками: здається, все є, всього досить.

Залишившись удома з донькою, Кунчінене якимось дуже запобігливо подала їй обід. Говорила соромлячись, неприродним голосом, а інколи не зовсім зв'язно, бо в голові були інші думки, що сковували всю поведінку жінки.

Нійоле одразу помітила це і ніяк не могла зрозуміти, що робиться в сім'ї, може, вони посварилися, може, щось сталося в колгоспі, може, начальство за якусь помилку прісікується до батька — так усі питання і залишалися без відповіді. Навіть про якусь сторонню жінку подумала Нійоле. Але ні разу їй не спадало на думку, що через неї, через свою доньку, і дивного приблуду мотоцикліста так розхвилювалися батьки. Хлопець, який не знати звідки, з'явився після обіду або зовсім надвечір, викликав цікавість, але нічого більше. Увага мотоцикліста лоскотала її самолюбство, сміливість його викликала подив і дивні роздуми. Гінтас — так звали хлопця — не схожий на друзів з її класу. Поведінка його загадкова. Це викликало у Нійоле страх і разом з тим цікавість. Невеликою пригодою можна було похвалитися перед подругами, але батьків вона не повинна була цікавити. Справді, Нійоле бачилася з Гінтасом тричі: після першої зустрічі він заїхав на шкільний вечір, а через день вони поїхали до моста Кульгрінди, де, сміючись, кидали камінці

в річку. Тоді, повернувшись у Трумплаукяй, Нійоле попросила зупинити мотоцикл подалі від свого дому, щоб не бачили батьки. Прощаючись, Гінтас затримав її і з заздрістю й гіркою сказав:

— Твій батько тут, як поміщик у давнину, має тисячу гектарів землі... Живе, мов король... Треба мені з ним поговорити.

— Може, хочеш у колгоспі попрацювати? — запитала дівчина.— Тут усі добре живуть.

— Дякую. Я маю до нього особисту справу,— додав Гінтас, сідаючи на мотоцикл.

Тепер, коли вдома встановилася атмосфера загадковості й нервозності, Нійоле згадала ці слова. «Які справи могли бути в Гінтаса? — думала вона.— Може, заїжджав уже в контору і тому батько такий знервований?»

Тим часом Раполас Кунчінас відвідав кілька установ у райцентрі і нарешті зайшов в ощадну касу. Дві пачки крупних банкнот були кинуті у портфель.

Вранці, розмахуючи тим самим портфелем із жовтої шкіри, голова йшов на роботу. Він почував себе невесело й принижено. Він не звик без потреби поступатися і своєю волею домагався, щоб його було зверху. А тепер ось слухняно виконує вимогу не знати звідки прибулого хлопчиська. Йому здавалося, що колгоспники, яких він зараз зустрічав, бачили це, дивувались, а може, й насміхалися.

У своєму кабінеті Кунчінас не встиг перебігти очима папери, що лежали на столі, як відчинилися двері й увійшов мотоцикліст. Буркнувши привітання, він вільно перейшов кабінет і без запрошення розсівся на стільці. Тоді нахабно поглянув на Кунчінаса і змовницьки всміхнувся. Розгублений і роздратований голова опустив очі. Не раз доводилося йому зустрічатися з невихованими людьми, а цей мотоцикліст був просто нахабний.

— То що скажете? — не витримавши, запитав Кунчінас.

— Знаєте, товаришу голово, я цю ніч не спав,— вільно, немов зайшов до доброго приятеля, почав хлопець.

Кунчінас, зацікавившись таким вступом, підняв очі.

— Хоч і дивно, мене мучила совість і боліло серце,— вів далі мотоцикліст.— Я ж продаю свою сестричку! І, скажу, дешево продаю! Промучився цілу ніч і вирішив — без трьох тисяч ні з місця! Для вас то дрібниця, а для мене міцна опора на початку життя.

Голова відкинувся назад, поклав руки на стіл. Потроху стис їх у кулаки.

— Значить, ціна піднімається. Уже три тисячі. А де гарантія, що через день, два ще не накинеш?! — стримуючись, але вже тремтячим від гніву голосом запитав Кунчінас.

— Це моє останнє слово. Більше ніяких претензій! — гордо махнув рукою мотоцикліст.

— Годі! — голова стукнув кулаком об стіл.— Я не дам тобі й ламаного гроша! Бачу, що це просто шантаж. Тебе «дорога сестричка» цікавить так само, як мене другий бік Місяця. Геть звідси, інакше я попрошу, щоб твоєю особою поцікавилися відповідні органи!

— Навіщо так гарячкувати?! — намагався заспокоїти його співбесідник, його пихатість раптом зникла,— хіба не можна поговорити по-людськи? Адже і з мого боку можуть бути поступки.

Кунчінас підвівся, а в його голосі зазвучав метал:

— Ні! Для мене Нійоле занадто дорога, щоб я міг ось так торгуватися! Геть звідси, нахабо.

Мотоцикліст знехотя і важко підвівся. Він у думці жалкував, що не скористався з першої пропозиції, яку був, здається, згоден прийняти цей грізний сивий чоловік.

— Ну, гаразд,— промовив мотоцикліст, начебто виявляючи велику милість.— Нехай будуть ті дві тисячі!

— Нічого вже не вигорить! — суворо повторив Кунчінас.— Побачив, що ти за один! Відчиню вікно, щоб і духу не залишилося.

Мотоцикліст зрозумів, що гру програно і безнадійно щось говорити. Він почав відступати до дверей. Його рухи стали нервові.

— Пожалієш, Кунчінасе! — вигукнув він.— Твоя сімейна ідилія лусне, мов мильна булька. А міліцією не лякай, закони знаю краще від тебе!

Хлопець зі злістю відчинив двері кабінету і так грюкнув ними, що задзеленчали шибки у вікнах.

На вулиці запахав мотоцикл. З шаленим ревом він промчав через усе Трумплаукяй...

6

Для Кунчінасів почалися ще напруженіші й нервовіші дні чекання. Обое почували себе так, ніби над головами кожної миті могла упасти стеля і придавити їх. Робота падала з рук, думки вертілися біля одного й того ж питання.

Коли голова ще міг сяк-так забутися на роботі, то його дружина була приречена на постійну муку.

З тривогою вона зустрічала дочку, яка приходила із школи чи від подруг, і вдивлялася в її обличчя. Якщо Нійоле щось дізнається про таємницю своєї долі, все викажуть її очі, її слова. Приховати цього вона не зможе. Але дочка приходила додому у гарному настрої, весело розповідала про шкільні новини, бальні танці, якими вона займалася. Та інколи, помітивши, що мати майже не чує її слів, замовкала.

Між тим мотоцикліст, видно, навмисне став нервувати сім'ю. Інколи він не поспішаючи їхав на своєму мотоциклі через усе село, крутився біля контори чи сидів біля вікна у чайній. Двічі його бачили з Нійоле. Вони гуляли біля греблі.

Минуло п'ять днів. Прийшовши додому, Кунчінас побачив заплаканих дружину й дочку. Поглянувши на них, він зрозумів, що все, чого вони так боялися, відбулося. Його кинуло в жар. Він зробив два кроки і мало не впав, коли дочка кинулася йому на шию.

— Це правда, тату? — захлинаючись від хвилювання, шепотіла йому в обличчя Нійоле. — Це правда, що я з дитячого будинку?

Батько лагідно звільнився від її рук і промовив:

— По-перше, сядь і заспокойся.

Вона, як і завжди, послухала його. Мов тінь, пропливла через кімнату до софи й сіла. Обличчя було бліде, а прямий красивий носик ніби аж здригався, хапаючи повітря. Кунчінас влаштувався навпроти доньки, нахилився і обережно взяв її тендітні руки в свої.

— Нійоліте, скажи, хіба ми були для тебе поганими батьками?

— Ви найкращі, які тільки можуть бути! — гаряче відповіла вона. Вона хапала батька за руки, заплаканими очима поглядала на матір і підстрибувала, ніби невидима сила роздирала її надвоє.

— Про дитячий будинок ми сказали б тобі, коли б ти стала дорослою і закінчила навчання, — спокійно пояснив Кунчінас. — Не хотілося тобі зробити боляче. А про брата нам ніхто нічого не говорив. Незрозуміло, де він узявся.

— Він дуже нещасний, — зразу ж втрутилася Нійоле, боячись, що батьки скажуть про Гінтаса щось погане.

— Мені здається, що той братик пройшов не зовсім хорошу школу життя.

— Він дуже нещасний, — знову гаряче повторила Нійоле. — Через те, що дуже самотній. Але він хороший.

— Не знаю, не знаю...— промимрив Кунчінас, боячись сердитим словом образити доньку.

— Ми з Гінтасом поїдемо на могилу матері,— мовила Нійоле і відкинулась на спинку софи.

— Чи він знає, де могила? — здивувався Кунчінас.

— Знає,— підтвердила донька через якусь мить і, ніби сумніваючись, повторила: — Каже, що знає.

Морта Кунчінене, бліда, мов статуя, стояла біля груби з рудої кахлі. Вона була така приголомшена, що не мала сили й слова вимовити. Всю надію Морта поклала на чоловіка: може, він своєю чоловічою логікою зможе переконати доньку і все спростує. Але цього не сталося. Жінка ще дужче засмутилася і, здається, зовсім байдуже слухала розмову. Тільки коли Нійоле нагадала про могилу матері, Кунчінене вся затремтіла, немов то йшлося про неї. Її пронизала ясна і нелюдськи болюча думка: сьогодні Нійоле в своїх почуттях поховала і її — свою другу матір. Що б там не було, вона вже не зможе притулитися до її грудей з такою безмежною довірою і відданістю, як досі.

Руйнувалася складна споруда материнських почуттів, які поступово й послідовно визрівали в її серці усі ці шістнадцять років. Тому з грудей Морти вихопилося таке сумне зітхання, що дочка й чоловік злякано поглянули на неї. Нійоле підбігла до неї, обняла і міцно притулилася до матері. На якусь мить обом жінкам здалося, що нічого страшного не сталося: вони й надалі будуть донькою і матір'ю. Але це тривало кілька секунд. Колишні почуття були безжально розірвані, і тепло, яке ще залишилося, вже не могло викликати такої великої, беззастережної любові, яка була до цієї злочасної звістки мотоцикліста. Кунчінене, як старша й досвідченіша, добре це зрозуміла, а Нійоле тільки підсвідомо відчувала, що раптом змінилися її почуття, але не могла цьому повірити. Дівчина ще пробувала чинити опір і боротися з холодом, що ринув у серце. Вона, наче переконуючи себе та інших, палко шепотіла:

— Нічого не сталося: я була й залишилася вашою донькою. Тільки я хочу все знати! Я хочу знати, хто була моя мама і де її могила.

Кунчінене нічого їй не відповіла, тільки гладила її тремтячі плечі й кусала губи, стримуючи сльози.

Наступного дня була неділя. Нійоле підвелася рано і почала збиратися в дорогу. Вона одягла свій улюблений джинсовий костюмчик і одразу після сніданку, закинувши на плечі дорожню сумку, пішла до дверей. Її бліде обличчя було надзвичайно серйозне... Драматична загадковість, яка раптом звалилася на її молоду голову, навіть трохи захоплювала дівчину. Їй навіть сподобалося, що батьки боязливо стежать за кожним її рухом і не сміють хоча б словом заперечити. Вже відчиняючи двері, Нійоле зупинилася і подивилася на матір.

— Повернусь увечері, а може, тільки завтра,— вимовила спокійно, але даючи зрозуміти, що заперечення неможливе.

— Не застудися, візьми синю куртку,— ще порадила Кунчинене. Дочка тільки махнула рукою і вислизнула на вулицю.

Гінтас обіцяв чекати її біля греблі, але, коли туди прийшла Нійоле, його там ще не було. Вона проходила там якихось півгодини, коли нарешті загув червоний мотоцикл.

Вони мчали по шосе, аж вітер свистів у вухах. Втомлене за літо сонце світило прямо в обличчя. Нійоле тулилася від вітру до нейлонової куртки Гінтаса і твердо вірила, що такий затишок вона завжди знаходитиме за спиною брата. Дівчина навіть не питала, куди їх мчить шалений мотоцикл,— Гінтас знає, і цього досить. Проїхали одне містечко, потім друге, повернувши з шосе, ще добрих півгодини їхали курною дорогою, доки нарешті не опинилися в якомусь селі з костьюлом, що розмістилося у низовині коло річки. Збавивши швидкість, Гінтас повернув мотоцикл на вузьку стежку. Трясучись по ямах, вимитих дощем, вони виїхали на невисокий пагорб і зупинилися біля кособоких дерев'яних воріт, що вели на кладовище. Нійоле злізла з мотоцикла й поглянула на високі сосни та берези, що росли за огорожею кладовища.

— Тут? — коротко запитала вона.

Брат кивнув головою.

— А яке прізвище нашої мами? — знову запитала дівчина, дивуючись, що тільки зараз це запитання спало їй на думку.

Гінтас відповів не відразу. Тільки через деякий час буркнув:

— Юркунене.

— А як звати?

— Здається, Стефанія чи Софія,— сказав хлопець і сердито додав: — Думаєш, що я все знаю?

— Але як звати маму...

— Досі це тобі було непотрібно.

Нійоле зніяковіла, але запитала знову:

— А могилу знаєш?

Гінтас поглянув на неї, на кладовище, стенив плечима:

— Тут має бути, але сам я не бачив. Іди пошукай. Може, знайдеш.

— А ти? — Нійоле здивовано втупилася на брата.

— Не люблю кладовищ і мертвяків,— відповів він, дивлячись кудись убік.

— Але ж тут похована наша мама?! — палко вигукнула дівчина. Вона не розуміла таких його слів.

— Я ж кажу, що не люблю кладовищ,— уже зі злістю повторив хлопець. Нійоле більше не кликала його, сама пішла до кособоких воріт. В руках у неї був букет жоржин, які вона привезла з дому.

Видно було, що це кладовище старе, бо більшість хрестів обросли мохом.

Нійоле ходила між пам'ятниками і читала написи. Її дивувало, до біля дати смерті на багатьох могилах були написані слова «трагічно загинув, загинула». Більшість тих людей ще могли жити. Дивне почуття охопило дівчину. Досі вона ніколи не думала про смерть, їй здавалося, що вона житиме вічно. Тільки шукаючи невідому могилу матері, вона подумала про це. Обійшовши все кладовище, вона зупинилася біля занедбаного горбика. Між пирієм і кульбабами самотньо стримів кущик рути, колись давно посаджений на могилі. Тут навіть напису не було.

Нійоле присіла й почала виривати траву, вона не так легко піддавалася. Та дівчина спритно взялася до діла — і незабаром на могилі залишилася тільки рута. Поряд з нею дівчина поклала принесений букет... Нійоле спробувала уявити, якою була її мама. В уяві постали обличчя колись бачених жінок, але жодна не затрималася в пам'яті. Тільки одне обличчя заступило їх усіх — то була та жінка, яку Нійоле називала матір'ю всі роки, тільки-но навчилася вимовляти це слово.

Думаючи про це, Нійоле відійшла від могили і повернула в бік воріт.

Крізь загорожу вона побачила Гінтаса, який ішов собі до дерев'яного будиночка з вівіскою «Закусочна».

Нійоле вийшла за ворота, сіла на траву й почала чекати. Вона поглядала на звивисту стежечку, в кінці якої стояв дерев'яний будиночок...

Гінтас усе не з'являвся. Нійоле не зрозуміла, чому брат не зайшов на кладовище, дивно звучали його слова, тому й замислилася дівчина, намагаючись зрозуміти, чому Гінтас так себе поводить. «Може, він такий тому, що ріс сиротою,— думала дівчина.— Коли ми будемо разом, він переміниться».

Не дочекавшись брата, Нійоле встала і зайшла до «Закусочної». Відчиняючи двері, вона почула дзвінкий чоловічий сміх. У великій незатишній кімнаті закускової сидів коло столу Гінтас разом з двома хлопцями і пив пиво. Він розповідав щось веселе, а два слухачі реготали.

Нійоле зупинилася біля дверей. Дивилася на веселу компанію і від збентеження не могла вимовити й слова. Першими її помітили ті два хлопці, а тільки потім Гінтас. Він перестав розповідати веселу історію і зніяковіло підвівся.

— Уже? — коротко запитав.

Нійоле тільки кивнула головою. Її прикро вражали чіпкі допитливі погляди друзів Гінтаса.

— Де ти знайшов таку кралю? — запитав один із них.

— Це моя сестричка,— відповів Гінтас, з задоволенням розтягуючи останнє слово. Хлопець, який запитав, відкинувся на спинку стільця і зареготав.

— І я хотів би мати таку сестричку,— вслід їм полетіли двозначні слова.

Нійоле йшла попереду, а Гінтас лінивою, втомленою ходою — трохи позаду.

— Знайшла могилу? — запитав брат, коли вони зупинилися біля мотоцикла.

— Знайшла.

— Що?! Є такий пам'ятник? І напис? — здивувався він. Нійоле подивилася на нього і, помовчавши, відповіла:

— Могила нашої мами та, яку всі забули.

Гінтас більше не розпитував, тільки його рука, яка пригладжувала волосся, раптом завмерла, а по обличчю пробігла чи дрож, чи тінь.

Натиснув на педаль,— слухняно і рівномірно затахкотів мотоцикл.

Гінтас сів на нього, повернув голову до сестри, запитав:

— Тепер ми куди?

— У Рудесяй.

— Куди? — здивувався мотоцикліст.

— У Рудесяй,— повторила Нійоле.— Я хочу все знати про своїх батьків.

— І вигідаєш таке! — заперечив Гінтас.— Живеш прекрасно в Трумплаукяї, чого іще треба. Там нічого не знаєш.

— Я хочу в Рудесяй. Дуже прошу тебе, Гінтасе,— вперто наполягала Нійоле.

Мотоцикл поволі спустився з гірки, проїхав через усе село і зі свистом полетів дорогою. Навіть тоді, коли вони доїхали до асфальтованого шосе, Нійоле не була впевнена, що вони їдуть у Рудесяй. Вона не знала цієї дороги, тому поклялася тільки на Гінтаса, який чомусь мовчав, немов образився. Заговорив він тільки тоді, коли вони промчали мимо красивого соснового бору і мотоцикл повернув на узбіччя дороги.

— Втомився, треба трохи відпочити,— сказав він, повертаючи мотоцикл на вузьку лісову стежечку.

Трохи проїхавши, вони зупинилися. Під ногами вгинався м'який мох, а над головами спокійно шуміли стрункі сосни. Поставивши мотоцикл до сосни, Гінтас ліг навznak. Нійоле несміливо сіла поруч.

— Втомився? — запитала дівчина і злегка нахилилася до нього: їй хотілося, щоб брат усміхнувся і не сердився, якщо вона чимось образила його.

— Трохи. Спина заболіла,— буркнув Гінтас. Він відчув близькість дівчини і раптом однією рукою міцно обхопив її стан. Нійоле не противилася — їй хотілося, щоб брат, який з'явився так несподівано, був ласкавіший. Бо ж він тепер в усьому світі найближча для неї людина. Сестра пригорнулася до нього і якусь мить почувала себе щасливою. Ніжна зворушливість і велике бажання благородної самопожертви охопили її. А в очах Гінтаса спалахнули недобрі вогники. Він підвівся з моху, його жагучий погляд просто уп'явся в обличчя Нійоле. Вона хотіла щось запитати, але губи Гінтаса перепинили слова. Від несподіванки у неї запаморочилося в голові, і вона не знала, як їй поводитись: палкий поцілунок душив її. Відчувши, як руки Гінтаса сповзли по її тілу, вона почала щосили пручатися, відпихати від себе розпашіле обличчя. Вона остовпіла, злякалася.

— Гінтасе, так не можна!. Ти поводишся зовсім не як брат! — кидала вона слова, намагаючись оборонятися ними, мов каменями.

Хлопець відхилився назад і, ще не охоловши від жаги, що охопила його, криво всміхнувся:

— А може, я зовсім не твій брат.

— Що ти сказав? — видихнула вона, ще не вірячи почутому. Гінтас якимось дивно поводив очима, губи сіпнулися, і він досить спокійно сказав:

— Кажали, була в мене сестра, але я ж її не пам'ятаю. Може, ти, може, інша.

Нійоле відчула, що в неї потерпли руки й ноги, а в голові почало боляче стукати, немов молотками. Зібравши всі сили, вона відступила кілька кроків назад.

— Ти негідник! — ледве вимовила вона, захлинаючись від сліз.

— Чого розпалилася?! Не удавай із себе недоторку! — вимовив Гінтас. На його обличчі грала зла й насмішкувата посмішка.

— Ти негідник! — уже істерично вигукнула дівчина і побігла в бік шосе. Гінтас схопився.

Мелькаючи між деревами, дівчина добігла до краю лісу, перелізла через канаву й опинилася на високому насипу. Вже заводячи свій мотоцикл, Гінтас почув гул машини, що наближалася. Він тільки побачив, як Нійоле підняла руку, вантажна машина зупинилася — дівчина зникла.

Мотоцикліст миттю вилетів на шосе, але раптом, втрапивши рішучість, зупинився і довго стежив за машиною, що все віддалялася. Люто плюнувши, Гінтас повернув свій мотоцикл у протилежний бік.

8

Коли Нійоле поїхала шукати могилу своєї матері, Раполас Кунчінас та його дружина ледве впоралися зі звичайною ранковою хатньою роботою, а потім бродили по кімнатах, не знаходячи собі місця. Вони уникали дивитися одне одному в очі, не знали, про що говорити...

Першим не витримав Раполас. Він стояв біля вікна і, курячи сигарету, дивився на вулицю. Навіть не озирнувшись, а тільки повернувши голову, зле процідив крізь зуби:

— Це ти винна!

— Я? Чому? — здивувалася Морта.

— Якби народила свою дочку...

— Знову! — аж підскочила на софі жінка. Мені здається, ми вже давно з тобою все з'ясували! Вину розділили пополам.

— Легко ділиш, — злісно вимовив чоловік.

У Морти затремтіли руки. Докори за бездітність завжди виводили її з рівноваги.

— Ти страшна людина, Раполасе! Ти відчуваєш задоволення, ображаючи мене, — промовила вона, ледве стримуючи сльози, і вибігла з кімнати. Дрібненькими кроками перебігла коридор, а потім грюкнули двері. Морта опинилася в кабінеті чоловіка. Тут за письмовим столом вона часто

сиділа, читаючи книжку або готуючись до уроків, коли ще вчителювала в середній школі Трумплаукя. Вона була така знервована, що не могла сказати, чому вона сюди забігла. Спочатку підійшла до вікна, та одразу відступила від нього й зупинилася біля столу. Бездумно висунула шухляду, в якій лежали різні дрібнички. Від хвилювання вона нічого не бачила і тільки через деякий час помітила ключі від гаража й машини. Вона часто тримала їх у руках, бо їй подобалося їздити на нових «Жигулях». У голові майнула думка — піти в гараж, сісти в машину і поїхати до матері. В рідній хаті скоріше проходить будь-яка образа, заспокоюється серце — може, там вона скоріше збагне, як жити далі.

Одягла плащ, відчинила двері й гукнула:

— Я їду!

Чоловік обернувся.

— Куди?

— До матері,— відповіла й зачинила двері.

Кунчінас прислухався до її кроків. Жінка потупцювала на ганку. Потім під її ногами захрустів пісок на стежці, обсаженій жоржинами, що вела до гаража у напівпідвалі під будинком. Брязнув замок, клацнув відсунутий засув. Деякий час було тихо, а потім почувся розмірений гул мотора.

Кунчінас прислухався до цих звуків, і на душі в нього було тривожно. Коли побачив «Жигулі», що виїхали на вулицю, і обличчя дружини, що мелькнуло у вікні, Кунчінас аж здригнувся від важкого передчуття.

— Морто, стривай! — крикнув він, намагаючись скоріше відчинити вікно. Та машина вже віддалялася і незабаром зникла за липами на повороті.

Деякий час Кунчінас ще дивився на дорогу, потім зачинив вікно і безсило опустився у крісло. «Що сталося? — питав він себе.— Чому вони обидві втекли? Чому я залишився один? Хто в цьому винен?»

Одразу згадав, як кидав докори жінці, і засоромився. «Як я міг так не стриматись?! Як повернувся язик отак образити її? Де моя витримка? Може, я часто так поводжусь, сам цього не помічаючи?» — все суворіше докоряв собі Кунчінас. Совість, розбуджена душевним потрясінням, почала прискіпливо перетрушувати все життя. Він згадав, як у заपालі інколи нападав на колгоспників, а часто провина була не така вже й велика... Висварившись, він заспокоювався, злість минала разом зі словами, і голова міг спокійно, навіть ввічливо говорити з тією ж людиною, яку він тільки-но лаяв. «Невже я таким буваю і в сім'ї?» — питав себе Кунчінас.

Знову його думки поверталися в минуле, у пам'яті поставала то одна, то інша подія, він шукав відповіді. Так, з дружиною він інколи був несправедливий і нестриманий — міг образити її. Але на доньку, на Нійоле, ніколи не підвищував голосу. Такої провини він за собою пригадати не міг.

Кунчінас сидів у кріслі, а потім раптом підвів голову і почав роздивлятися кімнату. З одних меблів переводив погляд на інші, начебто шукав якоїсь речі. Він згадав, як дружина намагалася переставити меблі в кімнатах. Чому вона так робила? Та вона ж намагалася змінити й урізноманітнити своє життя! Нехай переставляє, коли їй так подобається, — Кунчінас більше не заперечуватиме. Навіть сам може допомогти. Ось і книжкова секція біля стіни перед вікнами мала б кращий вигляд.

Пізно ввечері вона застала його за серйозною роботою. В самій сорочці, спітнілий, розпашілий, він розставляв книжки у секції, яка стояла в іншому місці. Здивована Морта поглянула на чоловіка й іронічно засміялася:

— Змінюєш навколишнє середовище?

На хвильку зупинившись і спокійно дивлячись на дружину, Кунчінас відповів:

— Це ж, наскільки я пам'ятаю, твоя ідея.

Губи Морти знову торкнула іронічна посмішка. Здавалося, що тепер вона на все, навіть на свої вигадки, дивиться насмішливо. І наче бажаючи приховати іронію, жінка повернулася до вікна і вже спокійним голосом, мов звертаючись до стін, запитала:

— А де Нійоле?

Кунчінас опустив руки. Він дивився на дружину, сподіваючись, що вона щось скаже.

Раптом, немов відповідаючи на їхнє запитання, почувлися кроки на веранді, заскрипіли двері.

Кунчінаси, дивлячись у бік коридора, прислухалися до кожного звуку і чекали, хто ввійде. З обережних кроків біля вішалки вони зрозуміли, що це Нійоле. Вони не зрушили з місця навіть тоді, коли вона пройшла у свою кімнату. Там вона не затрималась, її кроки почувлися знову в коридорі і на мить стихли.

Може, вона прислухається до звуків у вітальні, може, не наважується відчинити двері? Коли нарешті Нійоле тихо, немов тінь, зайшла до кімнати, вона ступила два кроки й розгублено зупинилася. Її зупинили неспокійні, запитливі погляди батьків, які мовчки, заціпеніло стояли посеред кімнати.

Вони обоє одразу побачили, що обличчя в дівчини дуже бліде і якесь інше, нове. Особливо змінився її погляд, тепер він став глибший і серйозніший.

Переборовши збентеження, Нійоле кинулася до матері й пригорнулася до її грудей. Материнські руки ніжно гладили плечі дівчини, заспокоювали й зігрівали.

Нійоле тепер здавалося, що нічого не сталося, що їй приснився страшний сон, який швидко забудеться. Потім вона кинулася до батька, поцілувала в жорстку, чомусь неголену щоку. Потім вона відступила і, дивлячись на батьків, може, трохи урочисто, мовила:

— Нема і не було ніякого брата. Забудемо ті нещасливі дні. Пробачте, якщо я була у чомусь винна. Я постараюся, щоб...

Раптом вона замовкла і тривожно прислухалась: на вулиці почулося близько татахкання мотоцикла. Всі мимоволі повернулися до вікна...

Та мотоцикл промчав мимо, і все стихло. Адже багато хто в наш час їздить на таких машинах...

Нійоле ще щось хотіла сказати, але відчула, що не може. Ніякі слова тепер не підходили, і раптом дуже заболіли ноги, неначе в них зібралася вся втома дня. Вона, обережно ступаючи, підійшла і сіла на софу.

— Забудьмо цей день,— прошепотіла вона.— Забудьмо...

ДУОКІШКІС

ВЕЗУТЬ ХЛІБ

Ми не все ще скуштували — і тому ще дурні, ще мало вибили й перерізали собі подібних. Коріння дерев, розгалужуючись у землі, смокче поживу, хвалити бога, не з наших, а з чужих кісток... Хвалити бога, у пекарні Дуокішкіса ще печуть формовий хліб — скоринка відстає, а всередині мокрий, — по буханцю на людину, а хто приведе дітей, то й дітей за людину лічитимуть...

У крамницю ще нікого не впускають, але добра чутка пройшла, що Раполас Пульмонас, хоч уже й під чаркою, а давненько поїхав у пекарню й ось-ось привезе хліб. Черга відразу загула, заворушилася, потовщала, облипла дітьми, бабами, дідами й іншими прилипалами.

А Раполасові Пульмонасу чогось наче холодно, наче сумно — стоїть собі посередині пекарні. Хліб уже складений у віз, для нього пристосований, — оббиту бляхою будку, ключ від неї у Пульмонаса в кишені: у пекарні неймовірно жарко, а його дочка, в чоловічих штанях із закоченими холошами, стоїть біля печі, яка безперестанку гугонить, і плаче, а він дивиться на її обляпані тістом штани і каже:

— Ото страшне діло, що я трохи випив...

Гаразд, каже, все буде гаразд, натягнув на очі окуляри німецького мотоцикліста чи льотчика, ковтнув ще з пляшки, заткнув її паперовою затичкою і вже зовсім не розуміє, від чого йому так тоскно: чи від доччиних сліз, чи від тих її штанів у тісті... Лишається йому тільки надіти шкіряний льотчицький шолом.

І окуляри, й цей шолом — німецькі, та його кінь, видно, теж: шкоринка хліба лежить у нього під ногами, а він, гад, її й не чує, і не бачить.

Раполас Пульмонас вилазить на козли цієї будки з хлібом, шмагає коня батою і старається гукнути весело, як завжди, смачно якимось цмокнувши язиком: «Но, падло!» — бо й шкіряний шолом, і суворі окуляри, що прикривають мало не половину його червоного набряклого обличчя, і те, що крізь

каламутні, подряпані скельця він поглядає на простих смертних дуокішкісців, які товпляться в черзі, з висоти хлібної будки,— все це робить йому неабияку приємність... Отож, отож Раполас Пульмонас, якого в люди вивів цей кінь, цей шолом і ці окуляри.

— Ну, падло, гайда вперед! — шмагає Раполас Пульмонас батогом, але радості ніякої не відчуває... А пекарня, можна сказати, за містом, і до крамниці поки доїдеш через весь Дуокішкіс, гляди, і зовсім стемніє. На краю дороги бляшана дошка з назвою їхнього містечка. Так, Дуокішкіс, а що ж іще тут може бути, прочитав Раполас Пульмонас, хоч крізь каламутні окуляри не дуже й розбереш.

— Дуокішкіс, Дуокішкіс... Нехай, нехай,— бурмоче Раполас Пульмонас, збовтує у плящі самогонку, від якої відгонить запахом хліба, допиває ті останні кілька ковтків, похнюплює голову і їде далі. Воно, звичайно, нарікати нема чого — стало якось краще, і в голові наче потеплішало, і не так порожньо на душі, тільки чомусь конячий зад усе якось зворушливо поєднується з широкими, в тісті, штанами його дочки...

А як він заснув, як прокинувся, Раполас Пульмонас не пам'ятає, тільки відчув на своєму обличчі солону вологість, розплющує очі, бачить — лежить він на землі, й ані духу, ні коня, ні воза з хлібом, а хтось усе сліпить йому ліхтариком у вічі. Хоче підвестися, та важка рука зверху його притискає, і він стоїть навколішки — знімає окуляри, витирає обличчя, тре об рукав скельця. Чоловік у білій сорочці, високий, може, тому, що Раполас дивиться знизу вгору, видається вищим, ніж є насправді, з білим волоссям по самі плечі, з кучерявою борідкою, запалими щоками, примруженими очима привітно дивиться згори на Раполаса Пульмонаса, і від темних тіней його обличчя здається ще більше загостреним, скорботним і невимовно гарним — зовсім таким, як на вівтарі в дуокішкіському костьолі.

— Ісусе! — вихоплюється з вуст у Раполаса Пульмонаса, і він сам лякається своєї думки, і знову все перебирає в голові: коли б зовсім був п'яний, інша справа... інколи не стільки випивав, а зараз ось ані коня, ані хліба, ані якого вогника навкруги, тільки ліс та каміння кругом, і цей чоловік, можна сказати, наче з вівтаря зійшов... Отож краще не дуже старатися і стояти навколішки, якщо йому так подобається.

— Не буду сперечатися, я людина темна,— обережно, здалека починає Раполас Пульмонас.— Може, я зовсім осліп, та якщо ви справді Ісус, то де тоді мій кінь?..

Той чомусь засміявся, покрутив головою і спокійно, з на-
смішкою сказав:

— Я і є Ісус, а ти що, так нализався, що Ісуса від людини
не відрізниш?

— А як же інакше...— зрадів Раполас Пульмонас.— Не
думайте, я відразу зрозумів, та поки розібрався...

Ісус затикає в штани випущену сорочку і лівою рукою
застібає їх. І тут Раполас Пульмонас знову облизав губи і,
обурений, дивується:

— Ісусе, ти чого мене облив сечею?

— Я? — щиро дивується Ісус, напрочуд гарний.— Я ж
тебе тільки напоїв, щоб утамувати тобі спрагу...

— Нічого собі напій...

— А чим же тебе поїти? — дивується Ісус.— Може, вин-
цем? Чи самогоночкою?

— Винний,— пробурмотів Раполас Пульмонас.— Гнав,
признаюся, в пекарні, комбіную і жену... А дочка дуже неза-
доволена.

— Гаразд, Раполасе, гаразд,— Ісус гладить шкіряну го-
лову Раполаса.— Казенне добро красти не гріх!.. Це точно...
Владі було б неспокійно, коли б ніхто не крав!..

— І я так дочці кажу,— полегшено зітхає Раполас Пуль-
монас і раптом сміливішає: — Пане Ісусе, якщо ви справжній
Ісус...

— Ти все ще не віриш?

— Вірю, вірю! — палко вигукнув Пульмонас.— Але про
всяк випадок... щоб я ще більше вірив... Я багато не прошу...

— То що ти хочеш?.. Кажи, кажи швидше,— Ісус потя-
гується і оглядається на всі боки, погасивши свою лам-
почку.

— Ах, пане Ісусе, вам це не важко зробити... Ну, якщо,
скажімо, я два-три мішечки в пекарні скомбіную, а ви, так би
мовити, покриєте, пане Ісусе, цю нестачу...

— Непогано, непогано придумано,— крутить головою Ісус
і починає чомусь злитися, голос у нього стає високим і лунає
як у костьолі: — Непогано, гади, непогано придумали... Ви
скомбінуєте за рахунок казенного добра, а я вам повинен
ще чудеса творити?.. Гаразд, гаразд, Пульмонасе, Ісус доб-
рий, Ісус ще не таких чудес натворить!..

І він розтав у пітьмі.

Раполас Пульмонас хоче встати, та раптом знову чує
вже десь із-за спини Ісусів голос:

— Стій навколішки, Пульмонасе, стій, я тобі скажу, коли
годі буде...

І Пульмонас стоїть, стоїть, поки в нього не отерпли ноги, він не витримує й підводиться.

— А навіщо мені ті чудеса, мені тільки б коня знайти...

І він пішов приблизно в той бік, куди побіг Ісус, потихеньку гукаючи:

— Кузю... Кузю... Кузюню, куди ти запропастився?..

І в роті знову огидний солоний присмак, і знову його пече образа:

— Він мене напоїв!.. Ну то й що, що ти пан Ісус, а я тільки Пульмонас... Хіба можна так збиткуватися з простого трудівника?.. І дурний я був, що просив, він ще комусь скаже, хоч і без злого наміру, та зараз такі часи, що... угугу!

Виявилось, що він ішов правильно, лісок ось кінчився, і одразу за кілька кроків Раполас Пульмонас наткнувся на воза з хлібом.

— Такі часи... такі часи...

Він помацав коня, видрався на воза, встав і праворуч побачив поодинокі вогники Дуокішкіса й занепокоївся: ще такий шмат дороги до крамниці. І, підбадьорюючи себе, став навмисне голосно і жваво говорити до темного осіннього неба, до чорної стіни лісу, до миготливих вогників Дуокішкіса і до невиразного страху, що був ніби розвіявся, а тепер усе зростав, пильнуючи кожен його рух з-під примружених очей напрочуд гарного Ісуса.

— Такі, такі часи... Но, падло, гайда вперед!

Та віз із хлібом скрипить, потріскує, перехилившись набік, кінь рветься з хомута — аж хрипить, а вони ледве-ледве посуваються вперед, і поки насилу вибралися на дорогу, сам Пульмонас аж запінився. Знову проторохтіли повз табличку з назвою містечка, і благополучно спускаються з гори.

— Уперед, падло! — гукає Раполас Пульмонас і наче не коня шмагає батогом, а січе густу осінню пільму. Колеса застрибали по камінню Дуокішкіса.

— Пульмонас їде! — рознеслося кругом.

Час уже зачиняти крамницю, та, може, все-таки продаватимуть, може, пізно спекли, — і тому ніхто не розходитьсь, всі стоять у черзі і ще більше тиснуться, щоб жодна душа, жива чи мертва, не змогла всунутися без черги.

Пульмонас батогом шмагає й шмагає коня, навіть підвівся, кінь важко хрипить, і Пульмонасові здається, що хтось учепився за колеса й навмисне тягне воза з хлібом назад.

— Хоч би доїхати, хоч би доїхати! — повторює Пульмонас. — Здати хліб і бігти додому!

Біля крамниці він зістрибує з козлів, кидається до коня, а той уже падає на бік і більше не підводиться, і тут у Раполаса Пульмонаса промайнула в голові дивна думка — він поспіхом відмикає хлібну будку, мацає всередині рукою, нюхає і зовсім не чує запаху свіжого теплого хліба, бо там, у будці для хліба, не хліб, а каміння.

— Ісусе, Ісусе,— тяжко стогне Раполас Пульмонас.— Боже мій! То он воно як вийшло... Ні коня, ні хліба!..

Звичайно, Пульмонаса не заб'ють камінням, ні, тільки Повілас Пернаравічюс, двоюрідний брат Раполаса Пульмонаса, заарештує його з усім камінням, посадить у тюрюгу, проведе слідство, і, виявивши всі подробиці цієї справи, загорланить, і торохне по столу своїм кулаком: «Я тобі не Повілюкас, не двоюрідний брат, а ти мені не Раполюкас... І забудь! Я тобі не тітка, ти мені не дядько, якщо народним хлібом, можна сказати, зі своїх рук класового ворога нагодував!»

І перше ніж випустити, напхає Раполасові Пульмонасу в кишені камінців, а в руки тицьне плоского камінця й примусить його гризти... І заплаче Раполас Пульмонас, недобрим словом згадуючи ім'я Ісуса, гіркими сльозами він заплаче і зламає свої зубки об твердий камінець.

РІЗДВО

— Цього року різдва не буде! — сказав директор гімназії Спельскіс своїм синам і повернувся до них спиною, на якій випиналися лопатки.

Старший син Аугустас хряпнув дверима і пішов з ковзанами на річечку Гелуону, а молодший Жигімантас розплакався: якщо різдва не буде, то не буде й ялинки, і білого молочного киселю, і червоного із журавлини, і слижиків з маком теж не буде.

— Чому не буде? Ні, ти мені скажи, чому не буде? — сіпає Жигімантас батька за рукав.

— Не буде, та й годі,— відрубав учитель Спельскіс і сам починає сердитися, тому що і йому холодно й порожньо без різдвяної ялинки та молочного киселю: — Не буде, бо я міняю свої погляди...

У хаті справді холодно, печі ледве теплі, бо дрова кінчилися, та й не дрова зараз на умі у вчителя Спельскіса, і синові сльози тільки дратують його і не дають зосередитися.

На Дуокішкіс вихором падає білий різдвяний сніг, і вчителіві Спельскісу здається, що то його погляди й напрямки

думок, як та гидка надута кулька, підстрибуючи, котяться полем... Сьогодні вранці якийсь страшний старець, обмотаний ганчір'ям з ніг до голови, схопив за руку його синочка Жигімантаса, надув гидку кульку і велів передати панові вчителю, директору гімназії Спельскісу.

Я знаю, хто ти, проклятий старцю, я знаю, кому спала б на думку така гидота, і прилучити до неї мого ще малолітнього сина... Коли б він був передав попередження чи загрозу, було б якось легше, ніж отак принизити його, вчителя Спельскіса, тією огидною кулькою. Це роздратовало вчителя, він тремтів і скреготав зубами. Хоча що він цим хоче сказати? Що не звертає на мене ніякої уваги, ставиться до мене презирливо... А може, він хоче, щоб я пояснив усе? Ісус, каже вчитель Спельскіс, Ісус, цей старець, на прізвище Григолюнас, мій колишній учень, і, господи, ще троє гімназистів пішло в ліс... Звичайно, вони не наважаться мене вбити — це було б занадто безглуздо, звичайно, вони не дурні хлопці і зрозуміють, чому я публічно заявив, що міняю погляди, вони й інших своїх колег попередять, щоб ті помилково не взяли під сумнів...

Кулька котиться полем, і вчитель подумки стежить за нею: *господи, я директор гімназії, проклятої гімназії, яка, виходить, готує кадри для лісу?.. Я один як палець!.. Але де ваша дружина, пане Спельскіс?.. Утекла! Пішла на хутір Пагреже до своїх батьків, і всі вони повтікали з німцями... А я залишився! Подвиг невеликий, пане товаришу Спельскіс, що ви залишилися, а може, ви теж складали чемодани, тільки не встигли, бо занадто навалю вступила в Дуокішкіс переможна Радянська Армія?.. А хто, між іншим, брат вашої дружини? Співробітник фашистської газетки!.. То як, дозвольте запитати, чи міг я не міняти своїх поглядів, якщо вже і Абрамчикас із відділу народної освіти вїнюхує й підкопується під мене?.. Щоправда, ми в страшні роки німецької окупації переховували і врятували військовополоненого — росіянина!.. Ха, ха, може, ще скажете — батьки вашої жіночки переховували Іванова? Ні! Ні! Це зробила товаришка Ангелє — тітонька, як ви її називаєте, сирота, без батька-матері, взяли її в Пагреже з монастиря святого Казимира, — і зовсім не як вихованку, а дармову робочу силу, вона — сільський пролетар... Ось воно як, любий Спельскіс, усе можна дуже легко повернути... І якщо я виголосив промову на зборах активістів Дуокішкіса — щоправда, може, занадто й гостру, але це вже моя типова риса: я коли виступаю, то запалююсь, мимоволі говорю занадто відверто і таким*

чином справляю враження щиросердого... І через це мій гімназист, який переодягся старцем, може лякати мого сина і шпурляти мені в обличчя найгідкіші балончики? Звичайно, на активі я, мабуть, занадто розпалився і назвав колишніх своїх гімназистів виродками й катами литовського народу, мабуть, мені не треба було закінчувати свою промову словами: «Якщо ворог не здається, його знищують». Хоча це не мої слова, я їх лише процитував...

Учитель Спельскіс схрестив на грудях руки. У Жигімантаса встигли висохнути сльози, і вони обидва дивляться у вікно на сніг.

Якщо ми викинемо із промови кілька цих різких висловів, то решта — мильні бульки, фікція! А що, наприклад, означає таке — боротьба світла з темрявою?.. Старче, який безсоромно приліпив собі на лоб ім'я Ісуса, гімназисте Григалюнас, якщо ти хочеш — вважай себе світлом!.. І, між іншим, ще один неприємний момент: без потреби згадав Даукантаса та його святі литовські ліси, в яких знаходять притулок не добропорядні литовці, а жменя відщепенців, ім'я яких народ вимовляє з презирством...

Учитель Спельскіс починає стиха хихикати, пригадуючи ошелешеного Абрамчикаса з роззявленим ротом і мертву тишу в залі.

І одним махом я перетнув шлях будь-яким підозрам, найголовніше — з запалом, щиросердно, як Марат або Робесп'єр... Отож із цього боку справи в порядку, але з другого?.. Чому не прийти до мене мирно й толерантно настроєними, якщо, переодягшись старцями, тиняєтеся по Дуокішкісу? Я вам пояснив би, шаленіючий Григалюнас... добре, добре, називатиму Ісусом, коли вам так подобається... А ти подивися мені в вічі і скажи: так, це той учитель Спельскіс, який учив нас любити батьківщину, який вигадав неіснуючого князя Дуокіса, виховував у ваших серцях патріотизм... Так, це я, той самий учитель Спельскіс!.. Хіба не ти розкопував пагорок у сосняку Крикштопайтіса і прибіг до мене з повним мішком кісток, кричучи, що знайшов останки мною вигаданого князя Дуокіса? Хіба не ти намалював і розфарбував бронзою географічну карту Литви від Балтійського до Чорного морів з богатирем на коні і сценами битв, яку я зберігаю досі, мов дорогу реліквію, разом з останками князя Дуокіса?.. Але де ж справді та карта? Знайти і негайно, негайно спалити!

То хто ж, хто, волає в думці вчитель Спельскіс, хто ж, власне кажучи, вас виховав і морально націлив іти в ліс?

Це я, ваш учитель, вірний друг вашого дитинства і юності!

Учителя Спельскіса аж пересмикнуло, неначе хтось міг почути його вигук. Послинивши носовичка, він витирає синові личко і в душі бажає, зневажаючи себе за це, бажає, щоб Пернаравічюс зі своїми хлопцями якось прикінчили, перестріляли Ісуса-Григалюнаса та інших, які з ним там, гімназистів... І щоб це сталося ненароком і скоро, сьогодні, вночі проти різдва, бо вдома холодно і ніяких святкових запахів — отож можна й сьогодні!

І вчитель Спельскіс навіть здригнувся, побачивши сани, що, чимсь навантажені, завертали до них у подвір'я: якийсь хлопчак з гвинтівкою сидить зверху, а сам Пернаравічюс у білому халаті, як у лікаря чи продавця, і у такому самому капюшоні, з-під якого видно бляшану червону зірку, веде коня за вуздечку... *Пробачте, каже Спельскіс Ісусу і всім гімназистам, що я бажав вам смерті. Ви ще пошпурляєте мені в обличчя кульки, від яких стає так нудотно!*

— Пане вчителю! — гримить під вікнами голос Пернаравічюса. — Чув, мерзнете, дровець привезли!

На подвір'ї заспівала пилка, Пернаравічюс з тим хлопчакком завзято пиляє дрова, вчитель, закутавши шарфом шию, починає рубати, а Жигімантас з Аугустасом носять їх у хату, накладають на плиту, на піч, щоб швидше підсохли.

Потім на подвір'я завертають ще одні сани, з них зіскакує тітонька Ангеле, вихованка Пагреже, — і дітям стає зовсім затишно й весело. Вона вносить до хати бідончик з молоком, два буханці свіжого хліба і ще щось у полотняних мішечках.

— З різдвом христовим, тьотю Ангеле! — гукає Пернаравічюс, відкинувши свій білий капюшон. — Може, хотіли б зігрітися... З Пернаравічюсом, ха, ха!..

І він відганяє хлопчакка з гвинтівкою через плече від пилки. Тітонька стискає ще теплу ручку пилки, тягне на себе, Пернаравічюс не пускає, хоче щоб тітонька стомилася.

— Мені вже досить, — каже тітонька і, забравши з саней маленьку зрубану ялинку, йде готувати кутю.

— Може, й нас, пане вчителю, запросите? — питає Пернаравічюс. — Здається, заробили!

— З задоволенням, — каже вчитель Спельскіс, — ми не збиралися святкувати, та коли так сталося...

На столі стоїть здоровенна миска молочного киселю, гарно прикрашеного червоними суніцями і калюжками червоного сиропу. Хлопчак поставив гвинтівку між колінами і сопе застудженим носом, бо він без п'альта, без кожуха, в самому піджаку, підперезаному очкурором. Тітонька витягла

ту гвинтівку й поставила під стіною, бо хто ж це на кутю сідає до столу з гвинтівкою? Пернаравічюс, нічого не кажучи, вибив з пляшки корок і всім наливає, за винятком малого Жигімантаса.

— Гарну промову сказали ви, пане вчителю... Гарно і дуже ясно,— Пернаравічюс підвівся: — Або за, або проти — не інакше!.. А з нагоди різдва можемо цього покуштувати...

Він цокнувся із Спельскісом, глянув на тітоньку, на її свіже, немов із різдяного киселю, обличчя, на білий комірець, високі перса, що здіймалися під сукнею, непомітно зітхнув і вихилив чарку.

А тіточка, трохи посидівши, заквапилася додому, де на неї чекав Іванов, колишній військовополонений, а тепер невідомо й хто,— може, і йому приготує вона таку саму кутю? Син учителя Аугустас без шапки проводить її — біжить за саннями аж до повороту вулиці.

— Може, провести вас?! — гукає й Пернаравічюс, вишшовши на подвір'я з тим мовчазним хлопчаком, що викликає жалість.

— Боже вас борони,— відповідає йому тітонька,— ще почнете в лісі стрілянину, то я й додому не доїду!

Пернаравічюс, щось пригадавши, повертається до хати.

Жигімайтас іще сидить над киселем, а вчитель сів у своїй кімнаті за письмовий стіл — утупив очі у вікно, а руки поклав на якусь книжку з червоною обкладинкою.

— А ви все читаєте?..— запитує Пернаравічюс.— Очі псуєте.

Учитель Спельскіс здригнувся і, ніби учень, який у чомусь завинив, схиляється над книжкою:

— Потроху поглиблюємо свої знання... *«Дас капітал»*, мовою оригіналу...

Це справило надзвичайне враження на Пернаравічюса. Книгу цю Спельскіс знайшов десь у коморі гімназії і приніс додому.

— Не буду вам заважати,— каже Пернаравічюс, засовує руку собі глибоко під кожух і піджак і витягає чорний блискучий пістолет.

— Хочу вам подарувати... Про всяк випадок.

— То ви думаєте, що... що вони й мене?

— А чим ви гірший за інших?.. А діє цяцька оця так...— Пернаравічюс вибив обойму, клацнув, тріснув, знову загнав патрони назад і поклав пістолет поряд із *«Дас капітал»* мовою оригіналу.

ТІТОНЬКА ТА ІВАНОВ

Напевно, їй не снилося Вані Іванову, що він побачить коли Дуокішкіс,— і нічого дивного, адже мільйони людей живуть і помирають не тільки не побачивши, але навіть ні разу не вимовивши такої гарної назви — Дуокішкіс.

Може, йому, кажу собі, снилися вечорниці, де лузають насіння, а може, він бачить себе уві сні десь на безкрайніх колгоспних ланах. А тут колгоспи лише організуються навколо Дуокішкіса. Звідки нам знати, що снилося Вані Іванову там, де минула його юність... І сталося так, що на початку війни з фашистськими загарбниками Ваня Іванов був поранений і попав у полон... Що з ним тільки не робили — і катували, і голодом морили, та Іванов усе одно живий! Мало того: погнали його серед чистого поля на болоті рови копати — там він і встає, і лягає, і тією самою землею вкривається, та все-таки немов зумисне лишається Ваня Іванов живий, і смерть своєю косою ніяк не може його зітнути... Та ось їхала німецька машина, загрузла в грязюці, їй довелося Вані Іванову з іншими такими, як він, її штовхати з трясовини... Штовхали, штовхали, та їй не виштовхали. Тоді німець поклав Іванова та його товаришів під колеса машини і виїхав по руках, головах, по ребрах Іванова, але як воно сталося, що Іванов і цього разу лишився живий, пом'ятий, потрощений і на людину не схожий... Викарабкався він уночі з грязюки, а скільки днів повз, і сам не міг сказати, але все-таки рухався, рухався, щоб смерть його не скосила... І опинився Ваня Іванов на землі Дуокішкіса, на хуторі Пагреже п'ятнадцятого жовтня, це вже напевне можна сказати, бо п'ятнадцятого жовтня у пана вчителя Спельскіса народився менший син Жигімантас, і господарі хутора Пагреже того дня по обіді поїхали у Дуокішкіс провідати свою дочку і хоч краєм ока поглянути на нового онука, а на господарстві зосталася їхня вихованка Ангеле... Той день тітонька пам'ятає до найменших подробиць: що вона робила, що їла, як була одягнена, яка була погода, які довгі були в неї коси і чи дуже вони вилазили,— усе пригадує, бо по обіді вона перед дзеркалом розчісувалася, ще пригадує, що, наливаючи з бачка гас, помітила — тече посудина,— газета, в яку вона була замотана, промокла... Бачка винесла в сіни, а газету кинула в плиту, і газета спалахнула, і вона встигла ще побачити надруковану фотографію, де щасливі литовці, молоді й бадьорі, яких вивезли у Німеччину на роботу, грають собі на губній гармошці: «Добре попрацювавши,

приємно й повеселитися», — промовляв підпис, і ще застряне в голові карикатура — страшений єврей з пейсами, у довгополому лапсердаці, танцює і хитро підморгує... Що ж іще сталося того дня, п'ятнадцятого жовтня?.. Ет, хіба пригадаєш, як, наприклад, билосся серце, якщо воно було спокійне й здорове, або як ти дихала... Коли б тобі забракло повітря, то пригадала б, може, і як тобі дихалося... Отож кинула вона газету в плиту, глянула в дзеркало, а потім мимохіть у вікно і раптом побачила — біля лазні щось повзе, чи то скотина, чи то людина, побачила, як воно рве капусту, й не подужає, і гризе її, лежачи на животі. Напевне, це людина, сказала тоді тітонька, як не людина, коли є руки та обличчя? Тітонька спустилася до річки Гелуоне, де росла капуста, а той чоловік з обличчям і руками так на неї поглянув, що їй від жалю аж погано зробилося... Весь обдертий, босий, хоч було вже й не літо, і калюжі на ніч льодком бралися, обличчя якесь землисте, а голова наче підсохлий торф... Підняла вона його разом із головкою капусти і понесла в хату — отак на руках тітоньки Іванов, на ймення Іван, опинився на хуторі Пагреже...

Вимила, викупала його тітонька Ангеле, заплакала, дивлячись на нього, що він такий худий, мов тріска, понесла вона його в повітку на сіно, потім передумала й винесла в порожній голубник над коморою... Там і пролежав Іванов весь час фашистської окупації, спостерігаючи в маленьке віконце життя на хуторі, — і ніхто не довідався, бо сама тітонька перебралася в комору, зиму й літо спала там і навіть їла не за столом, а в коморі, всім ділилася з Івановим і, як вірний пес, охороняла його внизу. Вона ще таке придумала: прив'язала мотузок за руку Іванову, а другий кінець крізь стелю спустила вниз до свого ліжка — бувало, сіпне за мотузок, якщо хтось близько біля комори крутиться або всередину заходить, і тоді Ваня Іванов свій надривний кашель ховає в подушку... І вперше він вийшов на сонце, коли радянські солдати стріляли недалеко від Дуокішкіса. Господар Греже почервонів немов буряк і сказав:

— Так ось чому тобі, Ангеле, так у коморі подобалося... А що петлю могла нам на шиї затягнути... ти й не подумала?

— Не подумала, — зізналася тоді тітонька, хоч і часу вже не було лаятися та виправдуватися — із столиці, в обгорілій машині без крил, із дірявими шинами, приїхав син Греже.

Він присів напроти Іванова, довго придивлявся до нього, а потім таких страхів наговорив своїм батькам про червоних, що стара залилася слізьми, а Греже охав та ахав: як же це

він покине своє господарство, нажите своїми мозолями... І до останньої хвилини возив хліб у клуню, а кулі, мов бджоли, вже дзижчали над самою головою. Греже все відкладав і ніяк не міг наважитися сісти в ту страшну синову машину і їхати бозна-куди, в невідомість. А син різав паси молотарки, шкіру на сідлі, дротом прив'язував латки на шини і все-таки умовив старого, що росіяни прийдуть не навіки, що західна криця витисне російську. Греже дуже вірив у шведську сталь і в датську породу корів, тому зрештою вирішив так: тітонька Ангеле зостанеться тут і, як зіницю ока, берегтиме господарство, всі машини й породисті корови, — виявляється, вона добре зробила, що прийняла Іванова в голубник — цей росіянин, якщо в нього є хоч крапля совісті, теж матиме на знак подяки захищати хутір... І поторохкотіли четверо на тій машинці з чотирма колесами, залатаними шкірою з пасів молотарки та сідла. Ті четверо були: обоє старі, син і дочка, дружина пана директора гімназії, — і тому ще повинні були заїхати в Дуокішкіс забрати вчителя та його двох синів, але куди вони поїхали, досі ніхто, може, й самі не знають...

Отоді тітонька Ангеле переселила Ваню Іванова в хату, — місця тепер було, хоч конем грай, — та пізніше вона дуже каялася, що так зробила, треба було, як виявилось, й далі його ховати на голубнику, бо хоч війна й закінчилася, і перемогли цю війну товариші Іванова, але спокою як не було, так і нема...

Отож одного разу, коли Йоняліс Іванов неначе почав уже оклигувати і коли тітонька, продавши кілька гарних корів, — заради Йоняліса їй не шкода, не шкода навіть усіх корів! — десь дістала тих дорогоцінних ліків у маленьких пляшечках з червоними гумовими пробками і шприц, щоб ліки вводити, словом, коли Йоняліс почав одужувати, якось уночі заявився той, про кого вже ходили чутки в Дуокішкісі, Ісус і ще чотирнадцять таких, як сам, та ще притягли з собою молоденького гімназистика з синіми у виразках ногами. Тітонька, як і завжди в таких випадках, подала їм на стіл із полиці для начальства що належить, та всі вони п'ють і стають дедалі похмуріші і похмуріші: може, тому, що гімназистик усе зубами скреготав і розливав самогонку собі на груди? Посадили вони і Йоняліса Іванова поряд із собою, і все заводять мову про колгоспи, і пускають, пускають, безсоромники, дим в його глибокі очі. Ах, і котра це заповідь: не пускай диму Іванову в очі. А самі дедалі більше лютують, а коли гімназистик узяв та й застрелився, зовсім осатаніли й сказали, що зараз повісять Іванова. Накинули йому петлю

на худу шию, хто його знає, чи то вони так на сміх казали, чи справді, але тітонька не витримала — заверещала й кинулася Ісусові в ноги: робіть зі мною що хочете, тільки не чіпайте Йоняліса! Коли вже так, каже Ісус, вони Йоняліса не чіпатимуть, тоді Ісус повів тітоньку в світлицю і сказав, що було б краще, якби вона відреклася від Йоняліса, бо Ісус добрий і терпеливий, поки його не виводять з терпіння всілякі Йоняліси. Не можу, сказала тітонька, й Ісус ножиком розпанахав їй сукню з верху до низу. Тітонька прикрила руками свої високі перса й попросила, щоб їй дозволили помолитися. Ісус дозволив, а тоді метнув ножик у стіну, і той глибоко устромився в неї... «Зречися того русака!» — закричав Ісус, і біля дверей світлиці стовпилися чотирнадцять чоловік із його зграї, тягнучи на мотузку Іванова... «Не можу,— сказала тітонька,— якби могла, то, може, й зреклася б»,— і вона страшно закричала від болю, і на гарному досі обличчі Ісуса повипиналися жили, і його ноги вибили в підлозі сліди копит!

Ісус тупотить і на друзки розбиває підлогу, на скронях у нього сплелися набряклі жилки, а піт на ньому, як вода у викопаній могилі, ціпенієш від його вигляду...

Ісусе могутній, Ісусе всевладний! За нас, за нас, Ісусе, за наші душі, продані на великому ярмарку, за задуху бункерів, за наші страхіття... молися всіма своїми напруженими й тріскотливими сухожиллями, бо, може, й завтра тяжкі міномети Пернаравічюса розбризкають наші мізки, а гранати Пернаравічюса пошматують нас, що нам лишилося робити, коли й пан учитель запродався і свою шкуру вивернув на червоний бік...

Вони п'ють, куняють п'ючи і знову п'ють, а Ісус усе своїми копитами трощить підлогу в світлиці, аж доки не почало світати... Тоді він кидає змордоване тіло тітоньки, підхоплює на мокру спину гімназиста і веде свою зграю в ліс.

— Щоб ти був нічого не чув, щоб ти був нічого не бачив...— сказала тітонька Іванову, пішла на берег Гелуоне — там упала на траву й заснула мертвим сном.

Аж надвечір розплющила вона очі — бачить, під головою в неї піджачок Іванова, а він сидить поряд, схрестивши під собою ноги, похитується від кволості, проте однією рукою стискує сокирку, що хмиз рубають,— так і вдарить, нехай тільки хто наблизиться,— другою мух відганяє гілочкою з ліщини і щось співає по-своєму тоненьким, тремтячим голоском. І тітонька вже й не знає, чи їй плакати, чи сміятись:

— Іди собі, русачок... хрестик у ти мій... сонечко ти моє...

МІСЯЧНА ЛИТВА

Учитель Спельскіс уже і в гімназію ходить з пістолетом, — тримаючи одну руку в кишені піджака, гріє вологою долонею холодний метал.

Він, як і раніше, просиджує над «Дас капітал», та тільки Маркс даремно чекає, коли вчитель розкриє нову сторінку його твору...

Опустився вчитель Спельскіс, часто забуває бороду голити, і діти його ходять замурзані й напівголодні, чекають не дочекаються, щоб приїхала тітонька Ангеле та прибрала в хаті, помила посуд. Жінку Пульмонаса, яка приходила зварити обід, вчитель Спельскіс вигнав, бо косять у неї очі й обличчя дуже підозріливе.

На горищі він розшукав-таки мішок з кістками князя Дуокіса і висипав їх у піч, а карту Ісуса-Григалюнаса так і не спалив.

Карту намальовано рукою. Вечорами вчитель Спельскіс наносить нові кордони держав, переселяє народи з місця на місце, одних спихає в море, іншим поступається звільненою територією, а під стіною тим часом сидять його смутні діти і спідлоба дивляться на батька. Ця географічна карта чомусь притягує вчителя Спельскіса неначе магніт, він встає до неї і вночі, не засвічуючи: при місяці зафарбовані бронзою латки ледве поблискують; до того ж на карті, крім вершника-богатиря та бойових епізодів, що розповідають про те, як литовські ніж і меч розтинали своїх ворогів, наче наповнені вином шкіряні мішки, є напис: «Моєму улюбленому вчителеві з добрими побажаннями міцного здоров'я».

Що Спельскіс зовсім з глузду з'їхав, цього ще не можна сказати: інколи він отямлюється і креслить кордони своєї держави набагато скромніші, ніж у Григалюнаса, більше посувається на захід, відкраюючи від поляків, і тоді вирішує знову ненадовго сідати за Маркса, з далекою надією стати міністром освіти — звичайно, в теперішній Литві, а не в тій, що поблискує бронзою на карті...

Вчитель Спельскіс обмотує шарфіком шию і з пістолетом у рукаві піджака виходить з кімнати...

На сьогодні досить, каже він, попрацював достатньо і відчуває себе добре-таки стомленим, наче зробив щось таке, нехай і дуже туманне, але надзвичайно важливе, визначне... Вчитель у дитячій кімнаті дивиться на себе в дзеркало, бачить худе, заросле обличчя, яке здається йому ще одухотворенішим і благороднішим, і вважає, що його покликання,

звичайно, не Дуокішкіс, не теперішні часи, не ця епоха, а щось краще і справді варте його дорогого до сліз життя, де не треба бути принизливо залежним від тітоньки, від кількох своїх гімназистів, яких ще ніяк не застрелить Пернаравічюс, а Пернаравічюса — ті кілька Спельскісових гімназистів. І лише зараз він побачив, що діти, посідавши в ліжку, мовчки дивляться на нього. Діти, каже вчитель Спельскіс, не зачиняйте дверей на защіпку!

Він підтюпцем поспішає до туалету, кладе поряд пістолет і вкотре обіцяє собі, що завтра неодмінно приробить тут защіпку, бо нехай вона буде бозна-яка, але все-таки з нею безпечніше.

Десь форкає кінь, і риплять по снігу чиїсь кроки. Мимо, полегшено зітхає вчитель Спельскіс, але знову прислухається, хвилюючись, потихеньку стає на сидіння, крізь ромбовидне віконце дивиться на білий світ — і його кидає в жар. Один невідомий стоїть під дровітнею, другий, нагнувшись, біжить попід тином. Спельскіс, затаївши дух, злазить на землю і зразу навіть не відчуває, як ненароком зіштовхнув у яму пістолет — тоді йому стає зовсім млосно.

Хтось ізнадвору намагається відірвати двері туалету, вчитель Спельскіс зсередини побілілими пальцями тягне на себе і в цей час гарячково думає про защіпки, різноманітні за формою й величиною, тоненькі, дуже зігнуті, а найкраще — важкі й великі гаки.

— Виходь! — лунає команда.

Учитель Спельскіс кричить:

— Ні, це неможливо!.. Та візьміться ви за розум, адже нас так мало!.. Григалюнас!.. Не поспішайте, Ісусе!..

І в цю мить він відчуває страшний удар, звичайно, по будці, випускає з рук двері, будка здригнулася, затряслася і раптом злітає в ясне холодне небо — летить над Дуокішкісом, легко й плавно, немов лебідь крилами, махаючи дверцятами, і треба міцно триматися, упершись у всі чотири стовпи будки, щоб з неї не випасти...

Під ногами розстилаються дивовижні земні простори до самого Чорного моря, які тьмяно поблискують проти місяця, неначе географічна карта, намальована Ісусом у дитинстві, оці неживі, з холодним блиском простори місячної Литви...

ІСУС СУПЕРСТАР

Ісус самотній.

Ні, самотність Ісуса не пахне оливкою чи гарячим пилом Єрусалима, самотність Ісуса віддає прохолодою свіжовикопаної ями і спокоєм, який призводить до заціпеніння...

Давно минули ті часи, коли Ісус свято вірив, що на білому коні вступить у Дуокішкіс, та й де ти зараз візьмеш того білого коня — трактори просмерділи небо, і лише кілька насилу збережених патронів ще брязкають у кишені, а тертушка, страшна Ісусова тертушка, з вибитими на ній п'ятикутними зірками, серпами й молотами, якою він так старанно, бувало, тер і посипав сіллю ворожі сідниці, давно іржавіє, викинута в лісі...

І тільки Пернаравічюс, як завжди, лишається до кінця вірним Ісусові і, обшукуючи всі ліси й болота, наступає йому на п'яти. Послинивши олівець, Пернаравічюс пише на клаптиках паперу, складає щирі напучення і по-всякому його вмовляє — і в дуокішкіських лісах повно понавішувано на гілках світлих малограмотних проявів мудрості Пернаравічюса.

Адже Ісус — це остання пізня любов Пернаравічюса, і тому він уже не Ісус, а Ісусик...

Він серед білого дня приходить на хутір Пагреже, коли Іванов сидить надворі на колодці й розтоплює пічечку.

— Боже поможи, — каже Ісус, важко дихаючи, бо жар палить мозок, а Іванов то скулиться, то знову на колоді випростається, немов він гумовий. — Як здоров'ячко, питаю? На цвинтарик відпочити ще не тягне?

— Не тягне, не тягне... — сміється Іванов і підкладає у вогонь хмизу, наче нічого й не сталося.

Тітонька несе оберемок сіна й зупиняється мов укопана, притьмом кидається в повітку, загубивши й калощі, в самих вовняних шкарпетках, кинула де прийшлося сіно, обняла за шию корову й стала гладити її здутий теплий бік.

— Чого злякалася? — каже Ісус. — Я ж не чорт.

Він потяг її за руку, і тітонька впала на оберемок сіна. Стомився я, каже Ісус, стомився, він уткнувся ліктями й автоматом у коліна Ангеле і припав головою до її пелени: погладь і мене, погладь, погладь... У білявому, мало не до пояса, волоссі Ісуса повно будяків: волосся все росте, а Литваніяк не дається, щоб її визволяли... Що буде тоді, коли волосся волочитиметься по землі, коли волосся застеле половину лісу?..

Не буду я тебе гладити, каже тітонька, ніколи, нехай мені краще рука всохне... корову, скотину можу погладити, чому її не погладити, і поволі, але вперто відпихає від себе біляву голову, лікті й зброю...

Вона скрикнула, коли Йоняліс Іванов переступив поріг повітки, він наче божевільний обійшов з вилами круг Ісуса, викидаючи одне плече й ногу вперед... Хи-хи-хи,— виспівує у нього в легенях, а вила ходором ходять — то ліворуч, то праворуч, вгору-вниз над Ісусом... Ісус заскреготав зубами, але вистрелити в Йоняліса Іванова він не встиг, бо тітонька щосили притиснула йому голову — немов матір божа своє єдине дитя, що лежить у неї на колінах... Ісус звивається, задихається, обличчям притиснутий до землі, нарешті виривається, перевертається на спину, і тут Йоняліс Іванов піднатужився — хи-хи! — наліг на держак вил своїми запалими грудьми, і піт потік по його виснаженому обличчю, і Ісус корчиться, корчиться, вибиваючи ногами шматки гною...

— Матінко... матінко,— бурмоче Іванов, витягає з Ісуса вила й намагається якось угамувати худобу, що кидається по повітці. Овечки металися попід ногами — от-от зіб'ють його на землю... Потім, трохи заспокоївшись, удвох з тітонькою піднімають Ісуса, щоб не лежав у гною, дивляться, куди б його перенести, і насилу вкладають у ясла; тітонька витягає у нього з волосся будяки... Побачила, що в повітці ще і Йоняліс, хапає кізяка і шпурляє в нього.

І вигукнув тоді Ісус не своїм голосом:

— Отче, навіщо ти мене залишив!

Та скоро й він замовк, бо вгорі зійшла яскрава зірка, покотилася по небу й упала на хутір Пагреже, освітивши путь до нього, і зійшлися тоді в повітку володарі цього світу і власть імущі, які поспішали привітати Ісуса, короля литовців, щойно в муках народженого... Повна повітка найрізноманітніших панів, у циліндрах і без циліндрів, генералів з безліччю медалей і латунних гудзиків, одні з сигарами, інші тільки з сигаретами — і всі-всі до одного схилилися над яслами... Знатні дами в шовках та діамантах стовпилися у загороді для овець і, звівшись навшпиньки, намагаються між головами чоловіків побачити, що там у яслах ворухиться, перегортаючи пошепки сторінки Ісусової біографії: ось йому чотирнадцять років, але всі визначні риси характеру вже виявилися — стоїть напружившись і своїм могутнім штирем піднімає до неба відро води, а ось Ісус возить у бричці шість гімназисток і таке інше, і таке інше.

— Коня! — загримів раптом Ісус.

І привели йому білого коня, не сивого, не гнідого, а зовсім білого, — що мені ваші армії, що мені ваші легіони! — перев'язали Ісуса через плече національним поясом, всунули в руку заіржавілу тертушку й перекинули коневі через круп два важких мішки: у правому мішку цукор добрим литовцям, у лівому — їдка сіль...

ВИГНАННЯ ПЛОДУ

Той день, коли тітонька Агнеле вигнала плід, як і завжди, почався з млинців: вона встигла нагодувати і Жигімантаса, меншого вчителевого сина, і сама попоїла, а Йоняліс Іванов усе до столу не йде. Тітонька пішла на подвір'я, погукала, але ніхто не озвався. Тоді вона вилізла по драбині на комору, в голубнику знайшла акуратно застелену постіль, але його самого там не було. І їй стало якось не по собі, неспокійно, і плід заворушився, забився під серцем.

Йоняліс Іванов повернувся невідомо звідки, коли тітонька встигла й посуд помити, свиню нагодувати, і Жигімантасові із соломи виплести половину вовка.

— Де ти був? — сердито вигукнула тітонька. — Де тебе носить з самого ранку?.. У самій сорочці, кавалер... та ще й босий!

— Таж не холодно... Ну, якщо не можна босому, то я взуюся...

Йоняліс Іванов пішов узутись і не сказав, ні де він був, ні де з самого ранку ходив — ще й босий! І обідаючи мовчав, тільки жалібно дивився на тітоньку Ангеле, немов знав, що має статися щось страшне й непоправне, і був схожий на ягня, яке ведуть на заклання.

Як і було домовлено, прийшла Пульмонене, тітонька напхала їй у торбу заздалегідь приготовленої вовни й сала, поклала у гамак під яблунею Жигімантаса й поколихала, щоб дитина швидше заснула, а Іванову сказала, що проведе Пульмонене і разом на річці виб'є прачем плаття.

— То я тобі допоможу, — визвався Іванов, і тітонька побачила, що Пульмонене якось криво всміхнулася, притискаючи до себе торбу.

І тітоньку раптом узяло таке зло на Пульмонене, що вона аж відвернулася — схопилася за гамак, наче все ще заколисує Жигімантаса.

Потім по капусті, повз лазню обидві з Пульмонене звернули зі стежки і шмигнули в кущі.

— Та тільки нікому не кажіть,— сказала тітонька, стоячи в траві по самі коліна.— Як буду стригти овечок, ще вовни дам... Тільки ж ви мовчіть...

— Хіба я дурна! — голосно, наче навмисне, засміялася Пульмонене, поправила кохту, розстелила на траві удвоє складену шматину й запитала:

— Що сталося, чого ти так стоїш?

Тітонька відірвала очі від води — сама лише ряска і ні одної рибки,— глянула на розстелену шматину й, зітхнувши, віддалася в руки Пульмонене.

Плід, Ісусів плід, заворушився, забився під серцем своїми ще малими, ще копитцями немовляти, жалібно пискнув, його маленька, ще не народжена душа поплила по Гелуоні.

— Все,— сказала Пульмонене.— Амінь...

— Мені вовни не шкода,— сказала зблідла тітонька.

— Знаю,— сказала Пульмонене й перебрела річечку, обнявши свою торбу.

Шматину й миску тітонька сховала в кущах і пішла додому не повз лазню, а навкруги лісом і звідти, зупинившись, подивилася на садибу немов уперше, немов чужа людина... А де ж люди? І не видно ні худоби, ні курки... Лише гамак, з-під ковдри звисає маленька ручка, і здалеку біліє пасмо волоссячка, що впало на оченята.

Звати цю дитину Жигімантас... Жигутіс, пояснила сама собі тітонька, стоячи в лісі.

Дорогою на хутір Пагреже,— ні, не шосе, а стежкою, що веде до садиби й більше нікуди,— ішло кілька незнайомих жінок у великих хустках із блискітками і дитина — чи хлопчик, чи дівчинка. Цигани, подумала тітонька, але наче й не цигани.

Потім із вишняка вискочив Іванов, наче він там сидів і чекав; роззявивши рота, обома руками затулившись від сонця, він став приглядатися до цих жінок, тоді щось хрипло вигукнув і кинувся до них бігти, виставивши вперед праве плече. А ті жінки так само пильно дивилися на Йоняліса і, волочачи по землі своє манаття, кинулися до Іванова, а дитина, хлопчик воно чи дівчинка, на стежці голосно заплакала. Всі вони обступили Йоняліса, і він зовсім зник у тих хустках і пістрявих блузках. І тітонька чула тільки безперервний, протяжний, як скиглення побитого пса, плач.

— Ангеле! Ангеле!— тепер уже гукає Йоняліс то в бік

садиби, то в бік річки, і тітонька кинулася назад у ліс: господи, господи, це ще не все, ой, що буде, що буде!..

А було ось що: Йоняліс повів жінок у садибу, тітонька повернулася в ліс до річки, сіла на зім'яту траву й чекала, спиною відчуваючи садибу і тих жінок у хустках із блискітками, чекала, поки пропливе хоч одна, нехай маленька, рибка. Та по дну Гелуони проповз лише якийсь скорчений черв'як. І тоді вона підвелася й пішла додому.

— Заходьте,— сказала тітонька,— заходьте в дім.

Подивилася вона на шовкові хустки з довгими китицями, і якийсь блискучий, слизький біль пронизав усе її нутро.

— Ангеле,— сказав Йоняліс Іванов якимось дивним, наче в молоденького півника, голосом.— Ну, сама бачиш... оце — моя матінка...— І він погладив зморшкувату щоку старої жінки з водянистими очима, і та якось сумно й водночас надзвичайно урочисто вклонилася тітоньці. Потім надійшла черга Йонялісової сестри, наче зовсім не схожої на Йоняліса, а його дружина, навпаки, була мов дві краплі води схожа на Йоняліса: така сама невеличка, і обличчя жовтаве, як у Йоняліса.

— Це твій хлопчик?— запитала тітонька, склавши руки на животі, і промимрила:— А в ліску мені здалося, що дівчинка.

— Це хлопчик,— зрадів Йоняліс Іванов і розв'язав на дитині хустку,— хлопчик, та в поїзді йому вушка протягло.

— То просимо,— сказала тітонька отерплими губами,— просимо в дім!

Йоняліс схопився з місця і кинувся відчиняти одні за одними двері: на ганку, в сіни, на кухню і на парадну половину хазяїв.

Отак, хлопаючи дверима, увійдуть в її дім жінки і хлопчик, в якого протягло вушка, два дні сидітимуть з Йонялісом одне перед одним за столом і все говоритимуть, говоритимуть до самої ночі і знову з самого ранку, і те чуже гелготання з ойками та зойками, плачем дитини, підвищений, якийсь надломлений голос Йоняліса, наче знайомий і немов зовсім-зовсім чужий,— усе зіллється в щось одне неясне, нерозбірливе. Вона лежатиме за стіною в гарячці, і нікому, навіть господу богу, не посміє сказати, чому вона біла мов папір, чому в неї очі такі червоні і повіки припухли.

Вона тільки мовчки почне збирати Йоняліса в дорогу, нагострить ножа, і сама, сама, поки вони гелготатимуть між собою, заколе кабана в повітці, прив'яже його за передні ноги до колеса у возі, а задні підтягне мотузком

до одвірка, натисне коліном, щоб не виривався, і зажене ножа глибоко, аж по саму колодку, дивлячись угору крізь діряву покрівлю повітки... І все вона поскладає на воза, щоб Йоняліс пішов з Пагреже не пішки, як сюди прийшов,— господи, чи ж він ішов, він повз,— а поїде на возі з цілим кабаном, двома костюмами, щоправда, трохи вони мішкуваті на нього, з дюжиною вишитих, зовсім нових носовиків; усе йому повиплітала: і светри, й рукавиці, і шкарпетки, та все з вовни, ще й шприца покладе і всі ліки, за які так дорого платила Абрамчикасу,— може, в Росії, не дай боже, він візьме та зляже. Старій подарує червоні черевики Грежене без шнурків, а що сестрі — нічого не придумає, а Йонялісовій жінці — коричневу вовняну з білим комірцем і манжетами сукню, в якій тітонька колись прибула сюди із притулку... Синкові Йоняліса вона помастить вушка теплим смальцем, прикладе компрес і подарує бляшану блискучу коробочку з-під цукерок «Дарюс і Гіренас. Крилаті литовці. Шоколадна й цукеркова фабрика Глезеріса». Віддасть, хоч Жигутіс потім і плакатиме за нею.

Жінки обійдуть усі святі для Йоняліса місця, навіть на голубник полізуть і поїдуть... А що скаже Йоняліс? Нічого, нічого він не скаже, неначе візьме та й забуде говорити по-литовськи, лише дивитиметься так сумно-сумно, як перед смертю, обнявши свого синочка за голівку, й поїде... І тітонька Ангеле з гіркотою помітить, що в Йонялісовій жінки передні зуби такі вже рідкі, рідші, ніж у Йоняліса, на підборідді бородавка, з якої стирчить волосина, груди, як дошка, наче їх хто качалкою викачав.

Всі поїдуть, і аж тоді тітонька відчує, що вона зовсім безсила, що ці дні вона крутилася, як муха в окропі, і ось тітонька скаже, що господь до неї такий уже щедрий, як ні до кого іншого, і щедро обдаровує її своїми милостями. Вони поїдуть, а вночі десь біля річки Гелуони кричатиме якийсь птах... мов ненароджена душа мого, мого хлопчика... А Ісус, захований біля копанки і притиснутий каменем, щоб більше не встав, пориватиметься прийти вночі і проситиме, щоб вона його тільки погладила, більше нічого... і тут тітонька згадає про ремінні віжки і сволок у повітці, та заплаче Жигутіс, учителів менший син, за бляшаною коробкою з крилатими литовцями, і тітонька сяде біля нього на ліжку й до ранку виплете із соломи шість літачків...

ЯК ПЛАЧУТЬ КАРТИНИ

Чи є бог? Немає! Це доведе вам сьогодні о такій і такій годині Аугустас Спельскіс. Чудеса без чудес!

Отакий плакат повісить на дверях читальні-чистилища Аугустас Спельскіс, старший син учителя; він стоїть, закусивши в зубах гарно скручену цигарочку, його особливо захоплює схожа на плювок фраза: «Це доведе вам Аугустас Спельскіс, це доведе вам Аугустас Спельскіс! Аугустас!..»

Чистилище — це клуб-читальня міста Дуокішкіса; якраз напроти — білий костюл з дерев'яною дзвіницею і настоятелем, голова якого он стирчить з-за огради цвинтаря і в очі якого й націлений цей плювок.

Аугустас Спельскіс — завідуючий чистилищем-читальнею; у нього хромові чоботи, які він одержав через Пернаравічюса, а галіфе дісталось йому коли поїхав Іванов, — як добре хизуватися на ганку цього чистилища з незапаленою цигаркою в зубах і дивитися на світ примруженими й гострими, як свердла, очима.

Він поставив на підвіконня патефон і пустив його на весь голос. Лишилося тільки позсовувати в залі стільці, застелити на сцені стіл червоним сатином і порозкладати реквізит, призначений на цей вечір: пляшки, вода в яких за його наказом перетвориться на червоне вино, літери, що раптом з'являються на білому папері, і найголовніше, найскладніше в його програмі, її окраса — картина, що плаче.

Аугустас Спельскіс вилазить на сцену і спокійно, самовпевнено, мов кіт, який грається з мишкою, говорить поки що до порожньої зали, де з мітлою в руках порядкує його підлеглий Левітанскіс:

— Шановні товариші!.. Дорогі друзі! Ви кажете, що бог є? А я вам кажу — немає! Я доведу це фактами! Якщо ви не згодні зі мною або хочете заперечувати, то ви теж оперуйте фактами!..

Левітанскіс, старий, напівбожевільний єврей, який дивом зостався живий у Дуокішкісі, слухає, обнявши мітлу, й дивиться на свого начальника, як на Мойсея на горі Сінай, і чекає на наступні вказівки.

— Замітайте, замітайте, товаришу Левітанскіс! — гукає Аугустас Спельскіс. — Або ні, вилазьте на сцену, ви будете моїм асистентом. Ви розумієте, товаришу Левітанскіс?

Левітанскіс розуміє, він кладе мітлу й вилазить на сцену.

— Опіум! — встигає вигукнути Аугустас Спельскіс, коли Левітанскіс стає за стіл.— Ваша відповідь, шановний товаришу... ви, третій ліворуч... це опіум і замилування очей!.. Прекрасно, то ось що, товаришу Левітанскіс, ви повинні будете оцю ось картину почепити так, щоб її всі бачили.

— Цю?— перепитує Левітанскіс і, не чекаючи відповіді, підіймає вище голови здоровенну метрову картину, яку Аугустас Спельскіс позичив на хуторі Пагреже, не знайшовши ніде справжньої картини з образами святих. На ній намальовані пани — одвернувшись назад, вони дивляться на рябу корову, яка забрела в траву, ще далі чи то гори, чи хмари і напис дрібними буквами, якого, звичайно, публіка не прочитає: «Це я і п. Матулайтіс, голова товариства розведення литовських фіун (датських бурих), біля моєї імпортованої Дагамари намальовані за 20 1/2 літів». Ця картина Аугустасові Спельскісу найбільше сподобалася тому, що тут двоє людей, а тільки двоє очей, тому треба було тільки просвердлити кожному панові по дірочці в оці, і можна було обійтися двома трубочками, в які Левітанскіс, коли настане час плакати, пускатиме червоні сльози.

Платівка захлинулася, і патефон крутить одне і те ж, Левітанскіс байдуже дивиться в залу, і коли загриміла нова музика, картина опинилась у нього на грудях, і Аугустас Спельскіс добре знає, що зараз ніхто-ніхто на світі не зміг би дозватися Левітанскіса, бо в того заворушилися губи: він перелічує всю свою численну рідню, немов хоче воскресити всіх, починаючи від батьків, братів, перейшовши до двоюрідних братів, дядьків, онуків, які лежать під деревом,— Арон! Саул! Хаїм! Давід! Абрам!— картина з грудей сповзає ще нижче, а в Аугустаса Спельскіса по спині пробігає дрож, бо він бачить, як Левітанскіс лічить, загинаючи на руках пальці, а дорогі трубочки, що дістали з таким трудом, і все мудре начиння для плачу, що з того боку картини, розсипалося на друзки, й червоні сльози тих, що розводять литовські фіуни, обляпали Левітанскісу чоботи.

— Давид... Давид... о Давид...

Усе к бісу, к бісу, бо інші трюки, такий, наприклад, як вода перетворюється на вино, нікого особливо не здивує.

Аугустас поспіхом зачиняє вікно, зупиняє патефон, виходить на ганок, і настоятель костюлу із цвинтаря може побачити, як учителів син зриває плакат; а як він той плакат шматує в приміщенні, і як від люті в нього стали вологими очі, і як завідуючий читальнею топче ті клаптики паперу — цього ніхто не бачить і не побачить.

— Левітанскіс,— каже Аугустас,— Левітанскіс, можеш іти додому, дома закінчиш лічити.— І виводить його надвір, і замикає двері читальні-чистилища.— Левітанскіс, Левітанскіс... Що ти, що ти наробив!— Аугустас відчуває себе страшенно самотнім, і бог із широким обличчям і маленькими очицями настоятеля з цікавістю стежить за ним, як за рідкісним зоологічним екземпляром, і Аугустасу Спельскісу лишається тільки ще міцніше прикусити цигарку, засунути ліву руку в кишеню галіфе, а правою вести додому Левітанскіса, щоб той не попав, бува, під машину чи під коня.

Читальню-чистилище відімкне Аугустас тільки ввечері, і там будуть тільки танці з душком самогонки, спітнілими долонями, і ніхто й не подумає шукати в залі бога чи переслідувати його безжалісними фактами, отак, як збирався Аугустас Спельскіс зі своєю картиною, що повинна була плакати... Учитель Спельскіс спочиває під запалою могилою, окуляри в нього запотіли, він дивиться холодним оком і ніяк не може розшукати свого сина Аугустаса, який ходить вулицями рідного Дуокішкіса і не бачить, як наростає в ньому гнів. Що його дратує? Все, все. А найменше, мабуть, тільки Левітанскіс. Мені тісно, каже Аугустас, тісно, і Левітанскіс немовби його розуміє. Душно, каже Аугустас, душно, і Левітанскіс не питає, чи, може, відчинити вікно, лише над головою розводить руками: голові, а не легеням душно... Аугустас п'є дома молоко, яке йому приносить тітонька, щоранку він варить по двоє крутих яєць, що несуть тітоньчині кури, намазує хліб жовтим маслом, яке теж збила тітонька, і сідає за батьків пісьмовий стіл читати «Дас капітал» в оригіналі, і до сімнадцяти років він дійде, може, до половини, а може, й далі, ніж учитель, його батько, Спельскіс. Він носить випрані тітонькою сорочки, і безсила злість стискає його, як тісний комір. Усе тітоньки Ангеле, навіть братик Жигімантас давно вже не його, а тітоньчин. І він дивиться на її білі, завжди накрохмалені комірець і манжети, до яких начебто не прилипає ніякий бруд, на її високі груди, які пашать здоров'ям і постійним спокоєм, і Аугустас починає заздрити своєму меншому братикові...

Надвечір Аугустас знову відмикає читальню-чистилище, зсовує під стіни стільці і бризкає підлогу водою, щоб не так піднімалася пилюка, хоча зсовувати стільці й поливати підлогу — це вже обов'язок Левітанскіса,— пускає музику, ставить підряд патефонні платівки в ящику, як патрони в обойму пістолета, і починає продавати квитки.

І коли ліва кишеня стає вже важкою від копійок, приходить тітонька в своєму білому накрохмаленому комірці і просить квитка, а її перса здіймаються перед самим носом Аугустаса: бери, мовляв, гроші, інакше не виконаєш плану: і навіть тут він змушений поступитись, а потім ще має дивитись, як усі мало не б'ються за тітоньку, тиснуть її своїми лапами, не одною, а обома зразу, вертячись у танці, намагаються якнайщільніше притулитися своїми смердючими ногами до її ніг. Тоді її сукня задирається вгору, стиснута тими волосатими лапами і з самого малку брудними одвіку нігтями. А тітоньці, здається, це їй подобається, що її запрошують танцювати відразу кілька, а не один, подобається, коли інші дівчата пронизують її нищівними поглядами, коли хлопці проводжають її десь за костьольний двір у темряву. Тричі Аугустас перевіряв уже тітоньку: замкнувши читальню, сідав на велосипед і ховався в кущах біля річки, і завжди, розчарований, бачив, що вона одна босоніж поверталася додому, чи сиділа вже за освітленим вікном на кухні — вечеряла в самій нічній сорочці, чи на другому кінці дому, в кімнаті Жигімантаса, плела щось із соломки...

Хлопці на сцені за кулісами потай п'ють горілку, трощать пляшки — Аугустас і не кричить на них, і не виганяє їх у зал, лише візьме пляшку і добряче потягне, подивившись у зал, знайде затиснуту в талії тітоньку, нишком зупинить патефон, покопирсається в ньому викруткою і заявляє, що танців сьогодні більше не буде — музика зіпсувалася. Тут хтось відразу притягне акордеон, Аугустас клац-клац — і вимикає світло. У залі гамір, крик, свист, наче в пеклі. Він теж одним із перших вибігає надвір, у двері кімнати завідуючого, хапає за руку тітоньку і тягне її вбік, у темряву.

— Почекай, тітонько, не йди, — каже Аугустас, замикає чистилище-читальню, потім у бокові двері забігає на сцену й виносить картину, на якій ті, що розводять породисту худобу.

— Ось, — каже, — віддаю. Не бійтеся, я її однесу до самого дому!

— Може, іншим разом, — каже тітонька. — Вже ніч. Не дуже вона мені й потрібна, почепи її собі на стіні. Так чи інакше, а це твій дід.

— Которий? — здивувався Аугустас.

— Здається, той, що праворуч, у капелюсі.

Звичайно, в темряві того капелюха не побачиш, зате око тітонька намацала відразу.

— Навіщо ти її поколов?

— Треба було...— каже Аугустас,— обом просвердлив...
І дідові!

— На добраніч, Аугустасе,— каже тітонька,— завтра рано вставати.

— Я проведу, чому я не можу?..

За Дуокішкісом тітонька Ангеле зупиняється.

— Дякую тобі, Аугустасе, тепер я вже сама піду,— хоч до хутора ще більше як половина дороги.

— Я ж несу вам картину,— каже Аугустас.— Інші, мабуть, проводжають далі? Я не хочу додому!.. Тітонько,— закричав він,— тітонько, чому ви нічого не бачите?! Ви ж не хочете бачити, як я вас люблю. Я вас страшенно люблю!

Тітонька зітхнула, сіла на траву, взяла у нього картину й сказала:

— Ну то й що... Ну й що... Багато хто любить, багато кого люблять... Ось хоч би й Жигутіс...

— Але я люблю інакше,— кричить далі Аугустас.— Я вже не дитина, незабаром мені вісімнадцять... Тітонько,— сказав він,— дивіться,— і він, ставши на коліна, описав у повітрі круг: — Ось земля, ось Дуокішкіс, як крапка, і ось я, один! Адже це так страшно, і хочеться стріляти, стріляти!

Аугустас раптом витягає пістолет, якого знайшов, коли туалет чистив, батьків пістолет, знову змащений і чорний, блискучий...

— Ох ти господи, господи,— застогнала тітонька, взяла у нього пістолет, підійшла до річки і, широко замахнувши, пожбурила ту зброю у воду, вже кинувши, зрозуміла, що вчинила дурницю, бо, рано чи пізно, а хтось та витягне пістолет з цієї мілкої річки, вичистить і, виючи самотою, буде шукати, у кого б вистрілити — в інших чи, нарешті, в самого себе... Вона посадила біля себе Аугустаса й стала гладити його по голові, Аугустас уткнувся їй у груди і глибоко вдихнув... Отак пахне в дуокішкісівських краях. Тітонько, тітонько!..

— Що з тобою?

— Я не можу сказати.

Тітонька нагнула до нього голову, і він їй щось прошепотів на вухо.

— Боже мій,— відповіла тітонька,— нехай тебе бог боронить, не можна!

— Можна,— кричить Аугустас,— тітонько!.. Яка ви гарна,

тільки я один це бачу... То чому ви мене зневажаєте, чому викинули мій пістолет?

— Не кричи,— втихомирює його тітонька.— Господи, як же це воно тепер...

— Але ж я вас люблю не так, як інші, я зовсім інший! — кричить Аугустас.

І хтозна, може, ось зараз станеться чудо і зареве не тільки Аугустас, але й той, що вирощував худобу, його дід з п. Матулайтісом за 20 1/2 літів...

Тітонька заплющує очі, і біля неї не голова Аугустаса, не Аугустаса, а голова любові, якої ніколи не було, із любові... яка зліпилася із пилинок імлі й наблизилася... А може, могла б бути голова любові багато років тому, ще коли не поїхав Іванов, може, ще раніше від Ісуса, до капусти п'ятнадцятого жовтня, але ближче, ніж коридори ченців монастиря святого Казимира,— може, в тридцять шостому, а може, в тридцять дев'ятому, могло бути зовсім просто: сором'язливо, але не соромно, і обов'язково в білій сукні, на голові віночок з якихось квітів... Треба тільки надуматись, які квіти, і потім уже можна брести в прозорі й холодну воду Гелуони...

Аугустас бачить заплющені очі тітоньки і посмішку, дурну, каже він собі, бридку посмішку з бридко ошкіреними зубами, бачить, як у неї морщиться шия, як її волосся бридко лізе йому в очі і в рота, ще й відгонить пригорілим салом... І нічого не лишається, тільки страшне розчарування і люта злість: навіщо він так по-дурному віддав пістолет.

— Бога немає,— промимрив він.

Тітонька торкається його руки, але він забирає руку.

— Немає,— каже тітонька,— немає, заспокойся...

— Я зовсім спокійний!— закричав Аугустас.

Тітонька чомусь засміялась і пробує покуйовдити йому чуба, але він відскакує, і його прориває:

— Відчепіться, ви мені бридкі... бридкі!

Він зловтішно дивиться на тітоньку, яка принизливо розкинулася на траві, зім'ята, і усвідомлення чоловічої влади оп'яняє Аугустаса, йому здається, що варто йому свиснути, і тітонька зі своєю дурною посмішкою, бридко вишкіреними зубами буде прати його сорочки, приноситьиме масло та яйця, і як усі вони, як усі, гидко розляжеться на траві...

Тут тітонька підтягнула під себе ноги й дала йому ляпаса.

— Повія!— закричав він.— Ви повія... Я знаю... і всі знають!..

І він захлинувся слиною. Тітонька кулаком затикає йому рота, б'є ще раз і ще, ще... Із носа в нього хлюпнула кров.

— Оце тобі, оце тобі... за все!

І вона б'є по цьому обличчю, розмахуючись широко, за все: за те, що стояла коліньми на горосі в притулку, за принизливу перевірку на чистоту, за свою матір, за те, що могло бути й не було, за Йоняліса Іванова, який рачки повз по капусті, за... за... Потім вона бере картину й каже:

— І геть з-перед моїх очей. І геть з Дуокішкіса!..

І, ступаючи босими ногами по траві, вона подумки й далі б'є і Аугустаса, і пана вчителя, і всю рідню Греже. Ах, ви гадаєте, що робите мені милість?! То я вам, як малим курчатам, крихти посипала, а не ви мені... От якби мені тільки ще Жигутіса до пуття довести, і тоді вважа-тимемо, що ви зі мною поквиталися...

АМОРАЛЬНЕ ЖИТТЯ

В Дуокішкісівську школу саме на свято Врожаю прийшов анонімний лист. Директора не було — він мав виголошувати промову на святі Урожаю, то цього листа розкрив і прочитав завідуючий учбовою частиною Чаплікас — свіжоспечений педагог, який ще тільки місяців зо два потерся в Дуокішкісі. Анонімні товариші написали, що виникла гостра потреба потурбуватися про виховання та умови життя учня Спельскіса Жигімантаса, оскільки згаданий вище учень — сирота, а батька його, директора гімназії Спельскіса, вбили буржуазні націоналісти. Жінка, яка в даний час виховує Жигімантаса, не має на те жодних юридичних і тим більше моральних прав! Дитину було забрано від свого таршого брата, єдиної йому близької й дорогої людини, який внаслідок інтриг вищезгаданої жінки змушений був залишити свого брата в руках цієї жінки і навіть виїхати із Дуокішкіса! Ця жінка пустилася берега і веде, — це всі знають — аморальний спосіб життя. Просимо, поки ще не пізно, потурбуватися про долю Жигімантаса Спельскіса, бо ж діти — це наше майбутнє і т. ін., і т. ін.

Завідуючий учбовою частиною Чаплікас засунув листа в кишеню і пішов на пошту дзвонити своїй сім'ї в Гаргждай. Він звичайно дзвонив тричі на тиждень, і завжди в один і той час, але цього разу не додзвонився і не знав, як провести цей день, бо уроків у нього було небагато, а свято

Врожаю його зовсім не цікавило, як і все, що безпосередньо не стосувалося його роботи. В Дуокішкісі, говорив він по телефону своїй дружині, в Дуокішкісі щодня від нудьги мухи дохнуть, цим дуже ображалися телефоністки Дуокішкіса: наче в Гаргждаї мух немає і вони там не дохнуть! На пошті Чаплікас згадав про листа, розшукав учня Жигімантаса Спельскіса і запитав, чи він син того вчителя Спельскіса, якого вбили буржуазні націоналісти.

— Напевно, той самий,— відповів учень.— Ну, кажуть, застрелили.

— То я хотів би поговорити з твоєю опікункою,— сказав тоді Чаплікас.

— З якою опікункою?— спочатку не зрозумів учень Спельскіс.— А, але ми живемо кілометрів за два за містом... Хоча вона повинна бути в Дуокішкісі — адже свято Врожаю.

І обидва вони пішли шукати тітоньку Ангеле, і зустрілися з нею в «Сінгапурі»— дощаному напівтрухлявому буфеті.

— Ось, хоче поговорити,— сказав Жигімантас Спельскіс,— оцей...

— Нехай говорить,— сказала тітонька.

— Але ж він завідує учбовою частиною,— сказав Жигімантас Спельскіс.

— То просимо сісти!

І вчителю Чаплікасу нічого іншого не лишилося, як сісти біля тітоньки, можна сказати, зовсім поруч, бо майже всі стільці були вивезені на свято Врожаю.

— Може, вип'єте?— запропонувала тітонька.

— Я до вас у справі,— відрубав Чаплікас.

— Ну, якщо у справі, то можете й не пити,— сказала тітонька, і тоді Чаплікас випив.— Жигутіс може йти додому?

— Нехай іде.

— Стривайте,— сказала тітонька,— я йому скажу, що додому віднести.

І вона вийшла із «Сінгапура» зі своїм підопічним і, як на те, довго не поверталася.

Чаплікас, щоб марно не сидіти і не займати без потреби такий дефіцитний тут стілець, устиг, щоб дотриматися правил пристойності, замовити те саме, що випив на початку.

— Пробачте,— запитав Чаплікас якогось громадянина в шкіряному шоломі,— чому ця установа називається «Сінгапур»?

— Це буфет номер чотири!— суворо сказала буфетниця.

— Поки житиме «Сінгапур», і ми житимемо!— тупнув ногою чоловік у шкіряному шоломі і проломив струхля-

вілу дошку в підлозі, за що його відразу виштовхали надвір,— саме в ту мить, коли знову з'явилася опікунка Спельскіса тітонька Ангеле.

Чаплікас не з тих, що люблять відвідувати отакі «Сінгапури», він і в університеті з самого першого курсу був відмінником, так само поводився і в сімейному житті. І, може, тому «Сінгапур» і вся ця історія з анонімним листом зацікавила його як своєрідна екскурсія трохи вбік від ста-левої магістралі, що нею, наче змашене, котилося його чаплікасівське життя.

— І він запитав у тітоньки:

— Чому, скажіть, це місце називають «Сінгапуром»?

— Не знаю,— відповіла тітонька й поглянула на годинник.

— І хто, скажіть, тут збирається, яка публіка?

— Різна.

— Ось, приміром, отой чоловік, хто він такий? — Чаплікас саме показував на Пернаравічюса.

— Пернаравічюс,— сказала тітонька.

Пернаравічюс, видно, заскочив сюди просто з роботи випити пива — із записником та автоматичною ручкою в кишені комбінезона; він, п'ючи пиво, длубався у вусі, і звідти випала кукурудзина. Та й голова в нього у цей час була забита різними думками про зерно: про горох-велетень, повторну пшеницю Мірошниченка та інші культури, а над головою Пернаравічюса сяяв дивовижний і дещо загадковий ореол — «Заготзерно».

Чаплікас простяг тітоньці листа і, поки вона читала, налив собі ще вина. Випередивши його, тітонька сказала:

— Ні, дякую, я пити не буду.

— Чи факти відповідають дійсності? — запитав Чаплікас.

— Які факти?— здивувалася тітонька.

— Не знаю,— усміхнувся Чаплікас,— не я писав.

— А хто?

Чаплікас здвигнув плечима і, щоб не пропадали заплачені гроші, вихилив останню чарку.

— Я не розумію,— сказала тітонька,— що воно означає: веде аморальний спосіб життя?

— Аморальний — це означає розпусний,— пояснив Чаплікас.

Тітонька взяла парасольку і вийшла з «Сінгапура».

— І все-таки треба поговорити,— сказав Чаплікас, на-здогнавши тітоньку.

— Про аморальний спосіб життя?— запитала тітонька.

— Не зовсім так,— сказав Чаплікас, придивляючись, який вигляд має аморальна жінка, котра стоїть перед ним.— Частково й так, але найголовніше — про виховання Жигімантаса Спельскіса, ну і про батьківські права...

— То ви й говоріть про це із Жигутісом,— відрубала йому тітонька.— Які права йому сподобаються, за такими він і житиме!

— Бачите,— забіг поперед неї Чаплікас,— я все одно мушу перевірити домашні умови, в яких живе учень.

— Перевіряйте,— сказала тітонька.— Зараз чи, може, іншим разом?

— Зараз,— сказав Чаплікас,— це справа серйозна й важлива.

І вони пішли у Пагреже. За Дуокішкісом почав накрапати дощ, тітонька розкрила парасольку й сказала:

— Ваш піджак намокне, лізьте під парасольку.

Чаплікас заліз, і одне плече, яким він тулився до тітоньки, зосталося сухим, а другий бік, який був далі від тітоньки, штани вище колін і лист — усе промокло наскрізь, тому в Пагреже довелося сушити і піджака, і листа. А черевики учителя Чаплікаса Жигімантас посушив на грубці, тоді сів за стіл і пилючкою почав випилювати, щоб змайструвати новий вітряк з динамкою, яких уже аж три крутилося, висвистуючи на покрівлі, і від них ясно світилися маленькі автомобільні лампочки. Ще одну динамку вітер крутив на повітці, другу на лазні біля Гелуони — інші були без акумуляторів, тому світилися, коли дужчав вітер. Цю, шосту, Жигімантас мудро майстрував із сепаратора свого діда та деяких деталей молотарки. Тітонька заварила чай і принесла з комори — з полиці, призначеної для начальства, — пляшечку, щоб Чаплікас, бува, після дощу не застудився.

— З задоволенням,— сказав Чаплікас і подумав, а як же він все-таки сьогодні дістанеться додому, в Дуокішкіс, після цієї перевірки, бо вже й стемніло, і вітер подужчав — від динамків уже весь дім гуде, а в лазні та повітці було так видно, наче в костьолі...

— Ні,— сказала тітонька Чаплікасу,— ви вже не гнівайтесь, але дома я ніколи не п'ю. Йй-богу!

І сіла розпускати старий светр з оленями Йоняліса Іванова, щоб сплести Жигімантасу новий, модний, спортивний, без візерунків. Чаплікас смачно, не поспішаючи випив чарку, сьорбнув чаю, і де й поділася охота вертатися в Дуокішкіс, тому він придумав досить хитрий план: «Вип'ю, треба надпити хоч половину, а тоді мов ненароком за

столом задрімаю», — але відразу й схаменувся: тут не тільки він і тітонька, а ще й вихованець їхньої школи, тому знехотя потяг мокрого піджака.

— Ви хоч почекайте, може, дощ ушухне, — сказала тітонька і почала набирати на спицю петлі, та дощ до півночі й не думав ущухати.

Жигімантас пішов спати з сепаратором та деталями молотарки, а тітонька постелила гостеві перину на порожньому ліжку, сказала добраніч і пішла. Тут Чаплікас міг уже посушити й штани біля листа та піджака і, приємно дивуючись, подумав, що варто лише трошечки звернути зі сталеві магістралі, як доля покладе тебе під перину бозна й де.

— Ага, я забув сказати, — сказав Жигімантас Спельскіс, увійшовши в самій сорочці і трусиках, — він був височенький і набагато м'язистіший від свого учителя, — якщо світло вам заважатиме, то сіпніть донизу цей важіль, що у вас над головою.

— Гарзд, — сказав Чаплікас і одразу сіпнув залізну ручку, сіпнув, видно, занадто енергійно, бо світло погасло і знову засвітилося, і тоді він уже один обдивився кімнату.

У нього в ногах, трохи вище ліжка, на дверях, висіла картина на сільськогосподарську тематику, як вирішив Чаплікас, тільки чомусь у селян були виколоті очі, а в корів ні. Дрібними буквами написано внизу на картині він не прочитав, бо лінувався вставати з ліжка. Більше, здається, нічого такого Чаплікас не помітив, тому сіпнув за важіль, на цей раз так, що світло погасло й засвітити вже було ніяк, тому він не міг установити, о котрій годині ліг. Прокинувся Чаплікас уночі від страшного гуркоту й брязкоту: в домі так гуркотіло, наче по стіні їздили поїзди чи бігав табун коней і весь час іржав, а крила вітряних динамок билися з цими кіньми та поїздами. Подивився у вікно — у лазні й повітці яскраво спалахнуло світло й погасло. Видно, перегоріли лампочки, подумав Чаплікас. У ногах, за дверима, раптом забрязкотіло скло, і тому здалося, що там хтось застогнав. Чаплікас був чоловік сміливий і практично ніколи не відчував страху, йому завжди все було ясно. Тому він потяг за важіль, подумав, що на грубці десь мають бути сірники, зліз з ліжка, але нічого не намацав, лише свої черевики та вологу теплу одягу; накинув на плечі піджак, штовхнув двері, потім сіпнув їх на себе, і тут з гуркотом упала картина на сільськогосподарську тематику. Відтягнувши трохи назад ліжко, можна було пролізти у ті двері і холодним розумом здорової людини пересвідчитися,

хто там брязкає склом і хто там стогне. У цей час хтось засвітив у розбите вікно світлиці прожектором, і Чаплікас устиг помітити прогнилу стелю, з якої звисали шматки глини і дерева, рештки якихось дерев'яних меблів, якийсь дивний плющ, що виліз у шпарину в підлозі і обвився навкруг ніжки стільця, пилюку, павутиння, вибиті дошки в підлозі, якісь — ще встиг побачити — листи у корзині для картоплі, і він схопив трохи тих листів. Листи були з марками й печатками, видно, вони були або розпечатані і знову заліплені, або їх ніхто не читав — і тут ліхтарик вдарив йому світлом просто у вічі.

— Що вам тут треба? — запитала тітонька знадвору.

Чаплікас добрався до вікна, висунув голову в порожні рами, порізав собі лоба об розбиту шибку, і тут побачив надворі тітоньку Ангеле — босу, в самій розшарпаній, надутій вітром нічній сорочці.

— Мені почулося, що хтось наче стогне, — сказав Чаплікас. — Ну й скло билосся, мабуть, це вікно... А ви що надворі робите?

— Вітер, — сказала тітонька, — ото він і стогне, і вікно вибив — тільки вітер!

Вона погасила ліхтарик, бо той сильний вітер у цю мить дуже розвіяв на ній сорочку.

Чаплікас повернувся назад до своєї кімнати, зачинив двері, в темноті намацав гвіздок і почепив на нього картину. Тітонька була вже в своїй кімнаті і лежала в ліжку, коли Чаплікас, як належить порядним людям, тричі постукав у двері й увійшов до неї в кімнату з піджаком на плечах.

— Що трапилось? — запитала тітонька й скерувала на вікно світло ліхтарика.

— Нічого особливого, — сказав Чаплікас.

Його п'янили думки, що ось він склом порізав лоба, і, мабуть, добре й подряпався, що він може ходити в темряві у піджаку, нагрітому на майже охололій грубці, що ось він спокійно постукав у двері, і ця жінка, дай боже в наш вік побільше таких жінок, спокійно з ним розмовляє, а сам він, на добру милю відхилившись від магістральної лінії, ще здатен посміхатися під шалене завивання динамок, у цієї жінки над головою, десь там на горищі:

— Нічого особливого... нічого особливого, я вирішив лише перевірити, чи ви справді, як пише анонімний автор, аморальна, чи...

І сам прикусив язика, бо жартик вийшов такий неоковирний, як стара етажерка, що легко перевертається.

— Аморальна? Це я?— повторила тітонька Ангеле зовсім серйозно, насупила лоба, видно, спочатку в голові переклала це слово на інше, зрозуміліше, пояснене в «Сінгапурі», і тільки знизала плечима, й захитала головою:

— Я?.. Ні, це не я, це життя було аморальне.

— Пробачте,— сказав Чаплікас,— сам не знаю, як я ляпнув цю дурницю. Я хотів лише попросити, може, знайшлася б якась шматина, бо я, здається, порізав собі лоба!..

І обмотаний рушником Чаплікас знову падає в перини і міцно-міцно засинає, проклинаючи на всі заставки свій дурний дерев'яний язик...

На ранок — усе тихо, Чаплікас підводить голову, передусім вдивляється в картину — зараз він не лінується прочитати, що там на ній написано, і здивовано бачить, що на вішалці висять його сухий випрасуваний піджак і штани, а гудзик, що теліпався на трьох нитках, міцно пришитий, намоклий під дощем лист висушений і, наче носовик, гарненько стирчить із кишеньки у піджаку.

— Нехай йому біс, нехай йому біс,— говорить приголомшений побаченим Чаплікас.

Смачно пахне млинцями, з кухні чути безтурботний і водночас тихий сміх: вони, та жінка й дитина, сміються довго-довго, і Чаплікас не розуміє, чому і з чого можна безперестану і так смачно сміятися,— може, з нього, Чаплікаса? Ні, вони тоді сміялися б інакше — і він подумав, мабуть, на покрівлі крутиться динамка сміху, зроблена із сепаратора та молотарки.

ЗАГАЛЬНА МЕСА

Зараз тітонька вже добре й не пам'ятає, чого вона серед ночі полізла на горище комори — напевне, по дрів, бо овечки розірвали ланцюг і побігли мало не до Дуокішкіса. Вилізла вона, пошукала, але дроту не знайшла. І чому вона надумалася заглянути в голубник, і по сей день не знає, дивиться — Йоняліс згорнувся калачиком і спить, сіна під голову підклавши, мабуть, чекав-чекав, поки вона з вівцями упорається, не дочекався та й пішов на своє звичне місце... Ангеле аж в очах потемніло, але вона стрималася, тихенько повернулася в хату і з самого досвітку, відхиливши занавіску, все дивилася в шпарину й чекала, коли Йоняліс із голубника злізе. А як зліз і зайшов, то

тітонька удала, що анітрохи не здивована, лише голосно засміялась, обдивляючись Йоняліса з ніг до голови:

— А це звідки взявся?

Йоняліс стояв так гарно вбраний, у новому костюмі, в капелюсі, з маленьким чемоданчиком у руці, та ще й орден на грудях:

— Ну, бач, як воно виходить... Чи приймеш мене назад?

— Невже тебе дома вже не тримають?— запитала тітонька.

— Я дома,— сказав Йоняліс,— а моє серце отут лежить...

— А жінку, безсоромнику, навіщо покинув?

— Не покинув,— каже Йоняліс,— вона сама згодилась і відпустила мене, очі в неї є — бачить, де моє серце лежить.

— Добре тобі, Йонялісе,— каже тітонька,— полежало твоє серце, відпочило, тепер можеш його й забрати.

Так Йоняліс Іванов знову став жити спершу у голубнику, а потім у хаті, місяців зо два тітонька й говорити з ним не хотіла — наївся, і з богом, а на мене робота чекає, і ще скаже йому, щоб забрав, коли хоче, корзинку зі своїми листами,— вона їх навіть не розкривала. Якщо пише, виходить, ще живий. Йонялісу платили пенсію як інвалідові війни, то він майже всю й віддавав тітоньці, мовляв, за голубник і харчі,— теж, бач, із гонором. І в Дуокішкіс як їде, то завжди з орденом.

— За те, що в мене на голубнику провуркотів, тобі ордена дали,— сміється, бувало, тітонька Ангеле, а Йоняліс образиться й відрубає:

— Не за те, що вуркотів, не бійся, я теж устиг повоювати.

І щодня піде він у поле, назбирає різних квітів і приносить їй, а тітонька, не звична до цього, зашаріється. Дуже змінився за той час Йоняліс. Одного разу він привіз пастку, бо кроти все подвір'я перерили, зловив їх кілька й вирішив: буду ловити кротів, ця робота мені подобається. У господарській книзі старого Греже він викреслив фуїнських рогатих і вписав: «КРОТИ», а пізніше ще й «КУРИ». Бачте, він ловив кротів, шкурки продавав, за те давали комбікорм, і він годував ним та кротячим м'ясом курей. Кури росли наче на дріжджах. От як Йоняліс придумав, навіть подяку отримав із контори заготівлі хутора. І ось одного дня він і каже тітоньці Ангеле:

— Давай поженимося і будемо жити, як усі люди.

Звичайно, тітонька спочатку тільки засміялася, та Йоняліс Іванов стояв на своєму, і тітонька погодилася:

— Може, правду ти кажеш, може, вже й час.

Подали вони заяву в загс, та Йонялісу Іванову того мало: він хотів, щоб весілля було не так собі,— розписалися й пішли, а щоб усі бачили, щоб не казали: скинули в одну купу своє барахло і живуть,— бо ж за все це стільки витерпіли.

Йоняліс зняв, що було на ошадній книжці, дав Пульмонене в руки, щоб погосподарювала, щоб не було соромно перед людьми. А тітоньці не дозволив і пальцем поворухнути... Сам усе в капелюсі, усе в начищених черевиках ходить з тітонькою по лісочках та по лужках, без ніякого діла, квіточки тітоньці рве і все свого носовика ладен прослати, коли їй хочеться посидіти. Тітонька без роботи зітхає й зітхає, щоправда, до весілля воно, звичайно, непогано отак пожити, та її починають лякати велетенські Йонялісові плани на майбутнє і не по-людськи широкий розмах: тиче гроші де треба й де не треба, аби тільки дорожче було... наче завтра й жити не треба буде!.. Чи це той Йоняліс, який лежав на полі і гриз капусту, чи то самий Йоняліс, який, коли від'їжджав звідси, стояв, обнявши дитину за вушка, наче у воду опущений?.. І та Пульмонене наче розуму відбігла — бігла по Дуокішкісу з Йонялісовими грошима, очі вирячила, видно, вже й вночі заснути не може... пече всілякі там баумкухени, у баняках холодець варить, поросят пече,— з комина на Пагрезькому хуторі безперестану клуби диму валять. Уже з самого ранку якісь чужі люди зарізане теля розбирають, стукають сокирами, збиваючи у саду столи, бо Пульмонене, приголомшена широтою Йонялісового серця, із шкури пне-ться: отут вона покаже, на що здатна Пульмонене! Навіть не думає, що вона заробить на цьому весіллі, зараз не те в неї на думці... Все має бути, як вона хоче: і каблучки молодим, і рута на тарілочки, і фата, і як гостей розсадити, і, нарешті, яку їй самій сукню надіти, а чоловікові сорочку... А поки що Пульмонас без сорочки — у піджаку на голе тіло, мотається по хутору, так, як і Іванов, що рве квіточки, заглядає, де торти та м'ясо печене й варене, щасливий навіть тоді, коли його торигнуть, бо через свій твердий шкіряний шолом нічого не відчуває, а в кишенях у нього чимало пляшок початих, але до дна не випитих, і піна з пива тече по бороді, і передвесільний п'яний настрої хитає ним разом з усім хутором...

І тоді приїде в Пагреже Жигутіс зі своєю дружиною і Аугустас зі своєю численною сім'єю — обидва на машинах, куплених переважно на гроші Йоняліса, що на кротах заробив, тітонька вишарує лазню, виміє підлогу від кро-

тячої крові і затопить, а тим часом Жигімантас змагатиметься зі своїм братом, піднімаючи камінь із підмурівка повітки, і Йоняліс Іванов не захоче від них відстати, і тітонька дивуватиметься: звідки в такого жука стільки сили — жили тріщать, ноги підгинаються, а він усе одно той камінь великий, десь із шість головок капусти завбільшки, підніме. Спочатку в лазню підуть чоловіки — Жигімантас та Аугустас зі своїми синами — і прийдуть звідти, як завжди, видно, що вже перегризлися між собою, потім банитимуться жінки — тендітна жіночка Жигутіса, якій у лазні бракуватиме повітря, може, через те, що сигарети палить, і Аугустасова дружина з донечкою, яку, видно зразу, перегодували ще з самого малечку. І тоді надійде черга Йоняліса Іванова: напустить він пари, хвисне березовим віничком і впаде, наче підкошений, може, коли б ішов разом із Жигутісом та Аугустасом, такого й не сталося б, але він усе свого тіла соромився, соромився, що його машина переїхала...

І поки поховають Йоняліса Іванова, поки пороздають сусідам худобу і весь хутір Пагреже, мине не менше як місяць. І цілий місяць Пульмонас зможе пити за здоров'я чи так за душу Йоняліса, а Пульмонене буде прикро, що не було весілля, зізнається вона, що настоятелеві костьолу віднесла тисячу чи й дві, щоб той перед віттарем з'єднав тітоньку Ангеле з Івановим, а понесла вона задалегідь з тим, щоб легше було настоятелеві вирішити... Та нікому вже не буде діла до Пульмонене і всього, що стосувалося весілля... Жигутіс здійме з покрівлі вітряну динамку для пам'яті й засуне її в багажник, і виїдуть із Пагреже в Дуокішкіс дві машини: одна Аугустасова, блискуча, добре доглянута, а друга, в якій сидітиме тітонька, — добре-таки пом'ята. І Аугустас дивитиметься на пом'яте крило машини Жигутіса, і думатиме, який легковажний отой його брат, не шанує речі, куплені на гроші, зароблені потом того нещасного Іванова, а його жінка ламатиме собі голову над тим, як житиме тітонька в Жигутіса та його худої як скіпка жінки, яка не соромиться ходити в штанях і короткій блузці, з-під якої виглядає її запалий живіт.

— Нічого, — скаже Жигімантас тітоньці, — і у місті будемо жити, поставимо вітряну динамку на балконі й заживемо.

Весь Дуокішкіс вийде подивитися, як виїжджатиме тітонька, а дім у Пагреже зостанеться з позабиваними вікнами, і блідий плющ витиметься із шпарин трухлявої підлоги, в комині заведуться галки, восени на пустку нападуть пацюки... За Дуокішкісом Аугустасова жінка раптом згадає,

що в настоятеля костьолу ще лежать ті забуті Йонялісові тисяча чи півтори, а може, і дві, і всі вирішать, що було б нерозумно, коли б через ту Пульмонене пропали такі гроші. А коли під'їдуть дві машини, настоятель рубатиме дрова біля свого дому й думатиме про холестерин, що, мов холодний лій, осідає в жилах і затикає їх. Настоятель упізнає тітоньку і пригадає Аугустаса Спельскіса як запеклого атеїста.

Приємно... Приємно, скаже настоятель і поведе всіх до хати, тітонька вдихне запах валер'янки і старої людини і пояснить, у чому справа.

Як шкода, скаже настоятель, як шкода, бо Іванов був одним із тих небагатьох надзвичайно благородних людей, які неймовірно багато всього витерпіли, і йому стане дуже незручно, коли раптом пригадає, що тими весільними грошима він годину тому заплатив бляхарам за покрівлю костьолу, лежали на столі під рукою, але він зараз збігає в ощадну касу і, поки вони в нього пообідають, повернеться вже з грошима.

А може, ви хочете найняти месу, раптом запитає настоятель, уже стоячи в дверях, та ще й повторить, що Іванов був на рідкість благородний чоловік, який багато натерпівся в житті.

Гаразд, погодиться тітонька Ангелє, нехай буде урочиста меса за упокій душі Йоняліса. І підведуться, щоб уже їхати, та настоятель знову посадить тітоньку і скаже, що він хоче бути чесним, для одного чоловіка, навіть такого, яким був покійний Іванов, меса так дорого не коштує, то, може, він разом відправить месу й за інших близьких і дорогих тітоньці людей?

Відправте, скаже тітонька і почне називати, які люди їй були дорогі і близькі і непомітно набереться довгий список колишніх громадян із Дуокішкіса, які хто своєю смертю помер, кого вбито чи ненавмисне застрелено, візьме вона і найме месу, якщо можна, за всіх дуокішкісців, які полягли в землю.

Всі вийдуть від настоятеля, і в Аугустаса почне тіпатись обличчя, і він скаже:

— Так по-дурному, що дурніше й не придумаєш... Виходить, що ви, тітонько, разом шануєте пам'ять навіть убивців нашого батька.

— Не шаную,— відрубає тітонька,— і це вже не твоє діло. Бог, якщо він там сидить,— покаже вона на небо,— розбереться, хто насправді того вартий, і по правді розділить Йонялісові гроші.

І полетять по асфальту із Дуокішкіса дві машини, і проведуть їх холодними очима з-під землі покійні громадяни Дуокішкіса, тітонька відкинетесь на спинку сидіння, заплющить очі і постарається до останніх дрібниць пригадати той день, коли народився Жигутіс, і як того самого дня приповз на город у капусту Йоняліс Іванов... П'ятнадцятого жовтня!.. Що ще, питатиме тітонька, перебираючи в пам'яті той далекий немеркнучий день... Ох, хіба пригадаєш, як ти дихала, якщо повітря тобі не бракувало, ох, невже пригадаєш, як билосся в тебе серце, якщо воно було здорове і спокійне...

ДОВІДКИ ПРО АВТОРІВ

АПУТІС ЮОЗАС ЮОЗОВИЧ (нар. 1936) — литовський радянський письменник. Народився в с. Бальчяй, Расяйнського району, Литовської РСР.

Закінчив історико-філологічний факультет Вільнюського університету, працював у редакціях газет та журналів.

Друкується з 1960 року. Автор п'яти книжок, збірок оповідань «Цвіте бджолиний хліб» (1963), «Вересневі птахи» (1967), «По горизонту біжать кабани» (1970), «Повернення над вечірніми полями» (1977), збірки повістей «Міст через Жалпе» (1980).

Перекладає литовською мовою твори російських письменників.

Лауреат премії ім. Жемайте, що присуджується за кращий твір року про село.

МАРТІНКУС ВІТАУТАС ІОНОВИЧ (нар. 1943) — литовський радянський письменник. Народився у с. Хрубішкяй, Юрбаркського району, Литовської РСР. Закінчив електротехнічний факультет Каунаського політехнічного інституту, потім — аспірантуру Інституту історії Академії наук Литовської РСР. Кандидат філософських наук.

Друкується з 1965 р. Литовською мовою видані збірки оповідань «Лотерея» (1969) та «Замах на годинник ратуші» (1974), збірка повістей «Флюгер для сімейного свята» (1978), романи «Каміння» (1972), «Краплі» (1980), «Полювання в заповіднику» (1983).

Книжки В. Мартінкуса вийшли в перекладі російською, естонською, польською, словацькою мовами.

За роман «Полювання в заповіднику», удостоєний премії ім. Пранаса Зібертаса, що присуджується за кращий твір року про робітничий клас.

ПОЦІУС АЛЬГІРДАС ЗЕНОНОВИЧ (нар. 1930) — литовський радянський письменник. Народився у с. Катунай на півночі Литви. Закінчив Клайпедський учительський інститут, працював журналістом у Клайпеді та Шяуляї, обирався секретарем правління Спілки письменників Литви. Зараз — заступник голови Спілки письменників.

Друкується з 1953 р. Литовською мовою видані збірки оповідань «Райок у селі Ужгіряй» (1955), «Шістнадцять ключів» (1960), «Вир» (1963), «Тільки два сина» (1966), «Зниклі в імлі» (1972), «Через поля до міста» (1979), «Ті, що вилетіли з гнізда» (1980) та ін. Пише також для дітей.

Три збірки оповідань видані в перекладі російською мовою.

Лауреат премії Ленінського комсомолу Литви та лауреат премії ім. Жемайте.

ШАЛЬТЯНІС САУЛЮС РАПОЛОВИЧ (нар. 1945) — литовський радянський письменник. Народився в м. Утена. Учився в Вільнюському університеті, працював редактором на кіностудії

Друкується з 1961 р. Автор книжок оповідань та повістей «У відпустці» (1966), «Горіховий хліб» (1972), «Дуокішкіс» (1977), «Цукор на пам'ять» (1983). Працює в драматургії та кінодраматургії. За сценарій кінофільму «Геркус Мантас» удостоєний республіканської премії, за спектаклі на молодіжну тему — премії Ленінського комсомолу Литви.

Книга повістей «Горіховий хліб» видана в перекладі російською мовою, окремі твори — мовами народів СРСР та за рубежем.

З М І С Т

ЮОЗАС АПУТІС.

ОХ, ТЕОФІЛІСЕ!

Переклала з литовської

Ольга Градаускене

5

ВІТАУТАС МАРТІНКУС.

ФЛЮГЕР

ДЛЯ СІМЕЙНОГО СВЯТА.

З литовської.

Переклала Долорес Ткаченко

46

АЛЬГІРДАС ПОЦЮС.

МАЛЕНЬКА РОДИНА

ГОЛОВИ КУНЧІНАСА.

Переклала з литовської

Раїса Григорова-Петкявічене

147

САУЛЮС ШАЛЬТЯНІС.

ДУОКІШКІС.

Переклала з литовської

Ольга Градаускене

174

Довідки про авторів

213

СОВРЕМЕННАЯ ЛИТОВСКАЯ ПОВЕСТЬ

Составитель Белла Иосифовна Залеская

Перевод с литовского

Киев, издательство художественной
литературы «Днипро», 1984

(На украинском языке)

Редактор *Л. О. Носенко*

Художник *Є. Ф. Сендзюк*

Художній редактор *В. С. Мітченко*

Технічний редактор *Н. К. Достатня*

Коректори *Т. В. Грузинська, Н. І. Забаштанська*

Информ. бланк № 2984

Здано до складання 5.06.85. Підписано до друку 29.10.85.
Формат 84×108¹/₃₂ Папір друкарський № 2. Гарнітура
літературна. Друк високий. Умовн. друк. арк 11,34. Умовн.
фарбовідб. 11,34. Обл.-вид. арк. 12,853. Тираж 10 000 пр.
Зам. 5—1737 Ціна 1 крб. 30 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Головне підприємство республіканського
виробничого об'єднання «Поліграфкнига»
252057. Київ, вул. Довженка, 3.

С91 **Сучасна литовська повість: Перекл. з литов. Упорядн. Б. Залеська.— К.: Дніпро, 1985.— 214 с.**

У збірнику вміщено повісті відомих письменників Радянської Литви — Ю. Апутіса, В. Мартінкуса, А. Поцюса, С. Шальтяніса, твори яких ще не видавалися українською мовою. У творах порушуються морально-етичні проблеми, питання історії, розповідається про життя сучасного села, духовний світ та психологію сучасної людини, стосунки в сім'ї

С $\frac{4702360200-158}{M205(04)-85}$ 158.85

С (Лит)

1000. 00 K.
ДІВЕРЕНТОРТ
КНИЖОВА БАЗА
ЗБЕРОЖЕНО
КІЛЬЦЯ
00 КРБ. 05 КОП.